

KISS JÓZSEF

A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete a cseh–szlovák viszony keretei között (1948–1960)

JÓZSEF KISS
THE SITUATION OF THE HUNGARIAN NATIONAL MINORITY
IN CZECHOSLOVAKIA WITHIN THE FRAMEWORK OF CZECHOSLOVAKIAN
RELATIONS (1948–1960)

323.15(437=945.11)“195”
943.7“195”:323.1

Minority policy of Czechoslovakia in the 1950s. Central party policy and Slovakia, its effects on dealing with the issue of Hungarians in Czechoslovakia. Signing of the Czechoslovak-Hungarian agreement. Governmental resolution of Czechoslovakia (in 1952) on the use of mother language in official communication. Changes in solving the minority issue at the beginning of the 1960s.

A magyar kisebbség helyzetének a cseh–szlovák viszony keretei közötti alakulását Csehszlovákiában, a kommunista hatalomátvételt követően több szempontból is indokolt vizsgálat tárgyává tenni. Az ötvenes években a magyar kisebbséggel szembeni magatartást, de főleg a kisebbségpolitika alkalmazását meghatározóan befolyásolta a prágai centralizmus, amit meghatványozott a csehek és szlovákok közötti viszony aszimmetrikus államjogi modellje.

Természetesen a magyar kisebbség helyzete kezelésének nemzetközi vonatkozásai az országos politika hatáskörébe tartoztak, de az adott helyzetben tér nyílt a szubjektivizmus számára mind a Szlovákiából eredő jelzések, mind pedig azok prágai értelmezése és figyelembevétele szempontjából. Mindeközben a magyar kisebbség saját politikusaitól való erős függőségbe került, akik személyi lavírozásra kényszerültek, illetve törekedtek a személyes beállítottságuk és érdekeik által is motivált körülmények között.

Ezeknek a tényezőknek a hatása már a szlovákiai magyarság helyzetének a kommunista hatalomátvétel utáni megváltozásába is belejátszott. Ismeretes, hogy a magyarellenességgel felhagyó irányvonalváltás és a magyarok állampolgári jogainak visszaállítása nemzetközi nyomások hatására történt. A csehszlovákiai kommunista pártvezetés ezeknek 1947 őszén és 1948 elején – annak ellenére, hogy a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája adta lehetőségeket is kihasználó magyarországi kommunisták részéről érkeztek – nem tulajdonított túl nagy jelentőséget. Persze az igaz, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) számára – figyelmét a hatalom megragadására fordítva – a magyar lakossággal szembeni kedvezőbb magatartás bonyolította volna hatalmi pozícióit. Látni kell azonban azt is, hogy a CSKP egyáltalán mennyire volt képes megszabadulni a magyar kisebbséggel

szembeni kollektív felelősségre vonás következményeitől, minekelőtte azt korábban, a hatalomért folytatott harcban, eszközként használta fel.

Az elmúlt évtizedekben az egyenjogúság visszaállításának vontatottságára magyarázatul az „objektív nehézségekre” való hivatkozás szolgált, a történeti megközelítés is kerülte azoknak a körülményeknek az alapos megvilágítását, amelyek eleve gátolták a korábban elindított, a magyarokat nemcsak emberi jogaikban csorbító, hanem anyagilag is súlyosan megkárosító folyamatok visszafordítását. Karel Kaplan könyve meggyőzően érzékelteti azoknak a magyar kisebbség jövőjével kapcsolatos burkolt eshetőségeknek a hátterét, amelyeket a Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetőivel folytatott tárgyalások során a csehszlovákiai kommunista vezetők tápláltak a csehszlovák–magyar együttműködési szerződés aláírása előtt és után. Ezekből kitűnik: Klement Gottwaldnak az 1948. május 9-i kommunista alkotmány elfogadásával kapcsolatban a CSKP Központi Bizottságának ülésén tett – kifejezetten a kisebbségi jogok biztosítását elítélő – kijelentése nemcsak a kisebbségi státussal való esetleges visszaélés megismétlődése miatti aggályokból fakadt, hanem Gottwaldék már egyszerűen a kisebbségi lét tudomásulvételét is egy „szükséges rossznak” tekintették, abban reménykedve, hogy ez a kisebbség már nem lesz képes megteremteni a tényleges etnikai-politikai közösség szociológiai dimenzióit, és végül is felmorzsolódik. Tehát mindennemű ilyesmire utaló ambíciót eleve el kell fojtani.¹ Hasonló benyomást keltenek az említett kijelentésnek az olyasfajta elemei is, miszerint: „Nekünk nem sikerült az, ami a németekkel szemben... Tartósan számolni kell néhány százezernyi magyar ittlétével. Valamit adnunk kell nekik, hogy megszabaduljunk ettől az egésztől.”²

Ez a hozzáállás kiváltképp megfelelt a szlovákiai kommunista politikusoknak, minthogy Szlovákiában az egyenjogúság kérdése nem merülhetett ki az állampolgári jogok megadásában. A korabeli légkörről eleven képet nyújt az az emlékirat, amelyet 1948. június 15-i keltezéssel a Magyar Dolgozók Pártja főtítkárának, Rákosi Mátyásnak, Molnár Erik külügyminiszternek és Révai Józsefnek, a Szabad Nép főszerkesztőjének a két háború közötti magyar baloldali szellemiség kiváló képviselője, Fábry Zoltán és a szlovák nemzeti felkelésben részt vett Balogh Dénes Árpád küldött.

Az emlékirat felhívta a figyelmet arra, hogy a CSKP vezetői a magyarokkal szembeni új irányvonalat kellenlően fogadják, és az egyenjogúságot igyekeznek minimális szintre leszállítani. Ugyanakkor a szerzők úgy vélekedtek: „...Ezzel szemben feltelezhető, hogy a Cseh Kommunista Párt (sic!) vezetői – Gottwald, Zápotocký, Slánský stb. – őszintén akarják a Magyarországgal való megbékülést...”³ A valóságban azonban a csehszlovák külügyminisztérium által kidolgozott anyagban szereplő intézkedések, amelyeket a CSKP KB Elnöksége 1948. július 8-án hagyott jóvá, azonosak voltak Gottwald intencióival. Ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy a csehszlovákiai és a magyarországi kommunista vezetők közötti szlovákiai tárgyalásokon 1948. július 23–24-én a magyar kommunisták gondolatmenetén érződött azoknak a követeléseknek a hatása, amelyek a szóban forgó emlékiratban fogalmazódtak meg: a konfiskálások hatályon kívül helyezése visszamenőleges kártérítéssel, a teljes egyenjogúság törvény általi szavatolása, vagyis hogy a csehszlovákiai magyarok minden tekintetben olyan elbánásban részesüljenek, mint a csehek és a szlovákok. A Magyar Dolgozók Pártjának képviselői magyar nyelvű lap kiadásához és a magyarokat tömörítő társadalmi szervezet létrehozásához is ragaszkodtak. Később a szlo-

vák szervek ennek a megállapodásnak az alapján, a CSKP vezetésének megbízásából láttak hozzá a magyar nemzetiségű állampolgárok helyzetének átfogó rendezéséhez.⁴

Magának a gottwaldi koncepciónak a lényege azonban alapvetően, két évtizedre kiterjedően meghatározta a magyar kisebbség problémáival kapcsolatos felfogást. A külön nemzetiségi jogok megadásának elutasítása a csehszlovákiai magyar lakosság számára egyet jelentett az önálló etnikai közösség ismérveinek tagadásával és a nemzetiségi kapcsolatokban politikai szubjektumként történő fellépés megakadályozásával. A magyar közösség önazonosságának ezt a súlyos megcsonkítását a szlovákiai magyarok kezdetekben, az állampolgári jogok visszaszerzése és a nemzetiségi intézmények kiépülése során – amit valójában a magyaroknak a társadalmi és politikai életbe való bekapcsolása tett szükségessé – különösebben nem érzékelték, illetve az önrealizálásnak anyanyelven, a saját közösségen belüli korlátaival inkább csak ösztönszerűen találták magukat szemben. Ennek jelei a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete (Csemadok) 1949. március 5-i megalakulását követően kezdtek mutatkozni. Már maga az „egyesület” elnevezés is arról a leegyszerűsítő, ellentmondásos és konfúzus értelmezésről tanúskodott, mely a magyar nemzetiségi kisebbség reális szociológiai dimenzióinak a lebecsülését tükrözte. A külön nemzetiségi jogok szükségességét tagadó ideológiai floszkulus szerepét az a hosszú életű tézis töltötte be, amelyet militáns módon a Csemadok alakuló közgyűlésén a Megbízottak Testületének (mely a kormány és a végrehajtás egyes funkcióit gyakorolta Szlovákiában) akkori tájékoztatási és népművelési megbízottja, Ondrej Pavlík hirdetett meg, aki a kisebbségi jogokat burzsoá csökevényként és a diszkrimináció eszközeként aposztrofálta. Ugyanakkor Pavlík a tényleges egyenjogúság biztosítékának az osztályelnyomás megszűnését, a szocialista rendszer létrehozását tette meg, ami úgymond eleve megteremti a nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül megvalósuló egyenjogúság mindennemű feltételét. Ebből egyenesen származott a következtetés, hogy a magyar nemzetiségű dolgozóknak nincs szükségük semminemű külön jogaikat védő szervezetre. Pavlík a Csemadok célját és mibenlétét a magyar dolgozóknak az internacionalizmus és a szocialista hazafiság szellemében történő nevelésében, valamint a szocialista kultúra anyanyelvű terjesztésében jelölte meg.⁵ Maga a „magyar dolgozók” meghatározás azonban már a közösségi identitás bizonyos elemeinek a figyelembevételéről árulkodott, még ha az az osztályalapú leegyszerűsítő korlátozásból is fakadt. A „kisebbség”, illetve „nemzetiség”, „szlovákiai magyarság” kifejezés 1968-ig csak véletlenül, afféle elszólásként fordult elő a politikai nyelvezetben, a hivatalos dokumentumok magyar anyanyelvű, illetve nemzetiségű polgártársakat emlegettek. A szóban forgó doktrína kökemény érvényesítése ellenére a Csemadok kezdettől fogva a közösségi létből objektíve fakadó problémákat felszínre hozó, a nemzetiségi lét intézményes kiteljesítésének és a sajátos nemzetiségi követelmények jogi biztosítékainak szükségességét érzékelő és feszegető fórumává vált.

Annak a feszültségnek a kialakulásában, mely a szlovákiai magyarság kollektív létéből, valamint a Magyarország iránti viszonyából adódott, fontos szerepet játszott a magyar anyanemzettel való szellemi együvé tartozás mélyen gyökerező érzése és tudata. A problémák ezzel kapcsolatban már a csehszlovák–magyar együttműködési szerződés 1949 tavaszán történt aláírása és az ehhez kötődő csehszlovák–ma-

gyar kulturális együttműködési egyezmény előkészítése során jelentkeztek. Ezt a folyamatot alapvetően befolyásolta az államközi kapcsolatok sztálini modelljének a meghonosítása, valamint a cseh–szlovák államjogi viszonynak az egységes államon belüli deformálódása. A Szovjetunió fennhatóságával létrejövő keleti tömb kialakulását unifikálódási tendenciák kísérték, s ez erősen belejátszott az államközi kapcsolatokba is. Az ún. szocialista tábor hatalmi eszközökkel megvalósuló egysége jól összefért – annak a sztálini politikának a szellemében, mely a szovjetellenes szembenálláshoz potenciális lehetőséget nyújtó bárminemű integráció megakadályozására irányult – a gazdasági autarkiaival és a szomszédos államok közötti kapcsolatokat korlátozó államnemzeti ismérvek sajátos meglétével. Csehszlovákia és Magyarország viszonylatában ehhez társultak – ekkor főként lappangó formában – a történelmileg örökölt és a háború utáni időszakból továbbélő ellentéteknek a teherterelei. Ezek szerves leküzdését azonban megnehezítette, sőt ellehetetlenítette az internacionalista egység demonstrálása, ami gyakorlatilag egyet jelentett a problémáknak a monolit egység fenntartását szolgáló elkendőzésével, kizárva a bilaterális és szomszédos államközi kapcsolatok sajátosságainak kellő figyelembevételét.

A magyar kormány szorgalmazta a kisebbségek kulturális szükségleteinek kielégítése iránti közös felelősséget és az azokról való kölcsönös gondoskodást. Mindezt a magyar kommunisták pártjának és a szociáldemokrata pártnak az „egyesítő” kongresszusán, 1948 júniusában elfogadott programnyilatkozat irányozta elő, amelyben az újdonsült Magyar Dolgozók Pártja a nemzetiségek érdekében síkra szállt a „szomszédos országokban élő anyanemzeteikkel való kultúrcsere és érintkezés szabadságáért...”⁶ Ilyen nemzetiségi záradékot tartalmazott a magyar–román, valamint a magyar–jugoszláv szerződés (amely a Jugoszláviával történt szakítás után értelmét veszítette). Azonban csehszlovák részről ez a törekvés nem talált megértésre. Ezért a csehszlovák–magyar barátsági és együttműködési szerződés aláírása és ratifikálása után a kulturális egyezményről folyó tárgyalások elhúzódtak.⁷

A megállapodás előkészítésének csehszlovákiai belföldi feltételei és körülményei magukon viselték a cseh–szlovák aszimmetrikus államjogi modell mechanizmusának és hatóelemeinek a nyomait. Az Iskolaügyi Megbízotti Hivatal és a Szlovák Nemzeti Tanács a csehszlovák–magyar kulturális megállapodásnak a prágai Tájékoztatási Minisztérium által kidolgozott és a Külügyminisztérium égisze alatt az érintett tárcák bevonásával véleményezett szövegtervezetét 1949 októberében kapta meg. A szlovákiai véleménynek azonban a prágai javaslat kötelező alaptételeiből kellett kiindulnia oly módon, hogy a megállapodásban ne történhessenek olyan változtatások, amelyek a Magyarországhoz való viszonynak a többi országgal kötött megállapodás kereteit meghaladó sajátos jegyeket kölcsönözhetnek.⁸

Eme magatartás és eljárás háttéréből aligha felejtethető ki Klement Gottwald személye, aki ugyanebben az évben, februárban – közvetlenül a barátsági és együttműködési szerződés megkötése előtt – a magyar iskolák létrehozásával kapcsolatban azt szigorúan belülggyé nyilvánító szűkkeblű álláspontra helyezkedett. Arra a magyarországi ajánlatra, hogy az oktatás színvonalának biztosítása érdekében Szlovákiában magyarországi tanítók, a magyarországi szlovák iskolákban pedig szlovákiai pedagógusok segítségét vegyék igénybe, úgy reagált, hogy ebből „problémák egész tömkelege adódna. Budapesthez fordulnának, információkat nyújthatnának stb.”⁹

A kulturális megállapodás aláírására, amelyet csehszlovák részről Viliam Široký miniszterelnök-helyettes, Magyarország részéről pedig Révai József népművelési miniszter ellenjegyzett, csak 1951 novemberében került sor, amikor a magyar fél viszkodott a nemzetiségek szükségletei iránti kölcsönös gondoskodás kérdésében. Ennek ellenére Révai József hazautazva megszakította útját Füleken, és a zománcgyárban tartott nagygyűlésen majd egyórás emocionális elemekkel teli beszédet tartott. Ennek hatása utólag a korabeli sajtó hasábjain is tetten érhető, a beszéd ideologizált, pátosszal telített tálalásában. Révai beszéde a csehszlovák és a magyar kommunista mozgalom fejlődésének apoteózisaként hangzott el, s a megdicsőülés kicsúcsosodását természetesen a szocialista társadalom közös építése jelentette. Ilyen összefüggésben érintette a csehszlovákiai magyarok helyzetét, amelynek perspektíváit abban a törekvésben jelölte meg, hogy „...legyetek öntudatos harcosai a szlovák munkásosztálynak”. Hangsúlyozta, hogy a munkásosztály győzelme után mindkét országban létrejöttek a feltételek „a lenini–sztálini nemzetiségi politika elvei alapján nemcsak a cseh és szlovák nemzetek közötti kapcsolatok rendezéséhez, hanem a magyar nemzetiségű polgárok (sic!) nemzetiségi kultúrájuk fejlesztésére is”. Ezután kijelentette: „Ez világos, ehhez hozzáfűzni való nincs, nem is lehet.” Ugyanakkor biztosította a nagygyűlés résztvevőit, hogy „a kulturális szerződés eltünteti még a látszatát is annak, hogy bármiféle ellentét lenne köztünk és közöttetek, Magyarország és Csehszlovákia között”.¹⁰

Egyes magyar történészek ennek a kulturális megállapodásnak az aláírásától eredeztetik a magyar kisebbség helyzetével kapcsolatban annak a magatartásnak és politikának az eluralkodását, mely e kérdést a tágabb nemzetközi kapcsolatoknak rendelte alá oly módon, hogy annak hivatalos feszegetését több mint két évtizeden át lehetetlenné tette. Ugyanakkor a csehszlovák–magyar kulturális kapcsolatok keretei között a megállapodás alapján lehetőség nyílt a magyar nemzetiség számos szükségletét is érintő magyarországi kezdeményezések számára.

Csehszlovák részről a rendszeres államközi kulturális kapcsolatok kibontakoztatása iránti igény már 1950-től kezdődően jelentkezett. Alighanem ennek tulajdonítható a Prágai Magyar Könyvesbolt megnyitása 1950 februárjában.¹¹ Abban, hogy a választás Prágára esett, nyilván szerepet játszott a kulturális értékcsere államközi dimenziójának demonstrálása. Ez a szándék azzal a törekvéssel is párosult, hogy a könyvesbolt kulturális intézmény szerepét is betöltve a magyarországi szellemi életet közel hozza a cseh lakosság szélesebb rétegei számára. Minden bizonnyal erre utal, hogy rá egy évre Budapesten Csehszlovák Kultúrközpontot hoztak létre.¹² (Megjegyzést érdemel, hogy a pozsonyi magyar kulturális intézet létrehozására csak a kilencvenes években, a rendszerváltást követően került sor – akkor is csak huzavona után.)

A pozsonyi magyar nyelvű pártlapban, Szlovákia Kommunista Pártjának (SZLKP) sajtóorgánumban, az *Új Szóban* a prágai magyar könyvesbolt ünnepélyes megnyitójára reagálva a szlovákiai magyar lakosság szükségleteinek kifejezésre juttatása is szerepet kapott. A csehszlovákiai tájékoztatási miniszter, Václav Kopecký beszédében viszont a könyvesbolt küldetését csak a csehszlovák–magyar államközi kapcsolatok elemeként hangsúlyozta. A Magyar Köztársaság nagykövete, Szkladán András azonban annak a meggyőződésének is hangot adott, hogy a prágai könyvesbolt

megnyitását „követni fogja több magyar könyvesbolt megnyitása a magyarlakta vidékeken...”¹³

A budapesti kulturális intézet megnyitásán a csehszlovák Tájékoztatási Minisztérium képviselőjében Jiří Taufer a szlovákiai magyar kisebbség helyzetét is érintette, amikor a csehszlovákiai magyar könyvkiadás eredményeit ismertette.¹⁴

Egyforma kompenzációként is felfogható a kulturális megállapodás kérdésében tanúsított csehszlovákiai magatartás, az a kedvező fogadtatás, amelyben Magyarország részéről a szlovákiai magyarok számára eljuttatott nyolcezer kötetnyi könyvadomány részesült. Nem érdektelen, hogy Andrej Pavlík tájékoztatási és népművelési megbízott a könyvadomány ünnepi átvételekor tartott beszédében 1950 májusában a szlovákiai magyarok és a magyarországi szlovákok helyzetéről mind hangvételt, mind kifejezésmódját tekintve az államközi kapcsolatokban bizonyos szerepet játszó tényezőként szólt. A „munkásosztály győzelmét” mindkét országban összekapcsolta a „nemzetiségi csoportok (sic!) elnyomásának és elnemzetietlenítésének megszűnésével: „A Magyar Népköztársaságban már senki sem nyomja el az ott élő szlovákokat, a népi demokratikus rendszer teljes szabadságot és egyenjogúságot adott nekik, törődik iskolaügyük és kultúrájuk fejlesztésével. És ugyanúgy nálunk, Csehszlovákiában az összes magyar nemzetiségi polgár megkapta a politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságot.” Mindaddig Pavlík dikciója teljes mértékben összhangban volt a nemzetiségi kérdés korabeli, leegyszerűsítő, azt az állampolgári, azaz az egyéni egyenjogúságra korlátozó szemlélettel. Ezt követően azonban így folytatta: „A nemzetiségi kisebbségekről (sic!) való kölcsönös gondoskodás így a mindkét népi demokratikus állam közötti szövetségi kapcsolat megszilárdulásának további láncszeme, amivel még jobban megerősödik a szocializmus és a béke hatalmas tábor, amelynek élén a Szovjetunió áll.”¹⁵

Pavlík egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy a nemzetiségekről való gondoskodás a két ország belügye, de ennek a gondoskodásnak a tágabb államközi kapcsolatok kontextusába helyezése úgy is értelmezhető, mint a kulturális megállapodás hosszadalmas előkészületeivel kapcsolatos, a közvélemény vagy legalábbis a politikai elit tágabb körei által esetleg sejtett viták elkendőzését szolgáló megnyilvánulás. Ez a szlovákiai körülmények közepette a nemzetiségi viszonyoknak az államközi kapcsolatokba való átvételére iránti bizonyos, a prágai hatalmi centrumtól jóval érzékenyebb empátia jeleként is hangot kaphatott.

A kulturális egyezmény a tudomány, a művészet, az iskolaügy és a kulturális élet területén az együttműködés alapjait a korabeli viszonyoknak és meghatározó tényezőknek megfelelően rakta le, s e kapcsolatok a társadalmi élet különböző területeire kiterjedve kiegészítő jegyzőkönyvek révén bővíthettek. A kapcsolatok gazdagodása a magyar kisebbség számára is kedvező fejleményekkel járt. Ez a folyamat szorosán összefonódott a magyar kisebbség önmagára ébredésével, kollektív léttudata ismérveinek és szükségleteinek fokozatos, a hatvanas években erőteljessé váló jelentkezésével.

Ez irányban egyes, a prágai, központi szinten fogant, illetve végrehajtott intézkedések pozitív szerepet játszottak. Az egyenjogúság elnyerésének folyamatában a magukat magyar nemzetiségűnek valló lakosoknak a gazdasági és társadalmi életbe való bekapcsolása során mindinkább előtérbe került a magyar nyelv közéleti szerepének a kérdése, ami túlterjedt az egyéni, állampolgári jogok keretein. A magyar

nyelv használatának szabályozásával – elsősorban az államigazgatási szervekkel fenntartandó kapcsolatok szempontjából – 1950-től kezdődően többször is foglalkozott Szlovákia Kommunista Pártjának Elnöksége. A kérdés az állami és társadalmi szervek funkcionáriusi állományának olyan személyekkel történő feltöltése kapcsán foganatosított intézkedések tágabb kereteiben került napirendre, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét. Az ilyen irányú határozatok azonban csak az alsóbb párt-szerveknek szánt pártutasításokként fogalmazódtak meg. Kormány szinten a magyar lakosság helyzete 1952 nyarán vetődött fel, amikor a kormány az 1948. május 9-i alkotmány szellemére hivatkozva – amely viszont semminemű kisebbségi jogvédelmet nem biztosított – határozatot fogadott el „A magyar nemzetiségű állampolgárok némely kérdéséről”. Ezt a határozatot – amely belügyminisztériumi jelentésen alapult – július elsején konkrét végrehatási utasítások formájába a Megbízottak Testülete ültette át. Ezek között a magyar nyelv hivatalos érintkezésben való használatának elvei is szerepeltek. A Megbízottak Testületének egyes reszortjai feladatul kapták, hogy valamennyi nekik alárendelt részlegen biztosítsák a magyar nemzetiségű állampolgárok számára az anyanyelv használatát, beleértve a hatóságokhoz intézett beadványokat és azok elintézését, ill. a végzések magyar nyelvű kiadását is. Úgyszintén a középületeken és a nyilvánosság számára hozzáférhető helyeken kétnyelvű megjelölések használatát rendelték el.¹⁶ A szóban forgó utasításokból kiviláglik az arra irányuló törekvés, hogy azok a hatalmi szerveknek és az államirányítási mechanizmusnak a magyar lakosság körében történő érvényesülését szolgálják. Akadnak közöttük azonban olyanok is, amelyek nyelvi közösségnek, tehát lényegében etnikai-nemzetiségi közösségnek a meglétét és igényeit érzékeltető jelleget nyertek.

Az említett utasítások azonban nem váltak tényleges jogi normákká, s érvényesülésük – a felsőbb szervek által eszközölt ellenőrzések nyomán is – tulajdonképpen a helyi szervek hajlandóságától és akaratától függött. Ugyanakkor magának a magyar nyelv használatának az értelmezését meglehetősen utilitarizmus jellemezte, mely az anyanyelv közéleti szerepét csak a polgár és a hivatalok közötti érintkezést közvetítő funkció betöltésére szűkítette le. Végül is a kormányhatározatot és a Megbízottak Testületének utasításait titkos, belső anyagként kezelték. Ugyanakkor azonban már maga az a tény, hogy a szlovákiai magyar lakosság problémája országos szintre emelkedett – oly módon és olyan kihatással, hogy az a Megbízottak Testületének utasításaiban testet öltött kormányhatározat majd két évtizeden át „alapvető nemzetiségi dokumentumnak” számított –, a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetének rendezését meghatározó országos és szlovákiai komponensek ellentmondásos hatásának jellegzetes megnyilvánulásaként is felfogható. Itt már nem az államközi kapcsolatok kezelésének jogköri vonatkozásairól volt szó (mint a megelőző években), hanem a nemzetiségi igényekkel és viszonyokkal visszaélő hatalmi és személyes érdekek megütközéseiről is a szigorú centralizáción alapuló politikai rendszer keretei között.

Az említett kormányhatározat előterjesztése, sőt annak időpontja sem volt ugyanis véletlenszerű. Éppen július 3-án került sor a csehszlovákiai mezőgazdaságról szóló határozatnak a kommunista párt és a kormány általi meghozatalára.¹⁷

Dél-Szlovákiában a magyarok bekapcsolása a gazdasági életbe szemben találta magát a vagyoni viszonyok rendezetlenségével, azzal a bizonytalansággal, amely a

magyarokat ért állampolgári jogfosztás idején szerzett tulajdon birtokosai és a csehországi deportálásból hazatérő eredeti tulajdonosok közötti ellentétekből fakadt. A vegyes lakosságú helységekben és területeken jelentkező konfliktusok nehezítették a mezőgazdasági termelésnek az ellátási gondok megoldásához nélkülözhetetlen konszolidálását. Az ennek során keletkező feszültség az egyenjogúság visszanyerésének folyamatára és tempójára, valamint a magyarok társadalmi érvényesülési lehetőségeinek kialakulására is kihatott. Amíg a politikai szerveknek a kölcsönös elégedetlenség kiküszöbölésére irányuló igyekezete konkrét esetek hatósági intézkedései révén megvalósuló orvoslásával történt, a nyelvi kommunikációt, a közvetítést is igénybe vevő praktikizmus jellemezte, mely egyéni kérvények, illetve csoportigények hivatali elintézésére korlátozódott. Megváltozott azonban a helyzet a szövetkezetesítés megindulásával, mely – ahogy az annak lényegéből adódott – az egyéneket kisebb és nagyobb közösségek tagjaiként, e közösségekkel együtt érintette, jelesül a szlovákiai magyarokat kisebbségi méreteken, minthogy a lakosság döntő többsége a mezőgazdasághoz kötődött. Ugyanakkor a mezőgazdasági szövetkezetek létrehozása során a hatalmi érdekek végrehajtói mind a propaganda-eszközök bevetésével, mind az adminisztratív intézkedések alkalmazásával – a falusi közösségek életébe közvetlenül beavatkozva – nem nélkülözhatték a folyamatos egyéni és közösségi kommunikációt. A hatalmi szervek és a helyi lakosság kapcsolattartása már közvetlen és közvetett, egyéni és tömegméretű, szinte napi érintkezést kívánt. Valószínűleg itt kell keresni az említett kormányhatározat egyes indítékait, minthogy a magyar nemzetiségű lakosság funkcionáriusainak soraiból bizonyos érkezték ilyen irányú figyelmeztető jelzések, de erről tanúskodhattak a felsőbb szerveknek a dél-szlovákiai viszonyokról szerzett konkrét tapasztalatai is. A központi vezetés ezek súlyát minden valószínűség szerint országos szempontból mérlegelte.

1952 nyarán a kommunista párt szervei és az állami intézmények kampányt indítottak – a kommunista párt és a kormány által a mezőgazdasági szövetkezetek fejlődéséről hozott határozat szellemében – a tömegméretű szövetkezetesítés kibontakoztatására, amely a falvakon végigsöprő „frontális támadást” jelentett az erőszak és az üldöztetések hihetetlen méreteket öltő elszabadulásával.¹⁸ Dél-Szlovákiának ebben a „hadjáratban” rendkívül fontos szerepet szántak. Tény, hogy a szövetkezetek létrehozása Dél-Szlovákiában erőteljesebben haladt, mint Szlovákia egyéb tájain. A Csallóközben a szövetkezeti szektor aránya 50 és 70 százalék között mozgott.¹⁹ Ezek viszont olyan szövetkezetek voltak, amelyekben az áttelepültek, a kolonisták és az egykori magyar földmunkások voltak túlsúlyban, akik nem rendelkeztek kellő felszereléssel és gazdálkodási tapasztalatokkal. Ugyanakkor a középparasztok ellenállást tanúsítottak a szövetkezetekbe való belépésnek az erőszak legkülönbözőbb eszközeit alkalmazó kikényszerítésével szemben. A tömegméretű szövetkezetesítés célja viszont épp a középparasztoknak a szövetkezetekbe terelése volt, és az úgynevezett mintaszövetkezetek helyett, amelyekben a községek földműveseinek kisebb hányada társult, a többségi szövetkezetek létrehozására vettek irányt.

A speciális feladatokat teljesítő funkcionárius osztagok tömeges „munkába állítása” hirtelen nyilvánvalóvá tette a magyar nemzetiségű lakossággal folytatott kommunikációban már korábban is megmutatkozó hiányosságokat. Ez a helyzet a ma

gyar nemzetiségű funkcionáriusoknak alkalmat adott arra, hogy a közösségi jogok irányába mutató, a magyarok államigazgatásban játszott erőteljesebb képviselői és szereplői igényével állhassanak elő (miközben az érvényes álláspont a kisebbségi jogok szükségességének elvetése volt), természetesen a magyar nemzetiségű dolgozók teljes körű, a társadalom valamennyi területére kiterjedő, a szocialista rendszer által úgymond eleve biztosított, szinte automatikusan megvalósuló egyenjogúságának hivatalos tézisére támaszkodva. Ennek során a magyar lakosság elégedetlenségének lebecsülésére rámutatva a nemzetiségi feszültséggerjesztés veszélyeivel is érvelhettek, mint a szlovákok és a magyarok összefogását a szövetkezetek megalakítása során nehezítő, a közös gazdálkodást bonyolító körülménnyel. Lőrincz Gyula 1950 áprilisában az SZLKP Központi Bizottságának ülésén felhívta a figyelmet arra a tendenciára, hogy Dél-Szlovákiában külön magyar és szlovák tagokból álló szövetkezetek alakulnak.²⁰

A belügyminisztérium az említett 1952. június 17-i kormányhatározattal kapcsolatos jelentésében megállapította, hogy kevés magyar dolgozik az államapparátusban. Ez a jelzés ekkor már komoly politikai hangsúlyt kapott az úgynevezett burzsoá nacionalizmus elleni kampány elszabadulásával kapcsolatban.²¹ A szóban forgó konstruált tézis ideológiai elhajlásból az osztályellenesség érdekeit szolgáló politikai bűnelkövetéssé, s végül büntetőjogi felelősségre vonássá fajult. S ez szorosan összefonódott a Viliam Široký és hívei, valamint a szlovák nemzeti felkelésben érdekeket szerzett fiatal szlovák kommunista vezető garnitúra közötti személyes ellentétek elmélyülésével. Ennek folytán a burzsoá nacionalizmus vádja sajátos eszközzé vált a második világháború utáni magyarellenes, a magyar kisebbséggel szembeni kollektív felelősségre vonás érvényesítéséből fakadó intézkedések foganatosításában játszott személyes felelősség elkendőzésének, illetve egymás elleni kijátszásának. Szlovákiában a magyarok egyenjogúsítása során 1948 után vezető szerep jutott azoknak a politikusoknak (Gustáv Husák, Daniel Okáli és részben Laco Novomeský), akik a háborút követő években épp a magyarellenes politika közvetlen végrehajtói voltak. Az egyenjogúság visszaállításában játszott szerepüket illetően azonban – minden személyes érintettséggel összefüggő vonakodásuk ellenére – a prágai központi pártszervek intenciói voltak a meghatározóak, amelyek Szlovákiában az SZLKP elnökének és a miniszterelnök-helyettesnek, Viliam Širokýnak a közvetítésével érvényesültek. Tehát a felemáság megnyilvánulásának tényleges oka a kommunista párt nemzetiségpolitikai stratégiájának bizonytalanságában, a megelőző évek következményeivel való szembenézéstől ódzkodó magatartásban rejlett, melyet a közvetítés során meghatványozott Viliam Široký személyes felelőssége is. Viliam Široký volt az, aki ragaszkodott a földtulajdonban bekövetkezett változások érvényességéhez, a reszlovakizálás következményeinek tudomásulvételéhez. Úgy-szintén a felsőbb instanciák támogatásával történt a csupán a szlovák iskolák melletti tagozatok létrehozásának szorgalmazása.²²

Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a szlovákiai funkcionáriusok nehezen szabadultak meg a korábbi évek tehetetlenségi nyomatékától és a magyarellenes intézkedésekben játszott személyes szerep magatartást és gondolkodást torzító terheitől. Kiváltképp nehezen viselték el ezt a szlovákiai magyar kommunista funkcionáriusok, akik részt vettek a magyar nemzetiségű lakosságnak a társadalmi és politikai életbe történő bekapcsolása érdekében szükséges gyakorlati teendők

előkészítésében és végrehajtásában. Az úgynevezett szlovák burzsoá nacionalizmusnak az SZLKP 1950 májusában üléselő IX. kongresszusán legitimitást nyert vádja Viliam Široký és hívei számára egyedülálló alkalmat jelentett arra, hogy a szlovák és magyar lakosság közötti feszültség továbbéléséért, a magyaroknak (a magyar funkcionáriusokat is beleértve) az egyenjogúsítás vontatottsága miatti elégedetlenségéért a felelősséget önmagáról fokozatosan elhárítsa, s mindenesztül a burzsoá nacionalizmus vádjának kitett személyek nyakába varrja. A magyar lakosság tudatában a háború utáni sérelmek ezeknek a személyeknek a ténykedéséhez kötődött, s ez lehetővé tette Široký számára egy újabb félrevezető lépés megtételét. Bár a magyarokkal szembeni háború utáni jogfosztás hivatalosan tabunak számított, illetve (egyébként moszkvai sugallatra) a még a hatalomban résztvevő burzsoázia számlájára íródott, Širokýnak különféle informális eszközök alkalmazásával sikerült olyan légkört kialakítania (főként a magyar kommunisták körében), hogy az igazi bűnösök a „burzsoá nacionalista árulók”, akik már a háború utáni években céltudatosan a burzsoázia érdekeinek kiszolgálói voltak. Végül Široký, aki a háború utáni magyarellenés politika tevőleges szorgalmazója volt, megfelelő színjátékkal – az élet által kikényszerített, a magyar lakosság érdekében tett lépések személyes érdemként beállított felnagyításával – elérte, hogy a magyar kisebbség megmentőjének szerepében tetszeleghessen. Ehhez meglehetősen hozzájárultak a magyar nemzetiségű funkcionáriusok Lőrincz Gyulával, a Csemadok KB elnökével és az *Új Szó* főszerkesztőjével az élen. Számukra a „burzsoá nacionalizmus” jelzővel illetett tágabb keretű „osztályellenes kártevésnek” a magyarok háború utáni üldözéséért is fellelőssé tehető nevesítése lehetővé tette a háború utáni, a kommunista párt tevékenységével összefonódó viszonyokat bíráló, a szlovákiai magyar kommunisták körében erőteljes magatartás egyfajta kanalizálását. Ez a saját soraikból jövő kritika ugyanis, amely a háború utáni viszonyok prolongálódására utalt, nem volt a pártelit és a Široký körüli csoportosulás ínyére sem, és leszerelése főként a Csemadok berkeiben Lőrincz Gyulának is sok gondot okozott. Ugyanakkor a „burzsoá nacionalizmus” kárhoztatása, annak ellenére, hogy hordozóit a magyarok soraiban is keresni kellett, kapaszkodót jelentett a kisebbségi követelések hangoztatásához annál fogva, hogy azok jogossága most már a magyarok jogi helyzetének rendezésében mutatkozó vontatottság a személyek felelősségéhez kötve, úgymond, pártérdekként is igazolhatóvá vált. S ez a magyar funkcionáriusok számára tekintélyszerzési lehetőséget nyújtott a magyar lakosság körében. Az említett, 1952-ből származó belügyminisztériumi jelentés azt a tényállást, hogy nincs elegendő magyar az államapparátusban, Gustáv Husák és hívei tudatos kártevésének tulajdonította, noha ez tényleg nemigen lehetett szívügyük.

A szlovákiai magyar kommunisták és a szlovák vezető garnitúra közötti éles ellentétek, amelyek módot adtak Široký számára a manipuláció módszereinek alkalmazására, már 1949 őszén jelentkeztek. Ekkor Široký még csak a prágai „állítólagos” centralizmussal szembeni „polgári (sic!) nacionalizmust” emlegetett. Úgy tűnt, hogy a magyarok jogainak visszaállítását illetően nincs különbség a szlovákiai vezetés és a Široký által képviselt prágai álláspont között. Viszont 1949 őszén a csehországi deportálásból hazatérő magyarok olyan-amolyan kielégítése folytán rendkívül kiéleződött kaotikus tulajdonviszonyok miatt és a dél-szlovákiai újbirtokosok pozícióinak minél érintetlenebb megőrzése érdekében Szlovákiában született terv,

most már a politikailag megbízhatatlan és osztályidegen magyarok kitelepítésére, az úgynevezett „Dél-akció” keretében. A prágai hatalmi központban azonban bizonyos empátia kezdett mutatkozni az ilyesfajta lépés nemzetközi bonyodalmainak érzékelése iránt. A „Dél-akciót”, melynek előkészítésében a szlovákiai magyar kommunisták vezető csoportja is részt vett, végül is az ennek jóváhagyására nem túl nagy hajlandóságot mutató prágai központ magatartása miatt le kellett állítani. Minden valószínűség szerint ehhez hozzájárulhatott a magyarországi pártvezetés tiltakozása is. Nyilván ennek hatására bátorodott fel a szlovákiai pártközpontban működő úgynevezett Magyar Bizottság, hogy bírálja a tervezett akció ugyan osztályszempontúnak minősített, de egyoldalúan magyarellenos életét. Široký emiatt ugyan javasolta a bizottság felosztatását, s ebben akkor még akár egy hűron pendült Gustáv Husákkal, aki kijelentette, hogy a bizottsághoz közelebb áll a magyar konzulátus, mint saját pártközpontjuk. Široký azonban a prágai helyzethez igazodva korábban a „Dél-akció”-hoz prágai hozzájárulásért folyamodó szlovákiai kommunisták követelésére kitérően reagált, s végül a CSKP KB Elnökségében a politikai felelősség a szlovákiai belügyi megbízottra, Daniel Okálira hárult, aki ellen fegyelmi eljárás indult. A levéltári kutatások is igazolták, hogy Okáli eme akció szervezése során rendkívüli buzgóságot mutatott.²³ Ennek folytán és a megelőző években játszott szerepe következtében a magyar lakosság tudatában a magyarellenos intézkedések kifejezett megszemélyesítőjének számított. Ezek után Široký számára kiváltképp kedvezővé vált a helyzet a szlovákiai magyarságot ért sérelmek „megmagyarázásának”, a „burzsoá nacionalizmus” egy évvel később élesen megfogalmazódó vádjának kereteibe illesztéséhez.

A magyar kisebbség életének belső alakulásába erőteljesen beleszóltak a társadalmi válság 1953-ban kirobbant első szakaszának velejárói. Ezek tulajdonképpen egyet jelentettek a politikai és ideológia életben jelentkező ellentmondásos, de közös gyökerű tendenciák erőterében érvényesülő hatáselemek közvetett begyűrűzésével. Maga a folyamat magán viselte a politikai elit körében fellépő nézetkülönbségek nyomait és a cseh hatalmi centrumban, valamint Szlovákiában kiváltott reagálás eltérő vonásait. Persze alapos levéltári kutatásra lenne szükség ahhoz, hogy kimutatható legyen: az ellentétes nézetek okai mennyire rejtettek a kellő koordináció hiányosságaiban, illetve voltak-e ennek egyéb indítékai is.

Hosszú időn át a „burzsoá nacionalista veszély” ideológiai-politikai doktrínája alkalmas eszközül szolgál a nemzetiségi viszonyokban mutatkozó reális problémák elrejtésére, az élet által e területen felvetett problémák érdemleges kezelésének elodázására és a problémák jelentkezésének megakadályozását célzó igyekezet el lehetetlenítésére. Ilyen eszközzé vált a munkáskollektívák és a munkahelyi közösségek közötti közvetlen kapcsolatok kialakítására irányuló kampányok erőltetése. Ez a törekvés önmagában még pozitív szerepet is betölthetett, főként a dél-szlovákiai magyarság szempontjából, hiszen az ilyen jellegű kapcsolatok révén a magyar kisebbség léte bekerült a szélesebb és eleven csehszlovákiai köztudatba. De az újfóto mozgalom és az élmunkásverseny keretei közé szoruló kampányok – annak a tézisnek a szellemében, hogy az országépítő feladatok teljesítését serkentő lelkesedésben jut kifejezésre a hazafiság és az internacionalista összefogás elmélyítése – az egész mozgalom elsekélyesedő, ideológiai és propagandisztikus jellegét öltötték. „A dolgozók megelőzték bennünket, és megindult egy élő közeledési kapcsolat” –

jelentette ki Lőrincz Gyula a Csemadok országos közgyűlésén 1953 októberében.²⁴ Ebből a szempontból a komáromi hajógyár a nemzetiségi kérdés példás megoldásának szinte egyfajta szimbólumává vált, annak a Szlovákiából Široký nevéhez fűződő leegyszerűsítő korabeli koncepciónak a szellemében, hogy Szlovákia és az országrész egyes területeinek gazdasági felemelkedése már szinte önmagában eleve biztosítéka „az ország valamennyi polgára teljes egyenjogúságának”. Nyilván itt kell keresni annak a ténynek a hátterét, hogy a szlovákiai amatőr színjátszómozgalom szlovákiai fesztiválján az első díjat a komáromi Csemadok helyi szervezete mellett, a hajógyáriak részvételével működő együttesnek ítélték oda, s ennek visszhangjaként a csoport Prágában Zdeněk Nejedlý Realista Színházában is bemutatkozott. A prágai előadásról a kommunista párt központi napilapjában, a *Rudé právo*-ban cikk jelent meg, melyben a szerző ugyancsak hangsúlyozta, hogy az együttes szinte valamennyi tagja élmunkás, és részt vesz a hajógyári újtómozgalomban, példát szolgáltatva arról, miként kapcsolható össze a műhelyekben folyó „örömteli munka a kulturális étellel”. A cikk írója nem feledkezett meg arról sem, hogy az együttes részt vesz a földműves-szövetkezetek megalapítását segítő agitációs tevékenységben is, s mindenütt, „ahol csak megjelennek, a parasztok élen járnak az állammal szembeni beadási kötelezettségek teljesítésében”. Külön hangsúlyt kaptak a cikkben a prágai Škoda Művek üzemi klubja képviselőjének üdvözlő szavai, ami „ösztönzést adott” a két klub közötti „tartós barátság” kialakulásához, demonstrálva „a magyar kultúra szabad felvirágzását” Csehszlovákiában.²⁵

Persze a komáromi amatőr színjátszók ilyen fényes külsőségek közötti kitüntetése mögött látni kell a hatalmi elit akkori helyzetét, mely a gazdasági-szociális krízis jeleinek erőteljessé válása közepette több ipari centrumban szemben találta magát a munkásság tömeges tiltakozásával. A dél-szlovákiai magyar közegben uralkodó nyugodt, békés, lelkesedéssel teli légkör propagandisztikus beállítása minden bizonnyal jól jött mind Antonín Zápotocký köztársasági elnöknek, mind pedig a CSKP-ban, Gottwald halála után vezető szerepre törő Antonín Novotný-nak, akik között a krízisjelenségek megítélését és visszaszorítását illetően mindinkább elmélyültek az ellentétek.

Szlovákiában a magyar lakossággal szembeni, a komáromi paraszti-munkás szimbiózisnak is szóló ilyesfajta „gesztus”-hoz minden bizonnyal hozzájárult a figyelemnek a társadalmi-szociális feszültség okairól való elterelése, minthogy az elégedetlenség ebben a környezetben nemzeti méreteket ölthetett. Megmutatkozott viszont az is, hogy Szlovákiában a politikai vezetés elég erősnek érezte magát a megfélemlítés eszközeinek igénybevételéhez is.

A Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1953. december 18–19-én tartott pozsonyi ülésén az új vezető titkár, Karol Bacílek beszámolójában külön hangsúllyal hívta fel a figyelmet arra, hogy Szlovákiában a szlovák burzsoá nacionalizmussal egyetemben a magyar és ukrán burzsoá nacionalizmus is megnyilvánul, ami ellen rendszeres harcot kell folytatni.²⁶ Már maga a hangsúly a beszámoló szövegkörnyezetében azt a szándékot tükrözte, hogy a burzsoá nacionalizmus elleni politikai hatóerejű ideológiai kampány a szlovák közegből a nemzetiségi lakosság körébe is „kellőképpen” kiterjedjen. A megelőző időszakban a burzsoá nacionalizmus jelenségeinek a magyar lakosság soraiban is jelentkező megnyilvánulásaira figyelmeztetve a szlovákiai vezető politikusok fellépéseiben ez inkább csak afféle rituá-

lis, verbális kötelességnek számított. A magyar lakosság visszaszoríttasága elleni erélyesebb fellépés hiányát érzékelő egyes szlovák politikusok megnyilatkozásaiban a magyarokat közéleti bátorságra buzdító elemek is megjelentek, s számot kellett vetni a magyar lakosságot ért korábbi sérelmek érzelmi utóhatásaival is. Ugyanakkor az *Új Szó* hasábjain és a Csemadok közgyűlésein a burzsoá nacionalizmus ideológiai koholmánya a falusi úgynevezett osztályidegen elemek szándékaival kapcsolódott össze, amely magával vonta az osztályéberség követelményeit. Sajátos helyzetet jelentett viszont, hogy az adott állapotokkal szembeni elégedetlenség, a hivatalosan hirdetett teljes egyenjogúságnak ellentmondó jelenségek feszegetése és bírálata sokszor épp a rendszer szociális bázisát jelentő rétegek képviselői részéről jelentkezett. Ezt a magyar vezetés igyekezett vagy a túlérzékenység radikális megnyilvánulásának, a kispolgári türelmetlenség, illetve elbizonytalanodás velejáróinak, vagy szigorú esetben az osztályellenség aknamunkájának a hatása alá kerülő úgynevezett emberi gyengeségnek minősíteni. Az ilyesfajta magatartás megítélése a legtöbb esetben a Csemadok KB elnöke részéről elhangzó kritikában, az *Új Szó* vezércikkeiben szereplő, különösebb megtorló intézkedések nélküli bírálatban részesült. Bacílek referátumában azonban már súlyos veszéllyé fokozódott az egyébként korábban is bírált úgynevezett nemzetiségi bezárkózás, amivel könnyen azonosíthatók és összemoshatók lettek a szlovákiai magyarság mint közösség természetes belső összetartó erejének és igényeinek ösztönszerű feltörései. S mindehhez társult még a szociáldemokrata csökevények veszélye ideológiai elhajlasként aposztrofált vádjának a megjelenése.²⁷ Ilyen megbélyegzést kapott a Csemadok komáromi helyi szervezete, amely állítólag nem volt hajlandó a hajógyári klub helyiségeit az együttműködés érdekében igénybe venni. Bacílek bírálatának élessége minden valószínűség szerint magát Lőrincz Gyulát is meglepte, aki az *Új Szó* újévi számának vezércikkében kollektív önkritikát gyakorolt, s felszólította a Csemadok komáromi helyi szervezetét „helytelen magatartásának megváltoztatására”, annál is inkább, mint hogy erre a „szervezet eddigi országos sikerei kötelezik”.²⁸

Bacílek kirohanásának indítékait illetően a kutatások és ismeretek jelenlegi szintjén inkább csak feltevésekre lehet hagyatkozni. Egy dolog bizonyos: objektíve Antonín Novotnýnak kedvezett, aki arra készült, hogy támadásba lendüljön a kommunista párt központi szerveiben a vezető pozíció megszerzéséért. Karel Kaplan szerint Bacílek Zápotockýtól csak 1954-ben fordult el, de az ún. burzsoá nacionalizmus elleni harc fokozását sürgető buzgóság lényegében összecsengett a válság megoldásában adminisztratív-bürokratikus intézkedéseket szorgalmazó Novotný törekvéseivel, a tömegpolitikai munka elsőbbségéért síkraszálló Antonín Zápotockýval szemben.

Maga a „szociáldemokratizmus” erős hangsúlyt kapott Novotnýnak a CSKP Központi Bizottsága 1953. december 3-a és 5-e között megtartott ülésén elmondott beszédében, és Bacílek beszédében a szlovákiai viszonyokra alkalmazott átültetésként hatott. Nem zárható ki azonban egyfajta rejtett megelőzési manőver szándéka sem a Magyarországon miniszterelnökké lett Nagy Imre nevéhez fűződő ún. új kurzus (Magyarországon új szakasznak nevezték) csehszlovákiai, illetve szlovákiai kihatásával szemben. Ez a hatás elsősorban Dél-Szlovákiában érződött, a szövetkezeti tagok tömeges kilépését vonva maga után. A közéleti felélénkülés és a kritika élénk tompítása elsősorban Novotný malmára hajtotta a vizet, de Viliam Širokýnak

szintén érdeke fűződött hozzá. Ugyanakkor Široký szlovákiai meghatározó befolyása, ami a prágai pozícióiban is érződött, bonyolította Novotnýnak a pártapparátus eluralására irányuló igyekezetét. A burzsoá nacionalizmus elleni kampány felerősítése viszont egyaránt érdekében állt Širokýnak és Bacíleknek is, már csak e tézisnek az elfogadtatásában és a kampány elindításában játszott közös felelősség folytán is.

A komáromi amatőr együttesnek végül is az országos első díjat is odaítélték, amit 1954 tavaszán Václav Kopecký művelődésügyi miniszter és a Szakszervezetek Országos Tanácsának első titkára, J. Tesla adott át. Az *Új Szó* szerint az együttes tagjait meleg szavakkal üdvözölte a Realista Színházban Zdeněk Nejedlý miniszter is.²⁹

Komárom városa 1954-ben egyfajta jelképes összekötő kapocs lett a csehszlovák–magyar kulturális együttműködés területén. Ebben nyilván szerepet játszhatott a csehszlovák–magyar barátsági és együttműködési szerződés aláírásának 5. évfordulója is. Az irodalmi és kulturális értékcseré terén elért eredmények, a cseh és szlovák költők magyar nyelvű antológiájának megjelentetése Budapesten és a magyar költők verseiből készült fordításválogatás kiadása szlovákul, nyilván kedvező helyzetet teremtett annak a politikai feszültségnek az elleplezésére is, amely a megelőző politikának az új kurzuson belüli felülvizsgálatát és módosítását illetően támadt a két ország között. Magyarországon a törvényteleniségek, a koncepciók perrek felülvizsgálata ha nem is következetesen, de elkezdődött, és a megelőző évek bírálata is erőteljesebb volt. A magyarországi légkör zavaróan hatott a csehszlovákiai rezsim számára, amelynek részleges engedményekkel, ígéretekkel és az élet-színvonal emelésére irányuló egyes intézkedésekkel sikerült kikerülnie az elszigeteltségből, a múlttal való alaposabb számvetés nélkül.

Az irodalmi múlt eleve tartalmazott közös hagyományokat, összekötő szálakat, amit meghatványozott a korabeli közös doktrína, amely a történelmi haladás alapjának a nép alkotómunkáját – mint a töretlen kontinuitás letéteményesét – tekintette. Ilyen szempontból nem volt nehéz felfedezni azokat a lehetőségeket, amelyek a magyar romantika nagy alakja, a komáromi születésű Jókai Mór halálának 50. évfordulója kínált. Jókai valóságot és fantáziát lenyűgözően elegyítő írásművészetének egyik ihletője a nép egyszerű fiai életének éles szemű megfigyelése volt. S ez lett az eszmei platformja a komáromi csehszlovák–magyar irodalmi-kulturális találkozó megrendezésének 1954. május 30-án. A Magyar Írószövetség 21 tagú küldöttségével érkezett Komáromba, melynek nevében a népi írók vonalát képviselő Veres Péter, csehszlovák részről pedig a Csehszlovák Írószövetség elnöke, Jan Drda tartott beszédet. Politikai képviselő csehszlovák oldalról kulturális miniszterhelyettesi és megbízotthelyettesi szinten történt, s Magyarország részéről jelen volt a pozsonyi főkonzul. A „népben rejlő szellemi és erkölcsi erő” hangsúlyozása harmonizált a „csehszlovák nép” kifejezés használatával, amely úgy is hangozhatott, mint a „csehszlovákiai magyar dolgozókat” is magában foglaló népközösség. A találkozón fellépett a Csemadok nemrég alakult népművészeti együttese, a NÉPES, és az *Új Szó* arról is tájékoztatót, hogy „a csehszlovákiai írók a magyar írók küldöttségének a tagjait a hazánkban élő magyar nemzetiségű írók műveivel ajándékozták meg”. A csehszlovák küldöttség tagja volt a szlovákiai magyar írók csoportjának vezetője, Egri Viktor állami díjas író is.³⁰ Ugyanakkor viszont a cseh, szlovák és magyar nem-

zet összefogásának értelmezésében és hangsúlyaiban a szlovákiai magyar nemzetiség légtérben maradt.

Ezeknek az ünnepségeknek a hangulata nyilván hozzájárult ahhoz, hogy az országos írókongresszus összehívásához közeledve jelentkezni kezdtek a szlovákiai magyar irodalom küldetését és mibenlétét feszegető eszmefuttatások.³¹

A szlovákiai magyarok életével kapcsolatos információk fokozottabb érzékelése a cseh köztudatban 1954-ben – amikor a szlovákiai magyar nemzetiségű állampolgárok első ízben vettek részt valamennyi szintű képviselő-testületi választásokon – minden bizonnyal összefüggött azzal, hogy Csehszországban is kísérletek történtek a magyar nemzetiségű szülők gyermekei anyanyelvi oktatásának megszervezésére. 1953 szeptemberében a cseh országrészekben 1724 magyar nemzetiségű tanulót tartottak nyilván, ebből több mint 795-öt a határvidéken. A CSKP Központi Bizottságának illetékes osztálya azonban csak magyar nyelvtanulási körök létrehozását engedélyezte. Ezzel kapcsolatban Viliam Široký kijelentette, hogy ezeknek a családoknak az asszimilációjára kell törekedni.³²

Sajátos és az eddigi cseh és szlovák történetírásban ismeretlen szerepet játszott magának a magyar kisebbségnek a léte a szlovákiai szervek jogkörének bővítésére irányuló igyekezetben a társadalmi-politikai válság második szakaszában, amely a Szovjetunió Kommunista Pártja 1956 februárjában tartott XX. kongresszusának a hatására tört ki. Ennek előzményeként már 1955-ben ellenzéki, politikai kihatásúvá váló áramlatok jelentkeztek a szlovák és a cseh alkotó értelmiség körében, amelyek a felsőbb pártkörökhöz közeli közegekben is visszhangra találtak. A szlovákiai szervek hatáskörének bővítésével a CSKP Központi Bizottsága is foglalkozni kényszerült, törvény is készült, a prágai központi vezetés azonban mindenképp megpróbálta megakadályozni az érdemleges lépések megtételét. Minthogy e probléma összefüggött az ötvenes évek koncepciók pereivel, a szlovákiai vezetés sem fejtett ki különösebb aktivitást. Bacílek és hívei taktikázásra kényszerültek a szlovákiai értelmiség részéről jövő nyomás és a Novotný-féle vezetésnek a szlovákiai jogkörbővítési törekvések akadályozására irányuló igyekezete között.

A pozsonyi magyar főkonzul Budapestre küldött jelentésében arra hívta fel a figyelmet, hogy 1955. július 23-án, a lengyel államünnep alkalmából rendezett fogadáson a magyar diplomaták felfigyeltek a szovjet diplomaták közötti éles szóváltásra, hogy tudniillik szükségesek-e egyáltalán a pozsonyi külképviseletek. Épp akkor történt ez, amikor előkészületek folytak a jugoszláv konzulátus megnyitására, és egyes nyugati országok részéről is érdeklődés mutatkozott pozsonyi külképviselet létesítése iránt.³³ A magyar diplomaták körében meglepetést váltott ki, hogy a Lúčnica meghívására Pozsonyba érkezett Magyar Népi Együttes fellépésén az SZLKP több vezető képviselője is részt vett Karol Bacílek első titkárral az élen. Bacílek a Csemadok elnökének, Lőrincz Gyulának javasolta az informális kapcsolatok fejlesztését tapasztalatcsere és a magyarországi közvéleménynek a szlovákiai magyarok kultúrájával való megismertetése érdekében.³⁴ Ez idő tájt kölcsönös kapcsolatfelvételekre került sor több határ menti állami és pártszerv között, ami ezeknek a területeknek a nemzetiségi összetétele folytán eleve magyar–magyar kapcsolat lett, de a Borsod megyei tanácsnak a kassai Kerületi Nemzeti Bizottságon tett látogatása 1955 őszén (amelyet a legfelsőbb csehszlovákiai országos szervek nem engedtek viszonzni) már hivatalos szlovák–magyar találkozóknak számított. Az ilyen jellegű

kapcsolatok fejlesztését szorgalmazta a magyar konzulátuson 1956 nyarán tett látogatása során a Megbízottak Testületének alelnöke, a kassai Kerületi Nemzeti Bizottság korábbi elnöke, Michal Chudík, aki a közelebbről meg nem nevezett csehszlovák felső szervek meg nem értésére panaszkodott.³⁵

A kapcsolat-felvételi kezdeményezések szlovák részről jelentkeztek, de olyan beállítással, hogy valójában a magyar féltől származnak az ösztönzések. Főként azért érdekes ez, mert a már említett magyarországi új szakasz Csehszlovákiában a hatalmi-politikai elit körében, főleg 1956 első felében, visszafogottságot, sőt averziókat váltott ki. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy épp 1956 tavaszán került sor Nagy Imrének párt- és állami funkcióitól való megfosztására és Rákosi pozícióinak újbóli megerősödésére. Csakhogy a magyar írók fellépésével összefüggő ellenzéki tendenciák továbbra is jelen voltak és radikalizálódtak, s a magyarországi fejleményeket rokonszenvvel kísérték a szlovák írók is, akik kritikai álláspontra helyezkedtek a kommunista párt kultúrpolitikájával szemben.³⁶ Ebben a zavaros helyzetben készült el az a névjegyzék, amelyen az Antonín Zápotocký köztársasági elnök amnesztíája értelmében szabadlábra helyezendő személyek között szerepelt Esterházy János is. Az ő nevét viszont az utolsó pillanatban törölték a jegyzékről.³⁷ Kérdéses, honnan jött a kezdeményezés e lépés megakadályozására, Magyarországról, avagy a prágai központi, illetve szlovákiai szervek részéről, netalán a szlovákiai magyar kommunisták soraiból?!

A magyarországi népfelkelés idején a csehszlovák–magyar határvidéken ügyködő aktivistáknak – akik a magyarországi rendszer híveit fegyverküldeményekkel is támogatták –, a CSKP központi tikárának, a szlovák kommunistáknak a „megsegítése” a Prágából Pozsonyba küldött Bruno Köhler irányításával történt.³⁸ Ezekben a napokban Nógrád és Komárom megyébe naponta tízezres példányszámban juttatták át az *Új Szó* különkiadását.³⁹ Mindmáig nincs áttekintés arról, hogy milyen méreteket öltött a magyar rákosista funkcionáriusok Szlovákiába menekülése, s hol, milyen szervek közreműködésével történt befogadásuk.

A felkelés leverése után a szlovákiai járási és kerületi szervek magyar nemzeti-ségű képviselői Győrben a Megyei Tanács ülésén is részt vettek.⁴⁰ A *Népszabadság* főszerkesztője, Nemes Dezső Pozsonyból hazatérve jelentésében közölte, hogy szlovák részről érdeklődés mutatkozik olyan információs anyagok iránt, amelyek cseréje csak a „testvérpártok” központi bizottságainak szintjén történik.

A magyar konzulátus 1957. április 4-i fogadásán Karol Bacílek tájékoztatta a főkonzult, hogy dolgoznak a hivatalos határ menti kapcsolatok fejlesztését célzó javaslaton. Ezek tulajdonképpen magyar–magyar kapcsolatok jellegét öltötték volna. Szlovák részről legmagasabb szintű szlovák–magyar találkozó megtartását szorgalmazták. Később, már a találkozó pontos időpontjának kitűzése után, Bacílek telefonon közölte Budapesttel, hogy a küldöttség tagja lesz a CSKP Központi Bizottsága külügyi osztályának munkatársa, Václav Moravec is. Bacílek a küldöttségben már nem szerepelt. Ezek után a találkozón nem vett részt Kádár János sem. A legfelsőbb szintű szlovák–magyar találkozó nem valósult meg. Magáról a találkozóról készült nyilatkozatban az szerepelt, hogy minden szerv a maga megfelelőjével tart kapcsolatot, vagyis a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának partnere Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága.⁴¹ Később, 1958 januárjában, amikor a cseh és szlovák szervek viszonyának alakítását már egyértelmű-

en uraló novotnista centralizáció megszilárdulásának körülményei között sor került Štefan Šebesta leváltására a Megbízottak Testületének alelnöki tisztségéből, a magyar külügyminisztérium illetékes osztálya megállapította, hogy az SZLKP Központi Bizottságának határozatai „a csehszlovák belpolitika szempontjából olyan horderejű kérdésekre hívják fel a figyelmet, amelyekre nekünk is tekintettel kell lennünk Csehszlovákia felé irányuló külpolitikánk megvalósításakor”.⁴²

A magyarországi vezetés tudomásul vette a Novotný-féle központosított irányításon lazítani akaró szlovákiai kísérletek kudarcát, amelyeket paradox módon a centralista-bürokratikus irányítást Szlovákiában megtestesítő bacileki garnitúra szorgalmazott a szlovákiai írók ellenállásának letörésére a húzd meg, ereszd meg módszert alkalmazva.

A válság leküzdését követő, 1957 utáni éveket Karel Kaplan „látszólag jellegtelen, viszonylag nyugodt, majdhogynem szürke” időszaknak nevezi.⁴³ Igaz, hogy megtorlások és a kommunista pártban tisztogatások kezdődtek a tudományos és műszaki értelmiség körében, az egyetemeken és főiskolákon, de ugyanakkor az enyhülés jelei is mutatkoztak. Az üldöztetés a revizionizmus elleni hadjárat velejárója volt, válaszként a rendszer 1956-ban megindult bomlására. Az ún. burzsoá nacionalizmus ekkor „átvedlett” a revizionizmus megnyilvánulásává, annak „legveszélyesebb fajtájává”, és a hatvanas évekig a magyar kisebbség soraiban is az eszmei-politikai hatásmechanizmus működtetésének permanens eleme lett, miközben a burzsoá nacionalizmus bélyegét rá lehetett sütni az adott állapotokkal való elégedetlenség, a bírálat és a helyzet javítására irányuló bármiféle megnyilvánulásra.

A burzsoá nacionalizmus vádját vonta magával a társadalmi életben, a közgondolkodásban és az emberek magatartásában jelentkező problémák hiperbolikus megítélése is. A kommunista párt deklarálta a szocialista építés betetőzésének tézisét, ami annyit jelentett, hogy a „szocialista rendszer” alapjai megszilárdultak. Eből adódott a párt arra vonatkozó képességének és elhivatottságának a demonstrálása, hogy a párt nemcsak a problémák megoldására képes, hanem arra is érett, hogy a társadalmat új, a fejlődés magasabb fokára juttassa. A társadalom állapotának a realitásoktól elrugaszkodó szubjektivista megítélése szülte a társadalom erkölcsi-politikai egysége megszilárdításának tézisét, mely a „csehszlovák szocialista hazafiságnak” a cseh–szlovák kölcsönösségre és a „Csehszlovákia nemzetei, valamint a magyar, ukrán és lengyel nemzetiségű polgártársak” együttműködésében és összefogásában is kifejezésre jut. Ennek a sematikus és érzéketlenül alkalmazott tézisnek az erőltetése súlyosan érintette a magyar kisebbséget az iskolaügy és a szlovák nyelv elsajátítása terén.

Az ötvenes évek második felében kiépült a magyar tanítási nyelvű alapiskolák hálózata 18 ún. tizenegy éves középiskolával egyetemben.⁴⁴ A magyar iskolaügy megalapozása azokhoz az állapotokhoz képest, amelyben a magyar kisebbség közvetlenül 1948 után leledzett, amikor úgyszólván teljesen értelmiség nélkül maradt, kétségkívül figyelemre méltó eredménynek számít a szlovákiai magyarság ügyének kezelésében megnyilvánuló minden korlátozottság ellenére. Az iskolák gyors ütemű létrehozásának azonban, a kellő képzettséggel nem rendelkező pedagógusok közreműködésével, szükségszerűen meg kellett mutatkoznia az oktatás színvonalában. Ennek ellenére nem tűnik meggyőzőnek az a nézet, mely nagymértékben azonosul

a korabeli érveléssel, hogy az iskolák, főként a középiskolák létrehozása tekintetében lassabban, óvatosabban kellett volna haladni.⁴⁵

A magyar tanítási nyelvű iskolákkal szemben 1955–1956-tól kezdődően egyre gyakrabban és élesebben jelentkezett a kritika a tanulók alacsony szintű szlovák nyelvtudása miatt. Ez az állapot kétségtől összefüggött a pedagógusok képzettségének fogyatékoságával, de ahogy erre Soňa Gabrzdilová rámutat, a nem megfelelő oktatási módszerekkel is.⁴⁶ Ehhez hozzá kell tenni, hogy a szlovák nyelv oktatásának módszertani tisztázatlanságát meghatványozza a szlovák nyelv elsajátításának felfogásában, úgymond filozófiájában, a nyelv iskolai oktatás általi elsajátításának milyenségében, fokának megkövetelésében mindmáig meglevő egyoldalúság. A tapasztalatok ugyanis arról tanúskodnak, hogy azok az iskolák, ahol a tanulók szilárd nyelvtani és konverzációs alapokra tesznek szert (ami korántsem jelenti a szlovák nyelv tökéletes elsajátítását), szlovák környezetbe kerülve képesek úgy tökéletesíteni szlovák nyelvtudásukat, hogy az anyanyelven szerzett, jól megalapozott szakmai tudásukat kellőképpen érvényesíteni tudják. A magyar tanítási nyelvű iskoláknak felrótták – egyes konkrét, eseti példák alapján – a csehszlovák szocialista hazafiságra való nevelés fogyatékoságait is. A kritika persze kampányjellegű volt, amely – főként az idősebb korosztályok számára szervezett nyelvtanfolyamoknak a Csemadokon belüli erőltetésével – olykor abszurd méreteket öltött.

A szlovák nyelv elsajátításának szükségessége a „magyar dolgozónak az élet valamennyi szakaszán való érvényesülését lehetővé tevő feltételek kialakításából” indult ki, ami racionális és természetes követelmény volt. Csakhogy az érvelés egészébe már belevetültek a szlovákiai magyar lakosság kisebbségi státusának az el nem ismerésével összefüggő problémák is. A magyar nyelv államigazgatásban való használatának, a kétnyelvűség fontosságának deklaratív hangsúlyozása magán viselte annak az utilitarizmusnak a nyomait, amely már magában az egyenjogúsítás folyamatában is megnyilvánult. Ilyesfajta megközelítésről tanúskodott az SZLKP irodájának 1959. január 19-én elfogadott dokumentuma.⁴⁷ Az anyanyelvhasználat funkciója a hivatali aktusokra, érintkezésre és az agitációs és propagandatevékenységre szűkölt le, miközben a magyar lakosság kulturális életének körülhatárolása elszakadt a kisebbségi közösségen belüli teljes értékű önrealizálás intézményes és egyéb feltételeitől.

Szüntelen problémát jelentett a magyarlakta helységek történelmi eredetű anyanyelvi használatának kérdése a sajtóban. Az ilyen jellegű mégoly felemás bátortalan kísérletek is azonnal a csehszlovák hazafiság hiányának, sőt burzsoá nacionalizmusnak minősültek. Ezek a kérdések azonban már kikerültek az országos politika látószögéből, és a társadalom erkölcsi-politikai egységének művi, kreált tézisével Szlovákiában találták magukat szemben.

A kulturális kölcsönösség mereven leegyszerűsítő értelmezésének paradox vonatkozásához tartozik a hiányzó irodalmi folyóiratnak, az *Irodalmi Szemle* megalapításának az engedélyezése 1958-tól, ami korábban a felsőbb szervek elutasításába ütközött. A magyar lakosság 1956-os úgymond „helytállásának” egyfajta „méltánylásán” túl minden bizonnyal meghatározóan belejátszott ebbe az az érvelés is, hogy a folyóiratra nemcsak a kisebbségi irodalom fejlődése, hanem a cseh és szlovák kultúrával való eleven kapcsolat szempontjából is nagy szükség van.⁴⁸ Ráadásul ez az érv valós helyzetet tükrözött, de súlyt igazából az „ország nemzetei és a magyar,

ukrán és lengyel nemzetiségű polgárai közötti” közeledésnek erkölcsi-politikai egységben testet öltő, sokszor nevetségesen leegyszerűsítő követelményeket szülő politikai funkcionáriusi gyakorlat adott neki. Az *Irodalmi Szemle* egyébként fokozatosan, a hatvanas években meginduló liberalizálódás és reformfolyamat kibontakozása során valóban pótolhatatlan szerepet játszott a provincializmus leküzdésében és a cseh irodalmi avantgárd értékeinek közelhozásában.

Az ötvenes évek vége felé a szlovákiai magyar lakosság egyre erőteljesebben, bár még mindig ösztönösen, áttételesen kezdett ráébredni létének közösségi mivoltára. Jelentkezni kezdett a nemzetiség egészének érdekeit és szükségleteit kifejező intézmények hiányának érzékelése. Érződni kezdett a magyarokta közigazgatási szervek kereteit meghaladó magyar közösségi képviselőlet elégtelensége. Az egyetemi és főiskolai tanulmányok iránti érdeklődés, amely éveken át a magyar nyelvű pedagógusképzésre összpontosult, kezdett kiterjedni egyéb területekre is. Közvetlenebbé vált a magyar kisebbség soraiból jövő, a kisebbségi értelmiségi önreprodukálást biztosító, Dél-Szlovákiában érvényesülést találó szakemberek jelenlétének a fontossága. A teljes egyenjogúság deklarálása a sajátos kisebbségi jogok körülhatárolása nélkül mind gyakrabban ellentétbe került a teljesebb társadalmi érvényesülés igényének a kisebbségi közegen keresztül történő jelentkezésével. Az említett társadalmi-lélektani jelenségek egy belsőleg szervezettebbé válni akaró közösség formálódását jelezte. Nem volt véletlen hogy az *Új Szó* hasábjain egyre élesebben jelent meg a „magyar közösségnek” mint a magyar burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásának az elítélése.⁴⁹ Ebből a szempontból tarthat érdeklődésre számot Karel Kaplan közlése, hogy az új szocialista alkotmány előkészületei során felvetődött a „magyar kisebbség” kifejezés beiktatása, de a kommunista vezetés erről még csak tárgyalni sem volt hajlandó.⁵⁰ A 100. számú alkotmánytörvényben „a valamennyi állampolgár nemzetiségi és faji különbségre való tekintet nélküli egyenjogúsága” kitétel szerepelt, és úgyszintén belekerült, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács feladata a „magyar és ukrán nemzetiségű polgártársak sokoldalú fejlődése feltételeinek biztosítása”. Eközben pedig az alkotmány a centralizálás jegyében szűkítette a szlovák szervek jogkörét, eleve korlátozva azt, hogy az említett, egyébként is nehezen teljesíthető feladat kellő súlyt kaphasson.

A szlovákiai magyar lakosság közösségi jellegével összefüggő problémák a parlament által 1960. április 9-én jóváhagyott közigazgatási átszervezés után kezdtek igazából elmélyülni. A korábbi, többségében magyarokta, úgyszólván homogén kis járások betagozása nagyobb területi egységekbe konfliktusokat szült a funkciók betöltése körül, ugyanakkor kezdett elmélyülni az új járások magyarokta részei közötti együvé tartozás tudata. Végül is innen eredt a külön nemzeti szervek létrehozására irányuló törekvés a hatvanas években.

A magyar kisebbség helyzetének a cseh–szlovák viszony kontextusában való ötvenes évekbeli alakulásából nyilvánvaló, hogy az országos (cseh hegemoniájú) szervek meghatározó szerepet játszottak a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában. Úgyszintén ismeretes, hogy a központi szervek szabták meg a magyar kisebbség helyzetének kezelésére vonatkozó fő vonalat. De már csak a magyar kisebbség helyzetének alakulásában megragadható csomópontok figyelemmel kísérése is arról tanúskodik, hogy az országos és a szlovákiai szervek között e kérdésben kölcsönha-

tás, de diszkrepancia is érvényesült. A magyar kisebbség helyzetének alakításában a centralizált viszonyok közötti, a döntéshozatalban a helyszíntől mind messzebbre távolító mechanizmust kialakítva is olykor épp a prágai felülemelkedettség játszott kedvező szerepet. Más helyzetekben viszont a közvetlen szlovák–magyar együttélésből fakadó szlovák empátia segítette elő a toleránsabb döntéshozatalt, ami együtt járt a magyar kisebbség ügyének a Pozsony és Prága, a cseh és szlovák hatalmi elit közötti ellentétekben való felhasználásával is. Az ötvenes évekre viszont az volt a jellemző, hogy a magyar kisebbség problémái a központi szervek szintjén Viliam Širokýhoz jutottak. Ez a helyzet egyes esetekben bizonyos előnyt jelenthetett a magyar kisebbség funkcionáriusai, főként Lőrincz Gyula számára abban, hogy a magyar kisebbség problémái tágabb dimenziót nyerjenek, amiből bizonyos lehetőségek adódtak a döntési folyamat befolyásolására. Az a manőverezési tér azonban, ami a központi és a szlovákiai szervek közötti ellentétekből adódott, minimális volt. Ilyen lehetőségek, de nehézségek is inkább csak később, a hatvanas években adódtak, amikor Antonín Novotný éles összetűzésekre került a szlovákiai pártvezetéssel.

Összességében elmondható, hogy a prágai hatalmi központban hozott döntések végrehajtása a szlovákiai szervekre várt, amelyek azonban ehhez korlátozott hatásköri lehetőségekkel rendelkeztek.

Jegyzetek

1. Karel Kaplan: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Pozsony, Kalligram, 1993, 143–159. p. (A könyv Karel Kaplan: *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha, Panorama, 1990 című művének magyar nyelvű kiadása, melyet a szerző a magyar kisebbség 1948 utáni helyzetével foglalkozó fejezettel egészített ki. Fordította Fazekas József.)
2. Státní ústřední archiv Praha (Állami Központi Levéltár Prága), Archiv Ústředního výboru KSČ (Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának archívuma), fond 01, 1948. június 9-i ülés.
3. „Hívebb emlékezésül...” *Csehszlovákiai magyar emlékiratok és dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948*. Pozsony, Kalligram, 1995, 241–247. p.
4. SÚA - ÚV KSČ. Fond 02/1, 3. köt. Az Elnökség szűk körű ülése, 129. sz. i. A pártközi tanácskozáson Pozsonyban a csehszlovák delegációt Viliam Široký miniszterelnök-helyettes vezette, tagja volt még Vladimír Clementis a külügyminisztérium képviselőjében és Rudolf Slánský főtítkárr. A szlovák funkcionáriusok a központ képviselőjeként kaptak megbízást, ami abban is kifejezésre jutott, hogy amikor a magyar küldöttség Révai József vezetésével (tagja volt még Farkas Mihály és Kádár János) azt indítványozta, hogy legalább a kisembereket kártalanítsák, a csehszlovák delegáció ennek a kérdésnek a megítélésére csak a CSKP Központi Bizottságát tartotta illetékesnek.
5. *Új Szó*, 1949. március 17.
6. Heteyi B. József: A magyar–csehszlovák kapcsolatok a reformok tükrében. *Külpolitika*, 1989. 4. sz. 23–24. p.
7. Uo.
8. Dagmar Čierna-Lantayová: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938–1949*. Bratislava, Veda, 1992, 177. p.
9. Soňa Gabrzdílová: *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dunajská Streda, Lilium Aurum, 1999, 26. p.
10. *Új Szó*, 1951. november 15.
11. *Új Szó*, 1950. február 17.

12. Megjegyzést érdemel, hogy a pozsonyi magyar kulturális intézet létrehozására csak a kilencvenes években, a rendszerváltást követően került sor, akkor is csak huzavonák után.
13. *Új Szó*, 1951. február 17.
14. *Új Szó*, 1951. március 9.
15. *Új Szó*, 1950. május 14.
16. Juraj Zvara: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava, Nakladateľstvo Epocha, 1969, 144. p.; Gyönyör József: *Terhes örökség*. Pozsony, Madách-Posonium, 1994, 266–268. p.
17. Michal Štefanský: *Viharos évek*. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda, 1989, 94–95. p.
18. Karel Kaplan: *Československo v letech 1948–1953*. Praha, 1991, 121. p.
19. Michal Štefanský: i. m. 80. p.
20. Uo. 68–69. p.
21. Gyönyör József: i. m. 267. p.
22. Soňa Gabrzdílová: i. m. 26. p.
23. Štefan Šutaj: „*Akcia Juh*”. *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha, 1993, 54–55. p.
24. *Új Szó*, 1953. október 10.
25. *Rudé právo*, 1953. október 21.
26. *Pravda*, 1953. december 5.
27. A szociáldemokratizmusnak mint elhajlásnak a meglehetősen zavaros meghatározásába belefért a munkásosztályt saját érdekeivel szembe fordító ingadozástól az egyenlősdiig, a parasztsággal és az értelmiséggel való szövetség megbontásán, a bezárkózáson át a megalkuvásig konstruált vádak tetszés szerinti sorakoztatása.
28. *Új Szó*, 1954. január 1.
29. *Új Szó*, 1954. május 10.
30. *Új Szó*, 1954. június 2.
31. A felnövekvő szlovákiai magyar írónemzedék a Szlovák Írószövetség keretében létrehozott munkaközösségen belül küszködött a szlovákiai magyar irodalom sajátos szerepének és küldetésének tisztázásával, melyet a hivatalos irodalompolitika a közös együttélés ábrázolására szűkített le. Lásd A csehszlovákiai magyar irodalom küldetése. *Új Szó*, 1954. augusztus 19.
32. Karel Kaplan: *Csehszlovákia igazi arca...* 170. p.
33. Szesztay Ádám: A hivatalos szlovák–magyar kapcsolatok kiépülése 1956–57-ben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 1999. 2. sz. 42. p.
34. Uo. 43. p.
35. Uo. 43–44. p.
36. Juraj Marušiak: *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno, Nakladateľství Prius, 2001, 22–30. p. A szlovákiai magyar irodalom vezetői igyekeztek távol tartani magukat a szlovák és cseh írók ellenzéki fellépéseitől, amelyekről a szlovákiai magyar olvasó szinte semmit sem tudott meg. Egri Viktor a csehszlovákiai írók II. kongresszusán már vett annyi bátorságot, hogy bírálni merészelte a szlovákiai magyar alkotók munkája iránti országos figyelem hiányát. Lásd *Új Szó*, 1956. április 27.
37. Molnár Imre: *Esterházy János*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1997, 240. p.
38. Karel Kaplan: *Csehszlovákia igazi arca...* 173. p.
39. Szesztay Ádám: i. m. 45. p.
40. Uo.
41. Uo. 49–50. p.
42. Uo. 49–50. p.
43. Karel Kaplan: *Československo v letech...* 83. p.
44. Soňa Gabrzdílová: i. m. 59–62. p.

45. Kérdés azonban, hogy miként befolyásolta volna ez a magyar fiatalok egyetemre, főiskolára való felkészítéséhez szükséges mennyiségi feltöltődést, minthogy sokrétű okoknál fogva a felsőfokú végzettséggel rendelkező magyarok aránya ma is elmarad az országos átlagtól.
46. Soňa Gabzdilová: i. m. uo.
47. *O niektorých otázkach života občanov maďarskej národnosti na Slovensku*. Bratislava, 1959. Len pre stranický aktív.
48. Juraj Marušiak: i. m. 60. p.
49. *Új Szó*, 1959. január 20.
50. Karel Kaplan: *Csehszlovákia igazi arca...* 175–176. p.

(A brünni Masaryk Egyetem Československá historická ročenka 2002 című kiadványban megjelent tanulmány szerkesztett szövege.)

JÓZSEF KISS

THE SITUATION OF THE HUNGARIAN NATIONAL MINORITY IN CZECHOSLOVAKIA WITHIN THE FRAMEWORK OF CZECHOSLOVAKIAN RELATIONS (1948–1960)

In the 50s the policy toward the Hungarian national minority in Czechoslovakia was predominantly influenced by Prague centralism that was even multiplied by the asymmetrically arranged state power. The Slovak authorities became subordinate to Czech authorities in Prague and to the state authorities in such a way that it practically meant only little autonomy. The principles of the national minority policy, but often the enforcement orders were formulated in the power centres of Prague.

Consequently, towards the Hungarian nationality communities a certain interrelation, but a different approach was present. Therefore, from the side of Prague – also from international point of view – sometimes rigorous and sometimes gallant behaviour was shown. Although, there were situations when willingness and tolerance was shown that can be explained with the empathy formed in the conditions of Slovak-Hungarian co-existence.

Concluding the agreement on cultural co-operation after the signing of the Czechoslovak-Hungarian (amicable) agreement in April 1949 was postponed to November 1951, because the Czechoslovak Ministry of Foreign Affairs did not want to involve the principle on joint support of national minorities. At the same time in the summer of 1952 the governmental resolution that set the limits of using mother language in official communication originated from central authorities. Although, it was not followed in Slovakia. Although before the beginning of the Hungarian revolution and after its defeat the Slovak party urged the direct co-operation with the Hungarian central communistic party authorities. Developing cross-border relations was to be also part of it. This intention should have meant a convenient development for the Hungarian communities in Slovakia. The initiation failed because of Prague's intervention.

For politics of Hungarian national minority those manoeuvre opportunities that arose from the disagreement between the central Czechoslovak and Slovak authorities, and/or office-holders were limited to a minimum. These opportunities were broadened only in the sixties, when Antonín Novotný, chairman of the Czechoslovak Communist Party got into a very sharp contradiction with the Slovak leaders.

A Töketeremesi járás oktatási helyzete a 19. században és a 20. század elején

ARANKA T. SÁPOS

371(437.679=945.11)“18/19“

THE EDUCATIONAL SITUATION OF THE TREBIŠOV DISTRICT IN THE
19TH CENTURY AND AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Schooling in the Trebišov district in the 19th C and at the beginning of the 20th C. The impact of Ratio Educationis (1777) on the further formation of education. The Act on Peoples' School (1868). Religious schools (Roman Catholic, Reformed, Greek Catholic, Israelite). State schools, village schools, private schools. Formation of the number of school teachers and students. The level of basic education. The ability to read and write.

A népművelés alapfeltételét a történelem során mindig az iskolák biztosították. Zemplén vármegyében már a legrégibb időkben is fellelhetők az iskolák nyomai. A kereszténység egyre erőteljesebb térhódításának következtében monostorok, apátságok, prépostságok épültek a vármegyében, melyek a hittérítésen, betegápoláson kívül neveléssel is foglalkoztak. Mint iskolai székhelyek az Árpádok korában a községi plébániák, a zempléni és zombori főesperességek, továbbá a többi egyházi intézetek, nevezetesen a szerencsi apátság, a leleszi, darnói és turuli (toronyi) prépostságok szerepeltek. A szerencsi monostori iskola alapítói bencés szerzetesek voltak, akiknek iskolája 1294-ben már létezett. A leleszi prépostság 1180 táján alakult, s iskolája a mohácsi vészig (1526) fennállt a premontreiek vezetésével. Hasonlóan a premontreieké volt a darnói iskola, melynek első említése 1336-ból való.¹ Felsőbb fokú iskola nyomát is megtaláljuk 1526-ig Sárospatakon a Szent Ágoston-rendi szerzetesek kezében.² Az iskolák fölött a főfelügyeleti jog természetesen a királyé volt, aki azt az egyházi hatóságok által gyakorolta. Már az 1548. évi országgyűlés is elismeri a főpapok nevelésügyi hatáskörét. A tanítást természetesen így a lelkészek végezték, külön tanítói állások idővel nagyobb községekben jöttek létre. A szerzetesrendek mellett a plébániák is működtettek iskolákat. Plébániái iskolák természetesen mindazon községekben léteztek a mohácsi vész előtt, ahol lelkészségek fennálltak.

A pápai jegyzékek szerint a legkorábban működő iskolák a régióban a következő községekben voltak: Bacska, Barancs, Battyán, Bély, Boly, Céke, Gálszécs (1337), Királyhalmec, Lasztóc (1342), Nagytárkány, Nagykövesd, Perbenyik, Ruzska, Töketeremes (1330), Véke, Zemplén.³

A római katolikus iskolákon kívül a mohácsi vész előtt a görög katolikus ruténeknek is voltak plébániái iskoláik (1352-ből), ezekről azonban nem maradtak fenn részletesebb adatok. Ami biztosnak mondható, ahol „orosz” jövevények megtelepedtek és lelkészségeket szerveztek, ott iskolákat is alapítottak.

A 16. században a mohácsi vész és a reformáció térhódítása miatt sok római katolikus iskola megszűnik, egy részüket átveszik a protestánsok, és új iskolákat létesítenek. Töketeremesen, Homonnán, Szerencsen, Tállyán 1530–1531 körül megszűnnek a szerzetesi iskolák, s így azokat a protestánsok vezetik tovább.

A 17. század, az ellenreformáció kora felszámolja a protestáns iskolák többségét. Az egyházaknak a fennmaradásért és hatalomért folytatott küzdelmeit megérzik az iskolák Zemplén vármegyében is. Amelyik felekezet hatalomhoz jutott, az azonnal megszüntette a másik iskoláját. A kegyurak vallási meggyőződése is sokat ártott, mert ha megvonták az anyagi támogatást, az iskolák is kénytelenek voltak bezárni kapuikat.⁴

1777-ben Mária Terézia kiadja a *Ratio Educationis*, amely a „nemzeti művelődés egységének” eszméjével igyekezett összhangba hozni az iskolatípusokat, kevés eredménnyel, de bizonyos irányt mutatott az iskolák szervezetében, tananyagában. A korabeli iskoláknál a hangsúly mindinkább az állami felügyelet fontosságára helyeződött. Ebben a században a zsidó iskolák nyomait is megtaláljuk a vármegyében, ezek közül a mádi volt a legjelentősebb.

Az iskolalátogatás nem volt kötelező, a *Ratio Educationis* csak óhajtotta, hogy a gyermekek látogassák az iskolát. Négyféle elemi iskola működött: falusi, mezővárosi, nagyvárosi és egyházi. Tanították a vallást – mindenkor a lelkész –, az írott és nyomtatott betűket, a szótagolást, az olvasást és a számolás elemeit.⁵ Ez a kör bővült iskolatípusok szerint a német, latin nyelv, természettan, mérés, rajzolás, ének, levélírás, naptárkészítés stb. tantárggyal.

A Zemplén vármegyében – a *Ratio Educationis* alapján – 1777-től megindult iskolaszervezési munkálatok közben több intézkedés történt:

1. 1778-ban a királyi helytartótanács felszólította a vármegyét, hogy az elemi népiskolákról (*schola nativalia*) a kassai tankerületi főigazgatóságnak jelentést tegyen.

2. 1780-ban a helytartótanács arra kérte a vármegye illetékeseit, hogy iskolákat vegyék számba. Az iskolák összeírása terén Zemplén vármegye már ezt megelőzően intézkedett. Az 1773. évi összeírás csupán a Varannói járás iskoláit írta össze, de más iskolák is érintve voltak, tehát megyei jellegűnek tekinthető.

Soós Pál járási szolgabíró összeírásából tudjuk, hogy a régió mely falvaiban működtek iskolák, és hány tanuló látogatta őket.

1. Katolikus iskolák működtek: *Töketeremesen* (1773) – az iskolát 6 tanuló látogatta, az írást és olvasást tótul (szlovákul) tanították. A tanító javadalmát a pálos szerzetháztól kapta. *Nagyazarban* (1771) télen 6 gyermek járt iskolába. *Pelejtén* (1760), *Cékén* (1740) létezett iskola, de tanítója nem volt. *Gálszécsen* (1760) 8, *Parnón* (1759) 10, *Szilvásújfalun* (1768) 7 tanuló járt rendszeresen iskolába. *Királyhelmece*n 14 fiú és leány látogatta az iskolát. Írást, olvasást és hitoktatást tanultak. *Nagykövesden* a tanítói állás nem volt betöltve, így senki sem látogatta az iskolát. *Leleszen* az iskolába 30 gyermek járt. Magyarul tanultak írni, olvasni és latinul deklinálni és konjugálni. Hetenként kétszer hittant is oktattak.

2. Református iskolák működtek: *Kazsuban* 1772 óta állt fenn az iskola épülete, de tanító nem volt. *Hardicsán* (1770) 4 tanuló, *Zemplénben* (1766) 10 tanuló, *Csarnahón* (1770) 4 tanuló, *Nagytoronyán* (1769) 6 tanuló járt iskolába, s ezek magyarul írni és olvasni tanultak. *Ladmócon* (1777) 35 tanuló látogatta az iskolát, s itt nemcsak írni és olvasni, hanem latinul „declinálni” is tanultak. *Csarnahón* 20, *Nagy-*

báriban 10, Borsiban 12, Ladmócon 18, Nagytoronyán 8, Kistoronyán 14 tanuló vett részt az oktatásban. Kiszámlázva 20 tanuló, Szentesben pedig 16 tanuló sajátította el az írás és olvasás alapjait.

3. Görög katolikus iskolák: A vármegyében összesen 38 községben volt görög katolikus iskola, ebből a régió területére a következők estek: Terebesen (1770) 4 tanuló járt iskolába, aki olvasást és katekizmust tanult, Gálszécsen (1750) 10 tanuló tanult olvasni, Sztankócon (1763) 5 tanuló imádkozni és katekizálni tanult, Szécsudvaron (1765) 4 tanuló volt, akiket írásra és imádkozásra tanítottak, Bacskón (1766) 5 tanuló járt iskolába, a tanítás tárgyát olvasás és ima képezte. Bodzásújlakon (1770) orosz ábécét és zsoltárokat tanult 7 gyermek, Vécse (1751) 2 tanuló járt iskolába, hol olvasást és katekizmust tanult. Hardicsán (1773), Nagyruszkán (1769), Isztáncson (1769), Tarnókán (1770) volt iskola, de nem volt tanító.

Az összeírások alapján a 18. században a régióban mind a három legnagyobb felekezet működtetett iskolákat, melyekben az írás, olvasás és a hittan tanításán volt a hangsúly. Új görög katolikus egyházközségek létesítésével együtt újabb iskolák alakultak Zemplén vármegye területén a 17. század végén és a 18. század folyamán (sok helyen ezek közül már jóval korábban is működtek), például az alábbi településeken: Bodrogszerdahely (1789), Kisdobra (1757), Leleszpályán (1777), Bacskó (1788), Sztankóc (1805), Szécsudvar (1820), Vécse (1790), Zebegnyő (1743), Bodzásújlak (1784), Cselej (1764), Hardicsa (1796), Isztáncs (1777), Kolbaszó (1711), Gálszécs (1753), Lasztóc (1770), Magyarizsép (1770), Nagyruszká (1790), Szécskeresztur (1700), Tóketerebes (1730), Céke (1770), Nagytoronya (1828), Velejte (1766), Zemplén (1796).

A 17. és 18. században a görög katolikus iskolák gyarapodása mellett a római katolikus iskolák száma is növekedett. Az új parókiák mellett természetesen iskolák is létesültek, a következő helyeken: Barancs (1755), Céke (1779), Gálszécs (1729), Imreg (1753), Lasztóc (1712), Nagyazar (1718), Nagykázmér (1718), Parnó (1718), Pelejte (1762), Szilvásújfalú (1744), Tóketerebes (1763), Battyán (1719), Boly (1777), Királyhelme (1757), Lelesz (1722), Nagykövesd (1763), Nagytárány (1771), Rad (1636).⁶

Az összeírások alapján a 18. században a régióban megközelítőleg 77 felekezeti iskola működött, melyből római katolikus 29, görög katolikus 34, református 14 volt. Természetesen az összeírások csak nagy vonalakban utalnak az iskolák számára, de ha pontos adatok birtokában lennénk, akkor sem tudnánk követni az iskolát látogató diákok számát, műveltségük színvonalát. Megállapíthatjuk azonban, hogy a régiónak majdnem minden falvában meg volt az esély az alpműveltség elsajátítására, az írni-olvasni tudás megszerzésére.

A 19. században megfigyelhetjük az iskolák fejlődését és számuk növekedését. A vármegyében nagyobb településeken óvodák és leányiskolák is létesültek. Az új *Ratio Educationis Publicae* 1806-ban már gondol a nőnevelésre,⁷ és elrendeli az iskoláztatást 6–12 éves korig, a vasárnapi ismételőiskolával együtt. Mind a katolikus, mind a protestáns iskolák egységesebb szervezést mutatnak, az előbbi az új *Ratio Educationis Publicae* alapján, az utóbbi önkormányzati jogánál fogva.

A vármegye elemi iskolái között, színvonal tekintetében, első helyen az izraelita iskolák állnak, s ezek után következnek az állami,⁸ községi, református, római katolikus, ágostai hitvallású evangélikus és a görög katolikus iskolák. Az 1868. évi

nagyszabású iskolatörvény Zemplén vármegyében is fellendítette a nevelésügyet. Rohamosan haladt előre a népoktatás a vármegye nem magyar ajkú lakosságának körében is. A görög katolikus lakosságú rutén⁹ és tót¹⁰ (szlovák) falvak egész sorában épültek az új iskolák. Számos helyen bővítették a római katolikus, evangélikus, református és izraelita iskolákat, s ezzel együtt növekedett a tanerők száma is.

Magyarországon az általános tankötelezettséget az 1868. évi XXXVIII. tc. írta elő.¹¹ Ez a törvény hosszú évtizedekre meghatározta az elemi népoktatás szervezését, magában foglalva a 6 évfolyamos elemi iskolát, a 3 évfolyamos általános és gazdasági ismétlőiskolát, valamint a 4 évfolyamos polgári iskolát. Zemplén vármegyében 1872-ben felépül az első két állami iskola Kazsu és Mád községben, megindul a felekezeti iskolák „elközségesítése”, illetve az állami és társulati iskolák tömeges szervezése.

A dualizmus időszakában – négy évtized alatt – az alapfokú oktatásban dolgozó pedagógusok száma megkétszereződött, úgyszintén az állami és községi elemi iskolák aránya 1907-ig az 1868. évi néhány százalékról több mint 22%-ra nőtt, a felekezetieké pedig 95%-ról 76%-ra csökkent.¹² A vasárnapi iskolák továbbfejlesztésével épültek ki az iparos- és kereskedőtanonc-iskolák a 19. század végére. Az 1868-as népoktatási törvény hívta életre a polgári iskolákat. Gyors terjedésükre jellemző, hogy számuk az ország akkori területén az 1880. évi 101-ről 1915-ig 538-ra emelkedett.

A tanügyi statisztika a következő képet mutatja Zemplén vármegyében¹³ a népoktatási törvény életbe lépése után:

I. 1869 – a vármegye összlakossága 292 711 fő. Ebből a tanköteles gyermekek száma 48 063. Vallási megoszlásuk: 17 53 római katolikus, 15 413 görög katolikus, 22 görögkeleti, 9678 református, 1001 ágostai hitvallású evangélikus, 4096 izraelita. Anyanyelvi megoszlás: magyar 21 653, tót (szlovák) 15 340, rutén 9635, német 1435. A 48 063 tanköteles közül tényleg iskolába járt 21 894. Az anyanyelvet tekintve: magyar 9250, német 291, tót (szlovák) 7201, rutén 5152. A tankötelesek 45,61%-a járt iskolába. Összesen 439 tanító volt. Ebből főállású 408, segéd 31. A 439 tanítóból képesített volt 137, képesítetlen 302. Magyarul folyékonyan beszélt 205, keveset 64, nem beszélt magyarul 170 egyén. A vármegye 447 községe közül 91 községben nem volt iskola.

II. 1879 – a vármegye összlakossága 292 871 fő. Ebből a tanköteles gyermekek száma 55 162. Ezek közül iskolába járt 33 594. Az iskolába járók vallási megoszlása: 12 178 római katolikus, 11 223 görög katolikus, 5397 református, 785 ágostai hitvallású evangélikus, 4011 izraelita. Az anyanyelvet tekintve: magyar 12 551, német 1316, tót (szlovák) 12 943, rutén 6790 fő. Iskolába járt a tankötelesek 60,82%-a.

A vármegyében 451 népiskola működött. Az iskolák tanítási nyelv szerinti megoszlása a következőképpen alakult: magyar 203, tót (szlovák) 85, rutén 63, magyar–német 3, tót (szlovák)–magyar 50, rutén–magyar 47. A tanítók száma összesen 484 volt. Ebből képesített 229, képesítetlen 255. Főállású 462, segéd 22. Magyarul folyékonyan beszélt 337, keveset 54, semmit 93 egyén. A vármegye 447 községe közül 83 községben nem volt iskola.

III. 1899 – a vármegye lakosainak száma 327 604 fő. A tankötelesek száma 59 762, ebből az iskolát látogatta 46 270 fő, a tankötelesek 76%-a. Vallási hovatartozás szerint így oszlottak meg: római katolikus 15 994, görög katolikus 16 870, református 8274, ágostai hitvallású evangélikus 1142, izraelita 3990. Az anyanyelvet tekintve: magyar volt 21 920, német 734, tót (szlovák) 15 628, rutén 7931, egyéb 57.

Az iskolák száma a vármegyében 457. Ebből magyar tanítású nyelvű 277, tót (szlovák) 28, rutén 20, tót (szlovák)–magyar 91, rutén–magyar 41.

A tanítók száma a vármegyében 439, ebből képesítetlen 89. Főállású 522, segéd 6. A nyelvet tekintve: tiszta magyar 404, hibásan beszél magyarul 91, keveset 19, semmit 14. A vármegye 451 községe közül az 1899. évben 77 község tankötelesei iskolahiány miatt nem részesültek rendszeres oktatásban.

IV. 1904 – a népoktatás a következő fejlődést mutatja: A tanköteles gyerekek száma 65 108. Ebből iskolába járt 55 180, vagyis a tankötelesek 85%-a. Magyar volt 28 220, német 734, tót (szlovák) 17 328, rutén 8898. Elemi iskolák száma: 473. Tanítási nyelvét tekintve: magyar 329, tót (szlovák) 9, rutén 13, tót (szlovák)–magyar 90, rutén–magyar 32. A tanítók száma a vármegyében összesen 602. Ebből magyar anyanyelvű 589, keveset beszélt magyarul 10, nem beszélte a magyar nyelvet 3. Képesített volt 578, képesítetlen 24. 64 kisközség tanköteles gyermekei nem részesültek oktatásban. A vármegyének volt: 1 állami tanítóképző intézete, 2 polgári leány-, 2 polgári fiú-, egy felsőbb leány-népiskolája, 473 elemi iskolája, 8 iparos tanonc-, 1 kereskedő tanonc-, 1 cukorgyári munkásképzője, 31 gazdasági ismétlő iskolája és 31 kisdédóvó intézete. A vármegyében levő összes népoktatási intézetekben működő tanárok, tanítók, tanítónők, óvónők és óraadók száma összesen 726 volt.

Sajnos, a vizsgált régió iskoláiról ilyen jellegű részletes kimutatással nem rendelkezem. Amiről számot adhatok ezen a téren, azt a „Zemplén” naptáraiban felsorolt iskolák kimutatásai alapján állítottam össze. Az innen gyűjtött adatok a következőket árulják el a régió iskoláinak és tanárainak számáról:

1896-ban az iskolák száma 78, a tanárok száma 91 fő,

1900-ban az iskolák száma 90, a tanárok száma 107 fő,

1905-ben az iskolák száma 95, a tanárok száma 114 fő,

1911-ben az iskolák száma 74, a tanárok száma 128 fő.

A falvankénti és iskolatípusonkénti lebontás a következő képet mutatja a régióban 1896-ban, 1900-ban, 1905-ben.

Evangélikus, református iskolák megoszlása településenként 1896-ban:

1. Biste	9. Garany	17. Örös
2. Kistoronya	10. Kistárkány	18. Kiskövesd
3. Szőlőske	11. Nagytárkány	19. Véke
4. Ladmóc	12. Nagygéres	20. Királyhelme
5. Zemplén	13. Leleszpólyán	21. Gálszécs
6. Mihályi	14. Ágcsernyő	22. Hardicsa
7. Szürnyeg	15. Kisgéres	23. Cselej
8. Bodzásújlak	16. Szomotor	

Római katolikus iskolák megoszlása településenként 1896-ban:

1. Mihályi	9. Boly	17. Pamó
2. Céke	10. Szentmária	18. Visnyó
3. Bodzásújlak	11. Szinyér	19. Magyarizsép
4. Barancs	12. Zétény	20. Szilvásújfalú
5. Lelesz	13. Királyhelmece	
6. Battyán	14. Gálszécs	
7. Bély	15. Nagyzár	
8. Nagykövesd	16. Pelejte	

Görög katolikus iskolák megoszlása településenként 1896-ban:

1. Nagytörönya	11. Bodrogszerdahely	21. Cselej
2. Borsi	12. Gálszécs	22. Upor
3. Ladmóc	13. Zebegnyő	23. Isztáncs
4. Lasztóc	14. Bacsó	
5. Kolbaszó	15. Vécse	
6. Velejte	16. Techna	
7. Kiszte	17. Szécskeresztúr	
8. Bodzásújlak	18. Hardicsa	
9. Leleszpólyán	19. Nagyruska	
10. Kisdobra	20. Sztankóc	

Állami iskolák

1. Csörgő
2. Kásó
3. Szolnocska
4. Szinyér
5. Gálszécs
6. Töketeres
7. Kazsu
8. Kelecseny

Községi iskolák

1. Perbenyik
2. Bodrogvécs
3. Egres

Magániskolák

1. Bodzásújlak

1. táblázat. *Iskolák és tanítók száma 1896-ban*¹⁴

Összesen	Iskolák száma: 78	Tanítók száma: 91
Evangélikus református iskola	23	23
Római katolikus iskola	20	24
Görög katolikus iskola	23	24
Állami iskola	8	16
Községi iskola	3	3
Magániskola	1	1

Evangélikus, református iskolák megoszlása településenként 1900-ban:

1. Nagytörönya	13. Bodzásújlak	25. Királyhelmece
2. Kistoronya	14. Garany	26. Kisazar
3. Szőlöske	15. Kistárkány	27. Hardicsa

4. Csarnahó	16. Nagygéres	28. Magyarizsép
5. Ladmóc	17. Pólyán	29. Lasztóc
6. Zemplén	18. Ágcsernyő	
7. Mihályi	19. Kisdéres	
8. Kolbaszó	20. Bodrogszentcs	
9. Biste	21. Szomotor	
10. Imreg	22. Örs	
11. Szürnyeg	23. Kiskövesd	
12. Magyarsas	24. Véke	

Római katolikus iskolák megoszlása településenként 1900-ban:

1. Mihályi	9. Lelesz	17. Szinyér
2. Nagykázmér	10. Bacska	18. Zétény
3. Céke	11. Battyány	19. Királyhelme
4. Imreg	12. Bély	20. Nagyazar
5. Szürnyeg	13. Nagykövesd	21. Kisazar
6. Garany	14. Boly	22. Pelejte
7. Barancs	15. Rad	23. Parnó
8. Nagytárány	16. Szentmária	24. Visnyó
		25. Szilvásújfal

Görög katolikus iskolák megoszlása településenként 1900-ban:

1. Csörgő	11. Pólyán
2. Borsi	12. Kisdobra
3. Zemplén	13. Vécse
4. Lasztóc	14. Szécsudvar
5. Kolbaszó	15. Szécskeresztúr
6. Céke	16. Hardicsa
7. Velejte	17. Nagyruszk
8. Kasó	18. Sztankóc
9. Kiszte	19. Magyarizsép
10. Bodzásújlak	20. Upor
	21. Isztács

Izraelita iskola 1900-ban:

1. Királyhelme

Állami iskolák

1. Csörgő
2. Legenye
3. Velejte
4. Szolnocska
5. Szinyér
6. Töketeremes
7. Kazsu
8. Cselej
9. Kelecseny

Községi iskolák

1. Perbenyik
2. Bodrogszerdahely
3. Egres
4. Kozma

Magániskolák

1. Bodzásújlak

2. táblázat. *Iskolák és tanítók száma 1900-ban*¹⁵

Összesen	Iskolák száma: 90	Tanárok száma: 107
Evangélikus református iskola	29	30
Római katolikus iskola	25	29
Görög katolikus iskola	21	22
Izraelita iskola	1	2
Állami iskola	9	15
Községi iskola	4	5
Magániskola	1	1

Evangélikus, református iskolák megoszlása településenként 1905-ben:

1. Nagytoronya	16. Kistárkány
2. Kistoronya	17. Ágcsernyő
3. Garany	18. Bacska
4. Imreg	19. Bodrogszentes
5. Szürnyeg	20. Kisgéres
6. Ladmóc	21. Szomotor
7. Szőlőske	22. Perbenyik
8. Csarnahó	23. Lelesz
9. Nagybári	24. Pólyán
10. Zemplén	25. Örös
11. Mihályi	26. Kiskövesd
12. Lasztóc	27. Nagygéres
13. Kolbaszó	28. Magyarizsép
14. Biste	29. Hardicsa
15. Királyhelmece	

Római katolikus iskolák megoszlása településenként 1905-ben:

1. Garany	10. Bély	19. Zétény
2. Baranca	11. Bacska	20. Gálszécs
3. Céke	12. Battyán	21. Magyarizsép
4. Magyarsas	13. Lelesz	22. Szécskeresztúr
5. Mihályi	14. Nagykövesd	23. Nagyazar
6. Nagykázmér	15. Rad	24. Pelejte
7. Velejte	16. Boly	25. Parnó
8. Királyhelmece	17. Szentmária	26. Visnyó
9. Nagytárkány	18. Véke	

Görög katolikus iskolák megoszlása településenként 1905-ben:

1. Nagytoronya	14. Gálszécs
2. Borsi	15. Zebegnyő
3. Bodzásújlak	16. Bacskó
4. Céke	17. Magyarizsép
5. Zemplén	18. Upor
6. Lasztóc	19. Isztáncs

7. Kolbaszó	20. Szécskeresztúr
8. Velejte	21. Sztankóc
9. Kásó	22. Kazsu
10. Kiszte	23. Nagyruszka
11. Kisdobra	24. Vécse
12. Perbenyik	25. Szécsudvar
13. Pólyán	

Állami iskolák

1. Csörgő
2. Bodzságújlak
3. Legenye
4. Gercsely
5. Bodrogszerdahely
6. Szolnocska
7. Szinyér
8. Gálszécs
9. Cselej
10. Kelecseny
11. Töketeremes
12. Kazsu

Községi iskolák

1. Egres

Magániskolák

–

3. táblázat. *Iskolák és tanítók száma 1905-ben*¹⁶

Összesen	Iskolák száma: 95	Tanítók száma: 114
Evangélikus református iskola	29	30
Római katolikus iskola	26	32
Görög katolikus iskola	25	26
Görögkeleti iskola	1	1
Izraelita katolikus iskola	1	1
Állami iskola	12	23
Községi iskola	1	1
Magániskola	1	1

4. táblázat. *Iskolák és tanárok száma 1890 és 1911 között a régióban*

Összesen	Iskolák száma	Tanárok száma
8. században	77	–
1890	11	12
1896	78	91
1900	90	107
1905	95	114
1911 ¹⁷	74	128

A csekély és egyben pontatlan adatok alapján is kijelenthetjük, hogy az 1868. évi népiskolai törvény a régióban fontos változásokat eredményezett. Míg az iskolák száma ingadozott, addig a tanítók száma fokozatosan növekedett. A felekezeti iskolák száma éppúgy növekedett, mint az állami iskoláké.

Az alpműveltség (írás-olvasás) a számok tükrében

A kiegyezés időszakában lezajló társadalmi, gazdasági és politikai fejlődés a társadalom kulturális igényeit is befolyásolta. Az iskolázottságon belül a legnagyobb figyelmet az elemi fokú oktatás igényelte, mivel 1869-ben Magyarország 6 éven felüli férfi népességének 40,8%-a, női népességének 25,01%-a tudott csak írni-olvasni. A rossz arány megszüntetése érdekében a kiegyezés után bevezették az általános tankötelezettséget, melyet az 1868. évi XXXVIII. tc. írt elő.¹⁸ Ez a törvény hosszú évtizedekre meghatározta az elemi népoktatás szervezetét, magában foglalva a 6 évfolyamos elemi iskolát, a 3 évfolyamos általános és gazdasági ismétlőiskolát, valamint a 4 évfolyamos polgári iskolát.¹⁹ Az elemi népiskolai hálózat a kiegyezést követően negyed évszázad alatt gyorsan és folyamatosan fejlődött. Míg az iskolák száma 1869-ben 13 788 volt, 1890-re 16 805-re emelkedett, a tanítók száma pedig ugyanezen időszakban 17 794 főről 24 908 főre gyarapodott. Így 1890-ben az ország 6 éven felüli népességének a férfiak esetében már 66,2%-a, a nőknél 46,99%-a tudott írni-olvasni.

A kiegyezés korabeli, sőt még a századforduló körüli helyzetkép is részleteiben sötétebb színárnyalatokat mutat: a kulturális alapismeret elsajátítása ebben az időszakban minden tekintetben – település, nemek, életkor, anyanyelv, vallás, foglalkozás, gazdasági-társadalmi tagozódás szerint stb. – rendkívül egyenlőtlen, szélsőséges volt.²⁰ Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy a fejlődés ütemét különböző tényezők és körülmények is fékeztek. A tanyai (és 1910-ig a hegyvidéki) települések szétszórtsága által okozott iskolázási nehézségek is kerékkötői voltak a népműveltség gyorsabb fejlesztésének.²¹

A népesség kulturális helyzetét általában az alábbi három vonatkozásban szokásos vizsgálni:

1. az írni-olvasni tudás,
2. a legmagasabb iskolai végzettség,
3. az oktatásban való részvétel szerint.

A műveltségi színvonal valóságos és pontos felmérésére a népszámlálások alkalmasak.²² A népesség műveltségi színvonalának megállapítása során a múltban a népszámlálások elsősorban az írni-olvasni tudás alakulásának a feldolgozásával nyújtanak segítséget. Az írni-olvasni tudás népszámlálásonkénti színvonaláról számot adó kimutatások szerint Magyarországon 1869-ben a kulturális szint még alapelemeiben is rendkívül elmaradott helyzetben volt.²³ A kiegyezést követő négy évtizedben az alapfokú oktatásban országos méretben jelentős előrelépések történtek. Kétszeresére növekedett az alapfokú oktatásban dolgozó pedagógusok száma. Az időszak kezdetén a legtöbb intézmény egyházi, felekezeti fenntartású volt, de hamar megindult a felekezeti iskolák „elközségesítése”, illetve az állami, társulati is-

kolák tömeges szervezése. Ennek tekintetében az állami és községi elemi iskolák aránya 1907-ig az 1868. évi néhány százalékról több mint 22 százalékra nőtt, a felekezetieké pedig 95 százalékról 76 százalékra csökkent.

Zemplén vármegye középső részén, a vizsgálat tárgyát képező régióban az 1900–1910-es népszámlálási felvételi lapok adataiból a 6 évesnél idősebb népesség írni-olvasni tudását emeltem ki. A 6 és 7 év közötti korosztály írni-olvasni tudása még nem valószínű, továbbá az írni-olvasni tudó összlakosság nincs lebontva férfi és női népességre. A melléklet táblázataiban az 1880-as évre is találhatunk számsorokat az írni-olvasni tudók nagyságáról településre lebontva, de ezen számsorok szintén nem váltak a vizsgálat tárgyává, mivel csak az összlakosság számával tudtam összevetni, ugyanis a 0–6 éves korig terjedő korosztály még nem rendelkezett az írás-olvasás képességével. Így az adatok csak sejtetik az alpműveltség nagyságát.

Sajnos, ebben a fejezetben nincs tér arra, hogy részletesebben foglalkozunk a régió iskolázottságának a felmérésével. Eredményes és egyben sokatmondó lenne egy olyan kutatás, amely nyomon követné az iskolák számának növekedését 1868–1910 között, különös tekintettel az állami és egyházi iskolákra, és felmérné az iskolatípusokat, az iskolák diákjai számának fejlődését s egyben a diákokra eső tanárok számát is.

A táblázat adataiból megállapítható, hogy az 1900-as és 1910-es népszámlálások felmérésének alapján a vármegye és a régió lakosságának írni-olvasni tudása elmaradt az országos átlagtól, de a vizsgált terület lakosságának átlaga magasabb, mint a vármegyéé.

5. táblázat. A vármegye és a régió írni-olvasni tudó lakosainak százalékaránya

Országos átlag	Megyei átlag	A régió átlaga
1900: 61,4%	51,63%	56,31%
1910: 68,7%	60,91%	65,68%

Miben rejlik az eltérés oka? A probléma gyökereit a vármegye gazdaságának fejlettségi szintjében kell keresnünk. Zemplén vármegye ugyanis azon vármegyék közé tartozott, amelyek gazdaságilag az ország elmaradottabb részét alkották. A fejlődés ütemét egyrészt demográfiai tényezők gátolták, másrészt a települések elhelyezkedésének a sajátosságai. A hegyvidéki települések szétszórtsága, amely a vármegye északi részén domináns, nehézségeket okozott az iskolahálózat kiépítésében és fejlesztésében. A negatív tényezők ellenére is fejlődésnek lehetünk tanúi a vármegyében, úgyszintén a régióban is. Azt, hogy a régió írni-olvasni tudó lakosságának az aránya magasabb a vármegye átlagától, a vizsgált terület fekvése is befolyásolta, ugyanis a régió a vármegye gazdaságilag frekvenciáltabb részén terült el, és a településhálózat kompakt s egyben könnyen megközelíthető is. Ezt a fejlődést látszik alátámasztani az a tény is, hogy a 88 településből 85-ben (1910) a lakosság írni-olvasni tudása 50 százalék fölött mozgott, míg 1900-ban csak 64 településen volt 50 százalék fölött az írni-olvasni tudók száma. (Lásd az egyes települések írni-olvasni tudók számát 1900, 1910-ben százalékban is a 6. táblázatban.)

6. táblázat. Írni-olvasni tudók száma települések szerinti felbontásban 1900-ban és 1910-ben

Település	1900				1910			
	Össz- létszám	6 évnél idő- sebbek száma	Ír és olvas	%-ban	Össz- létszám	6 évnél idő- sebbek száma	Ír és olvas	%-ban
Ágcsernyő	495	403	287	71,21	485	403	244	60,54
Bacska	642	533	357	66,97	632	503	374	74,35
Bacskó	757	642	246	38,31	727	608	272	44,73
Barancs	444	375	231	61,60	428	371	196	52,83
Battyán	1134	893	514	57,55	1064	971	501	51,59
Bély	907	715	409	57,20	1030	842	534	63,42
Biste	218	177	115	64,97	222	189	144	76,19
Bodrogmező	827	671	434	64,67	781	647	466	72,02
Bodrogszentes	939	754	466	61,80	966	819	489	59,70
Bodrogszerdahely	1437	1165	666	57,16	1561	1280	747	58,35
Bodrogszög	281	224	113	50,44	276	238	96	40,33
Bodrogvécs	420	344	200	58,13	487	402	233	57,96
Bodzásújlak	1200	1014	538	53,05	1035	893	539	60,35
Boly	737	614	395	64,33	728	615	377	61,30
Borsi	716	578	291	50,34	783	648	484	74,69
Céke	1020	852	650	76,29	1029	868	629	72,46
Csarnahó	470	397	261	65,74	435	380	312	82,10
Cselej	752	637	355	55,72	712	694	424	61,09
Csőrgő	608	488	279	57,17	460	382	257	67,27
Dargó	419	343	92	26,82	414	339	222	65,48
Egres	331	277	145	52,34	341	279	165	59,13
Gálszécs	3173	2656	1534	57,75	3284	2790	2007	71,93
Garany	1137	948	528	55,69	1247	1045	712	68,13
Gercsely	500	409	194	47,43	528	424	261	61,55
Gerenda	401	327	141	43,11	397	338	207	61,24
Hardicsa	1187	1015	561	55,27	1228	1063	700	65,85
Imreg	605	511	352	68,88	566	500	339	67,80
Isztáncs	445	385	242	62,85	443	380	268	70,52
Kaponya	197	160	68	42,50	164	133	88	66,16
Kásó	433	360	180	50,00	436	360	222	53,01
Kazu	319	267	156	58,42	276	243	164	67,48
Kereplye	326	260	145	55,76	262	206	125	60,67
Királyhelme	2303	1907	1370	71,84	2725	2318	1877	80,97
Kisazar	539	459	227	49,45	513	426	267	62,67
Kisbáti	150	172	80	62,99	151	127	86	67,71

Település	1900				1910			
	Össz- létszám	6 évnél idő- sebbek száma	Ír és olvas	%-ban	Össz- létszám	6 évnél idő- sebbek száma	Ír és olvas	%-ban
Kisdobra	426	349	222	63,61	488	401	270	67,33
Kisgéres	1354	1129	743	65,81	1245	1065	735	69,01
Kiskázmér	220	191	81	42,40	184	158	82	51,89
Kiskövesd	590	482	317	65,76	601	510	397	77,87
Kisruszka	189	159	78	49,05	164	141	76	53,90
Kistárkány	919	750	428	57,06	1068	883	560	63,42
Kistoronya	605	591	319	53,97	567	475	329	69,26
Kisújlak	191	159	79	49,68	198	163	97	59,50
Kiszte	422	351	141	40,17	361	300	182	60,66
Kolbaszó	623	594	241	40,57	699	574	367	63,93
Ladmóc	826	675	422	62,51	718	615	429	69,75
Lasztóc	698	596	357	59,89	792	681	467	68,57
Legenye	492	409	233	56,96	473	408	240	58,82
Lelesz	1921	1591	1010	63,48	1821	1493	1031	69,05
Magyarizsép	1095	913	523	57,28	1137	951	575	60,46
Magyarsas	578	482	263	54,56	562	471	285	60,50
Mihályi	575	482	271	56,22	712	604	441	73,01
Nagyazar	730	599	319	53,25	698	591	394	66,66
Nagybári	350	296	187	63,17	387	409	226	55,25
Nagygéres	944	768	485	63,15	1011	831	501	60,28
Nagykázmér	522	426	253	59,38	531	457	294	64,33
Nagykövesd	1229	1016	616	60,62	1089	912	629	68,96
Nagyruszka	671	569	388	68,18	655	555	384	69,18
Nagytárkány	1107	886	491	55,41	1120	924	612	66,23
Nagytoronya	751	611	315	51,55	762	653	441	67,53
Örös	614	517	409	79,11	742	633	509	80,41
Pálfölde	184	144	80	55,55	152	132	69	52,27
Parnó	1370	1143	505	44,18	1519	1356	894	65,92
Pelejte	832	684	740	35,08	681	575	354	61,56
Perbenyik	1281	1023	722	70,57	1379	1147	874	76,19
Rad	505	407	161	39,55	440	407	221	54,29
Szécskeresztúr	1135	1061	495	46,65	1071	891	547	61,39
Szentmária	501	411	241	58,63	348	274	176	64,23
Szilvásújfalu	607	498	238	47,79	656	546	373	68,31
Szinyér	335	272	137	50,36	344	284	191	67,25
Szolnocska	402	342	163	47,66	352	306	188	61,43

Település	1900				1910			
	Össz- létszám	6 évnél idő- sebbek száma	Ír és olvas	%-ban	Össz- létszám	6 évnél idő- sebbek száma	Ír és olvas	%-ban
Szőlőske	373	319	165	51,72	395	333	210	63,06
Szomotor	532	426	272	63,84	640	516	336	65,11
Sztankóc	279	234	132	56,41	263	221	136	61,53
Szürnyeg	567	472	281	59,53	547	462	313	67,74
Tarnóka	192	165	42	25,45	194	164	115	70,12
Szécsudvar	497	431	219	50,81	476	403	196	48,63
Tóketerebes	4623	3829	1903	49,69	4708	3948	2241	56,76
Upor	559	468	237	50,64	563	474	290	62,50
Vécse	1191	995	458	46,03	1244	1047	629	60,07
Véke	640	523	271	51,81	596	480	271	56,45
Velejte	788	656	147	22,40	707	578	346	59,86
Visnyó	403	352	221	62,78	350	304	184	60,52
Zebegnyő	523	443	211	47,62	501	426	495	69,24
Zemplén	431	592	371	62,66	701	578	412	71,28
Zemplénkelecseny	267	233	112	48,06	267	221	165	74,66
Zétény	741	593	362	61,04	760	638	447	70,06

Összegzés

Mivel a népművelés alapfeltételét a történelem során az iskolák biztosították, ezért kísérletet tettünk a régióban működő iskolák és tanítók számának a felmérésére. Természetesen az adatok nem minden esetben pontosak, így csak sejtetni engedik a régió iskolahálózatának a meglétét és jellemzőit. A pontatlanságok ellenére is kijelenthetjük, hogy az 1868. évi népiskolai törvény a régióban előnyös változásokat eredményezett. Ezt az eredményt látszott alátámasztani az a tény is, hogy a 88 településből 1910-re 85-ben a lakosság írni és olvasni tudása 50% fölött mozgott, míg 1900-ban csak 64 településen volt 50% fölötti az írni-olvasni tudók aránya.

Sajnos napjainkig nem történt kísérlet arra, hogy a régió iskolatörténetét feldolgozzák, annak ellenére, hogy ez a téma bővelkedik forrásanyaggal.

Jegyzetek

1. Dudás Gyula: Adatok az oktatásügy történetéhez Zemplén vármegyében. In: Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez. *Sátoraljaújhely*, 1906.
2. Dudás Gyula: i. m. 149. p.
3. Dudás Gyula: i. m. 232. p.
4. Várhelyi Imre–dr. Barna Géza: A népoktatás fejlődése. In: Csikvári Antal (szerk.) *Zemplén vármegye*. 1940, 149. p. /Vármegyei szociográfiák./
5. Várhelyi Imre–dr. Barna Géza: i. m. 149. p.
6. Dudás Gyula: i. m. 321. p.

7. Balogh Pál: *Népfaqok Magyarországón* (1902) című munkájában aprólékosan foglalkozik Magyarország népeinek írni-olvasni tudásával. Szerinte a 19. században országos átlagban a népesség nagyobbik fele (1000 közül 520) nem ismeri a betűt. Az analfabéták közt a nők vannak többségben, a betűket ismerők közül a férfiak csak közel negyedrészt, a nők alig ötödrészt teszik ki a népességnek. A nők jelentős hányada s a férfi lakosság egy töredéke csupán olvasni tanul.
8. Közoktatásügy. In: Borovszky Samu: *Zemplén vármegye*. Budapest, 1905. 225. p. – A vármegyében az első állami iskolát 1872-ben Kázas községben alapították.
9. Balogh szerint 1000 oroszra 869 analfabéta esik. Saját vidékén az orosz nép mérlege (a Felvidéken) javul, s az analfabéták száma 850-re csökken (i. m. 1079. p.).
10. „E nép átlagos többsége, mely sem nem ír, sem nem olvas (1000 tót közül 473) csupán relatív többség, mert elég nagy hányad jut azokra, kik nem írnak, de olvasnak (96). Annál feltűnőbb, hogy a tótok elemi műveltségének mérlege a Felvidéken, tehát saját nyelvvidékükön romlik (itt az analfabéták arányszáma 477-re rúg), ellenben az Alföldön s Túl a Dunán, hol a tótok a magyarság közt élnek nyelvszigeteiken, az írástudók emelkednek (az Alföldön 513, Túl – a – Dunán 508 arányszámig).” Balogh Pál: i. m. 1079. p.; *Demográfia*. Budapest, KSH, 1996, 145. p.
11. Ezen törvény értelmében a 6–11 éves gyermekek – amennyiben nevelésükről nem a szülői háznál vagy magánintézetekben gondoskodtak – nyilvános mindennapi iskolába voltak kötelesek járni, a 12–14 évesek pedig ismétlőiskolába.
12. *Magyarország népessége és gazdasága*. Budapest, KSH, 1996, 12. p.
13. Tanügyi statisztika. In: Borovszky Samu: *Zemplén vármegye*. 226. p.
14. „Zemplén” naptára az 1896-ik évre. Sátoraljaújhely, 1896.
15. „Zemplén” naptára az 1900-ik évre. Sátoraljaújhely, 1900.
16. „Zemplén” naptára az 1905-ik évre. Sátoraljaújhely, 1905.
17. „Zemplén” naptára az 1911-ik évre. Sátoraljaújhely, 1911.
18. Az 1868. XXXVIII tc. már kimondja, hogy ha egy községben legalább 30 tanköteles korú (6–12 éves) gyermek él, és nincs más működő felekezeti iskola, a község köteles elemi népiskolát felállítani.
19. *Magyarország népessége és gazdasága*. Budapest, KSH, 1996, 12. p.
20. Thirring Lajos: Magyarország népessége 1869–1949 között. In: Kovácsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája*. Budapest, 1963, 311. p.
21. Thirring Lajos: i. m. 311. p.
22. Klinger András: A népesség kulturális helyzete. In: *Demográfia*. Budapest, KSH, 1996, 145. p.
23. Thirring Lajos: i. m. 309. p.

Irodalom

- Ballagi Géza: Népesség. In: *Zemplén vármegye közgazdasági és közművelődési állapota*. Budapest, 1892.
- Ballagi Géza: *Zemplén vármegye*. Budapest, 1893.
- Balogh Pál: *Népfaqok Magyarországón*. Budapest, 1902.
- Balogh Pál: *Statisztikai adatok Zemplén vármegye néprajzához*. Sátoraljaújhely, 1908.
- Borovszky Samu (szerk.): *Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely Rendezett Tanácsú Város*. Budapest, 1905. /Magyarország Vármegyéi és Városai./
- Csikvári Antal: *Zemplén vármegye*. Budapest, 1940. /Vármegyei szociográfiák, XI./
- Dudás Gyula: Adatok az oktatásügy történetéhez Zemplén vármegyében. In: *Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez*. Sátoraljaújhely, 1996.
- Klinger András: A népesség kulturális helyzete. In: *Demográfia*. Budapest, KSH, 1996.

Magyarország népessége és gazdasága. Budapest, KSH, 1996.

Thirring Lajos: Magyarország népessége 1869–1949 között. In: Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája.* Budapest, 1963.

Várhegyi Imre–dr. Barna Géza: A népoktatás fejlődése. In: Csikvári Antal (szerk.) *Zemplén vármegye.* 1940. /Vármegyei szociográfiák./

„Zemplén” naptára az 1896-ik évre. Sátoraljaújhely, 1896.

„Zemplén” naptára az 1900-ik évre. Sátoraljaújhely, 1900.

„Zemplén” naptára az 1905-ik évre. Sátoraljaújhely, 1905.

„Zemplén” naptára az 1911-ik évre. Sátoraljaújhely, 1911.

A Magyar Korona országai 1900. évi népszámlálásának főbb eredményei. A népesség általános leírása községenként. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 2. Budapest, 1902.

A Magyar Korona Országai 1910. évi népszámlálása. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 41. Budapest, 1912.

ARANKA T. SÁPOS

THE EDUCATIONAL SITUATION OF THE TREBIŠOV DISTRICT IN THE 19TH CENTURY AND AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The author in her study examines the situation of education in the Trebišov district situated in the former Zemplén county. In her short historical survey, she states that the schooling of the population improved after the Ratio Educationis issued by Maria Theresia, later the Act on Peoples' School in 1868 resulted significant changes in the region and influenced the organisation of basic education for long decades, including the 6-grade primary school, the 3-grade primary school and the 3-grade economic repeating school, and 4-grade higher elementary school. This result seemed to be supported also by the fact that in 1910 in 85 of 88 territories, the ability of population to read and write was over 50%, while in 1900 the rate of those who had the knowledge to read and write represented 50% only in 64 territories. During the dualism the number of pedagogues working in schools and education keeps raising. The author then gives a detailed information on the statistical data on schools from 1868, 1879, 1899 and 1904 by villages and religion (Roman Catholic, Greek Catholic, Reformed, Evangelic, Israelite).

Mennyiségi mutatók változásai a magyar tanítási nyelvű intézmények és diákjainak számában 1990–2001 között

SOŇA GABZDÍLOVÁ

371(437.6=945.11)“1990/2001“

QUANTITATIVE CHANGES IN THE HUNGARIAN-LANGUAGE EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND ITS STUDENTS BETWEEN 1990–2001

Mother-language education of the Hungarian minority in Slovakia. Kindergartens. Primary schools. High schools. Grammar schools, vocational secondary schools, trade schools. Universities, colleges. Formation of the number of schools, classes, and students.

A jelenlegi szlovákiai magyar oktatási nyelvű intézmények számának vizsgálatánál több tényező figyelembevételre szükséges, így a magyar kisebbség helyzete és politikai elitjének e kérdéskörhöz való hozzáállása. Többek között ide tartozik a magyar kisebbség száma, amely az utolsó népszámlálás alapján csökkenő tendenciát mutat, de még így is a legnagyobb számú kisebbség Szlovákiában. A magyar oktatási intézmények vizsgálatánál további kiemelt helyen szerepel a magyar nyelvű lakosság területi elhelyezkedése Dél-Szlovákiában és az anyaország közelsége.

A kisebbségek anyanyelven történő oktatását a Szlovák Köztársaság Alkotmánya biztosítja. (2. fejezet, 4. bekezdés, 34. cikkely.) A gyakorlatban ez magyar, ukrán és német nyelven valósul meg.

Napjainkban a magyar nyelvű oktatás kérdéskörének előtérbe kerülése a szlovákiai magyar politikai elitnek, a kisebbségi kulturális intézményeknek, a hazai magyar nyelvű médiának is köszönhető (pl. alternatív oktatás, kétnyelvű bizonyítványok vagy a magyar tanítási nyelvű egyetem kérdése stb.).

A magyar nemzetiségű ifjúság nevelése és oktatása jelenleg három szinten biztosított: az óvodákban, az alapiskolákban és a középiskolákban. Ismeretes, hogy ezek az oktatási intézmények vagy csak magyar tanítási nyelvű osztályokkal rendelkeznek, vagy párhuzamosan szlovák tanítási nyelvű osztályokkal együtt folyik az oktatás-nevelés. Az állam által fenntartott iskolák mellett magyar tanítási nyelvű egyházi és magániskolák is működnek.

A tanulmány az állami szférában működő oktatási intézményeket követi nyomon.

Tankötelezettség előtti nevelés – az óvodák

Az 1990/1991-es tanévben 4025 állami óvoda működött 9292 osztállyal, melyet összesen 216 336 gyermek látogatott. Ebből 345 (8,6%) volt magyar nevelési nyelvű 695 osztállyal (7,5%) és 14 970 óvodással (6,9%). Hogy hogyan alakult a magyar nevelési nyelvű óvodák száma az elmúlt 11 évben? A 2000/2001-es tanévben Szlovákiában 3217 óvoda működött 7447 osztállyal, melyeket 149 722 gyerek

látogatott. 275 (8,5%) óvodában magyar nyelvű foglalkozás folyt 548 osztályban 9265 (6,2%) gyerekekkel.

Ha figyelemmel kísérjük az óvodák számának a csökkenését 1990–2001 között, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a negatív folyamat az óvodák oktatási nyelvétől függetlenül zajlott.

A szlovák nyelvű óvodáknál 22,7%-os csökkenés mutatható ki 11 évre visszamenően (3626-ról 2803-ra), a magyar nyelvű óvodáknál 20,3%-os (345-ről 275-re). Természetesen ezzel egy időben csökkent a gyerekek és az osztályok száma is. A szlovák nyelvű osztályoknál ez a csökkenés 19,7%-os volt (8527-ről 6852-re), a magyar nyelvű óvodák esetében pedig 21,2%-os (695-ről 548-ra). A szlovák osztályokban 30,1%-kal (199 953-ról 139 746-ra), a magyar osztályokban 38,1%-kal (14 970-ről 9265-re) csökkent az óvodások száma.

A gyerekek nemzetiségi hovatartozását vizsgálva a 2001/2002-es tanévben a következő eredményt kapjuk: a 149 722 gyerekből szlovák nemzetiségű 136 265 (91,0%), magyar 11 803 (7,9%), roma 1041 (0,7%), egyéb 401 (0,3%).

Az említett adatok egyértelműen az óvodák számának csökkenését mutatják az elmúlt 11 év folyamán, tekintet nélkül az oktatási nyelvre. A csökkenés különbsége a szlovák és a magyar óvodák között minimális. Kiemelkedőbb különbség (8%-os) mutatható ki a magyar és a szlovák nemzetiségű gyerekek számának a csökkenésében, amely a magyar nemzetiségű népesség természetes visszaesésének a következménye is. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy 1989 után csökkent az óvodások száma. Ezt a tényt több tényező is befolyásolta (részben a populáció csökkenése, valamint a munkanélküliség növekedése, főleg a női lakosság körében).

1. táblázat. A magyar nyelvű óvodai osztályok és a gyerekek számának alakulása az 1990-es években

Osztályok száma				Gyerekek száma				
Év	Összesen	Magyar	%-ban	Összesen	Magyar nemzetiségű	%-ban	Magyar osztályokat látogat	%-ban
1991	8 651	651	7,5	188 821	18 169	9,6	13 182	72,6
1993	7 959	612	7,7	183 907	16 728	9,1	12 906	77,2
1994	7 425	565	7,6	161 268	13 508	8,4	10 391	76,9
1997	7 751	561	7,2	168 654	13 178	7,8	10 392	78,8

Alapiskolák

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején a Szlovák Tudományos Akadémia Kassai Társadalomtudományi Intézete empirikus kutatásokat végzett kérdőíves módszer segítségével az etnikailag vegyes járásokban – Dunaszerdahelyi, Galántai, Nagykürtösi, Rozsnyói, Komáromi, Érsekújvári, Lévai, Losonci, Rimaszombati, Kassa környéki, Töketerebesi. A kérdőíves felmérés a magyar tanítási nyelvű iskolákra és az oktatás problémakörére összpontosított azzal a céllal, hogy felmérje, megismerje a lakosság véleményét a magyar iskolák működéséről, az oktatási folyamat színvonaláról szociális és politikai összefüggésben, különös tekintettel a nyelvi kérdésre is.

A kutatások során hasznos információkat szereztek, melyekből most csak egy kérdéskört szeretnénk kiemelni, mégpedig azt, hogy elegendő-e a magyar oktatási nyelvű intézmények száma Szlovákiában?

Természetesen a megkérdezett magyar és szlovák lakosság válaszai között evidens volt a különbség. A magyar tanítási nyelvű iskolák számát kevésnek vélte a megkérdezett magyar lakosság 62%-a, ill. a megkérdezett szlovákok 8,5%-a. A magyar tanítási nyelvű iskolák számát elégségesnek tartotta a magyar nemzeti-ségű lakosság 20,2%-a, ill. a szlovákok 44,5%-a. A magyar tanítási nyelvű iskolák számát átlagon felülinek (soknak) tekintette a megkérdezett magyar lakosság 1,2%-a, ill. a szlovák lakosság 15,6%-a. A többi megkérdezett nem foglalt állást a kérdéssel kapcsolatban.

Feltételezhetően „színesebb” és meghökkentőbb válaszokat kaptak volna, ha az ukrán és német kisebbségeket is megkérdezik, sőt ha olyan járásokban is elvégzik a felméréseket, ahol nem laknak vagy csak alacsony számban élnek magyarok. A válaszok ebben az esetben biztosan nagyobb eltéréseket eredményeztek volna.

De térjünk vissza a számsorokhoz! Az 1990/1991-es tanévben Szlovákiában 2356 alapiskola működött 28 339 osztállyal, és azokat 720 326 tanuló látogatta. Magyar nyelven oktattak 257 (10,9%) iskola 2071 (7,3%) osztályában 48 405 (6,7%) tanulót. 11 év múlva a következőképpen alakultak az adatok. Az állam 2302 általános iskolát működtetett 27 540 osztállyal és 600 885 tanulóval. Ebből 249 tisztán magyar tanítási nyelvű iskola, 1 iskola pedig szlovák–magyar tanítási nyelvű párhuzamos osztályokkal rendelkezett. A 2057 (7,5%) magyar tanítási nyelvű osztályba összesen 39 744 tanuló (6,6%) járt.

Az említett 600 885 tanulóból 543 988 (90,5%) szlovák nemzetiségű, 49 125 (8,2%) magyar nemzetiségű, 4448 (0,7%) roma, egyéb nemzetiségű 2440 (0,4%), külföldi 884.

A szlovák és magyar tanítási nyelvű alapiskolák száma a vizsgált 11 év alatt csökkent, s ezzel párhuzamosan a tanulók száma is. A magyar tanítási nyelvű osztályok száma 0,7%-kal lett kevesebb (2071-ből 2057 maradt), míg a szlovák tanítási nyelvű osztályok száma 3,6%-kal (26 179-ből 25 237 maradt). A magyar tanulók száma 17,9%-kal csökkent (48 405-ről 39 744-re). A szlovák részlegen is változás történt. Számokban kimutatva: az osztályok száma 16,4%-kal csökkent, a tanulók száma pedig 670 873-ról 560 633-ra esett vissza.

2. táblázat. Magyar tanítási nyelvű alapiskolák osztályainak és tanulóinak száma az 1990-es években

Osztályok száma				Tanulók száma			
Tanév	Összesen	Magyar tannyelvű	%-ban	Összesen	Ebből magy. nemzetiségű	Ebből magyar tannyelvű osztályba jár	%-ban
1990/1991	23 339	2 071	7,3	720 326	64 693	48 405	74,8
1993/1994	27 500	2 096	7,6	664 884	58 765	46 310	78,8
1995/1996	27 189	2 078	7,6	635 135	55 974	44 655	79,8
1997/1998	27 341	2 056	7,5	621 065	52 935	42 901	81,0

Középiskolák

Középiskolai szinten a magyar nemzetiségű diákok számára a továbbtanulás gimnáziumok, szakközépiskolák és szakmunkásképző iskolák által biztosított.

Az 1990/1991-es tanévben 2816 középiskolai osztály működött, melyből 164-ben oktattak magyar nyelven (5,8%). Középiskolai tanulmányaikat 87 039-en fejezték be, ebből magyar nyelvű végzettséget 4753 (5,5%) diák szerzett. A középiskolában tanuló magyar nemzetiségű diákok száma 7100, ebből 2347 (33,1%) szlovák tanítási nyelvű középiskolai oktatási intézményben tanult.

11 év elteltével a középiskolai osztályok száma 3322-re emelkedett, ebből 147 magyar tanítási nyelvű (az összesnek a 4,4%-a). A középiskolákat összesen 91 805 diák látogatta, ebből magyar nyelvű osztályokba 3762 diák járt (4,1%). A középiskolákban 6396 magyar nemzetiségű diák folytatta tanulmányait, ami annyit jelent, hogy 2634 (41,2%) diák szlovák tannyelvű iskolát látogatott. Magyar diákok legnagyobb számban az ipari szakközépiskolákban tanultak (51 osztályban 1293 diák), ezt követik a mezőgazdasági szakközépiskolák (37 osztállyal és 878 diákkal), majd a közgazdasági szakközépiskolák (30 osztálya 841 diákkal).

A műveltségi struktúra keretén belül a magyar nemzetiségű lakosságnál a gimnáziumi érettségivel rendelkezők vannak a legtöbben.

Az elmúlt tanévben a 8 éves gimnáziumokat is beszámítva 1028 osztályban indult el az oktatás, ebből 969-ben szlovák és 59-ben magyar nyelven. Összesen 30 939 diák tanult gimnáziumban, ebből magyarul 1574 diák (5,1%). A négyéves és az ötéves gimnáziumokban összesen 1374 osztályt indítottak – ebből 1264 szlovák, 104 magyar és 6 ukrán tanítási nyelvűt. A diákok összlétszáma 40 813 fő, ebből a magyar tannyelvű osztályt látogatók száma 2714 (6,6%).

A gimnáziumok összes típusában a magyar nyelven tanuló diákok összlétszáma 4288 fő.

A gimnáziumokban tanuló diákok nemzetiségi összetételét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 5300 magyar nemzetiségű diák tanul anyanyelvén, 1012 (19,1%) pedig szlovák tanítási nyelvű osztályokat látogat. 11 évvel ezelőtt – az 1990/1991-es tanévben – 4856 magyar nemzetiségű diák tanult a magyar tanítási nyelvű gimnáziumi osztályokban, 1074 (22,1%) magyar nemzetiségű diák pedig szlovák tanítási nyelvű gimnáziumi osztályt választott. A vizsgált időszakban a magyar tanítási nyelvű osztályba járó diákok száma növekedett.

Dél-Szlovákia etnikailag vegyes területein a 2001/2002-es tanévben 5 magyar tanítási nyelvű szakmunkásképző iskola működik. Ezen kívül magyar nyelvű oktatás folyik 23 szakmunkásképző iskolában párhuzamosan a szlovák tanítási nyelvű osztályokkal. Ez összesen 194 osztályt jelent 4047 diákkal. A legtöbb, 79 osztály 1696 diákkal a Nyitrai kerületben található, 57 osztály 1243 diákkal a Nagyszombati kerületben, 31 osztály 596 diákkal a Besztercebányai kerületben és 27 osztály 512 diákkal a Kassai kerületben. Magyar nyelvű végzettséget a szakmunkásképző iskolákban 8267 diák szerzett, tehát a diákok fele szlovák tanítási nyelvű osztályokba járt.

Az adatokból is kitűnik, hogy a magyar nemzetiségű diákok a középfokú oktatási intézmények közül a szakmunkásképző iskolákat részesítik előnyben. A 2001/2002-es tanévben a középiskolák minden típusában összesen 19 963 ma-

gyar nemzetiségű diák tanult, ebből 6369 (31,9%) szakközépiskolában, 5300 (26,5%) gimnáziumban, 8267 (41,4%) szakmunkásképző iskolában. Megvizsgálva viszont a magyar tannyelvű középiskolák látogatottságát megállapíthatjuk, hogy a középiskolák három típusát összesen 12 097 diák látogatja. Ebből 3762 (31,1%) diák a szakközépiskolát választotta, 4288-an (35,4%) a gimnáziumot részesítették előnyben, és legtöbben, 4047-en (33,5%) a szakmunkásképző iskolát választották.

3. táblázat. Magyar tanítási nyelvű szakközépiskolák osztályainak és diákjainak a száma

Tanév	Osztályok száma			Diákok száma			
	Összesen	Magyar	%-ban	Összesen	Magy. nemzeti-ségű	Ebből ma-gyar tan-nyelvű osz-tályba jár	%-ban
1990/1991	2 816	164	5,8	87 039	7 100	4 735	66,7
1993/1994	3 549	171	4,8	109 063	7 609	4 801	63,1
1995/1996	3 716	162	4,4	114 706	7 458	4 699	63,0
1997/1998	3 633	153	4,2	110 341	7 130	4 462	62,6

4. táblázat. Magyar tanítási nyelvű gimnáziumok osztályainak és diákjainak a száma

Tanév	Osztályok száma			Diákok száma			
	Összesen	Magyar	%-ban	Összesen	Magy. nemze-tiségű	Ebből ma-gyar tan-nyelvű osz-tályba jár	%-ban
1990/1991	1 686	138	8,2	54 518	4 856	3 782	77,9
1993/1994	2 008	154	7,7	63 116	5 712	4 529	79,3
1995/1996	2 152	159	7,4	67 648	5 735	4 588	80,0
1997/1998	2 207	151	6,8	69 050	5 461	4 318	79,0

Egyetemek és főiskolák

Komoly problémát vet fel az a tény, melyet a szlovákiai magyar politikai elit is hangsúlyoztat: a magyar nemzetiségű hallgatók alacsony számban vannak jelen az egyetemeken és főiskolákon. Ezt a folyamatot már a múlt század 50-es és 60-as éveitől nyomon követhetjük.

Felsőoktatási intézményben az 1990/1991-es tanévben összesen 52 669 hallgató folytatott tanulmányokat. Ebből 2578 (4,9%) fő volt magyar nemzetiségű hallgató, 46 627 (88,5%) szlovák, 3043 (5,7%) cseh (morva, sziléziai), 360 ukrán, 56 lengyel és 35 egyéb nemzetiségű.

A 2578 magyar nemzetiségű hallgató a következő arányban oszlott meg az egyes felsőoktatási intézmények között:

- egyetemi végzettséget szerzett 1261 fő (48,9%),
- műszaki főiskolát végzett 836 fő (32,4%),
- közgazdász diplomát kapott 192 fő (7,4%),
- agrármérnökként végzett 258 fő (10,0%),
- művészeti főiskolán 31 fő (1,2%) fejezte be tanulmányait.

A fenti adatok alapján kijelenthetjük, hogy a magyar nemzetiségű hallgatók száma nem érte el még az 5%-ot sem, pedig a magyar nemzetiség Szlovákia lakosságának a 11%-át alkotja.

Az 1990-es népszámlálás eredményei alapján az egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkezők nemzetiségi megoszlása a következőképpen alakult:

- egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkezők a cseh nemzetiségűek 17,7%-a,
- az ukrán és ruszin nemzetiségűek 13,3%-a,
- a németek 12,1%-a,
- a szlovákok 8,2%-a,
- a magyarok 3,6%-a,
- a romák 0,1%-a.

A 2001-es népszámlálás adatai a végzettségi struktúrára vonatkozóan még nincsenek ismertetve. Hogy e tekintetben milyen változások történtek 1990-től, részben a hallgatók számának a növekedéséből vagy csökkenéséből alkothatunk képet.

Az elmúlt 11 év alatt az egyetemi és főiskolai hallgatók száma 92 140 főre emelkedett, mely 74,9%-os növekedés. Az összlétszámból szlovák nemzetiségű 87 312 (94,8%) hallgató, cseh (morva, sziléziai) 230 (0,2%), ruszin és ukrán 292 (0,3%), magyar 4199 (4,6%), egyéb nemzetiségű 107 hallgató.

Annak ellenére, hogy a magyar nemzetiségű hallgatók száma 1990–2001 között 2578-ról 4199 főre emelkedett, ami 62,9%-os növekedés, arányszámuk az összlétszámhoz viszonyítva a 2001/2002-es tanévben semmit sem változott.

1990-ben a magyar nemzetiségű hallgatók az összlétszám 4,9%-át alkották, 2001/2002-re ez a szám nem növekedett, hanem 4,6%-ra csökkent.

Feltételezhetjük tehát, hogy a magyar kisebbség műveltségi struktúrája kiemelkedő átalakuláson az elmúlt 11 évben nem ment keresztül.

Végezetül az immáron említett szociológia felmérésből közlünk eredményeket. Míg a magyar nyelvű középiskolai oktatást szükségesnek vélte a megkérdezett szlovákság 15,2%-a, addig a magyar nyelvű egyetemi oktatás szükségességét csak 4,6%-a ismerte el. (A megkérdezett magyar anyanyelvű lakosoknak is csak a 30,4%-a tartaná fontosnak a magyar nyelvű egyetemi oktatást.)

5. táblázat. Magyar és szlovák nemzetiségű egyetemisták és főiskolások száma Szlovákiában

Tanév	A hallgatók összlétszáma	Ebből			
		szlovák nemze- tiségű	%-ban	Magyar nemze- tiségű	%-ban
1970/1971	39 755	34 869	87,7	1 506	3,8
1975/1976	47 511	42 190	88,8	2 017	4,2
1980/1981	56 166	50 166	89,3	2 619	4,7
1985/1986	49 196	43 228	87,9	2 293	4,7
1990/1991	52 669	46 627	88,5	2 578	4,9
1993/1994	58 843	55 475	94,3	2 741	4,7
1995/1996	72 525	68 375	94,2	3 445	4,8
1997/1998	82 432	78 085	94,7	3 653	4,4

Összegzés

A demokrácia és tolerancia fokát jelzi az állam viszonyulása a területén élő kisebbségekhez. Másrészt a kisebbségek lojális együttműködésükkel fejezik ki pozitív hozzáállásukat a többségi nemzethez. A többség elnyomó magatartása automatikusan a kisebbségek elszigetelődéséhez vezet. Az etnikumok közötti bizalom megteremtése csak egymás kölcsönös megismerése alapján valósulhat meg. Az etnikai és kulturális sokszínűség a társadalmat gazdagítja, és katalizátora lehet a fejlődésnek. A szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolák aktuális kérdéseinek a megoldásánál első sorban kölcsönös hajlandóságra van szükség.

Irodalom

- Gabzdílová Soňa: *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dunajská Streda, 1999.
- Obce Košického kraja II. časť. *Krajská správa štatistického úradu SK v Košiciach*. Košice, 2000.
- Štatistické ročenky školstva SSR 1970–1989. Bratislava, Ústav informácií a prognóz školstva mládeže a telovýchovy, 1970–1989.
- Štatistické ročenky školstva SR 1990–2001. Bratislava, Ústav informácií a prognóz školstva mládeže a telovýchovy, 1990–2001.

SOŇA GABZDÍLOVÁ

QUANTITATIVE CHANGES IN THE HUNGARIAN-LANGUAGE EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND ITS STUDENTS BETWEEN 1990–2001

Hungarian-language teaching is ensured on the following three levels in Slovakia: kindergartens, primary schools, and high schools. The difference between the decreasing number of kindergartens in Slovak and Hungarian kindergartens during the examined period is minimal. A more significant difference (8%) can be shown in the decreasing number of Hungarian and Slovak nationality children, that is also the result of natural decreasing number of Hungarian nationality population.

The number of Hungarian- and Slovak-language primary schools, and parallelly the number of students, did not decrease during the examined period. The number of Hungarian-language classes decreased by 0,7%, while the Slovak-language classes decreased by 3,6%. The number of Hungarian students dropped by 17,9%. The number of Slovak classes decreased by 16,4%, the number of students decreased by 16,44%.

To the end of the examined period the number of high schools raised to 3322, from which in 147 the teaching language is Hungarian (4,4% of the total). The high schools were attended by 91 805 students, from which 3762 students attend Hungarian-language classes (4,1%). At high schools 6396 Hungarian nationality students pursue their studies, that means that 2634 (41,2%) students attend Slovak-language schools. The largest number of students is present at vocational secondary schools (1293 students), then at

agricultural high schools (878 students), and at economic vocational secondary schools (841 students). The Hungarian nationality students from the secondary-education institutions prefer trade schools. In the 2001/2002 school year in all the types of secondary schools 19 963 Hungarian nationality students studied in total, from which 6 369 (31,9) at secondary vocational schools, 5 300 (26,5%) at grammar schools, 8 267 (41,4%) at trade schools. The three types of Hungarian-language secondary schools were attended by 12 097 students in total, from which 3 762 (31,1%) students chose vocational secondary schools, 4 288 (35,4%) students preferred grammar schools, and most of them, 4 047 (33,5%) students chose trade schools.

The number of Hungarian nationality university and college students does not reach 5%, although the Hungarian nationality people represent 11% of the total population of Slovakia.

Translation as special type of bilingual speech. Speech contact and language contact. Translation universals as a special type of language contact universals. Contact induced features. Convergence – levelling up. Linguistic insecurity. Simplification – implicitation. Analytic tendency – explicitation. Purism – adherence to the norms.

1. A nyelvközi fordítás mint a kétnyelvű beszédtevékenység sajátos válfaja

A nyelvközi fordítás a kétnyelvű beszédtevékenységnek egy egészen sajátos – mondhatni atipikus – válfaja, amely radikálisan eltér a szokásos kétnyelvű beszédtevékenységtől. A szokásos kétnyelvű beszédtevékenység egyik fő jellemzője, hogy a közlésaktus résztvevői két különböző nyelvet használnak úgy, hogy mindkettőnek birtokában vannak, vagyis a kommunikáló felek többé-kevésbé kétnyelvűek. Nos, a nyelvközi fordításnak épp az adja meg az értelmét, hogy a közlésaktus résztvevőinek nincs közös nyelvük (vagy pedig úgy *viselkednek*, mintha nem lenne¹); ezért van szükség egy olyan személy közbeiktatására – ez a fordító –, aki mindkét nyelvet ismeri, s aki a két nyelv valamelyikén megfogalmazott üzeneteket a másik nyelven újrafogalmazza (Lanstyák, megjelenés alatt). S ebből adódik a nyelvközi fordítás másik fontos jellegzetessége: a nyelvközi fordítás egy meglévő mintára épülő ún. függő beszédtevékenység, melynek során egy olyan beszéd- vagy írásmű jön létre, amely tartalmában és szerkezeti fölépítésében nagyfokú hasonlóságot mutat egy másik, eltérő nyelvű beszéd- vagy írásművel (a fordításra mint másodlagos, függő szövegalkotásra lásd Popovič 1975, 217–238, 1980; Popovič [szerk.] 1983, 125 és passim; Lanstyák 2003a, 2003c, megjelenés alatt; vö. még Komisszarov 1980/1986, 51; Klaudy 2002, 107; 2003, 11). Mivel mindkét beszéd- vagy írásmű része a közlésaktusnak, az üzenet mintegy megduplázódik (Komisszarov 1980/1986, 45). Ezzel szemben a szokásos kétnyelvű beszédtevékenység szabad (független) beszédtevékenység, amely nem épül más nyelvű mintára, s ezért a szokásos kétnyelvű kommunikációs folyamatban nem is jön létre az üzenet „megduplázása”.² A résztvevők ugyan két nyelvet használnak, de az ezeken elmondottak közt

* Az írásom alapjául szolgáló kutatások a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport és a Gramma Nyelvi Iroda munkatervének keretében folytak, ill. folynak az Arany János Közalapítvány, az Illyés Közalapítvány és a Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatásával.

nincs, ill. csak alkalmoszerűen van tartalmi hasonlóság (konkrét példákra lásd Lanstyák 2003a).

A „kétnyelvű beszédtevékenység” fogalmát nem szabad azonosítanunk a „kétnyelvűek beszédtevékenységé”-vel. A kétnyelvű emberek ugyanis rendszerint képesek egy nyelven is kommunikálni, sőt vannak kétnyelvű beszélőközösségek, amelyekben éppen a kétnyelvű beszédtevékenység megy ritkaságszámba. Ha a kétnyelvű ember csak az egyik nyelvét használja, s ugyanakkor beszélgetőtársai is ugyanazt a nyelvet használják, ezenkívül pedig a környezetéből sem kap más nyelvű ingereket (azaz nem szól a háttérben más nyelven a rádió, nincs körülveve más nyelvű feliratokkal stb.), nyelvlélektani szempontból azt mondjuk, hogy *egynyelvű beszédmódban van* (az egynyelvű beszédmód legszélső pólusa az, amikor a kétnyelvű beszélő egynyelvű környezetben tartózkodik és egynyelvű beszélőkkel társalog). Ha a kétnyelvű mindkét nyelvét használja ugyanazon közlésaktus során, illetve ha ő csak az egyik nyelven beszél is, a közlésaktus más résztvevői a másik nyelvet – vagy azt *is* – használják, vagy esetleg a környezetéből kap más nyelvű ingereket, azt mondjuk, hogy *kétnyelvű beszédmódban van*. Egynyelvű beszédmódban a kétnyelvű ember egynyelvű beszédtevékenységet folytat (ha megszólalna a másik nyelven, azonnal kétnyelvűvé válna a beszédmód); ezzel szemben kétnyelvű beszédmódban egyaránt folytathat egynyelvű vagy kétnyelvű beszédtevékenységet, hiszen attól függetlenül, hogy a beszélgetőtársai egy másik nyelvet – vagy azt *is* – használnak, ő következetesen ragaszkodhat az egyik nyelvéhez, és persze azt is megteheti, hogy ő is használja mindkét nyelvét. A beszédmód természetesen nemcsak „egynyelvű” vagy „kétnyelvű” lehet, hanem többé vagy kevésbé egynyelvű, ill. kétnyelvű is; a beszédmód tehát folyvány (kontinuum) jellegű jelenség. (A beszédmód kérdésére lásd Grosjean 1997, 227–230; 1998).

A kétnyelvű ember egynyelvű beszédtevékenysége nem egészen azonos az egynyelvű és a kétnyelvű beszédmódban. Amikor egynyelvű beszédmódban van, a másik nyelv hatása – az ún. kontaktushatás³ – kisebb mértékben jelentkezik, mint olyankor, amikor kétnyelvű beszédmódban van. Az ugyanis, hogy a kétnyelvű ember egynyelvű beszédtevékenységet folytat, nem zárja ki, hogy a másik nyelv is „szóhoz jusson”, csak azt zárja ki – a jelenség meghatározásából következően –, hogy hol az egyik, hol a másik nyelven beszéljen. A másik nyelv hatása tehát az egynyelvű beszédtevékenységben is kimutatható; kisebb mértékben olyankor, amikor a kétnyelvű ember egynyelvű beszédmódban van, nagyobb mértékben olyankor, amikor kétnyelvű beszédmódban „működik”. (És itt most csak az adott pillanatban, alkalmoszerűen létrejövő kontaktushatásról, azaz az interferenciáról beszélünk, nem pedig ennek hosszabb távú következményéről, arról, hogy a kétnyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokba kontaktusjelenségek épülnek be, amelyek a kétnyelvű nyelvváltozatok szerves részévé, azaz kölcsönzéstermékeké válnak.)

Bár a fordítók beszédtevékenysége is – a szokásos kétnyelvű beszélőkéhez hasonlóan – lehet egynyelvű vagy kétnyelvű (ez utóbbi a kétirányú tolmácsolás folyamán), a fordítók munkájuk során értelemszerűen nem lehetnek egynyelvű beszédmódban, csakis kétnyelvűben. Ez pedig nagyban növeli a kontaktushatás lehetőségét. S ráadásul itt a kétnyelvű beszédmódnak egy egészen sajátos válfajáról van szó, hiszen a fordítók esetében a másik nyelv nemcsak úgy általában van jelen, hanem olyan más nyelvű beszédművet hallgatnak vagy más nyelvű írásművet olvasnak

a fordítók, amely közvetlen modellként szolgál az ő beszédtevékenységükhöz; erről beszéltünk fentebb úgy, mint függő beszédtevékenységről. Ebből adódóan a fordító nyelvhasználatára nemcsak úgy általában van hatással a kétnyelvűség, ill. a másik nyelv, hanem az adott forrásnyelvi beszéd- vagy írásmű nyelvi megoldásai nagyon is konkrétan befolyásolják.⁴ Ugyanakkor a fordító nyelvhasználatára sokkal tudatosabb, mint a „mezei” kétnyelvű beszélőé, ezért rendszerint tudatosan ellenáll a másik nyelv hatásának. S bár a másik nyelv hatását teljesen nem tudja kiküszöbölni, elképzelhető, hogy a létrejövő beszéd- vagy írásműben kisebb mértékű (egyszersmind más jellegű) a kontaktushatás, mint egy átlagos kétnyelvű ember független beszédtevékenysége során létrejövő beszéd- vagy írásműben. Hatványozottan így van ez a szakképzett fordítók esetében, akiket elméleti ismereteik is „védik” a másik nyelv hatásától. (A szakképzett és/vagy gyakorlott, ill. a szakképzetlen és/vagy gyakorlatlan fordítók által alkalmazott fordítói stratégiák lehetséges különbségére lásd Lanstyák 2003b.)

Ám a lényeges eltérések ellenére a fordítás és a kétnyelvű beszélők beszédtevékenysége hasonlít is egymásra. Mindenekelőtt abban, hogy mindkét tevékenységet kétnyelvű emberek végzik, s tudjuk, hogy a kétnyelvű emberek mindkét nyelvüket *szükségszerűen* másképp beszélik, mint az érintett nyelvek egynyelvű beszélői, a kétnyelvűek ugyanis nem tudják a két nyelvüket teljesen távol tartani egymástól. A két nyelv minden kétnyelvű ember beszédtevékenysége során hat egymásra; különösen feltűnő a kétnyelvű ember domináns nyelvének hatása a nemdomináns nyelvére. Amint említettük, ez a kontaktushatás nagyobb olyankor, amikor a kétnyelvű beszélő kétnyelvű beszédmódban van, és kisebb olyankor, amikor egynyelvű beszédmódban van, de ez utóbbi esetben sem lehet teljesen kiküszöbölni.

További hasonlóság a fordítás és a kétnyelvű emberek független beszédtevékenysége között, hogy mindkettő sajátos nyelvváltozatok kialakulásához vezet. Eredetüket tekintve különbség van köztük a tekintetben, hogy a fordítás során létrejövő kétnyelvű nyelvváltozatok függő nyelvváltozatok, míg a kétnyelvű emberek független beszédtevékenysége során létrejövőek független nyelvváltozatok. Társasnyelvészeti szempontból fontos különbség még, hogy a fordítás során létrejövő kétnyelvű nyelvváltozatok regiszterek, a kétnyelvű beszélők független beszédtevékenysége során létrejövőek viszont dialektusok.⁵ A fordítás révén keletkezett függő kétnyelvű nyelvváltozatokat „fordítási nyelvváltozatok”-nak (pongyolán s kissé megbélyegzően „fordításnyelv”-nek is) nevezzük; társasnyelvészeti szempontból ezek nem alacsonyabb rendűek a nyelv többi, független beszédtevékenység során használt változatainál, csupán mások (Heltai 2002, 130). A fordítási nyelvváltozatok használatát „fordításnyelvi norma” szabályozza, „amelynek létét intuitíve érezzük, de eddig még tudományosan bizonyítani nem sikerült” (Klaudy 1999/2002a, 124–125; lásd még Klaudy 1994, 57).

A fordításelmélet és a kontaktológia fontos feladata volna egy nyelv függő és független kétnyelvű nyelvváltozatainak tüzetes összehasonlítása. Előzetes kutatási hipotézisként föltehető, hogy a független kétnyelvű nyelvváltozatok (dialektusok) legfőképpen abban különböznek a fordításoktól és a más típusú függő kétnyelvű nyelvváltozatoktól (regiszterektől), hogy ezekre más-más típusú kontaktusjelenségek előfordulása jellemző. (A „kontaktusjelenségek” fogalmát itt tágan kell értelmezni, de erről alább lesz majd szó a 3.1. fejezetben.)

Dolgozatom harmadik részében a függő és a független kétnyelvű nyelvváltozatoknak elsősorban a *hasonlóságaira* szeretném föl hívni a figyelmet abból a célból, hogy elősegítsem ezeknek egységes keretben való szemléletét és vizsgálatát, amely csak a fordításelmélet és a kontaktológia szoros együttműködése révén valósulhat meg, méghozzá a társasnyelvészet „védnöksége” alatt, amely a maga korszerű nyelvszemléletével, elméleti megalapozottságával és módszertani elmélyültségével ideális keretül szolgálhat a közös vagy legalább összehangolt fordításelméleti-kontaktológiai kutatásoknak.

2. Beszédérintkezés és nyelvérintkezés

Amint a kétnyelvű nyelvváltozatokról írottakból kiderült, a kétnyelvű beszédtevékenységnek – a függőnek és a függetlennek egyaránt – kihatásai lehetnek a kétnyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokra, azaz a kétnyelvűek egy- vagy kétnyelvű diskurzusaiban jelentkező kontaktushatás nyelvi, nyelvrendszerbeli következményekkel járhat. Ezért érdemes egymástól megkülönböztetni a beszédérintkezést és a nyelvérintkezést. „Beszédérintkezés”-ről mikroszinten, azaz a konkrét közlésaktusok szintjén beszélünk, „nyelvérintkezés”-ről pedig makroszinten, a nyelvi rendszer szintjén.⁶ Beszédérintkezés révén a közlésaktusokban különféle interferenciajelenségek bukkannak föl; nyelvérintkezés révén a nyelvben különféle kölcsönzéstermek jelennek meg (vö. Trudgill 1992/1997, 56).

A nyelvérintkezés egyik sajátos formája a fordítás segítségével történő érintkezés, azaz a „fordítási érintkezés” (a fogalomra lásd Rabin 1958, 134). Amiképpen a nyelvérintkezés általában, a fordítási érintkezés is a nyelvi változásokat befolyásoló egyik fontos tényező. Természetesen ilyenkor nem egyetlen vagy néhány fordítási aktusra gondolunk – ez még a beszédérintkezés szférájába tartozna –, hanem egy olyan társadalmi, történeti, kulturális helyzetre, amelyben rendszerszerűen és nagy méretekben történik fordítás egy bizonyos forrásnyelvből az adott társadalom nyelvére. Részben fordítási érintkezés révén gazdagodott például a középkori magyar nyelv latin jövevényszavakkal és nyelvtani latinizmusokkal is,⁷ azon túl, hogy a latin nyelvet egyes társadalmi rétegek széleskörűen használták többféle funkcióban, ami szintén szerepet játszott a nyelvi változásokban. Később hasonló folyamat játszódott le a német nyelv viszonylatában, ott azonban a nyelvérintkezés még kevésbé korlátozódott fordítási érintkezésre, hiszen az ország lakosságának nem elhanyagolható része német anyanyelvű volt (lásd Mollay 1989).

A fordítások nemcsak a fordítók tudtán kívül, akaratuk ellenére befolyásolták a magyar nyelv szókészletének, nyelvtanának és stílusának alakulását általában vagy egyes regiszterekhez köthetően (pl. szépirodalom, hitéleti nyelv, szaknyelvek), hanem íróink, nyelvújítóink tudatos erőfeszítése nyomán is. Tudjuk például, hogy Kazinczy Ferenc a magyar nyelv és irodalmi stílus fejlesztésének egyik lehetőségét az idegen nyelvi példák követésében látta, ennek pedig legfontosabb eszközeként épp a fordításokat jelölte meg (Benkő 1982, 26–32). „Kazinczy főként ifjúkori fordításai révén különféle idegen nyelvi elemeket akart valamilyen módon a magyar irodalmi nyelvi gyakorlatba átemelni. Ez a mód a szóelemek esetében saját műveiben is eléggé jelentékeny fordulaton ment keresztül: míg korábbi írásaiban a német szót szó-

röstől bőrröstől átvéve, úgynevezett idegen szóként alkalmazta, később egyre inkább magyarra átfordítva, mintegy tükörfikejezőként hozta be” (i. m. 29).⁸ A széphalmi mesternek ez a törekvése követőkre talált, s látványos eredményekkel járt: „a magyar nyelv kifejezőkészségének az a nagymértékű feldúsulása, amely a felvilágosodás korában jórészt német tükörfordítások alapján indult meg, s nyelvünket [...] egészében föltétlenül színesítette, gazdagította, nem kis mértékben éppen a széphalmi mester ez irányú kezdeményeiben leli gyökereit” (i. m. 31).

Tudjuk, hogy a nyelvérintkezés során a kétnyelvű beszélőközösségek átvevő nyelvi rendszerébe beépült szavak, szószervezetek, nyelvtani szerkezetek nemegyszer sajátos alrendszereket alkotnak az átvevő nyelvi szókészleten, ill. nyelvtani rendszeren belül, melyek abban különböznek az adott nyelv eredeti elemeitől, hogy pontos megfelelőjük van a beszélők másik nyelvében, s így a közösség első nyelvét közelítik a másodikhoz, megkönnyítve a két nyelv elsajátítását és az egyikről a másikra való fordítást. Ugyanez Rabin (1958, 143) szerint fordítási érintkezés esetében is bekövetkezhet az átvevő nyelv egynyelvű változataiban, ha az érintkezés kellően hosszú és intenzív. A szerző a fonémakölcsönzés révén bizonyos nyelvekben létrejött másodlagos fonológiai rendszer analógiájára *fordítási szókincsről* (translation stock) beszél (i. m. 144) mint az átvevő nyelv szókészletének egyik sajátos részrendszeréről, melynek elemei pontos forrásnyelvi megfelelőikkel rendelkeznek, s nagyban megkönnyítik az érintett nyelvből történő fordítást: „A fordítási érintkezés egy idő után egy olyan sajátos jelentéskörű célnyelvi szóanyagot eredményez, melynek elemei a tökéletes egybevágóság viszonyában vannak forrásnyelvi megfelelőikkel, s így nagyban megkönnyítik a fordító dolgát. Hasonlóképpen a nyelvtani rendszerben is kialakul a szerkezeti megoldásoknak egy olyan készlete, amelyek könnyen megfeleltethetők a forrásnyelvben használatos szerkezetekkel, még ha amúgy a célnyelvben nem általános használatúak is” (i. h.).⁹ A nagyarányú fordítási tevékenység hatására bekövetkező ilyen nyelvi változások számottevően növelhetik az érintett idegen nyelvvel való nyelvi egybevágóságot, kompatibilitást. A magyar nyelv esetében ez következett be a középkorban a latin, a 18–19. században pedig a német mint a magyar nyelvű írásbeliség szempontjából legfontosabb kontaktusnyelvek viszonylatában. Ezért föltételezhetjük, hogy a középkori magyar nyelvben volt egy latin mintájú fordítási eszközkészlet¹⁰, melynek egyes elemei máig élnek, s azt sem lehet kizárni, hogy erre irányuló kutatásokkal a felvilágosodás korától kezdődően ki lehetne mutatni nyelvünkben egy újabb indoeurópai¹¹ mintájú fordítási eszközkészletet, melynek számos eleme azóta regiszterfüggetlenné vált nyelvünkben.¹²

Ha több szomszédos nyelv kerül fordítási érintkezésbe ugyanazzal a nyelvvel, az ehhez hasonló folyamatok *areális hasonlóságok* kialakulásához vezethetnek. Ilyen esetben a fordítás nemcsak a „közös” forrásnyelvből könnyű, hanem a szomszédos nyelvek közt is. Ennek egyik kiemelkedő példaként Rabin (1958, 145) éppen a nyugat- és közép-európai nyelveket említi, melyek a latinból történő fordítások révén váltak fejlett nyelvekké, s melyek ezért kölcsönösen könnyen fordíthatóak egymásra, különösen a szaknyelvek és az elvontabb szókincs tekintetében.

A nyelvérintkezésen belül érdemes különbséget tenni a kétnyelvű nyelvérintkezés és a nyelvközi nyelvérintkezés között. „Kétnyelvű nyelvérintkezés”-ről a közösségi kétnyelvűség körülményei közt, azaz kétnyelvű beszélőközösségek vagy

nyelvközösségek¹³ viszonylatában beszélhetünk, „nyelvközi érintkezés”-ről az egyéni kétnyelvűség körülményei közt, azaz egynyelvű beszélő- és nyelvközösségek viszonylatában, amikor a lakosságnak csak egy szűk rétege kétnyelvű, s annak másodnyelve nem honos az adott országban. Így tekintve hazánkban a magyar és a latin nyelv egykori szoros érintkezése alapvetően nyelvközi érintkezésnek minősíthető (a latin nyelv széleskörű elterjedtsége ellenére is, hiszen nem volt a lakosságnak olyan rétege, melynek a latin anyanyelve lett volna), a magyar–német nyelvérinkezés országos szinten ugyan alapvetően nyelvközi érintkezés volt, ám regionális és helyi szinten ennek kétnyelvű formája is létezett. A jelenlegi magyar–angol nyelvérinkezés egyértelműen nyelvközi érintkezés, sőt ezen belül is a közelmúltig nagymértékben fordítási érintkezés volt.

3. A fordítási univerzálék mint a nyelvérinkezési univerzálék sajátos válfaja

A fordítástudomány és a kétnyelvűség-kutatás, illetve kontaktológia együttműködésének szükségességére a legjobban talán az a tény utal, hogy a fordítási univerzálék jelentős részének egyértelmű pandanja van a tágabb értelemben vett kontaktusjelenségek közt. A fordítási univerzálék olyan nyelvi jelenségek, amelyek tipikus előfordulási helye a fordított szöveg, a fordításban érintett konkrét nyelvektől függetlenül (Pápai 2001, 26). Hasonlóképpen határozhatjuk meg a nyelvérinkezési univerzálékat is: ezek olyan nyelvi jelenségek, amelyek jellemző módon a kétnyelvű beszélők diskurzusaiban, ill. a kétnyelvű közösségek által beszélt kétnyelvű nyelvváltozatokban fordulnak elő, a konkrét nyelvpártól függetlenül. Győri-Nagy Sándor (1988, 7) meghatározása szerint a nyelvérinkezési univerzálék olyan jelenségek, amelyek „általában jellemeznek bármely bilingvis nyelvprodukción, és sem az egyik, sem a másik nyelvből külön nem eredeztethetők”.

Mivel a kétnyelvűség, illetve a szokásos kétnyelvű beszédtevékenység tágabb hatókörű jelenség, mint a fordítás, amely a kétnyelvű beszédtevékenységnek egy specifikus változata, világos, hogy a fordítási univerzálékat mint kétnyelvűségi jelenségeket kellene vizsgálni, s ezen belül utalni sajátos, csak a nyelvközi fordításokra jellemző vonásaikra. Ilyen jelenségek lehetnek a következők: 1. a kontaktusjelenségek megjelenése; 2. összetartás vagy konvergencia (fordítási megfelelője az ún. nivellálódás); 3. nyelvi bizonytalanság, 4. egyszerűsödés (fordítási megfelelője az ún. implicitáció); 5. széttagolás (fordítási megfelelője az ún. explicitáció); 6. purizmus (fordítási megfelelője az ún. „normahűség”, konzervativizmus).¹⁴ Ezek nem egymást kizáró sajátosságok: az egyszerűsödés, a széttagolás, a purista tendencia, a konzervativizmus – legalábbis a kétnyelvű beszédtevékenységben – részben a nyelvi bizonytalanság megnyilvánulásainak tekinthetők, s tágabb értelemben a felsoroltak mind kontaktusjelenségek, ún. helyzeti kontaktusjelenségek, mivel kétnyelvűségi helyzetben érvényesülnek (lásd Lanstyák 2002b, 89–91).

Természetesen a fordításnak lehetnek további egyetemes sajátosságai is, amelyek nem jellemzőek minden kétnyelvű nyelvváltozatra, hiszen a fordítás jellegadó sajátossága – az ti., hogy függő beszéd – járhat ilyen nyelvi következményekkel. Pápai Vilma (2002, 97) ezt így fogalmazta meg: „A fordított és az eredeti szövegek között (a nyilvánvaló nyelvi különbségeken túl is) törvényszerűen lennie kell valamilyen

eltérésnek. Minden szöveg jellemzőit ugyanis befolyásolja, hogy milyen körülmények közt, milyen céllal jött létre, milyen befogadó környezet számára készült. Míg az író elsődleges célja, hogy új, élő szöveget teremtsen [...], addig a fordító mindig kész, valaki által már megfogalmazott gondolatokat közvetít egy másik nyelven. A fordítónak ebben a helyzetben mind gondolati, mind egyfajta formai, kifejezésbeli korlátozással meg kell küzdenie. Ebben a lényeges pontban különbözik a szövegalkotás két módja, s ennek a körülmények törvényszerűen nyomot kell hagynia a fordított szövegeken.”

A fentebb felsorolt nyelvérinkezési univerzálék közt olyan jelenségek is vannak, melyek föltehetőleg elsősorban a *kisebbségi* kétnyelvű beszélőközösségek nyelvhasználatára jellemzőek (nyelvi bizonytalanság, egyszerűsödés), de legfőljebb egy olyan van közöttük, amelynél fölmerülhet a gyanú, hogy esetleg csupán bizonyos típusú (purista „terheltségű”) kétnyelvű közösségekben fordul elő (a purizmus), s ezért talán nem egyetemes. A többi jelenségről okkal föltételezhető, hogy univerzálék, bár ez a föltételezés éppúgy empirikus bizonyításra szorul, mint a fordításokban való egyetemes jelenlétük.

3.1. Kontaktusjelenségek

Amint említettük, a kétnyelvű emberek mindkét nyelvüket törvényszerűen másképp beszélik, mint az egynyelvűek. Mivel minden fordító *ab ovo* kétnyelvű, a fordítók is kivétel nélkül másképp beszélik mindkét nyelvüket, mint a hozzájuk hasonló társas jellemzőkkel és lelki adottságokkal rendelkező egynyelvű beszélők. Az eltérések abból adódnak, hogy a két nyelv jelenléte miatt a kétnyelvű beszélők mindkét nyelvében ún. nyelvi kontaktushatás érvényesül.

A *nyelvi kontaktushatás* az a hatás, amelyet a kétnyelvűségi, ill. kisebbségi helyzet vagy az átadó nyelv az átvevő nyelvi diskurzusokra, ill. az átvevő nyelv rendszerére gyakorol. A nyelvi kontaktushatás következményeképpen megjelenő nyelvi sajátosságokat *kontaktusjelenségeknek* nevezzük (lásd Lanstyák 1998, 10–13; 2002a, 78–79 és passim). A nyelvi kontaktushatásnak azt a válfaját, amelyet a kétnyelvűségi helyzet gyakorol az átvevő nyelvi diskurzusokra, ill. magára az átvevő nyelvre, *helyzeti kontaktushatásnak*, azt a válfaját pedig, amelyet az átadó nyelv elemei és formái gyakorolnak az átvevő nyelvi diskurzusokra, ill. az átvevő nyelvre, *eseti kontaktushatásnak* nevezzük. A helyzeti kontaktushatás következtében létrejövő kontaktusjelenségeket *helyzeti kontaktusjelenségeknek*, az eseti kontaktushatás következtében létrejövőket pedig *eseti kontaktusjelenségeknek* nevezzük.¹⁵ Helyzeti kontaktushatás következtében jön létre például az alább tárgyalt nyelvi bizonytalanság és annak különféle megnyilvánulási formái (pl. a szótévesztés, a túlálaltalánosítás, túlhelyesbítés stb.); eseti kontaktushatás következtében kerülnek be az átvevő nyelvi diskurzusokba például az alkalmi vendégzavak és nyelvtani interferenciajelenségek, az átvevő nyelv rendszerébe pedig a kölcsönszavak és az egyéb kölcsönzéstérmekek.¹⁶ A kölcsönzés kérdésköre a fordítástudomány számára sem lehet közömbös, hiszen a nagyarányú fordításnak tudvalevőleg sok esetben nyelvi kölcsönzés a következménye.¹⁷

A kontaktushatás nem föltétlenül jár új nyelvi elemeknek vagy nyelvtani formáknak az átvevő nyelvben való megjelenésével; ennél talán még gyakoribb, hogy az át-

vevő nyelvben korábban is meglévő elemek vagy nyelvtani formák előfordulási gyakorisága változik meg az átadó nyelv hatására. Az előbbi típusú kontaktushatást *abszolút kontaktushatásnak*, az utóbbi típusút *relatív kontaktushatásnak* nevezzük. Ennek megfelelően a tág értelmezésű kontaktusjelenségekhez nemcsak az olyan nyelvi elemek és nyelvtani formákat soroljuk, amelyek az átvevő nyelvben korábban egyáltalán nem fordultak elő (ezek az *abszolút kontaktusjelenségek*), hanem azokat is, amelyek az átvevő nyelv egynyelvű változataiban is megvannak, ám a kontaktusváltozatokban az átvevő nyelv, a kétnyelvűségi helyzet, ill. a kisebbségi helyzet hatására eltérő a gyakoriságuk (ezek a *relatív kontaktusjelenségek*). (Lásd Lanstyák 2002b, 93 és passim.) Így pl. a magyarban nem agrammatikusak az olyasféle mondatok, mint *Ő az, akit láttam; Ez az, amire szükségem van*, elképzelhető azonban, hogy az utóbbi időben az ilyen szerkesztésmód bizonyos regiszterekben gyakoribbá vált az egyszerűbb *Őt láttam; Erre van szükségem* rovására. Ha ez így van – ezt empirikus kutatásokkal kellene igazolni –, akkor ez az angol nyelv hatása lehet, melyben a szigorú szórendi kötöttségek miatt így történik a hangsúlyos mondatrész kiemelése (*It is he who I've seen; This is what I need*).¹⁸

A kontaktusjelenségeknek az a tág felfogása, mely szerint ezek nemcsak esetiek lehetnek, hanem helyzetiek is, nincs még a fordításokra specifikálva, ám logikáját követve a fordítások területén kontaktusjelenségnek számítának nemcsak a forrásnyelv konkrét elemeinek és nyelvtani formáinak hatására megjelent célnyelvi elemek és formák, hanem magából a fordítási helyzetből adódó egyéb nyelvi sajátosságok is (így például az explicitáció következtében megjelenő sajátosságok). Az *abszolút* és a *relatív* kontaktusjelenségek közötti különbség a fordításelméletben a *közvetlen* és a *közvetett interferencia* különbségeként jelenik meg (Klaudy 1999/2002a, 160). Sajnos ezek a műszavak nem terjeszthetők ki a kétnyelvűségi helyzet egészére, mivel a kontaktológiában a *közvetlen* és a *közvetett* jelző más értelemben használatos.¹⁹

A kontaktushatás nem minden esetben tekinthető negatív, kiküszöbölendő jelenségnek a fordításban; erre utal a 2. fejezetben említett nyelvgazdagító szerepe is. Érdekes még külön megemlíteni az ún. ekvivalens nélküli lexikát, ill. ezen belüli sajátos csoportját, a reáliákat, amelyeket sok esetben nagyon is hasznos és szükséges „átmenteni” a célnyelvi szövegbe (sőt sokszor magába a célnyelvbe is), akár közvetlen, akár közvetett vendégzavak (alkalmi szóalkotások) segítségével. S abból sem származik kára egy nyelvnek, ha nyelvtani eszköztára gazdagszik új kifejezési lehetőségekkel (lásd fönti latin és német példánkat!).²⁰ S nemcsak szavak vagy nyelvtani szerkezetek kerülhetnek be a célnyelvbe nagyarányú, intenzív fordítási tevékenység révén, hanem egész regiszterek, stílusok, műfajok. Jó példa erre a már említett magyar nyelvújításon kívül az a hatás, amit a bibliafordítások gyakoroltak számos nemzeti nyelvre és irodalomra (lásd pl. Levý 1957, 40, 45–46; Rabin 1958, 133–134; Vilikovský 1984, 73; vö. még Nida-Taber 1969, 14 és passim). Az ilyen nyelvgazdagító tevékenység később visszahat magára a fordítási tevékenységre is, mivel a két nyelv szókészletének vagy akár nyelvtani rendszerének bizonyos részrendszereit egymáshoz hangolja, vagy legalább közelebb hozza egymáshoz, s ezzel könnyűvé, zökkenőmentessé teszi az adott forrásnyelvből való fordítást.

A közeljövő fontos magyar nyelvtervezési feladata volna az EU-csatlakozás nyelvi kihatásainak befolyásolására irányuló átfogó koncepció kidolgozása (vö. Dróth

2002; lásd még Dróth 2000, Klaudy 2001; Ajtay-Horváth 2002), melyet aztán egészen az egyes fordítóirodákig/fordítókig, illetve hivatalokig/hivatalnokokig le kellene bontani. Fontos lenne, hogy például a fordítási tevékenység révén a szaknyelvekbe, ill. az adminisztratív szövegekbe ne ötletszerűen kerüljenek be új nemzetközi szavak, tükörszavak, tükörkifejezések, jelentésbeli kölcsönelemek, s erősödjének meg ma még marginális nyelvtani szerkezetek, hanem a nyelvtervezés, valamint az érintett szakterületek szakembereinek együttműködésével kialakított egységes koncepció szerint. A csupán az adott konkrét lefordítandó szövegre tekintő szóalkotó tevékenység nagyszámú variáns kialakulásához, emiatt pedig szövegértelmezési zavarokhoz, nyelvi bizonytalansághoz vezethet.

Az EU-csatlakozás nemcsak társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális szempontból kétesélyes, hanem nyelvi szempontból is. Járhat hosszú távon negatív hatással is – pl. bizonyos szakregiszterek elhalásával, a magyarányú változások nyomán szükségszerűen fellazuló standard nyelvi norma újbóli stabilizálódásának vonzatottá válásával, a nyelvi bizonytalanság növekedésével (ezek persze nem a nyelvre nézve volnának negatív jelenségek: a nyelv jól „elvan” a nagyobb mértékű változatossággal, hanem a *nyelvhasználat*at érinthetnék hátrányosan egy ma még felmérhetetlen hosszúságú átmeneti időszakban). Ugyanakkor ha a nyelvtervezés az angol és más, az EU-adminisztrációban fontos szerepet játszó nyelveknek, valamint az egyéb fordítási sajátosságoknak a hatását mederben tudja tartani, a magyar nyelv szókészlete jelentősen gyarapodhat, nyelvtani rendszere rugalmasabbá válhat, regiszterkészlete gazdagodhat, differenciálódhat a csatlakozás következtében, mégpedig anélkül, hogy az előbb említett negatív kísérőjelenségek megnehezítenék az emberek életét (vö. még Lanstyák 1998/2002, 135).

3.2. Összetartás – nivellálódás

A közösségi kétnyelvűség távolabbi kihatású következményei közé tartozik, hogy a beszélők első (vagy a körülményektől függően: mindkét) nyelvében fölerősödnek azok a vonások, amelyek a beszélőközösség másik nyelvében is megvannak, s ezzel párhuzamosan megritkulnak az illető nyelvre egyedien jellemző sajátosságok; ezt nevezzük *összetartásnak* vagy *konvergenciának* (lásd Lanstyák 1998, 73–76). Az összetartás a kölcsönzés és a feladás összjátékának hosszú távú következménye. (A feladás fogalmát lásd alább!)

Ha az átvevő nyelv kétnyelvű változatainak kapcsolata az egynyelvű változatokkal laza (pl. távoli „óhazával” rendelkező emigráns kisebbségek esetében) vagy ha egyáltalán nincsenek az illető nyelvnek egynyelvű változatai (pl. számos kisebb uráli nép esetében, amelyek az „egész népet felölelő kétnyelvűség” állapotában vannak²¹), a kölcsönzés gyakran együtt jár a kölcsönzéstermékek eredeti átvevő nyelvi megfelelői egy részének visszaszorulásával, majd pedig akár teljes kipusztulásával is (a redundancia megszüntetésének másik módja a funkciómegosztás). Ilyenkor azt mondhatjuk, hogy az átadó nyelvből átkerülő kölcsönzéstermékek *kiszorítják* azok eredeti átvevő nyelvi megfelelőit. Az átvevő és az átadó nyelv hasonlóságát tehát ilyenkor már nemcsak az átadó nyelvbe bekerülő új vonások növelik, hanem a belőle *kikerülők* is, hiszen a kiszorítás nyomán csökken a két nyelv közti különbség.

Az átvevő nyelvnek az átadó nyelvhez való igazodása azonban nem merül ki a kölcsönzésben és a vele együtt járó kiszorításban. Az átvevő nyelvben az olyan elemek és formák is visszaszorulhatnak, majd eltűnhetnek belőle, melyeknek az átadó nyelvben nincs formális megfelelőjük. Ilyenkor nem beszélhetünk kiszorításról, csak *kiszorulásról*: az átvevő nyelvből kiszorulnak azok az elemek és formák, amelyek az átadó nyelvből nem kapnak megerősítést (vö. Győri-Nagy 1991, 12–13); ez által is csökken a két nyelv közti különbség.

A kölcsönzéstermékek látványos megjelenéséhez képest a kiszorítás és a kiszorulás – melyek a *feladás* válfajai – kevésbé feltűnő jelenségek, és csak lassan, fokozatosan, gyakorisági eltolódások révén érvényesülnek (vö. Romaine 1989, 74). A feladás *negatív kontaktusjelenség*, méghozzá eseti, hiszen az érintett átvevő nyelvi elem vagy forma eltűnését konkrét átadó nyelvi (eredetű) elem vagy forma okozza: a kiszorítás esetében egy „megfogható”, valóságos átadó nyelvi eredetű elem vagy forma, a kiszorulás esetében pedig *nemlétező* forma, amely azonban nemlétező mi voltában is konkrét olyan értelemben, hogy tudjuk, jellegét tekintve milyen elemnek vagy formának „kellett volna” léteznie az átadó nyelvben ahhoz, hogy az érintett átvevő nyelvi elem vagy forma ne tűnjön el belőle. (Pl. ahhoz, hogy az észti nyelvből ne tűnjön el a birtokos személyjelezés, nyilván arra lett volna szükség, hogy a szomszédos indoeurópai nyelvekben is legyen birtokos személyjelezés.)

A konvergencia diskurzus szinten is jelentkezik, erre utalnak az olyan megfigyelések, mint amelyet az egyik jugoszláviai magyar nyelvű írásban találunk: „a kétnyelvűségnek egyik gyakori következménye [...] éppen a sajátos nyelvi kifejezőeszközök használatának megritkulása, a két nyelvnek olyan kölcsönhatása, hogy mindkettőben elhalványodnak a kifejezés legjellegzetesebb formái, s leegyszerűsödik, színtelenebbé válik a két nyelv” (Kossa 1978, 238–239). Természetesen ezeket a benyomásokat empirikusan is igazolni kellene, ez azonban meglehetősen nehéz feladat.

Az összetartásnak – amely, amint láttuk, kétnyelvű beszélőközösségekben jelentkező, nyelvtörténeti távlatú jelenség – fordítási helyzetben fellépő, a diskurzus szintjén érvényesülő válfaja az ún. *nivellálódás*²², amelyet Pápai (2001, 26) mint „központ felé tartást, kevésbé egyéni megoldások választását” jellemez. E tendencia megnyilvánulásként „a fordított szövegekben kevesebbszer szerepelnek a célnyelvre jellemző nyelvi jellegzetességek” (Heltai 2002, 126). Az ilyen szövegek általában „grammatikailag konvencionálisabbak, mint az eredeti szövegek [...]; lexikailag egyszerűbbek, kevésbé színesek, nem használják fel a nyelv teljes idiomatikai készletét, szóhasználatuk internacionálisabb” (Pápai 2002, 98). Az ilyen irányú megfigyelések helytállóságát azonban még csak egy-egy részterületen sikerült empirikusan is bizonyítani (lásd Heltai 2002, 126).

A nivellálódási tendenciának fordítási helyzetben erőteljes kulturális vonatkozása is van. A forrásnyelvi kultúrára jellemző sajátosságok egy részét a fordítók a célnyelvi szövegbe nem viszik át, ennek következtében pedig – a magyarra mint célnyelvre vonatkoztatva – „az eredeti kultúra jegyei a fordításokban elhalványodnak, kiváltásra kerülnek, esetenként el is tűnnek, és helyükre olyan lexikai elemek kerülnek, amelyek konnotációjukat tekintve erősen kötődnek a magyar kultúrához” (Való 2001, 103).

3.3. Nyelvi bizonytalanság

Mivel a kétnyelvű beszélőközösségekben élő emberek mindennapi életük során két nyelvet használnak, világos, hogy egy-egy nyelvük „gyakorlására” kevesebb idő jut, mint az egynyelvű beszélőközösségekben. Ha az ember az egyik vagy a másik nyelvet bizonyos színtereken keveset használja, főként a ritkábban előforduló szókészleti elemek, ill. nyelvtani formák nehezebben idéződnek föl, s a beszélő bizonytalan-ná válhat normatív használatukat²³ illetően. Az adott nyelveknek való kisebb mértékű kitettségen kívül maga a kétnyelvűség is okozhat nyelvi bizonytalanságot: a két nyelvi rendszer ismerete a beszélőt bizonyos helyzetekben elbizonytalaníthatja a tekintetben, hogy egy-egy elem vagy jelenség melyik nyelvének a része, ill. ha egyértelmű is egy elem vagy jelenség nyelvi hovatartozása, a beszélő bizonytalan lehet abban, hogy bevett formáról, megszilárdult kontaktusjelenségről, kölcsönzéstermékről van-e szó vagy pedig a másodnyelv hatására megjelenő alkalmi interferenciajelenségről.

Az ilyen jellegű nyelvi bizonytalanság, vagyis a beszélő nyelvérzékének – belső, ösztönös nyelvi tudásának – elégtelensége rendszerint a nyelvhasználatnak csupán egy vagy több konkrét részterületén jelentkezik. Olyan jelenségek utalhatnak rá, mint a (szó)tévesztéseknek, beszédtempó-lassulásnak, hezitációknak, újrakezdségeknek, elhallgatásoknak az egynyelvűek esetében megszokott mértékűnél gyakoribb előfordulása, írásban pedig a lassúbb fogalmazás, több fogalmazási hiba, külsődleges eszközök (pl. szótárak) gyakoribb használatának kényszere stb. Ezenkívül a nyelvi bizonytalanság egyik kiváltója lehet az olyan jelenségeknek, mint az alább említett egyszerűsödés, széttagolás és normatúlteljesítés (Lanstyák 2000, 184).

Az általam ismert fordítástudományi szakirodalomban kevés utalást találtam a nyelvi bizonytalanságra (Nida–Taber 1969, 100; Heltai–Juhász 2002, 59). Mivel a fordítók kétnyelvű beszélők, kézenfekvőnek látszik feltételezni, hogy ők sem teljesen mentesek a kétnyelvűségi helyzet, ill. a forrásnyelvi szöveg elbizonytalanító hatásától annak ellenére, hogy nyelvhasználatuk tudatossága nyilván jelentős mértékben semlegesíti a bizonytalanságot. Ez a bizonytalanság nem csak a főtebb említett hezitációs jelenségekben és tévesztésekben nyilvánulhat meg, hanem az egyszerűsödésben, ill. implicitációban is, sőt rejtettebb módon még ennek ellentétében, az explicitációban, valamint a normatúlteljesítésben is. Ezekről a jelenségekről alább lesz szó.

3.4. Egyszerűsödés – implicitáció

Feladás nemcsak eseti kontaktushatás révén következhet be (erről a válfajáról a 3.2. alfejezetben volt szó), hanem helyzeti kontaktushatás révén is. Tudjuk, hogy minden nyelvi rendszerben vannak gyakori, szabályszerű, a beszélőkben jól beidegződött elemek és formák, s vannak ritka, marginális, egyedi, a beszélőkben kevésbé beidegződött elemek és formák is. Az előbbiek a nyelvi rendszer egésze szempontjából jelöletlenek, az utóbbiak jelöltek. Mivel a kétnyelvűeknek – amint említettük – kevesebb idejük jut egy-egy nyelvük használatára, azaz „gyakorlására”, érthető, hogy az ő nyelvhasználatukban a marginális elemek könnyebben szorulnak háttérbe, mint a hasonló társas jellemzőkkel rendelkező, nyelvüket hasonló helyzetek-

ben használó egynyelvű beszélőkében. Annál is inkább, mert a marginális elemek egyediségük miatt sok esetben a másik nyelvben eleve ismeretlenek, azaz ilyenkor a kisebb beidegzettségén kívül negatív eseti kontaktushatás is érvényesül. Az egyszerűsödést ezért mint abszolút kontaktusjelenséget úgy határozhatjuk meg, mint a kevésbé beidegzett, bonyolultabb, marginális, jelölt szóképzési elemek használatának mellőzését, ill. ugyanilyen jellegű nyelvtani szabályok alkalmazásának elmulasztását (vö. Weinreich 1953/1974, 42–43; Grosjean 1982, 297). Mint relatív kontaktusjelenség az egyszerűsödés nem más, mint az előbb említett szóképzési elemek és nyelvtani formák ritkább használata, a megfelelő egynyelvű vonatkoztatási csoporton belüli használathoz viszonyítva.

A marginális, jelölt elemek és szabályok mellőzése úgy is tekinthető, mint a velük összefüggő gyakoribb, jelöletlen elemek és szabályok hatáskörének kiterjesztése. A nyelvtani szabályok saját érvényességű körükön kívüli alkalmazását a kontaktológiában *túláltalánosításnak* nevezik, a nyelvtörténeti irodalomban pedig (*hamis*) *analógiának* (az előbbire lásd pl. Grosjean 1982, 296–297, az utóbbira Horger 1926, 34–43). Így például a magyar gyermeknyelvben, de nyelvbtlásként a felnőtt egynyelvűek beszédében, ill. a nyelvjáráásokban rendszerszerűen is előfordulnak különféle tótani paradigmatisztius kiegyenlítődések (pl. *köt* vs. *követ*; *bíra* vs. *bíró*; *vereb* vs. *veréb*; *ugorsz* vs. *ugrasz*; *evett* vs. *ett*), s nyelvtörténeti távlatban nézve szabályáltalánosítás révén bekövetkezett egyszerűsödés például az ikes igeragozás visszaszorulása (pl. *dolgozok* vs. *dolgozom*), az ún. szukszükölés és sukszükölés (pl. *kiosza* vs. *kiosztja*, *megihassa* vs. *megíhatja*) vagy az ún. nákozás (pl. *járnák* vs. *járnék*) is (Lanstyák 2000, 185–186; vö. még Lanstyák 2002a, 91–92).

A túláltalánosítás egyik mozgatórugója a purizmus, a kisebb presztízsű formák kerülésére, ill. a nagyobb presztízsű formák használatára való törekvés (pl. *olvatos* vs. *óvatos*; *választjon* vs. *válasszon*); az ilyen háttérű túláltalánosításról a 3.6. alatt lesz szó.

Az egyszerűsödés, ill. a túláltalánosítás egyes formái kevésbé észrevehetőek. Az például, hogy a kétnyelvűek bizonyos csoportjainak nyelvhasználatában esetleg kevesebb szó vagy kevesebb specifikus és több általánosabb, átfogóbb jelentésű szóképzési elem fordul elő, mint a hasonló társas és lelki-értelmi jellemzőkkel rendelkező egynyelvűek nyelvhasználatában, gyakorlatilag észrevehetetlen, amiképpen az is, ha a kétnyelvűek ritkábban használnak mondjuk bonyolultabb nyelvtani szerkezeteket, mint az egynyelvűek. Az ilyen típusú egyszerűsödés – amely a 3.1. alatt említett relatív kontaktusjelenségek közé sorolható, hiszen kétnyelvűségi helyzetben valószínűleg erőteljesebben jelentkezik, mint az egynyelvűség körülményei közt – a függő szövegalkotásra is jellemző lehet. Heltai Pál például utal egy olyan kutatásra, melynek eredményei szerint „a fordított szövegek szókinccse korlátozottabb és átlagos mondathosszúsága kisebb, mint a nem fordított szövegeké” (Heltai 2002, 126). Gálósi Adrienne szerint pedig megfigyelhető, hogy „a fordító a számára nehezen értelmezhető mondatok fordításakor egyszerűsítést alkalmaz” (Gálósi 2000, 57). (A műfordítás vonatkozásában lásd még Popovič [szerk.] 1983, 198–199.)

A diskurzus szintjén jelentkező egyszerűsödés egyes válfajait jelentéstani szempontból *implicitációnak* nevezi a fordításelméleti szakirodalom. Az implicitációt olyan fordítási műveletként szokás értelmezni, melynek nyomán a célnyelvi szövegben csak implicit módon lesz kifejezve olyan jelentésmozzanat, amely a forrásnyelv-

vi szövegben explicit (vö. Klaudy 1999, 5–6). Ha a fordító pl. *Az öcsém ott volt* mondatot *My brother was there* formában adja vissza *My younger brother was there* vagy *My brother, who is younger than me, was there* helyett, akkor ezt a szokványos implicitációs eljárást a föntiek értelmében egyszerűsödésnek nevezhetjük.

3.5. Széttagolás – explicitáció

A széttagolás nem más, mint a széttagoló (analitikus) nyelvi szerkezetek előnyben részesítése a tömörítőkkal (szintetikusakkal) szemben, pl. *tagsági könyv* vs. *tag-könyv*; *vasutasok napja* vs. *vasutasnap*, *légi tér* vs. *légtér*; *iskolai politika* vs. *iskolapolitika*; *tömeges méretű* vs. *tömegméretű*; *főzési tanfolyam* vs. *főzőtanfolyam*, *szolgáltatási ház* vs. *szolgáltatóház*. A széttagolás azért utalhat nyelvi bizonytalanságra, mert széttagoló szerkezet használatakor kisebb a tévesztés veszélye, ill. kevésbé feltűnő a tévesztés, hiszen az analitikus szerkezetek az adott nyelvben nyelvtani szempontból jól formáltak, vagyis „helyesek”, szabály alapján könnyen létrehozhatóak, míg a nekik megfelelő szintetikus szerkezetek nemegyszer egyedibbek, lexikális egységeket alkotnak, amelyeket a kétnyelvű vagy ismer, vagy nem. A széttagoló szerkezetek használata egyszersmind „kényelmesebb” is, mert a kétnyelvű beszélő részéről valószínűleg kisebb mentális erőfeszítést igényel (lásd Lanstyák 1998, 13–19).

Györi-Nagy Sándor (1988, 7) szerint a széttagoló tendencia nyelvérintkezési univerzálé, s akkor is jelentkezik, ha egy analitikus nyelvet első nyelvként beszélő személynek szintetikus a másodnyelve. Ha ez csakugyan így van, akkor valószínű, hogy a széttagolásnak csak látszólag közvetlenül a kétnyelvűség az oka; valójában az első nyelvnek való kisebb mértékű kitettség és a kétnyelvűség miatti nyelvi bizonytalanság váltja ki a széttagolási tendencia jelentkezését.

Mivel a fordítási helyzetre oly jellemző explicitáció is nagyon gyakran több nyelvi elem, ill. több *önálló* nyelvi elem (szabad morféma) használatával jár (Heltai–Juhász 2002, 56), ami a széttagolás lényege, fölmerül a kérdés, lehet-e az explicitációnak köze a széttagoló tendenciához. Az explicitáció – amely az egyik legismertebb, legtöbbet kutatott fordítási univerzálé – olyan fordítói stratégia, melynek alkalmazása nyomán a célnyelvi szövegben explicitebben, kifejtettebben, világosabban vagy hangsúlyosabban fejeződnek ki olyan jelentésmozzanatok, amelyek a forrásnyelvi szövegben impliciten, burkoltan, utalásszerűen, homályosan vagy kevésbé hangsúlyosan vannak benne, s csupán a nyelvi, társadalmi, kulturális, szituációs stb. kontextusból lehet rájuk következtetni. A célnyelvi szövegben ezért egyfelől új nyelvi vagy nyelven kívüli információk jelennek meg, másfelől erősebb a szövegkohézió és -koherencia, a szöveg tartalmi-logikai viszonyainak kapcsolódása (lásd Klaudy 1996, 101–102; 1999, 5; 1999/2002a, 118, 151; 1999/2002b, 33; Pápai 2001, 29, 33; vö. még Popovič [szerk.] 1983, 200).²⁴ E stratégia alkalmazása lehet az oka annak a sok fordítási helyzetben megfigyelt sajátosságnak, hogy a fordítások nyelvpártól függetlenül általában hosszabbak az eredetijüknél (Nida 1964, 131; Klaudy 1999, 5; 1999/2002b, 112; Gálosi 2000, 57).

Nyilvánvaló, hogy a széttagoló és az explicitációs tendenciát *közvetlenül* nem lehet összemérni, hiszen az explicitáció alapvetően jelentéstani jelenség, a széttagolás pedig morfoszintaktikai, megköckéztatható azonban az a föltevés, hogy a kettő-

nek hasonlóak az *indítékai*. A fordítók mint kétnyelvű beszélők szintén készítenek érezhetnek a biztonságosabb megoldás választására, ez pedig sokszor épp a széttagoló alak, szemben tömörítő megfelelőjével. Bár a fordításkutatók általában úgy látják, hogy az explicitáció a fordító részéről udvariassági gesztus, amely a *befogadónak* az érdekeit szolgálja (lásd pl. Klaudy 1999/2002b, 112; Pápai 2001, 26, 30, 33),²⁵ mégis fölmerült már az a gondolat is, hogy a szétagolóbb alak használata a fordító számára is jár előnnyel: „Nem lehetséges-e vajon, hogy a felbontás, a több szóval való fordítás általában *kényelmesebb* a fordító számára, mint megtalálni azt a szót, amelynek jelentése egybeesik vagy esetleg nagyon közel áll a forrásnyelvi szó jelentéséhez? Az is lehet, hogy nem a kényelmesebb, hanem éppen a lehető *legpontosabb* fordításra való törekvés miatt fordítanak a fordítók néha több szóval, mint amennyi az eredeti szövegben volt (vö. explicitációs hipotézis)” (Klaudy 1999/2002b, 82). Ez a kérdés ugyan szűken fordítástechnikai szempontból van fölitéve, mindazonáltal egyértelmű, hogy amennyiben „igen” rá a válasz, ez egyszerűen erősíti azt a föltevésünket, hogy az explicitáció egyik – jóllehet bizonyára nem a legfontosabb – indítéka azonos a kétnyelvű beszélőkre általánosan jellemző széttagoló tendenciával.

Az explicitációnak természetesen vannak olyan válfajai is, amelyek nem tekinthetők a szétagoló tendencia megnyilvánulásainak, pl. a szövegkohézió növelése, a forrásnyelvi elliptikus szerkezetek kiegészítése, mondatszerkezet „fellazítása”, magyarázó elemek betoldása, specifikusabb jelentésű szavak használata stb. (Klaudy 1999/2002b, 33; Pápai 2002, 98), s a nyelvi okokra visszavezethető explicitáció mellett van kulturális okokra visszavezethető explicitáció is.

3.6. Purizmus – normahűség

Amint fentebb említettük, a túláltalánosításnak vannak purista indítékú válfajai is; ilyen többek között a *túlhelyesbítés* (hiperkorrekción). A túlhelyesbítést az különbözteti meg a túláltalánosítás egyéb eseteitől, hogy az adott nyelvben, ill. nyelvváltozatban nem normatív forma használatának háttérében egy megbélyegzett (vagy annak vélt) forma elkerülésére, illetve egy nagyobb presztízsű változat használatára való törekvés áll. A beszélő valamely nyelvi változó presztízsű változatát olyan elemek, szerkezetek esetében is használja, amelyek nem tartoznak az adott változéhoz (pl. *hatályban lép* 'hatályba lép'), vagy pedig analógiás úton maga alkot egy „presztízs-változatot” (pl. *Fogyasztjanak!* – evésre való udvarias felszólítás). A túlhelyesbítés – jellegéből adódóan – gyakran fordul elő formális beszédhelyzetekben, a szlovákiai magyar sajtóból is vannak rá példáink. Pl. „Mindenki *jól járnék...*”; a *járnék* túlhelyesbített, mintegy „superstandard” forma a standard *járna* helyett. (Bővebben lásd Lanstyák 2000, 186–189.)

A túlhelyesbítéssel rokon indítékú jelenség a *hiperpurizmus*, amely leginkább abban nyilvánul meg, hogy a kétnyelvű beszélők egyes, anyanyelvük egynyelvű változataiban használt idegen szavak helyett saját alkotású, meghonosodott elemekből álló kifejezéseket használnak. Példák a szlovákiai magyar sajtóból: *kockázatos faktor* 'rizikófaktor'; *elsőbbségek* 'prioritások'; *behozatali áru* 'importáru, importcikk'; *félellátás* 'félpanziós ellátás' (szemben a teljes ellátással); *tevékeny védekezés* 'aktív védekezés'; *hematológiai vérátömlesztési osztály* 'hematológiai és transzfúziós

osztály’. E példák a sajtóból származó hapaxok, nem valószínű, hogy bármelyikük is normatív volna (Lanstyák 2000, 189–190).

Ugyancsak purista indíttatású a *normatúlteljesítés* (vagy *fokozott normakövetés*), amely valószínűleg fontos – bár nehezen észrevehető – jellemzője számos kisebbségi kétnyelvű nyelvváltozatnak, legalábbis azokban a beszélőközösségekben, amelyekben purista nyelvi ideológiák érvényesülnek. Létrejöttének indítékát tekintve a túlhelyesbítéssel és a hiperpurizmussal rokon. Abban különbözik tőlük, hogy nem jár a megszokott nyelv(tan)i szabályok megsértésével vagy teljesen az adott nyelvváltozat normáján kívül álló formák használatával, hanem csupán statisztikai, gyakorisági eltérésként jelentkezik, méghozzá nem egy-egy egyénnek, hanem egy egész csoportnak (pl. társadalmi rétegnek) a nyelvhasználatában. Kétnyelvűségi viszonylatban akkor beszélünk normatúlteljesítésről, ha egy kétnyelvű csoport nagyobb mértékben követi a presztízsváltozat normáját, mint a számára vonatkoztatási csoportként szolgáló egynyelvű csoport. Így például egyik empirikus kutatásunk során teszthelyzetben a magyar tannyelvű iskolába járó kétnyelvű szlovákiai magyar diákok nagyobb százalékban használták négy vizsgált ikes ige presztízsváltozatait (*alszom, vitatkozom, iszom, elkésem*), mint az egynyelvű magyarországi diákok, holott általános tapasztalat, hogy informális beszédhelyzetekben a szlovákiai és más kisebbségi magyar beszélők körében a nemstandard változatok használata jóval gyakoribb, mint a magyarországi magyar beszélők körében (lásd Lanstyák–Szabó-mihály 1997, 35–38; Lanstyák 2000, 190–192).

A normatúlteljesítést egynyelvűségi viszonylatban *labovi hiperkorrekciónak* nevezik. Labov klasszikus vizsgálatában ez a jelenség abban nyilvánult meg, hogy a második legmagasabb státusú csoporthoz tartozó, alsó középosztálybeli beszélők a formális stílusváltozatokban gyakrabban használták az amúgy a legmagasabb státusú csoportra, a felső középosztályra nagyobb mértékben jellemző presztízsváltozatokat, mint maguk a felső középosztálybeli beszélők (lásd Labov 1966). A szűkebb értelemben vett normatúlteljesítés és a labovi hiperkorrekció nemcsak abban különböznek egymástól, hogy az előbbi kétnyelvűségi helyzetben érvényesül, az utóbbi pedig egynyelvűségiben, hanem abban is, hogy kétnyelvűségi helyzetben a „legmagasabb státusú” és a „második legmagasabb státusú” csoport nem ugyanahhoz a beszélőközösséghez tartozik (nemhogy nem ugyanabban a városban élnek, de még csak nem is ugyanannak az országnak a polgárai).

A kétnyelvű közösségekben jelentkező purista tendenciákat olyan kompenzációs eljárásokként is felfoghatjuk, amelyek a szűkebb értelemben vett kontaktusjelenségek használatát vannak hivatva mintegy ellensúlyozni. A kétnyelvű beszélők általában tudatában vannak annak, hogy nyelvhasználatukban szűkebb értelemben vett kontaktusjelenségek (azaz abszolút eseti kontaktusjelenségek) fordulnak elő rendszeresen, csak éppen nem mindig képesek ezeket fölismerni, s így érthető, hogy a valódi kontaktusjelenségek mellett „idegenszerűség-irtó” buzgalmuknak más, nem ebbe a kategóriába tartozó elemek is áldozatul esnek, ill. nagyobb számban jelennek meg a nagyobb presztízssú formák.

Mivel kultúránkban a fordítók alighanem legalább annyira a purizmus hatása alatt állnak, mint a Kárpát-medencei kétnyelvű magyar beszélőközösségek legműveltebb rétegeinek tagjai, okkal föltételezhetjük, hogy ennek valamilyen nyoma lesz a fordításokban is. Túlhelyesbítéssel persze nem számolhatunk, az ugyanis hiányos

standard nyelvi ismeretekre vezethető vissza, ez pedig a fordítókra – legalábbis a hivatásokra – nem jellemző. Hiperpurizmussal inkább lehet számolni, hiszen az elsősorban szókapcsolatok szintjén jelentkeznek; a „túltisza” alakulatok meglete vagy meg nem léte egy nyelvben nem annyira „vagy–vagy”, hanem inkább fokozat kérdése (az ilyen szerkezetek az egynyelvű beszélők számára többé vagy kevésbé elfogadhatóak). A normatúlteljesítés esetleges jelentkezése a fordítási nyelvváltozatokban elég nehezen „érhető tetten”, még akkor is, ha a „csoport” kérdését a fordítók esetében lazábban kezeljük. Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy nagy korpuszokon végzett statisztikai vizsgálatokkal egyszer majd sikerül kimutatni, hogy egyes nyelvi változók presztízsvarianta a fordításokban gyakrabban fordul elő, mint a hasonló tematikájú, s hasonló társadalmi háttérű szerzők által írt eredeti szövegekben.

Arra, hogy ilyen tendenciák valóban érvényesülhetnek a fordításokban, a fordítástudományi szakirodalomban is találunk utalásokat. Klaudy Kinga (1999/2002b, 39) például a fordításokban jelentkező fordítási normáról megállapítja, hogy az „nem minden tekintetben azonos az anyanyelvi normával, ill. a fordítók bizonyos anyanyelvi normák betartásához jobban ragaszkodnak, mint a nem-fordító magyar nyelvhasználók” (Klaudy 1999/2002b, 39). S itt említhetjük meg Horváth Péter Iván (2002, 39) egyik megjegyzését is, mely szerint „úgy tűnik, hogy aki főállásban szövegeket hoz létre, az inkább az eltűnőben lévő, semmint az új nyelvi jelenségekhez ragaszkodik”. Tudjuk, hogy legtöbbször a hagyományos, ill. „eltűnőben lévő” formák rendelkeznek nagyobb presztízzsel, azok számítanak „helyesebbnek”, így kétségtelen, hogy ezek előnyben részesítése purista indítekről tanúskodik. Éppen ezért tekinthetjük a konzervativizmust vagy „normahűséget” (egy korábbi, a beszélőközösségben már túlhaladott normához való ragaszkodást) a fordításra jellemző sajátosságnak (vö. Pápai 2001, 29–30).

Megjegyezzük még, hogy a kontaktológiai irodalom is beszél arról, hogy a kétnyelvű közösségekben használt nyelvváltozatok konzervatívabbak, régiesebbek az egynyelvű nyelvváltozatoknál (ez valószínűleg elsősorban a *kisebbségi* kétnyelvűség körülményei közt élő közösségekre áll). Kétséges azonban, hogy ennek a jelenségnek köze volna a fordítási univerzáléként emlegetett konzervativizmushoz. Míg ez utóbbi – amint láttuk – purista indítékú, addig a kisebbségi kétnyelvű nyelvváltozatok konzervativizmusa leginkább ezek elszigetelt helyzetével magyarázható. Így például a Magyarországon keletkezett nyelvi újítások – az anyaországtól való viszonylagos elválasztottság következtében – vagy fáziskéséssel jutnak csak be, vagy be sem jutnak a magyar nyelv szlovákiai változataiba. A „régies” formák használata ezért sok esetben nem szabad választás következménye, hanem kényszerűség (lásd Lanstyák 1998, 19–20).

4. Összegzés

Dolgozatom fő célja az volt, hogy rámutassak: a fordítástudomány által vizsgált fontos kérdések közt több olyan is van, amely kontaktológiai keretben is értelmezhető és vizsgálható. Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen a fordítók kétnyelvű emberek, akiknek a beszédében alapvetően ugyanazok a törvényszerűségek érvényesülnek, mint más kétnyelvű emberekében, még akkor is, ha a fordítók nyelvhasználatának nagyobb tudatossága miatt az egyes kontaktusjelenségek érvényesülésének gyako-

risága közt valószínűleg lényeges eltérések vannak a fordítók és a laikus kétnyelvű beszélők között. A fordítási érintkezés része az általában vett nyelvérinkezésnek, amely a nyelvi változásokat befolyásoló egyik legjelentősebb tényező.

A nyelvérinkezési, ill. fordítási univerzálék kérdésköre jól mutatja, mennyire fontos lenne egységes elméleti keretben tárgyalni a fordításelmélet, a kétnyelvűség-kutatás és a kontaktológia érintkező területeit (lásd még Lanstyák 2003c). A kontaktológia fogalmi apparátusa alkalmasnak látszik arra, hogy lehetővé tegye az ide vágó jelenségek egységes szempontok alapján történő leírását. Ebbe a leírásba a dolgozatban említett szakterületeken kívül érdemes lenne még bevonni a nyelvelsajátítás és az idegennyelv-oktatás kérdéseit is, a kontaktológián belül pedig kitérni a nyelvleépüléssel, ill. nyelvcserével kapcsolatos jelenségekre. Az ilyen kutatások szemléleti kereteként pedig elsősorban a társasnyelvészet jöhet számításba.

Jegyzetek

1. Ha a nyelvközi közlésaktus minden résztvevője ismeri mind a forrás-, mind a célnyelvet, a fordításra kényelmi vagy szimbolikus okokból van szükség. A nyelvi kisebbségekhez tartozó emberek például sokszor nem azért olvassák a különféle államigazgatási és más szövegeket fordításban, mert nem ismernék a többségi nyelvet, hanem egyrészt azért, mert saját nyelvüket jobban ismerik vagy jobban szeretik, másrészt pedig azért, mert saját nyelvük használatát alapvető emberi jognak tekintik, melynek érvényesítése nem függ más nyelvek ismeretétől. Ami pedig a többségi nyelvű államhatalmat illeti, az sokszor szintén szimbolikus okokból ragaszkodik a saját nyelvéhez olyankor is, amikor annak nincs gyakorlati jelentősége, s így megköveteli a kisebbségi nyelvről történő tolmácsolást vagy fordítást olyankor is, amikor azt esetleg senki nem is kívánja igénybe venni.
2. A függő beszédtevékenységnek más válfajai is vannak. Makroszinten ilyen pl. a parafrázis, tartalmi összefoglaló, ismertetés, beszámoló, paródia stb., mikroszinten pedig a más beszéd- vagy írásművek egyes rövid vagy esetleg hosszabb részleteinek az idézése, az ezekre való hivatkozás és utalás. Mind a fordítás, mind a függő beszédtevékenység többi válfaja egy nyelven belül és nyelvközi viszonylatban egyaránt megvalósulhat. (A prototipikus fordítással rokon függő szövegtípusokra lásd Popovič 1974, 36; 1975, 216, 227 és passim, 1980; Popovič [szerk.] 1983, 125–160; Albert 2003, 32; Lanstyák 2003a.)
3. A nyelvi kontaktushatás fogalmának pontosabb meghatározását és a vele kapcsolatos egyéb fogalmakat lásd a dolgozat 3. részének 3.1. alfejezetében!
4. A fordítás során jelentkező kontaktushatást a szlovák fordítási szakirodalomban „krealizáció”-nak nevezik (lásd Popovič 1975, 60, 92; 1980; Popovič [szerk.] 1983, 191; Hochel 1990, 45).
5. *Regisztreteknek* az egyazon beszélő által különféle beszédhelyzetekben, különféle célokra használt nyelvváltozatokat (pl. mindennapi beszélt nyelv, szaknyelvek) nevezzük, dialektusoknak pedig a beszélők egyes földrajzi és társadalmi csoportjaira jellemző nyelvváltozatokat (nyelvjárások, szociolektusok, etnolektusok stb.).
6. A „beszédérinkezés” és a „nyelvérinkezés” fogalmát olyankor használjuk, amikor a hangsúly az *érintkezésen* van (pl. a kontaktológiában); ha a hangsúly a *kommunikáción* van, akkor inkább a „kétnyelvű közlésaktus”, ill. „nyelvközi közlésaktus” fogalmát használjuk mikroszinten (pl. a diskurzuselméletben, a kétnyelvűség-kutatásban), a „kétnyel-

vú kommunikáció”, ill. „nyelvközi kommunikáció” fogalmát pedig makroszinten (pl. a nyelvészológiában).

7. Lásd pl. Balázs 1989, 105: „Mivel eleinte nálunk is a latin számított igazi irodalmi nyelvnek, anyanyelvünk is a latintól ellesett kifejezésekkel, formákkal és szerkezetekkel vált lassanként irodalmi jellegűvé, miközben latin, deák jelleget öltött.” Ehhez nagyban hozzájárult az a tény, hogy a magyar irodalom fordítási irodalomként indult (köztudomású, hogy első fennmaradt összefüggő magyar nyelvű szövegeink, a Halotti beszéd és az Ómagyar Mária-siralom is latin mintára épülő függő szövegek).
8. A két eljárás mint közvetlen és közvetett kontaktushatás, ill. közvetlen és közvetett kölcsönzés áll egymással szemben. Lásd még 3.1.!
9. „After a certain length of translation contact, language B acquires a stock of words with perfect translation fit, forming a semantic field of their own, which henceforth considerably eases the task of the translator. It similarly acquires a stock of grammatical constructions which by experience are known to be convenient equivalents of typical constructions of language A, though in language B they may not be in common use.”
10. E. Abaffy Erzsébet (1983) például összehasonlította a 15–16. századi magyar fordítások és az ugyanabból a korból származó eredeti munkák igeragozási sajátosságait, s megállapította, hogy az „írott nyelvi eszmény” (pontosabban azt mondhatnánk: a fordítási nyelvátalakított írott nyelvi eszménye) „a latin mintához ragaszkodva egyazon funkciót következetesen azonos igeidővel, igealakokkal igyekezett kifejezni”; ezzel szemben a független szövegezésű munkák – melyeket a szerző többé-kevésbé beszélt nyelveknek tart, holott természetesen írott nyelvművelekről van szó – gazdag változatosságot mutatnak a különféle igeidő-funkciók nyelvi kifejezésében (i. m. 176–177).
11. „Indoeurópai”-n itt elsősorban a németet, a franciát és más nyugati indoeurópai nyelveket kell érteni.
12. Rabin szerint (1958, 144–145) egy-egy nyelvben így akár több különböző „fordítási eszközkészlet” is kialakulhat, bár a szerző feltételezi, hogy a fordítási érintkezés csökkenésével, ill. megszűnésével ezek az alrendszerek elenyészhetnek.
13. *Beszélőközösségen* egy nyelv beszélőinek valamely földrajzi területhez vagy rendszeresen ismétlődő tevékenységhez kötött csoportját értjük (az érintett tevékenység egyébként rendszerint szintén területhez, ill. helyszínhez kötődik); az ilyen közösségek egyben szociológiai értelemben vett csoportot is alkotnak (kis-, közép- vagy nagycsoportot). Egy nyelv valamennyi beszélőjének összességét *nyelvközösségnek* nevezzük; főleg az anyanyelvi beszélőkre szokás e műszó használatakor gondolni. (Vö. Kloss 1986, 94–95.)
14. Azt, hogy ezek a jelenségek csakugyan kivétel nélkül egyetemesek-e, még empirikus úton nem bizonyította sem a kontaktológia, sem a fordítástudomány. Ennek ellenére „univerzálék”-nak fogjuk őket nevezni, de tudni kell, hogy ezek univerzálé mivolta csak feltételezés.
15. Ezek az eseti kontaktusjelenségek *pozitív* eseti kontaktusjelenségek; a *negatív* eseti kontaktusjelenségekről 3.2. alatt lesz szó.
16. *Vendégszó* pl. az angol *skill*, ha alkalmilag fölbukkan magyar nyelvű szövegben; újabb angol eredetű *kölcsönzó* a magyarban pl. a *sztori*, amely már nemcsak alkalmilag, hanem rendszerűen előfordul magyar szövegekben, s már bekerült a *Magyar értelmező kéziszótár* új kiadásába is. Mivel példáim konkrét megnyilatkozásokból származnak, a szemléletesség kedvéért idézem is őket. Az első egy magyar–angol kétnyelvű egyetemi oktatótól származó ímélfüzetből való: „Az első bekezdés egy kicsit felreviszi az egész cikket: amikor azt mondod, hogy 'A fordítás szakma', akkor figyelmen kívül hagyod azt (noha tudom, hogy tudod!), hogy a fordítás skill (mi ez magyarul?) – amit a profi fordítók szakmaiként uznek, de amit a mezei kétnyelvűnek is meg kell tanulnia, ha fordítani akar (tehat nem adott, ahogy írod is).” A második élőszóban hangzott el egy angolul még csak alapszinten beszélő gyerektől: „Tudok egy jó sztorit.”

17. Például E. Abaffy Erzsébet (1983, 178) a már említett tanulmányában utal rá, hogy a latinizmusok egy része a fordításokból az eredeti fogalmazású magyar szövegekbe is átkerült: ezek ugyanis – amint a szerző fogalmaz, sajnálatos módon nyelvművelői eredetű megközelítések kifejezéseket használva nyelvtörténeti kontextusban (!) – „könnyebben tovább burjánzódnak, átszállítva az idegenszerűségeket a latintól független eredeti magyar nyelvbe is, az írott normához közelebb álló vallásos elmélkedésektől a normát fokozatosan lazító históriás énekeken és önéletrajzon át le egészen a missilisek már-már beszélt nyelvi szintjéig”.
18. Látjuk tehát, hogy az így felfogott „kontaktushatás” és „kontaktusjelenség” nem történeti kategóriák, és olyan elemeket és formákat is érintenek, amelyek nem az átadó nyelv hatására jelentek meg az átvevő nyelvben, hanem más eredetűek („ősiek” vagy más nyelvből kerültek át). A relatív kontaktushatás érvényesülését nem befolyásolja az érintett elemek eredete.
19. A kontaktológiában *közvetlennek* az olyan vendégszót vagy kölcsönszót nevezzük, melynek mind hangteste, mind pedig jelentése az átadó nyelvből (fordítások esetében: forrásnyelvből) származik, *közvetettnek* pedig az olyat, melynek a hangteste nem, csupán jelentése, ill. szerkezeti felépítése, motivációja származik az átadó nyelvből (forrásnyelvből). Így pl. a fentebb említett *skill* közvetlen vendégszó, a *sztori* pedig közvetlen kölcsönszó; újabb keletű közvetett kölcsönszó a magyarban a számítástechnikai műszóként használatos *egér*, amely jelentésbeli kölcsönszó, vagy pedig a *felhasználóbarát* szó, amely pedig tükörszó. (A kölcsönszavak rendszerezésére lásd Haugen 1949, 1972; Kontra 1981; Lanstyák 2000, 194–199; 2002b, 95–100. A fordításokra nézve vö. Rabin 1958, 141–142.)
20. Az a közkeletű nyelvművelő tétel, mely szerint a nyelvtani kontaktushatás még „veszélyesebb”, mint a szókészletteni, mert magát a nyelvtani rendszert „bomlasztja”, nem más, mint a legsötétebb és legkártékonyabb nyelvművelő babonák egyike.
21. Az „egész népet felölelő kétnyelvűség” fogalmára és jellemző vonásaira lásd Bátori 1983, 52–54.
22. A „nivellálás” megnevezés kevésbé látszik megfelelőnek, mint a „nivellálódás”, mivel szándékosságot sugall.
23. Normatív használaton természetesen az éppen beszélt nyelvváltozat normájához való alkalmazkodást kell érteni.
24. A fordítói stratégián kívül magát az eredményt, a szövegjellemzőt, vagyis az „explicitált-ság”-ot, a fordított szöveg nagyobb mértékű explicititását is explicitációnak nevezik (lásd Pápai 2001, 33).
25. A fordítók célja ugyanis „a két különböző nyelvközösség közötti kommunikáció elősegítése”, s ezért „minden rendelkezésükre álló eszközzel igyekeznek megkönnyíteni a cél nyelvi olvasó dolgát” (Klaudy 2002, 107).

Hivatkozások

- E. Abaffy Erzsébet 1983. Latin hatás a XV–XVI. századi magyar igeragozásban. In: Balázs János (szerk.). *Areális nyelvészeti tanulmányok*. 113–179. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Ajtay-Horváth Magda 2002. Az integráció nyelvi kihívásai. Az euroszövegek nyelvformáló szerepe. *Fordítástudomány*, 4/2, 5–13.
- Albert Sándor 2003. *Fordítás és filozófia. A fordításelméletek tudományelméleti problémái. Filozófiai szövegek fordítási kérdései*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Balázs János 1989. A latin a Duna-tájon. In: Balázs János (szerk.): *Nyelvünk a Duna-tájon*. 95–140. Budapest, Tankönyvkiadó.

- Bátori István 1983. Kétnyelvűség a finnugor népeknél. In: Bereczki Gábor–Domokos Péter (szerk.): *Urálisztikai tanulmányok*. 49–62. Budapest, ELTE.
- Benkő Loránd 1982. *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*. Budapest, Akadémiai Kiadó. /Nyelvtudományi Értekezések, 113./
- Dróth Júlia 2000. Legyen egységes az Európai Unió magyar nyelvű terminológiája! Az EU adminisztratív és közigazgatási nyelvezetének magyar fordítása. *Magyar Nyelvőr*, 3, 287–297.
- Dróth Júlia 2002. A fordítástudomány és a nyelvtudomány együttműködéséről. *Fordítástudomány*, 4/1, 5–14.
- Gálosi Adrienne 2000. Értelmezési stratégiák megfigyelhetősége a visszafordítás módszerének segítségével. *Fordítástudomány*, 2/1, 50–61.
- Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages. An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Massachusetts–London, England, Harvard University Press.
- Grosjean, François 1997. Processing mixed language: Issues, findings, and models. In: A. de Groot–J. Kroll (eds.) *Tutorials in bilingualism: Psycholinguistic perspectives*. 225–253. /Lawrence Erlbaum Associates./
- Grosjean, François 1998. Studying bilinguals: Methodological and conceptual issues. *Bilingualism: Language and Cognition* 1, 131–149.
- Győri-Nagy Sándor 1988. A nemzetiségi kétnyelvűség kutatásának helyzete és távlatai. *A Hungarológia Oktatása*, 2/3, 3–14.
- Győri-Nagy Sándor 1991. Változathatás a Kárpát-medencei tájnyelvű kisebbségek anyanyelv-dinamikájában. In: Győri-Nagy Sándor–Kelemen Janka (szerk.): *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I*, 6–19. Budapest, Széchenyi Társaság Pszicholingva Nyelviskola.
- Haugen, Einar 1949. Problems of Bilingualism. *Lingua*, 2, 271–290.
- Haugen, Einar 1972. Anwar S. Dil ed., *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*. 79–109. Stanford, California, Stanford University Press.
- Heltai Pál 2002. „Claims, Changes and Challenges“. Az EST III. Nemzetközi Kongresszusa. Koppenhága, 2001. augusztus 30–szeptember 1. *Fordítástudomány*, 4/1, 123–133.
- Heltai Pál–Juhász Gabriella 2002. A névmások fordításának kérdései angol–magyar és magyar–angol fordításokban. *Fordítástudomány*, 4/2, 46–62.
- Hochel, Braňo 1990. *Preklad ako komunikácia*. Bratislava, Slovenský spisovateľ.
- Horger Antal 1926. *A nyelvtudomány alapelvei. Bevezetés a nyelvtudományba*. Budapest, Kócai Lajos.
- Horváth Péter Iván 2002. Mitől hiteles a fordítás? *Fordítástudomány*, 4/2, 38–45.
- Klaudy Kinga 1994. Fordítás és nyelvi norma. In: Kemény Gábor–Kardos Tamás (szerk.): *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. 57–63. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Klaudy, Kinga 1996. Back-Translation as a Tool for Detecting Explicitation Strategies in Translation. In: Klaudy, Kinga–José Lambert–Anikó Sohár (eds): *Translation Studies in Hungary*, 99–114. Budapest, Scholastica.
- Klaudy Kinga 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány*, 1/2, 5–21.
- Klaudy Kinga 1999/2002a. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest, Scholastica. (Az 5., bővített és átdolgozott kiadás alapján készült változatlan utánnyomás.)
- Klaudy Kinga 1999/2002b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német, orosz fordítás-technikai példatárral*. Budapest, Scholastica. (Az 5., bővített és átdolgozott kiadás alapján készült változatlan utánnyomás.)
- Klaudy Kinga 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? *Magyar Nyelvőr*, 125/2, 145–152.
- Klaudy Kinga 2002. Opponensi vélemény Pápai Vilma doktori értekezéséről. *Fordítástudomány*, 4/1, 107–112.

- Klaudy Kinga 2003. Dinamikus kontrasztok. In: Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón. 30 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Központja. Jubileumi évkönyv 1973–2003*, 11–21. Budapest, Scholastica.
- Kloss, Heinz 1986. On some terminological problems in interlingual sociolinguistics. *International Journal of the Sociology of Language*, 57, 91–106.
- Komisszarov, V. N. 1980/1986. Fordítás és általános nyelvészet. In: Bart István–Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. 40–62. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós 1981. *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kossa János 1978. *A mi nyelvünk*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- Labov, William 1966. Hypercorrection by the lower middle class as a factor in linguistic change. In: Bright, William (szerk.): *Sociolinguistics*. 84–113. The Hague, Mouton.
- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.
- Lanstyák István 1998/2002. Magyar nyelvtervezés a Kárpát-medencében a 21. században. Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella, *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. 127–141. Pozsony, Kalligram.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2002a. A nyelvérintkezés szakszókincséről. Száz fogalom a kontaktológia tárgyköréből. In: Gyurgyik László–Kocsis Aranka (szerk.): *Társadalom – tudomány. Tanulmányok a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport műhelyéből*. 73–95. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István 2002b. A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői. In: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*, 84–108. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István 2003a. Kódváltás és fordítás. A célkeresztben a szlovákiai magyar nyelvi valóság. *Irodalmi Szemle* 46/7, 77–94.
- Lanstyák István 2003b. A kétnyelvű beszélő mint botcsinálta fordító. *Magyar Nyelvjárások* 41, 393–400.
- Lanstyák István 2003c. A fordítástudomány szakközi kapcsolatairól. *Irodalmi Szemle* 46/10, 52–68.
- Lanstyák István, megjelenés alatt. Utazás a fordítás körül. Kétnyelvűség és nyelvköziség, független és függő szövegalkotás.
- Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség (Nyelvi változók a szlovákiai és magyarországi középiskolások néhány csoportjának magyar nyelvhasználatában)*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Levý, Jiří 1957. *České teorie překladu*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Mollay Károly 1989. A német–magyar nyelvi érintkezések. In: Balázs János (szerk.): *Nyelvünk a Duna-tájon*. 231–290. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating, with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden, E. J. Brill.
- Nida, Eugene–Charles R. Taber 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden, E. J. Brill.
- Pápai Vilma 2001. Új irányzatok az explicitáció kutatásában. *Fordítástudomány*, 3/1, 26–39.
- Pápai Vilma 2002. Az explicitációs hipotézis vizsgálata angol–magyar és magyar–angol párhuzamos korpuszok egybevetésével. Az értekezés tézisei. Klaudy Kinga opponensi véleménye. Pajzs Júlia opponensi véleménye. Pápai Vilma válasza. *Fordítástudomány*, 4/1, 97–122.

- Popovič, Anton 1974. *Umelecký preklad v ČSSR. Výskum. Bibliografia*. Martin, Matica slovenská.
- Popovič, Anton 1975. *Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava, Tatran.
- Popovič, Anton 1980. *A műfordítás elmélete*. Bratislava, Madách.
- Popovič, Anton (szerk.) 1983. *Originál / preklad. Interpretatív terminológia*. Bratislava, Tatran.
- Rabin, C. 1958. The Linguistics of Translation. *Aspects of Translation*, 123–145. London, Secker and Warburg.
- Romaine, Suzanne 1989. *Bilingualism*. Oxford–New York: Basil Blackwell.
- Trudgill, Peter 1992/1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged, JGYTF Kiadó.
- Valló Zsuzsa 2001. A drámafordítás pragmatikai aspektusai. Kulturális referenciák fordítása Harold Pinter színpadi műveiben. Az értekezés tézisei. *Fordítástudomány*, 3/2, 99–105.
- Vilikovský, Ján 1984. *Preklad ako tvorba*. Bratislava, Slovenský spisovateľ.
- Weinreich, Uriel 1953/1974. *Languages in Contact. Findings and Problems*. The Hague–Paris, Mouton. (8th Printing.)

ISTVÁN LANSTYÁK

TRANSLATION AND CONTACT LINGUISTICS

The main goal of the paper is to show that there are a number of questions dealt with in translation theory which can be interpreted and studied in the framework of contact linguistics. No wonder that this is so, since the translators are bilingual persons whose speech shows the same features as that of other bilinguals, even if their language use is more conscious than that of “ordinary” bilinguals and therefore there may be substantial differences between the types of contact induced features characteristic of the two groups. Translation contact is a part of language contact in general, which is one of the most significant factors influencing language change.

The problems of universals of language contact as well as translation universals show how important it is to deal with translation theory, bilingualism and contact linguistics in a uniform conceptual frame. The concepts used in contact linguistics seem suitable for describing all the relevant phenomena on the basis of uniform principles. Beside the fields of inquiry mentioned in this paper language acquisition and foreign language teaching should also be included into this description, and within contact linguistics language attrition and language shift phenomena should also be incorporated. As to the way of looking at the problems connected with language contact and translation, it seems appropriate to take the stance of the sociolinguist.

Amit a modern nemzeti korpuszokról tudni kell¹

TIBOR PINTÉR

801.8:519.766

WHAT SHOULD BE KNOWN ABOUT THE NATIONAL CORPUSES

Definition of corpus linguistics. Research areas and tools of corpus linguistics researches. The issue of representativeness. Definition of the corpora's representativeness according to Douglas Biber. Quality and quantity of materials involved in the corpus. Computer processing on the basis of materials from the Internet coded in HTML format. Characteristics of the Hungarian Word-source in Slovakia. The use of corpora in linguistics and education.

I

A nyelvészettudomány állandó fejlődésében a régítől új szemléletet hozó paradigma-váltások mellett időnként, külső hatásra (új eszközök, lehetőségek: pl. számítógép) a már létező áramlatoktól lényegében független új diszciplína is létrejönnek. Ilyen új nyelvészeti ág többek között a számítógépes nyelvészet és a *korpusznyelvészet* is. Tanulmányomban kísérletet teszek a korpusznyelvészet rövid bemutatására, valamint áttekintem, hogyan készül a Magyar Nemzeti Szövegtár szlovákiai magyar anyaga, amelynek összeállításán a Gramma Nyelvi Iroda munkatársai dolgoznak.

A latin eredetű *korpusz* (corpus = test, törzs; összesség, gyűjtemény [Gyökösy 1989]) szó a magyar nyelvű terminológiában az angol nyelven keresztül honosodott meg (corpus, tsz. *corpora* vagy *corpuses*). Hagyományos felfogásban (írott) szövegek halmazát jelenti, ám a modern nyelvészetben ehhez az alapjelentéshez sajátos kiegészítő jelentések is kapcsolódnak. A számítógépes adatfeldolgozás elterjedése miatt újabban korpusznak csak az olyan szövegek gyűjteményét nevezik, amely már előzőleg számítógépes feldolgozáson ment keresztül (a számítógépes feldolgozás folyamatára a későbbiekben még kitérek) (vö. pl. Šulc 1999, 9–10; Čermák 1995, 119; Váradi 2000, 263).

II

A korpusznyelvészet az a nyelvészeti diszciplína, amely rendszeresen és rendszeresen foglalkozik a nyelvi korpuszokkal, valamint az azokat tároló és feldolgozó eszközökkel, illetve a nyelvi rendszerek és nyelvi funkciók jobb megismerése céljából vizsgálataiban olyan eszközöket használ, amelyekre ez idáig nem volt lehetőség (vö. Čermák 1995, 121). Egy másik megfogalmazás szerint „a korpusz-alapú nyelvészet az empirikus vagy más szóval adat-intenzív nyelvészetnek azon ága, amely számítógépen tárolt, számítógépes kereséseket lehetővé tevő, strukturált szövegyűttesen alapszik” (Reményi, megjelenés alatt). A két definícióból kitűnik, hogy

olyan nyelvészeti ágról van szó, amely vizsgálati eszközei révén szoros kapcsolatban van a számítógépes nyelvészettel. František Čermák cseh korpusznyelvész szerint a két diszciplína közötti különbségek főleg a módszerekben és az eszközökben vannak, a kutatások kiindulópontja mindkét esetben megegyezik – ez a számítógép (Čermák 1995, 121).

A korpusznyelvészetet adatorientáltsága és adatfeldolgozásának módszerei egyértelműen az empirikus nyelvészetbe sorolják. Az adatok esetlegessége, a kapott eredmények megkérdőjelezhetősége csökken, illetve megszűnik, hiszen a korpusznyelvész eredményeit minden esetben (nagy mennyiségű) adattal tudja alátámasztani. Az ilyen alapon nyugvó kutatások eredményei megbízhatóbbak, hiszen azok minden esetben *konkrét* írott vagy elhangzott (a beszélt szövegek is írott formában kerülnek feldolgozásra) szövegeken alapszanak. Az eredmények adekvátsága természetesen itt is az anyagmennyiség nagyságával azonos arányban növekszik. Teljességgel megbízható eredményt csak nagy korpusz tud felmutatni, viszont azt is érdemes szem előtt tartani, hogy a különböző nyelvészeti kutatásokhoz szükséges korpuszok nagysága különbözhet. Az anyagmennyiség nagysága azonban állandóan növelhető, mivel a mai, nagy teljesítményű, gyors számítógépeknek a több száz millió szavas korpuszok tárolása sem okoz gondot, s a bennük történő keresés is másodpercek, percek alatt elvégezhető. Ilyen háttérrel a leíró nyelvészeti diszciplínák és a szociolingvisztika is nagyobb eredményességgel dolgozhat. Nagy mennyiségű anyagon ugyanis a morfológiai vagy szintaktikai vizsgálatok biztosabban végezhetőek el (ezekhez ma már számítógépes programok is készültek), de egy kellőképpen strukturált korpusz a beszéd normáinak vizsgálatában is nagy segítség lehet (vö. Štícha 1994). Az élőnyelvi, illetve nyelvrendszerbeli vizsgálatok mellett az sem lehet mellékes, hogy a jövőben napvilágot látó nyelvtankönyvek példamondatait, nyelvtani szerkezeteit nemcsak a gondosan szerkesztett irodalmi művekből, hanem az élő nyelvből is átvehetőek lesznek. Nem szabad elfelednünk azonban, hogy „egy ilyen korpusz nem végcél, hanem eszköz, amely adatokat szolgáltat a beszélőközösség szintjén érvényes nyelvi rendszer szabályainak megfogalmazásához. Ez utóbbi, azaz az X nyelv grammatikája vezet el a ténylegesen előfordultakon túl a lehetséges esetekről számot adó leíráshoz” (Váradi 2001, 1286).

A számítógépes feldolgozást igénybe vevő korpusznyelvészet kezdetei az 1960-as évek elejére esnek. Egyes adatok szerint szövegek elektronikus adatbázisának létrehozását Paul Imbs már 1957-ben szorgalmazta (Klímová 1994, 256). Ez persze nem jelenti azt, hogy az 1960-as évek előtt élő nyelvészek nem dolgoztak volna különböző célokra összegyűjtött szövegekkel, korpuszokkal, csupán ezek gyűjtése, feldolgozása kézi erővel, nem pedig számítógépekkel történt. A korpuszok első felhasználói valószínűleg a lexikográfusok voltak (Šulc 1999, 28), akik szótáraik elkészítéséhez nagy mennyiségű „preparált” szöveget használtak fel.² Azonban nemcsak a lexikográfusok, hanem a diakronikus nyelvvállalattal foglalkozó más nyelvészek munkája sem képzelhető el összegyűjtött szövegek vizsgálata nélkül, így természetes, hogy a „korpuszokkal” dolgozó nyelvészetnek nagy hagyománya van. A korpuszok jelentőségét csak a generatív nyelvelmélet elterjedése után vonták egy időre kétségbe.

Az első nagyobb, nem számítógépes korpuszok közé tartozik az Oxford English Dictionary (OED), amelynek 1928-ban megjelent kiadása például 414 825 címszót

tartalmazott, ami 50 milliós szóanyag³ felel meg. A számítógépes korszak előtti idők legjelentősebb korpusza a Survey of English Usage (SEU) Corpus, amelyet elsődlegesen az angol nyelv grammatikájának tanulmányozására hoztak létre (természetesen ma már létezik számítógépes formában is).

A korpusznyelvészet áttértékelését az 1961-ben megkezdett és 1964-ben publikált Brown Corpus („Brown University Standard Corpus of Present-Day Edited American English”) idézte elő. A Brown Corpus volt az első számítógéppel összeállított elsődlegesen nyelvészeti célokra készített korpusz. Végso formája mintegy 1 014 312 szót tartalmaz, amit 500 darab átlagosan 2000 szót tartalmazó amerikai angol nyelven írott összefüggő szöveg alkot. A Brown Corpus a későbbiekben kidolgozott szerkezete, nagysága és anyaga miatt valamilyen formában több korpusz mintájául szolgált (a felsorolástól most eltekintek).

Az 1980–1990-es évekig készült korpuszok a nyelvészeti kutatások számára új lehetőségeket nyitottak. Ekkor a kisebb korpuszok mérete már nem volt elég a különböző kutatások számára, s nyilvánvalóvá vált, hogy megbízható kutatásokat csak nagyobb korpuszokon lehet végezni (Šulc 1999, 35). A korpusz méretét egyszerűen úgy határozhatjuk meg, mint az azt alkotó részek (szavak) összességét (www.ilc.pi.cnr.it/EAGLES96/corpus/typ/node11.html). A kisebb korpuszok csupán egyes nyelvi jelenségek vizsgálatára elegendőek. A nagy korpuszok időszakát a John Sinclair által vezetett projekt, a COBUILD Corpus („Collins Birmingham University International Language Database”) kezdte el. Ez egy új angol szótár készítése kapcsán készült, amelyet a Collins Kiadó és a birminghami egyetem közösen állított össze. Szóanyaga az 1960-as évektől gyűjtött nem tudományos írott és beszélt nyelvi (a beszélt nyelv a korpusz 25%-át teszi ki) szövegeket tartalmaz. Sinclairék a COBUILD Corpust tovább bővítették, és létrehozták a Bank of English (BoE) korpuszt, az első nem zárt, anyagában állandóan bővülő (*monitor corpora*) korpuszt (az interneten lévő anyag szerint 2002 januárjában 450 millió szót tartalmazott). Nem sokkal a BoE után három kiadó, két egyetem és egy könyvtár támogatásával létrehozták a British National Corpust (BNC): a korpusz 4124 modern brit angol írott és beszélt szöveget tartalmaz, ami hat és negyed millió körüli mondatot, azaz 100 milliónál is több szót tartalmaz.

A korpuszok elkészítését hosszas tervezés folyamata előzi meg. Mielőtt a korpusz struktúrája elkészülne, a szerkesztőknek át kell gondolniuk, hogy a végleges strukturált elektronikus szövegtár milyen célt szolgál majd (például egy nagyszótár alapját képezi-e majd, vagy morfológiai vizsgálatok anyaga lesz). Továbbá még a tervezés első fázisában el kell dönten, hogy a születendő korpusz milyen mennyiségű anyagot tartalmazzon, illetve hogy a korpusz zárt (*referenciakorpusz*) vagy nyílt, azaz állandóan bővülő (*monitorkorpusz*) legyen-e. A referenciakorpuszok (ilyen például a BoE, BC) általában előre meghatározott nagyságúak és struktúrájúak, tehát általában statikusak. Céljuk, hogy elégséges mennyiségű⁴ anyagot tartalmazzanak az alapvető lexikológiai és megbízható grammatikai vizsgálatok számára. Mivel statikus, anyagukban nem változó korpuszokról van szó, ezért megfelelnek a párhuzamos korpuszok követelményeinek. A párhuzamos korpuszok olyan két- vagy többnyelvű korpuszok, amelyben egy mű és annak egy vagy több nyelvre lefordított változatai szerepelnek, így a fordításelméleti munkákban nagy jelentőségűek (a párhuzamos korpuszról lásd pl. Váradi 2002a). A monitorkorpuszok az előzőektől eltérő-

en dinamikusak, folyamatosan bővítettek, így akár több száz millió szót is tartalmazhatnak. Mivel a monitorkorpuszok a referenciakorpuszokhoz viszonyítva nagyobbak, ezért a referenciakorpuszokon elvégezhető vizsgálatok a monitorkorpuszokon megbízhatóbb minőségben vihetők végre (www.ilc.pi.cnr.it/EAGLES96/corpus/typ/node1.html).

III

Mivel a korpuszok a nyelv egészére érvényes vizsgálatokat tesznek lehetővé (ez az elsődleges céljuk), ezért a velük szemben elsődlegesen elvárható tartalmi és formai követelmény a *reprezentativitás*. A korpusznyelvészet fejlődésével a reprezentativitás fogalma is változik, módosul (Čermák–Králík–Kučera 1997, 117). A kezdetleges, mai mércével nézve kisebb korpuszoknál a reprezentativitás fogalmát „bizonyos optimális változattal (csakis a megfelelő, sőt ideális változattal) hozták összefüggésbe” (Čermák–Králík–Kučera 1997, 117). Ez azt jelentette, hogy azok a korpuszok számítottak reprezentatívnak, amelyek a lehető legtöbb szót tartalmazták, és struktúrájuk a lehető legtöbb regisztert tartalmazta. Ma az élő nyelvvel foglalkozó nyelvészek szemében az „ideális” jelző negatív jelentéstartalmú, egy olyan állapot jelzője, amelyet a változó nyelv soha nem tud elérni, csak megközelíteni. Mivel a nyelv állandóan változik, ezért korpuszokkal soha nem leszünk képesek lefedni az „ideális nyelvi nagyságot” (még a monitorkorpuszokkal sem). Ezért ma már általánosan elfogadott tény, hogy a korpuszok nem lehetnek abszolút értelemben reprezentatívak, így esetükben a reprezentativitás statisztikai értelemben vett reprezentativitást jelent, azaz a reprezentativitásnak az adott közösség, populáció összetettségét, annak elvárásait kell tükröznie (vö. Reményi, megjelenés alatt; Bieber 1993; Čermák 1995, 124–125; Váradi 2000, 266, 2001, 1286). A korpusz egyes részeinek olyan arányban kell szerepelnie, ahogy az a valóságban létezik, illetve ha ez nem lehetséges, akkor legalább ennek az állapotnak az elérésére kell törekedni. A demográfiai statisztikák mellett a reprezentativitást a szövegek recepciója (kiadói oldal: kiadási lista, Books in print, kurrensperiodika-lista, tehát egy szűkebb nyelvi közösség produktumai) és percepciója (befogadói oldal: bestseller listák könyvtári kölcsönzési statisztikák, periodikák olvasottsági statisztikái) is befolyásolja. A reprezentativitás megközelítésénél mindkét oldalt egyaránt figyelembe kell venni, s a korpuszok kialakításánál meg kell keresni a két oldal közötti megfelelő arányt. Biber 1993-as cikkében a receptív és perceptív oldal mellett külső (*external criteria*) és belső (*internal criteria*) kritériumokról is beszél. A belső kritériumokat nyelvészeti (nyelvi szempont, a szöveg formalitása stb.), a külső kritériumokat nem nyelvészeti kritériumokként (nem nyelvi szempont, a szöveg tipológiáját érintő szempontok: pl. eredet, műfaj, szituáció, idő stb.) határozza meg (Biber 1993, 245).

A korpusz reprezentativitását érintő nézetek nagyon változatosak. Bizonyos nézetek szerint a reprezentativitás rétegzett mintavétellel biztosítható, megközelíthető. Ezt a mintavételt választották például a budapesti szociolingvisztikai interjú készítői is, azaz esetükben is a minta a valóságot tükröző arányokban szerepelt. Biber, a reprezentativitás egyik nagy szakértője 1993-as cikkében éppen ennek ellenkezőjét hangsúlyozza, amikor azt mondja, hogy „az arányos minták csak abban az értelemben reprezentatívak, hogy hűen tükrözik a nyelv regiszterei közötti gyakorisági arányokat – nem reprezentálnak azonban számokban nem kifejezhető relatív

fontosságot” (Biber 1993, 247–248⁵). Biber elveti a rétegzett mintavételen alapuló korpuszokat, mivel az ilyen korpuszok szerint nem tükrözik „reprezentatív” a nyelvi változatokat, mert így a korpuszba számos olyan szövegtípus nem kerülne be, amelyeknek a mindennapi életben fontos szerepük van (pl. államszerződések, törvények, biztosítási kötvények vagy bármilyen ritkán olvasott könyv). Biber a rétegzett mintavétel helyett a mintavétel alábbi hierarchikus rendszerezését ajánlja (Biber 1993, 245⁶):

1. Közeg	írott/beszélt/felolvasott
2. Közreadás formája	kiadott/nem kiadott
3. Beszédhelyzet	intézményes/egyéb nyilvános/
magán/személyes
4. Címzett	
a) száma	tömeges/többes/egyéni/saját
b) jelenléte, azaz idő és hely	jelen van/nincs jelen
c) részvétel	nincs/kicsi/intenzív
d) közös tudás	általános/szakmai/egyéni
5. Közlő	
a) demográfiai változók	nem/kor/foglalkozás stb.
b) elismertség	elismert egyén/intézmény
6. Tényszerűség	tényszerű/informatív/köztes/fikció
7. A közlés célja	meggyőzés, szórakoztatás, tájékoz-
tatás, irányítás,
magyarázás, elbeszélés, leírás, fel-
jegyzés, önkifejezés stb.
8. Téma	...

A korpuszok tervezésénél Biber azért sem tartja elfogadhatónak a reprezentativitás arányosságra épülő fogalmát, mivel szerint az ilyen, a valóságot mintázó reprezentatív korpusz durván 90 százaléka konverzáció lenne, 3 százaléka levél és feljegyzés, míg a fennmaradó 7 százalék tartalmazná a többi beszédstílust (beleértve a különféle újságokat, cikkeket, akadémiai székfoglalót, kiadatlan írásokat stb.) (Biber 1993, 247), az ilyen korpusz pedig nem biztosít a különböző nyelvészeti vizsgálatok számára elegendő nyelvi változatosságot. Szerinte a fent ismertetett összetételből a konverzáción kívüli 10 százaléknyi szöveg az érdekes, mivel ez tartalmazza a nyelvi változatok széles skáláját. Biber értelmezésében tehát a korpusz reprezentativitása megváltozik: nem az a cél, hogy a minta visszaadja a valóságban észlelt arányokat, hanem hogy a korpusz minél szélesebb rétegben tartalmazzon (reprezentálja) a nyelvi változatokat. Ez esetben a korpusz célja, hogy minél több nyelvi változatot gyűjtsön össze, így azonban az összegyűjtött anyagon belüli strukturálás kérdése nincs megoldva.

A szövegek proporcionális reprezentáltsága mellett tehát – ahogy azt már az előző bekezdésben említettem – fontos kérdés a tematikus reprezentáltság is, azaz nemcsak az fontos, hogy *mekkorá*⁷ legyen a korpuszba kerülő minta, hanem hogy *mi* kerüljön a korpuszba. Ez esetben elsősorú feladat eldönteni, hogy milyen célt szolgál majd a korpusz, hiszen a vizsgálat milyensége meghatározhatja a korpuszba kerülő anyagokat. Így például a publicisztikai nyelvet vizsgáló korpuszba eleve

nem kerül bele például a helyi pékség alkalmazottai között folyó vita szövege, míg a nagyszótári korpuszban, amelynek célja egy nyelv szótári anyagának összeállítása, ilyen minta is elfogadható. A „pékség dolgozóinak vitája” felvet egy további kérdést, mégpedig azt, hogy a korpuszokban szereplő anyagban a beszélt és írott nyelv milyen arányban legyen képviselve. A korpusznyelvészek általában elvetik annak lehetőségét, hogy a „beszélt és írott nyelvi regiszter- és műfajvariabilitás eloszlása felmérhető lenne (pl. Biber 1993, 247; Reményi, megjelenés alatt). A beszélt nyelvi korpuszok elkészítése jelenleg feldolgozásuk miatt nagyon költséges, ezért az írott nyelvet rögzítő korpuszokhoz képest jóval kevesebb van belőlük, illetve a nyelv mindkét formáját rögzítő korpuszokban az írott változathoz képest jóval kisebb arányban szerepelnek (a beszélt nyelvet feldolgozó korpuszok is természetesen megfelelő módon és technikával lejegyzett írott korpuszok). Az írott és beszélt nyelvet egyaránt tartalmazó korpuszokban a beszélt nyelv mennyisége a valósághoz viszonyítva jóval alulreprezentált (egyesek szerint a mindennapi életben létrejövő szövegek 90-95 százaléka beszélt nyelvű, és csupán mintegy 5 százaléka írott nyelvű szöveg [Šulc 2001, 53]), illetve azok a korpuszok, ahol ezek az arányok megfelelnek a valóságnak, a kevés anyag miatt még sokáig nem lesznek felhasználhatók az alapvető nyelvészeti vizsgálatok számára (Šulc 2001, 53). A korpuszok proporcionalitásáról befejezésképpen még annyit, hogy jelenleg még nem létezik olyan általánosan elfogadott belső struktúra, amelyet a korpuszok összeállításánál megnyugtatóan követni lehetne (vö. Šulc 1999, 20).

Az elektronikus rendszerekben tárolt korpuszoknak csak akkor van jelentőségük, ha felhasználásuk is elektronikus úton történik. A felhasználást segítő szoftverekhez ma már nem nehéz hozzáférni (ahogy a különböző nagykorpuszokhoz sem, mivel ezek – még ha nem egész terjedelmükben is, de – megtalálhatók az interneten). Mivel a korpuszok eleve számítógépes feldolgozáson mennek keresztül (annotáció), s a szövegek minden esetben preparáltak (kódokkal ellátottak – *tagging*), ezért számítógépes keresőprogramok, valamint más (nyelvi) elemzőprogramok számára könnyen kezelhetők, a különböző munkálatokat bennük megfelelő programokkal mindenki problémamentesen elvégezheti. A számítógépes felhasználás eszközeivel, azok működési elveivel, illetve az ilyen programok megalkotásának nehézségeivel most nem foglalkozom, mindössze annyit említek meg, hogy Magyarországon ilyen jellegű angol és magyar nyelvű programok készítésével a MorphoLogic Kft. foglalkozik (ők szerkesztették többek között a Windows Word magyar nyelvű helyesírási-ellenőrző programját).

IV

A korpuszok gyakorlati jelentőségét felismerve (különböző nyelvészeti és nem nyelvészeti kutatások anyagaként egyaránt használatosak) az 1990-es években az angol nyelvű korpuszokon kívül más nemzetek is megalkották saját nemzeti korpuszaikat. A szlovák, cseh és magyar korpusz összeállítása is az 1990-es évek elején, közepén kezdődött el. Jelenleg annak ellenére, hogy sorra jönnek létre az egyes nemzeti korpuszok, még mindig az angol nyelv rendelkezik a legtöbb, leggazdagabb és legjobban strukturált korpuszokkal, ismereteim szerint több mint hússzal.

A Magyar Nemzeti Szövegtár^s (MNSZ) munkálatai 1998 elején kezdődtek el a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Korpusznyelvészeti Osz-

tályán, amely 1997 elején alakult meg. A nagyszabású munkálatokat Váradi Tamás vezeti. A korpusznyelvészeti osztály célja létrehozni egy reprezentatív korpuszt, amely legalább 400 millió szót tartalmazna, s amivel az MNSZ felzárkózna a jelenlegi nyugat-európai szintre. A kezdeti tervek alapján az MNSZ 100 millió szót tartalmazott volna, ám a későbbiek folyamán ez a mennyiség szerencsére jóval felülmúlhatónak bizonyult (vö. Váradi 2000, 266). Az MNSZ jelenleg mintegy 152 millió szót tartalmaz, amelynek Magyarországon kívüli anyaga csupán elenyésző mennyiségű (mintegy 1,5 millió szó, így a jelenlegi korpusz „nemzeti” megnevezése nem teljesen adekvát). Ennek forrása a szlovákiai *Új Szó* és a *Romániai Magyar Szó* internetes anyaga volt. Mivel a szövegtár a jelenlegi élő nyelv tára kíván lenni, ezért az alkotók igyekeztek az 1980-as évek végétől, 1990-es évek elejétől megjelent anyagokat összegyűjteni. Ez természetesen nem volt minden kategóriában lehetséges (az MNSZ felépítését lásd az első táblázatban), ezért a korpusz egyes szerkezeti egységei, alkorpuszai, a szépirodalom és kisebb mennyiségben a tudományos próza tartalmaz régebbi keletkezésű anyagokat is.

A korpusz tervezésekor a nyelvészek számára nagy kérdést jelentett, hogy a készülő szövegtárban a beszélt és írott szövegek aránya milyen legyen. Mivel a hangzó anyag lejegyzése nagyon hosszadalmas és költséges feladat, ezért a tervezők úgy döntöttek, hogy a beszélt nyelvi szövegek felvételétől eltekintenek (Váradi 2002b, 385), illetve ezt a kategóriát a már nagy részében lejegyzett Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) fogja képviselni. Budapest lakosságával életkor, nem, iskolázottság és foglalkozás szerinti (lásd Kontra 1990, 7) reprezentatív mintavétel-lel készült BUSZI 250 adatközlőjének mintegy 600 órányi beszélt nyelvi anyaga alkotja jelenleg az MNSZ beszélt nyelvi részét (Váradi 2002b, 385).

Az MNSZ „átvette a 40 millió szövegszavas Longman Beszélt- és Írottnyelvi Korpusz (LSWE) szerkezetét, egy változással: még egy regiszter beemelésével” (Reményi megjelenés alatt). Ötödik kategóriaként a Biber által is kiemelt „hivatali nyelvet” is bevették a korpusz struktúrájába. Az MNSZ interneten található anyagában a kívánt szót az egyes kategóriákban külön, illetve az öt kategóriában egyszerre is kereshetjük.

Az MNSZ jelenlegi összetétele:

	Személyes közlés	Szépirodalom	Sajtó	Tudományos próza	Hivatali nyelv
Források	Online interaktív internetes fórumok	Digitális Irodalmi Akadémia + meglévő állomány	A korábban begyűjtött állomány	Magyar Elektronikus Könyvtár + internetes szakfolyóiratok	Minisztériumok, önkormányzatok stb. internetes portáljai
Interaktivitás	igen	csak szépirodalmi párbeszédekben	nem	nem	nem
Közös szituáció	van	nincs	nincs	nincs	nincs
Fő kommunikációs cél/tartalom	személyes	szórakozás, műélvezet	tájékoztatás, értékelés	tájékoztatás, érvelés, magyarázat	utasítás, magyarázat, tájékoztatás
Közönség	egyéni	széles körű	széles körű	szakközönség	szakközönség
Közönség az interneten	bárki	bárki	bárki	bárki	bárki
Nyelvváltozat	helyi	többnyire sztenderd	helyi vagy sztenderd	sztenderd	sztenderd

Forrás: Reményi, megjelenés alatt

Az MNSZ gyűjtési módszer sajátossága, hogy a tárolt anyag nagy része az internetről származik. Ez a későbbi számítógépes feldolgozásban nagy segítséget és egyben problémát is jelent, mivel az így begyűjtött anyag már HTML⁹-formában kódolva van.

Példa HTML-formátumú szövegre:

```
<html>
<head>
  <meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=windows-1250">
  <link rel="stylesheet" href="/styles/main.css">
  <meta http-equiv=Refresh content=900>
<meta http-equiv=Expire content=now>
<meta http-equiv=Pragma content=no-cache>
<meta http-equiv=Content-Type content="text/html; charset=windows-1250">
<meta name=description content="Hungarian daily Új Szó in Slovakia: international, national and local news coverage from the newspaper, nonstop updates, technology news, sports, reviews.">
<meta name=keywords content="daily Új Szó, international news, minorities, newspaper, national politics, science, business, breaking news, technology, sports, weather, film, forums, archive, tudósítás, hazai, külföldi, folyamatos aktualizáció, kultúra, chat - online interjúk, ingyenes, számítógépek, internet, Szlovákia, Slowakei, Slovakia, Slovaquie, jégkorong, labdarúgás, vélemények, Central Europe">
<meta name=author content="Petit Press, a.s. - e-publishing division - Bit-Media, s.r.o.">
<meta name=classification content=Media>
<meta name=distribution content=Global>
<meta name=rating content=General>
<meta name=copyright content="Petit Press, a.s.">
<meta name=language content=HU>
<meta name=doc-type content="Web Page">
<meta name=doc-class content=Published>
<meta name=doc-rights content="Copywritten Work">
<meta name=doc-publisher content="Petit Press, a.s.">
<SCRIPT src="/js/time.js" language="JavaScript1.2"></script>
  <title>ÚJ SZÓ online</title>
<!-- BS START //-->
<SCRIPT language="JavaScript">
<!-- var bsstyles, bsafterbody;
bsstyles = ""; bsafterbody = "";
//-->
</script>
<script language="JavaScript"
src="http://ads.reklama.sk/ads/ads.asp?pl=168"></script>
<SCRIPT language="JavaScript">
<!-- if (bsstyles!="") { document.write(bsstyles); }
//-->
</script>
<!-- BS STOP //-->
</head>
<body bgcolor="#FFFFFF" leftmargin=0 topmargin=0 marginwidth="0"
marginheight="0" onLoad="WriteTime()">
<!-- BS START //-->
<SCRIPT language="JavaScript">
<!--
  if (bsafterbody!="") { document.write(bsafterbody); }
//-->
</script>
```

V

Miért jelent segítséget, ugyanakkor problémát az interneten hozzáférhető anyagok felhasználása? Mivel az internetről letölthető anyagok gyűjtése jelenleg mindenkép-

pen az anyaggyűjtés legegyszerűbb és legköltséghatékonyságos módszere, nagy mennyiségű anyagok gyűjtésekor mindenképpen ez kívánkozik a legkedvezőbb lehetőségnek. Ugyanakkor az interneten található anyagok feldolgozása olyan problémákat gördít a nyelvészek elé, amelyek más források felhasználásakor valószínűleg nem jelentkeznenek:

- Az MNSZ számára csak a szövegobjektumok fontosak. A világhálón természetesen nemcsak szövegek, hanem képek, különböző adatlisták stb. is szerepelnek, amelyekre a korpusz elkészítéséhez nincs szükség, tehát a letöltött anyagból ezeket el kell távolítani. Ebben a HTML kódnyelv van a segítségünkre, mivel itt a különböző szövegstruktúrák egyéni kóddal vannak ellátva. A HTML-formátumban előforduló szövegek mellett más szövegfájlok (.txt, .doc, .pdf) és képként (.jpg) elmentett szövegek is találhatóak az interneten, amelyek számunkra szintén fölöslegesek.

- A .hu tartományú, magyarországi szervereken nem minden szöveg magyar nyelvű, valamint a magyar nyelvű oldalak szövegeiben a nyelvek keveredhetnek is.

- Ugyanaz a szöveg több helyen is (esetleg más formátumban) előfordulhat.

- Az egyes honlapok a gyűjtés alatt megszűnhetnek, illetve az újságok honlapja in ugyanaz a lapszám több napon keresztül is megjelenhet, mert csak az újság fejlécét frissítik, tartalmát változatlan formában közlik.

- A szövegek szerzőinek egy részét nem lehet megállapítani.

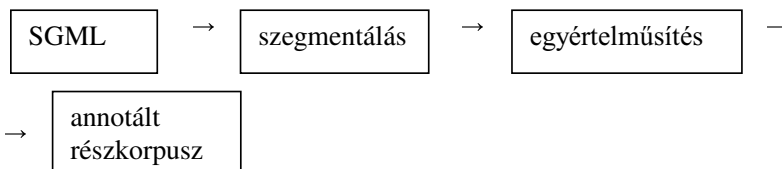
A szöveg automatikus letöltése még nem jelenti a letöltött anyag korpuszba való azonnali bekerülését. Az előbb felsorolt okok miatt az ilyen úton szerzett szövegeket egy program segítségével ellenőrizni kell, s ehhez már nem kevés emberi erőforrásra is szükség van. A HTML-formátumban begyűjtött anyagok feldolgozása a végső formáig a következőképpen alakul:

1. HTML → SGML¹⁰

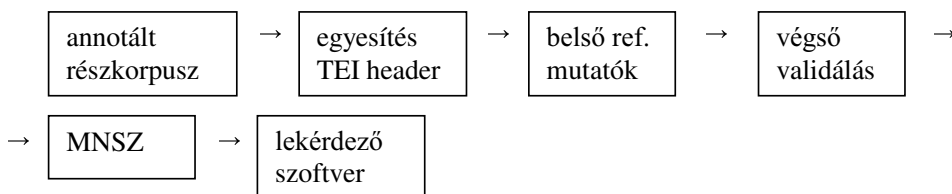
Ebben a folyamatban az internetről letöltött HTML-formátumú szövegekből el kell távolítani mindent, ami nem szöveg. Ebben segítenek a HTML-kódok, mivel azok ismeretében csak a felesleges HTML-kódokat kell a kiválasztott anyagból eltávolítani. Az így kapott HTML-formájú szöveget át kell alakítani SGML-formába, majd a nyers SGML szöveget ellenőrizni kell, hogy a szöveg szerkezete (szintaxisa) megfelel-e az előre megalkotott, definiált szerkezetnek (DTD). A validálás folyamán a már meghatározott szövegstruktúrát egyeztetik a kész SGML-formátumú szöveggel, s a még felmerülő hibákat itt kijavíthatják.

2. SGML → annotált korpusz

Ebben a fázisban az ellenőrzött (validált) SGML-formátumú szövegeket mondatokra, szavakra kell bontani, majd egy elemzőprogram¹² segítségével a morfológiai elemzést a szövegen végre kell hajtani (szegmentálás). Mivel az elemzőprogram az egyes szóalakoknak (szótőnek, lemmának, amelyet az ún. lemmatizáció során kapunk) gyakran többféle felbontását is felkínálja (pl. *szemetekkel*=*szemét*+PL+INS, illetve *szemetekkel*=*szem*+PERS-PL-2+INS), az egyértelműsítés folyamán a program kiválasztja a szövegkörnyezetnek megfelelő alakot (az egyértelműsítés folyamatára lásd Prószéky 2001, 992). Mindezen folyamatok után megkapjuk a megfelelő morfológiai kódokkal ellátott részkorpuszt. Az egész folyamat talán legnehezebb része a morfológiai elemzés, hiszen a bonyolult morfológiai rendszerrel rendelkező magyar nyelv számára egy olyan kódrendszert kell megalkotni, amelynek tartalmaznia kell az összes magyar szó morfológiai információját.

3. Annotált korpusz → MNSZ

A munkálat utolsó fázisában a kódokkal ellátott korpuszt véglegesítik, a már meglévő kódolást utoljára ellenőrzik. A kódolás folyamán a szövegek saját „fejlécezt” kapnak, melyből a kódolás segítségével leolvasható a szöveg típusa, szerzője, keletkezésének időpontja, megjelenési helye stb. A szöveg minden szavát szintén saját kódokkal látják el, melyből kiolvashatók az adott szó morfológiai kategóriái.

Táblázat: Minta a Magyar Nemzeti Szövegtárból

```

<!-- HVG ./0116/0116009.htm --> <div type="article" column="unspec">
<opener> <dateline> <w lemma="HVG" msd="N.NOM" ctag="NS3NN">HVG</w>
<w lemma="2001/16" msd="DIG" ctag="Q">2001/16</w> <c lemma="."
Msd="SPUNCT" ctag="SPUNCT">.</c> <w lemma="szám" msd="N.NOM"
Ctag="NS3NN">szám</w> <date iso8601="04-21-2001"> <w
lemma="2001._április_21." msd="DATUM"
ctag="DATUM">2001._április_21.</w> </date> </dateline> </opener>
<head rend="IT" type="unspec"> <s> <w lemma="egészségügyi"
msd="A.NOM" ctag="AS_A">Egészségügyi</w> <w lemma="szigorítás"
msd="N.PL.NOM" ctag="NP3NN">szigorítások</w> </s> </head> <head> <s>
<w lemma="sok" msd="Num.NOM" ctag="Q">Sok</w> <w lemma="zseb"
msd="N.ELA" ctag="NS3NE">zsebből</w> <w lemma="vérzik" msd="V.e3"
ctag="VS3RI">vérzik</w> </s> </head> <head rend="BO" type="display">
<s> <w lemma="Alaposan" msd="Adv" ctag="R">Alaposan</w> <w
lemma="felkavar" msd="Pre.V.TMe3" ctag="@VS3PD">felkavarta</w> <w
lemma="a" msd="Det" ctag="D">a</w> <w lemma="kedély" msd="N.PL.ACC"
ctag="NP3NA">kedélyeket</w>
  
```

VI

A Magyarország határain kívül megjelent írásokat magyarországi nyelvészek lassan és nehezen tudnák összegyűjteni, illetve ez a feladat számukra nem kívánt munkatöbbletet jelentene, ezért az látszott célszerűnek, ha a korpuszba kerülő anyagokat a Magyarország határain kívül élő nyelvészek gyűjtik össze. Mivel az MTA tervezetében szerepelt egy-egy kutatóállomás létrehozása Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában és Horvátországban, ezért a Magyarország határain kívül megjelent szövegek összegyűjtése könnyebben megvalósítható. Az említett kutatóállomások faladatai közé bekerült az MNSZ anyagának bővítésében való segítség, ami egyrészt anyagok gyűjtésében, másrészt pedig az összegyűjtött szövegek előzetes feldolgozásában merül ki. A létrehozandó korpusz – noha az internetes korpuszban külön is kereshető, önálló nevét is megtartó alkorpusz lesz – azonban csak akkor kivitelezhető, ha mennyiségileg, szerkezetileg és formailag valamennyire igazodik az MNSZ-hez. A határon túli korpusz teljes mérete a tervek szerint legalább 15 millió szövegszó lenne, és struktúrájának valamelyest tükröznie kellene a magyar közösségek eltérő nagyságát is (a feltételes módot a határon túli MNSZ korpusz kezdeti jellege indokolja). Ennek mennyiségi vonzata a következőképpen alakul: Románia: 6 millió szövegszó, Szlovákia: 4 millió szövegszó, Ukrajna: 3 millió szövegszó, Szerbia és Horvátország: 2 millió szövegszó. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Korpusznyelvészeti Osztályán meghatározott szövegmennyiség természetesen csak alsó határt jelent, ennél több szövegszó összegyűjtése természetesen lehetséges.

Mivel a kutatóállomások által megszerkesztett korpusz is az MNSZ szerves része lesz, ezért annak nemcsak szerkezetében (személyes közlés, szépirodalom, sajtó, tudományos próza, hivatali nyelv), de elkészítésének módjában (kódolásában) is követnie kell az MNSZ-t, tehát a kódolás a határon túli korpuszokban is egységes. A fő struktúrán belüli belső tagolás, valamint az egyes szavak „státusa” (pl. szlovakizmus) kutatóállomásonként változhat. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az egyes szerkezeti egységekben azzal a megkötéssel létrehozhatók kisebb alegységek (például a sajtón belül elkülöníthetők az egyes regionális sajtók korpuszai), hogy a legkisebb alegység mennyiségének az egész korpusz legkevesebb 10 százalékát kell kitennie. Az egyes szavak megjelölése, „státusa” is különbözhet, hiszen pl. szlovakizmusok valószínűleg csak a szlovákiai magyar nyelvváltozatban szerepelnek, s ezeket, ha kódoljuk, külön jellel kell megjelölni. Az írott korpuszoknak kutatóállomásonként legalább 50 órányi átírt beszélt nyelvi szöveget is kell tartalmaznia. A beszélt nyelvi szövegek gyűjtéséhez és lejegyzéséhez szükséges digitális diktafont, illetve a számítógépes adatként tárolt élőnyelvi szövegek lejegyzését segítő berendezést az MTA biztosította minden kutatóállomás részére.

Az MNSZ-ben szereplő Magyarországon kívüli korpuszok elvileg tartalmazhatnak szlovák, román stb. nyelvű szavakat és szövegeket is, amennyiben ez is a határon túli magyar nyelvváltozat része, esetleg a begyűjtött sajtótermékekben a két nyelv keverve szerepel. Ilyen problémával az MNSZ készítői nem találkoztak, ezért ez a kérdés még nem megoldott, ez majd a gyakorlat folyamán kristályosodik ki (természetesen ebbe a magyarországi oldálnak is lehet még beleszólása). A másik megoldatlan kérdés a párhuzamos korpuszok kérdése: ez szintén a sajtó kapcsán merülhet fel,¹³ ott, ahol egy újságban ugyanaz a szöveg két nyelven is előfordul. Az ilyen

korpuszoknál az összevethetőség kedvéért még a bekezdéseknek is egyezniük kellene, mivel a párhuzamos korpuszok felhasználhatóságának csak így van értelme. Ha ilyen jellegű korpusz ki is alakulna, mindenképpen külön kategóriaként kellene kezelni.

A feldolgozás nem magyarországi nyelvészekre háruló része az internetről letöltött HTML-kódokkal ellátott szövegek (nyers HTML) validált SGML-kódú szöveggé történő átalakítása. Ha a szöveg forrása nem az internet, akkor a leírt szöveget a megfelelő kódokkal nekünk kell ellátnunk. A munkához szükséges felkészítést és szoftvereket az MTA Nyelvtudományi Intézetének Korpusznyelvészeti Osztálya a kutatóállomások részére bocsátotta.

VII

Az 1990-es évek végén megtervezett, a Kárpát-medencei magyarság nyelvét felölelő magyar nagykorpusz megvalósulása egyre realisabbá válik. Az egyes kutatóállomásoknak a korpusz végső formáját 2005 végére kell elkészíteni, s további feldolgozásra az MTA Nyelvtudományi Intézetének leadni. A munkálatok már elkezdődtek, s remélem a Gramma Nyelvi Iroda beváltja a hozzá fűzött reményeket. Emellett abban is bízom, hogy az idővel a szlovákiai magyar nyelvésztsadalomban a korpusz-lingvisztika is megerősödik, s elismertségben, fontosságban felzárkózik a szocio-lingvisztika mellé.

Jegyzetek

1. Ez a tanulmány a Domus Hungarica Scientarium et Artium Ösztöndíj támogatásával készült.
2. A *preparált* jelzővel Šulc arra kíván utalni, hogy a korpusz a szövegeknek nem csak egyszerű gyűjteménye.
3. Szóanyag alatt a korpuszban előforduló lexikai elemek összessége értendő.
4. Azt, hogy ez a mennyiség mekkora legyen, mindig a kutatás céljától függ. Természetesen egy szótár alapját képező korpusz több szót tartalmaz és más struktúrájú lesz, mint a szintaktikai vizsgálatok céljából létrehozott korpusz. A korpuszok kezdeti fázisában a legkisebb és specifikus korpuszok lehetnek csupán 100 ezer szavasak is. A kezdetekkor 100 ezer szavas korpusz elegendő volt a prozódiai jelenségek vizsgálatára, 500 ezer szavas korpusz az angol nyelv morfológiájának vizsgálatára és 1-2 milliós korpusz az alapvető szintaktikai vizsgálatok elvégzésére, valamint ekkora mennyiség elegendő volt a frekvenciaszótárak elkészítésére is (Šulc 1999, 14). Természetesen ezek a korpuszok a mai nyelvészetben már nem állnák meg a helyüket.
5. Váradi Tamás fordítása (Váradi 2001, 1289).
6. Vö. magyar nyelvű fordítása: Váradi 2001, 1288–1289, cseh nyelven Čermák 1995, 124–125.
7. Manapság az nem is igazán kérdéses, hogy *mekkora* legyen a korpusz, hiszen az ezt leginkább befolyásoló tényező a korpuszt tároló számítógép(ek) kapacitása már lassan a végtelenségig bővíthető, így a készülő korpuszokat leggyakrabban monitorkorpuszoknak tervezik.
8. Az MNSZ megindítása előtti előzmények közül mindenképpen említésre méltó a Papp Ferenc vezetése alatt az 1960-as években működő debreceni iskola tevékenysége, to-

vábbbá az 1980-as évek végén kiadott *A magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára* (Füredi–Kelemen 1989), valamint az ún. akadémiai nagyszótár. A magyar irodalmi és köznyelv nagyszótárának munkálatai 1984 végén indultak meg, s az első mintegy tíz év fő feladatául a már meglévő anyagok számítógépes feldolgozását tűzték ki (Pajzs 1997, 289).

9. HTML: Hyper Text Markup Language. Az interneten található fájlok formanyelve.
10. SGML: Standard Generalized Markup Language. 1986-tól a korpuszok szintaktikai formanyelve (ISO 8879).
11. A feldolgozást érintő ábrák forrása Váradi 2003.
12. Az morfológiai elemzés a MorphoLogic Kft. által tervezett HUMOR program segítségével történik.
13. Ez felmerül a szépirodalmi művek esetében is, de jelenleg ilyen párhuzamos korpuszt még nem tervezünk.

Irodalom

- Biber, Douglas 1993. Representativeness in corpus design. *Literary and Linguistic Computing*, 8, 243–257.
- Čermák, František 1995. Jazykový korpus: Prostředek a zdroj poznání. *Slovo a slovesnost*, 56, 119–140.
- Čermák, F.–Králík, J.–Kučera, K. 1997. Recepte současné češtiny a reprezentativnost korpusu. *Slovo a slovesnost*, 2, 117–124.
- Füredi Mihály–Kelemen József 1989. *A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára 1965–1977*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gyökösy Alajos (főszerk.) 1989. *Latin–magyar szótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Klímová, Jana 1994. Francouzský textový korpus a systém elektronických slovníků. *Slovo a slovesnost*, 55, 295–300.
- Kontra Miklós 1990. A budapesti köznyelvi vizsgálatokról. In: Balogh Lajos–Kontra Miklós (szerk.): *Élőnyelvi tanulmányok*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 3–9. /Linguistica, Series A, Studia et dissertationes 3./
- Pajzs Júlia 1997. Milyen szótár készíthető a nagyszótári korpuszból? In: *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Prószéky Gábor 2001. A nyelvtechnológia és a modern nyelvészet viszonyáról. In: *Szavak – nevek – szótárak*. I. m.
- Reményi Andrea Ágnes (megjelenés alatt). *Tervezési megfontolások a Magyar Nemzeti Szövegtár számára*.
- Šulc, Michal 1999. *Korpusová lingvistika. První vstup*. Univerzita Karlova v Praze. Praha, Nakladatelství Karolinum.
- Šulc, Michal 2001. Tematická reprezentativnost korpusu. *Slovo a slovesnost*, 62, 53. skk.
- Štícha, František 1994. Čas korpusové lingvistiky. *Slovo a slovesnost*, 55, 141–145.
- Váradi Tamás 2000. Szótár, korpusz – magyar nemzeti szövegtár. In: Gecső Tamás (szerk.): *Lexikális jelentés, aktuális jelentés. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához IV*. Budapest, Tinta Kiadó, 2000.
- Váradi Tamás 2001. A nyelvhasználat empirikus vizsgálatáról. In: Andor József–Szűcs Tibor–Terts István (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs, Lingua Franca Csoport.
- Váradi Tamás 2002a. Kontrasztív szemantikai kutatások párhuzamos korpusz segítségével. In: Gecső Tamás (szerk.): *Kontrasztív szemantikai kutatások. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XI*. Budapest, Tinta Kiadó, 2002.

Váradi Tamás 2002b. *The Hungarian National Corpus. LREC 2002. Third International Conference on Language Resources and Evaluation*. Las Palmas de Gran Canaria, Spain.

Váradi Tamás 2003. (Előadás.) *Kárpát-medencei szövegtár*.

Váradi Tamás (Kézirat.) *A Magyar Nemzeti Szövegtár munkálatairól*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.

www.ilc.pi.cnr.it/EAGLES96/corpus1/node1.html

www.ilc.pi.cnr.it/EAGLES96/corpus1/node11.html

TIBOR PINTÉR

WHAT SHOULD BE KNOWN ABOUT THE NATIONAL CORPUSES

The corpus linguistics systematically and regularly deals with linguistic corpora and with the tools that store and process them, as well, and during the examinations in order to recognise linguistic systems and linguistic functions better, and it also uses such tools that have been impossible before because of the underdevelopment of computing technology. Computational linguistics is the closest to corpus linguistics, we can say that corpus linguistics forms a boundary to computational linguistics and descriptive linguistics, or social-linguistics.

The principal role of corpora is to be a sample for descriptive and living language researches, thus the most important requirement towards their content and structure is to be representative, i.e. from the contextual and structural point of view the corpora have to be as real as possible. Beside the quality of the material the quantity of materials involved in the corpus is also an important issue. This can vary according to the goal of corpora, although the thesis that the corpora should include the possibly highest amount of materials is very frequent.

Designers of corpora provide processing of more hundred millions of words with the help of computers. This is made possible with the Internet, since there the materials are already in HTML format. The processors of the Hungarian Word-source in Slovakia also chose this format.

The corpora can be used not only in linguistics, but also in a number of other scientific fields (according to some of the linguistics, everywhere where there is a work with words), like in education. The author hopes that corpus-oriented linguistics will be applied in Hungarian science in Slovakia, too, and that the opportunities given by the corpora will be more widely used in the future. The most contributing would be using it in education.

Családnevek az idő dimenziójában Nyugat-Szlovákiában

FERENC VÖRÖS

FAMILY NAMES IN WESTERN SLOVAKIA IN TIME DIMENSION

801.313.1/.2:809.451.1

809.451.1-313

Examinations on family names on Hungarian territories of Western Slovakia (Balony, Diósförgepatony, Kiscétény, Nagycétény). Research sub-periods. Frequent names. Characteristic names. Primary names. Groups of name categorisation: 1. by ethnicity, 2. by profession, 3. by folklore, 4. by proper name, 5. by origin, 6. by referring to figure of a person. Statistical processing of results.

Ismert tény, hogy bizonyos családnevek jellegzetesen egy-egy régióhoz vagy éppen konkrét településhez köthetők, mások meg szinte az egész nyelvterületen elterjedtek számítanak. A népességmozgások következtében azonban időről időre minden település névanyagában kisebb-nagyobb változások történnek. Jelen tanulmányban arra keresem a választ, hogy négy nyugat-szlovákiai kutatópontomon mely családnevek tekinthetők *gyakori, jellemző, illetve törzsökös neveknek*.

Munkám a 19. század végéről s a teljes 20. századból négy nyugat-szlovákiai község családnévanyagát öleli fel. A vizsgált időszak kezdőpontja tehát nincs oly távol, hogy az indokolná az időbeliség erőteljesebb hangsúlyozását. A több mint százéves időszakot átfogó munka természetesen nem annyira történeti, sokkal inkább jelenkori. Ráadásul ma még él(het)nek azok – kivéve a 19. század végén, 20. század elején születetteket –, akiknek a neve a vizsgálat tárgyát képezte. A történetiség hiánya tehát kevésbé engedné meg a dolgozatban az időbeliség hangsúlyozását. A több mint száz év áttekintése, illetőleg a kutatópontok életében bekövetkező impériumváltások önmagukban mégis indokolják nemcsak a vizsgálat statikus, de a dinamikus jellegének kiemelését is. A 20. század történelmi sorsfordulói számtalan olyan változást eredményeztek a négy település névanyagában, amelyek szükségessé teszik azok korszakonkénti nyomon követését. Továbbá Diósförgepatony, Kiscétény és Nagycétény kapcsán a rendelkezésemre álló 16–17., illetőleg Balony esetében a 19. századi családnévanyaghoz képest is igyekszem megragadni a változásokat.

A névtanban bevett gyakorlatnak megfelelően elvileg elegendő lett volna a nemzedékváltások figyelembevételével meghatározni a 20. századi alkorszakokat. Mégsem így jártam el. Ennek több oka is van, amelyre a térség sajátos történelmi helyzete ad magyarázatot (vö. Vörös 2001a).

Az időbeliség szempontjának hangsúlyozott érvényesítését éppen azért tartom indokoltnak, mert kutatópontjaim sorsát a 20. században több olyan esemény is befolyásolta, amelynek közvetlen hatása az ott használatos névanyagban is tetten érhető. A korszakolásnak a szokásostól eltérő módját tehát az magyarázza, hogy pon-

tosan nyomon követhetők legyenek azok a folyamatok, amelyek a névanyag összetételének mennyiségi és minőségi módosulásait eredményezték.

Az egyes korszakok határait a négy kutatópont esetében napra egyezően jelöltem ki. Ettől az elvtől csak 1938/39-ben és 1945-ben tértem el. Indokát ennek az adja, hogy 1938-ban Balony és Diósförgepatony nem teljesen azonos napon került vissza Magyarországhoz. Az államváltás gyökeres névélettani fordulatot hozott a falvak életében (vö. Vörös 1999). Az 1939-es magyar–csehszlovák határkiigazítások következtében Kiscétény és Nagycétény sorsában is jelentős változás következett be. A két község névanyagának párhuzamba állítása jól megvilágítja, milyen hatással volt a nevek életére az impériumváltás és az milyen jelenségekben öltött testet. Az 1945-ös fordulópontban szintén radikális változások következtek be. Hogy ezeket adekvátan követni tudjam, kénytelen voltam az egyes községek esetében az államváltás pontos idejéhez igazítani az adott korszakhatárt.

A 19–20. századi családnevek vizsgálatakor az alábbi időszakokat határoltam el egymástól:

- I. 1895–1921
- II. 1922–1938/39
- III. 1938/39–1945
- IV. 1945–1959
- V. 1960–1979
- VI. 1979–1989
- VII. 1990–1999.

A négy község mindegyikében vannak olyan családnevek, amelyek a korábbi századokból ránk maradt források tanúsága szerint törzsökös neveknek számítanak, de nem kis számban találkozhatunk olyanokkal is, amelyek éppen a vizsgált időintervallumon belül bukkannak csak fel először.

A települések részletes bemutatását nem tartom indokoltnak. Azt korábbi tanulmányaimban már megtettem (vö. Vörös 200a, 47; 2001b, 85–87; 2002a, 305; 2002b, 139; 2003, 143). Itt csupán arra utalok, hogy mind a négy falu a nyugat-szlovákiai régióhoz tartozik. Kettő közülük – Balony és Diósförgepatony – a Csallóköz kompakt nyelvetterületén található, s az ezredfordulós népszámlálás tanúsága szerint döntően magyar ajkúnak mondható. A másik két kutatópont a Zoborvidékhez tartozik, ahol a magyarság az utóbbi évtizedek fejleményeinek következtében mára egyértelműen nyelvsziget helyzetbe került. Közülük Nagycétény a térség magyar hagyományait leginkább őrző települések egyike. 1991-hez képest a magyarság ez utóbbi faluban is fogyást mutat. A legutóbbi népszámláláskor már csak a lakosság 79,70% vallotta magát magyarnak. Ugyanakkor Kiscétényben mindössze 8,29% magyart találtak az összeírók (vö. Sčítanie obyvateľov 2001, 50–53).

Mielőtt a részletes vizsgálatot elkezdem, szükségesnek tartom három fogalom – *gyakori név*, *jellemző név*, *törzsökös név* – pontos meghatározását.

Gyakoriaknak azokat a családneveket tekintem, amelyek nagy megterheltségűek, és egy adott időintervallumon belül a szóban forgó névviselők körében az abszolút rangsorban az első 10–15 név között foglalnak helyet.

Jellemző névnek azt tartom, amely az adott településen, kisebb vagy nagyobb földrajzi egységben eltér a környezetben, más földrajzi egységekben általánosan

használt nevektől (vö. B. Gergely 1981). Adott esetben a gyakori név lehet egyúttal jellemző név is, de nem mindig az. Hajdú Mihály szerint a két kategória egybeesése összefügg a település nagyságával. Szerinte minél kisebb lélekszámú egy közösség, annál inkább egybeesnek a gyakori és a jellemző nevek (Hajdú 1994, I:134). A névgyakoriságot a százaléokban kifejezett érték határozza meg, tehát objektív. Azt azonban, hogy mit tekintünk jellemző névnek, bizonyos mértékig szubjektív tényezők is befolyásolják, hiszen annak kiválasztása függ az összehasonlítás alapjának számító területen található névanyag ismeretének differenciáltságától. Minél több ismerettel rendelkezünk a viszonyítási pontnak számító terület névanyagáról, annál objektívebben jelölhetjük ki a jellemző jegyeket. Ha kevésbé történt meg az adott környék, földrajzi egység névanyagának feltárása, akkor minden bizonnyal több a jellemző nevek kiválasztásában a szubjektív elem. A jellemző nevek nagyobb településeken és földrajzi egységekben általában közepes megterheltségűek. Nem tekinthető egy név jellemzőnek, ha csak egy-két előfordulásával számolhatunk, még akkor sem, ha a környező települések és/vagy régió névanyagához képest egyedinek számít. Esetünkben ez azt jelenti, hogy a jellemző nevek kijelölésekor több a szubjektív tényező, mivel sem a kutatópontok közvetlen környezetében, sem a nagyobb régióban nem állnak rendelkezésemre névtani adatok.

A legtöbb bizonytalansági tényezőt a *törzsökös nevek* kiválasztása rejti magában. *Törzsökösnek* az adott településen régtől honos családneveket tekintjük, függetlenül gyakoriságuktól (vö. Hajdú 1994, I:152). Ahhoz, hogy egy családnevet ezzel a megnevezéssel illessünk, ismerni kell az adott település névtörténetének előzményeit. *Törzsökösnek* tehát csak olyan családnév tekinthető, amely régtől jelen van a közösség életében. Minél nagyobb időintervallum névanyagának alakulására van rálátásunk, annál nagyobb biztonsággal jelölhetjük ki a törzsökös neveket. Ennek a csoportnak a meghatározása tehát nem szubjektív, hanem relatív. Éspedig azért, mert a viszonyításkor az időben közelebb eső, kisebb időszak mindig több törzsökös név kijelölését teszi lehetővé, mint a hosszabb távú összehasonlítás. Nehezebbi esetünkben a törzsökös nevek elkülönítését az a tény, ha az összehasonlítás alapját képező időszak névanyaga kisebb-nagyobb megszakításokkal áll csak rendelkezésünkre. Amikor tehát a négy község törzsökös neveit akarjuk meghatározni, akkor különféle természetű korlátokkal kell számolnunk. Balonyról csak a 19. századból vannak adataim, s azok is csupán az összeírt nemességre vonatkoznak. Diósförgepatony esetében csak a mai diósi és bögölyi rész névanyagának előzményeire van rálátásunk egy 1574-es és 1646-os urbárium alapján. Továbbá rendelkezésünkre áll a már hivatkozott 1574-es urbárium, amely a hajdani Patonyok családnévanyagába nyújt némi betekintést. Az azóta eltelt időszak névanyagáról ismereteim szerint még senki sem publikált. Kiscétény és Nagycétény családnévanyagának korábbi századai is feltáratlanok. Csupán a vidék török megszállásakor készült دفتر teszi lehetővé – ha korlátozottan is – az összevetést. Az adózók összeírása értelemszerűen nem tartalmazza a helyben élő nemességet. Ennek tudatában értékelendők az urbáriumokra és defterekre alapozott összehasonlítások. Az adóösszeírások óta eltelt idő névanyaga tudtommal még feltáratlan és publikálatlan. A köztes időszakból származó adatok hiánya megnehezíti, de nem teszi lehetetlenné a törzsökös nevek meghatározását.

Balony

Balony 1895 előtt vezetett egyházi anyakönyvei jó fogódzót jelentenének a 19. századi és az azt megelőző időszak névállományára vonatkozólag. Ezeket nem állt módomban kutatni, éppen ezért viszonyítás céljából egyéb más forráshoz nyúltam.

A 19. század közepén összeírták a nemeseket. Csak azokat ismerték el nemeseknek, akik azt hivatalosan igazolni tudták. A legnagyobb kúriákkal rendelkező nemesek voltak: *Angyal, Both, Csiba, Csicsay, Csomor, Kláris, Kováts, Makó, Mórocz, Olláry, Pajor, Paksy, Sebő, Takács, Tóth, Vas, Vida, Vörös, Zsemlye* (Horváth–Telekiné 2000, 46–48).

Az összeírásban nagyon sok olyan családnévvel találkozhatunk, amely ma is élő, sőt közülük jó néhány a 20. században is kifejezetten gyakorinak számított. 20. századi gyakoriságuk szerinti sorrendben a 19. század közepéhez képest törzsökös nevek a következők: *Vörös* (1.), *Olláry* (3.), *Csicsay* (4.), *Tóth* (5.), *Both* (6.), *Kováts* (8.), *Vida* (10.), *Vas* (12.), *Takács* (13.), *Zsemlye* (14.), *Csomor* (18.), *Sebő* (18.), *Makó* (21.), *Mórocz* (27.), *Angyal* (30.), *Pajor* (32.). Csupán három olyan van a hivatkozott összeírásban, amelynek nemcsak az újszülöttek, de az anyák családnévanyagában sem leltem nyomát a vizsgált időszakban: *Csiba, Kláris, Paksy*.

Balony neveinek részletesebb összehasonlítását – eltérően a többi községtől – azért nem végeztem el, mert a hivatkozott forrás csak a nevek egy részét tartalmazta, s így nem volt kellő alapom annak megítéléséhez, hogy milyen változások zajlottak le a teljes névanyag összetételében.

Diósförgepatony

A Patonyokban járatos család- és keresztnévek nagyobb számban a 16. századtól maradtak az utókorra. A pozsonyi várbirtok 1574. évi urbáriuma a következő család- és keresztnéveket örököltette meg. Dióspatony: *Bereczk, Chomor* (3x), *Chyba* (4x) és *Csyba, Gereles, Kouach, Kozoros, Kyssa* (!) (2x), *Nagy, Pynter, Sydo* (5x), *Tabor, Toth, Zabo; Albert* (3x), *Bálint, Barabás, Benedek* (3x), *Ferenc, Gergely* (2x), *György, Imre, Jakab, János* (2x), *Kristóf, Lőrinc* (3x), *Mihály* (2x), *Péter, Sebestyén*. (A forrást közzéteszi Koncsol 1996, 9) A pozsonyi várbirtok 1646. évi urbáriumában Bögölypatony említésekor a következő család- és keresztnévvel találkozhatunk: *Banko, Chiba, Galffy, Kouach* (2x), *Leolkes* (!) (2x) ~ *Leölkes* ~ *Leölkes* (2x), *Nadj, Odor, Reni* (!), *Sido, Soős* (!) (2x) ~ *Sos* (2x), *Szabo, Szalai* ~ *Szalai, Vargha* (2x), *Verekinei* (!) ~ *Verekinej* (!); *Albert* (2x), *András, Balázs, Benedek* (2x), *Gáspár, György, István* (3x), *Jakab, János* (4x), *Lőrinc* (2x), *Márton, Pál, Péter* (2x), *Sebestyén, Simon, Tamás*. (A forrást közzéteszi Koncsol 1996, 16–17)

Az idézett urbáriumok családnévei mind magyar névalkotásra vezethetők vissza. Talán csak a *Kovács* (1574: *Kouach*, 1646: *Kouach*) okozhat némi tünődést, mivel azt a magyar és a szlovák nyelvközösség is magáénak mondhatja, lévén közszoí alapja mindkét nyelvben egyezik. Itt, ebben a közegben azonban bátran tekinthetjük akár magyar eredetű névnek is. De nézzük, milyen eredeztetést tulajdoníthatunk a 16–17. századi forrásokban felbukkanó többi névnek, s milyen megoszlást mutat a névanyag! Ha némiképpen egyszerűsítjük a kategóriákat,¹ s nem vesszük számításba a lehetséges motivációk alapján az összes elképzelhető típust, akkor öt fő cso-

portot különíthetünk el: 1. etnikai hovatartozásra, 2. foglalkozásra, 3. népnévre, 4. személynévre, 5. származási helyre, 6. testalkatra utaló nevekkel találkozhatunk. Ennek megfelelően:

1. etnikai hovatartozásra utal *Sydo* (5x), *Sido*;
2. foglalkozásra a *Kozoros*, *Soős* (2x) ~ *Sos* (2x), *Vargha* (2x), *Zabo*, *Szabo*, *Gereles*, *Koüach*, *Kouach* (2x), *Pynter*;
3. népnévre a *Toth*;
4. személynévre, azon belül:
 - a) régi egyházi személynévre a *Bereczk*, *Odor*, *Gálffy*, *Leolkes* (2x) ~ *Leölkes* ~ *Leölkes* (2x),
 - b) régi világi személynévre a *Banko*, *Csiba*, *Chyba* (4x), *Csyba*, *Chiba*, *Chomor* (3x), *Tabor*;
5. származási helyre, azon belül:
 - a) nagyobb tájegység nevét rejt magában a név a *Szalai* ~ *Szalaj* esetében,
 - b) konkrét településnév fedezhető fel a *Reni*, *Verekinei* ~ *Verekinej* nevekben;
6. testalkatra/nemzedékviszonyításra stb. utalnak a *Kyssa* (2x), és *Nagy*, *Nadj* családnevek.

A következő táblázat az egyes nevek gyakoriságát adja meg. Itt a két, 1646-ban még önálló település névanyagát értelemszerűen összevontam.

	Név	Gyakorisága	Százalék
1.	<i>Csiba</i>	7	14,00
2.	<i>Sidó</i>	6	12,00
3.	<i>Lelkes</i>	5	10,00
4.	<i>Sós</i>	4	8,00
5.	<i>Kovács</i>	3	6,00
6.	<i>Csomor</i>	3	6,00
7.	<i>Varga</i>	2	4,00
8.	<i>Szabó</i>	2	4,00
9.	<i>Szalai</i>	2	4,00
10.	<i>Verekneyi</i>	2	4,00
11.	<i>Kis</i>	2	4,00
12.	<i>Nagy</i>	2	4,00
13.	<i>Koszorús</i>	1	2,00
14.	<i>Gerelyes</i>	1	2,00
15.	<i>Pintér</i>	1	2,00
16.	<i>Tóth</i>	1	2,00
17.	<i>Bereck</i>	1	2,00
18.	<i>Odor</i>	1	2,00
19.	<i>Gálffy</i>	1	2,00
20.	<i>Bankó</i>	1	2,00
21.	<i>Tábor</i>	1	2,00
22.	<i>Rényi</i>	1	2,00

A huszonkét névből leggyakoribbnak a *Csiba* bizonyult, amelyet fentebb jellemző névnek mondtunk. A *Lelkes* itt még csak a harmadik helyet foglalja el. Megelőzi egy olyan név, a *Sidó*, amely, mint láttuk, máig használatos a településen. Csak ezután következik a *Kovács*, amelyet Hajdú Mihály a korabeli Magyarországon ún. általános

névnek talált (Hajdú 1994, I:145), tehát az egész magyar nyelvterületen elterjedtnek és nagyon gyakorinak számított.

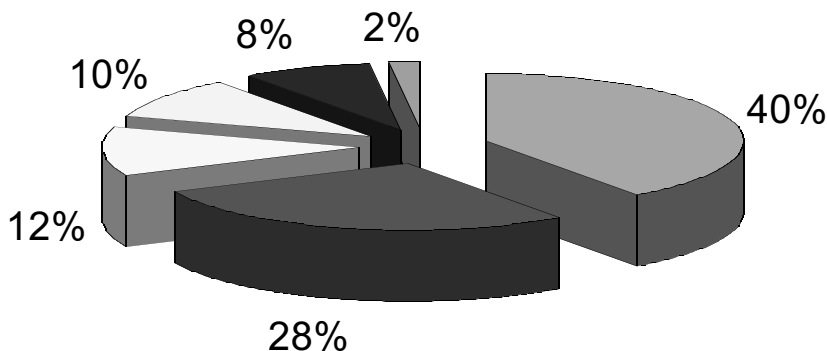
Az egyes típusok gyakori vagy ritka volta az eredet szerinti csoportosításkor érdekes összefüggésre világít rá. Ezt mutatja a következő táblázat és az azt szemléltető diagram. Eszerint leggyakoribbak a személynévi eredetű családnevek. Azon belül több a régi világi személynévet tartalmazó, mint az egyházi személynévre visszavezethető. Tekintélyes súlyt képviselnek a foglalkozásra utaló családnevek. A tulajdonságra utaló családnevek között csak testalkatra vonatkozókat találunk, ha ugyan a *Nagy* nevek mindegyike valóban ez utóbbi motivációval magyarázható. Ami igazán meglepő, hogy az ország más pontjain oly gyakori *Tóth* családnevet itt csupán egy személy viselte, miközben Hajdú Mihály azt a korabeli Magyarország egyik leggyakoribb nevének találja (vö. Hajdú 1994, I:138).

Az alábbi táblázat és diagram a fentebb ismertetett adatokat foglalja össze.

Személynév	Régi egyházi személynév	8	16,0%	40,0%
	Régi világi személynév	12	24,0%	
Foglalkozás		14	28,0%	28,0%
Etnikai hovatartozás		6	12,0%	12,0%
Származási hely	Nagyobb tájegység neve	2	4,0%	10,0%
	Konkrét település neve	3	6,0%	
Tulajdonság	Külső tulajdonság	4	8,0%	8,0%
	Belső tulajdonság		0,0%	
Népnév			2,0%	2,0%
Nemzedékviszonyítás			0,0%	0,0%

A korabeli Bögölypatony és Dióspatony között értelemszerűen vannak átfedések és különbségek is. Mindkét településen felbukkan a *Csiba*, *Kovács*, *Nagy*, *Sidó*. Ha összevetjük az itt fellelhető családneveket Hajdú Mihály 1526–1595 közötti anyagával – amely az 1574-ből származó listával nagyjából egyező időből származik, s az 1646-oshoz képest kissé korábbi –, érdekes összehasonlítást tehetünk. A felsorolt bögölypatonyi és dióspatonyi nevek közül általános, az ország más tájain is gyakori a *Kiss*, *Kovács*, *Nagy*, *Szabó*, *Tóth*, *Varga* (vö. Hajdú 1994, I:133, 137, 141). Ezek tehát gyakoriságuk miatt nem tekinthetők jellemzőeknek már abban a korban sem. Jellemző lehetett viszont a *Banko*, *Bereck*, *Chomor*, *Chiba* ~ *Chyba* ~ *Csyba*, *Galffy*, *Leolkes* ~ *Leölkes* ~ *Leölkes*, *Odor*. Ezen túl két olyan helynévi alapú családnev is szerepel a listában, amely településből csak egy-egy van a korabeli Magyarországon: *Reni*, *Verekinei* ~ *Verekinej*. Mindkét helynév – *Rény* és *Vereknye* – a korabeli Pozsony vármegye területén lokalizálható. Ezek tehát szintén helyet kaphatnak a jellemző nevek között. A két urbáriumban ránk maradt lista a törzsökös nevek meghatározásában is kiváló támpontnak számít, hiszen az az általam vizsgált periódus kezdetéhez képest is hozzávetőlegesen négyszáz évnyi rálátást biztosít.

A Patonyok családnevei (1574, 1646)

■ Személynév	■ Foglalkozás	□ Etnikai hovatartozás
□ Származási hely	■ Tulajdonság	■ Népnév

A bögölyi részen feljegyzettek közül az általam vizsgált közel száz évben is megtaláltam a következőket:

- Csomort, amely száz év átlagában a 7. leggyakoribb név (1,73%), az I–VII. időszakban mindvégig jelen van;
- Kist, amely száz év átlagában a 17. leggyakoribb név (0,9%), s az I–VII. időszakot vizsgálva csak a VII. korszakban nem találkozni vele;
- Tóthot, amely száz év átlagában a 21. leggyakoribb név (0,7%), s az I., II., V., VI. korszakban is regisztráltam;
- Koszorúst, amely száz év átlagában a 23. leggyakoribb név (0,64%), s az I., II., V. korszakban bukkant fel.

Ma is megvan a diósi részen följegyzettek közül a:

- Lelkes, amely száz év átlagában a leggyakoribb név (8,35%), az I–VII. időszakban pedig mindvégig jelen van;
- Varga, amely száz év átlagában a 2. leggyakoribb név (4,03%), s csak a VII. időszakban nem találkozni vele;
- Gálffi, amely száz év átlagában a 3. leggyakoribb név (3,61%), az I–VII. időszakban pedig mindvégig jelen van;
- Szalai, amely száz év átlagában a 20. leggyakoribb név (0,19%), s csak a II. és VII. időszakokban nem találkozni vele;
- Soós, amely száz év átlagában a 38. (0,19%), s az I–VII. időszakot vizsgálva a IV., V., VI. korszakban volt jelen;
- Vereknyei, amely száz év átlagában a 39. leggyakoribb név (0,16%), s bár nem a gyakorisági lista elején van, de az I. és VI. korszakban is fölbukkant.

Mindkét részen följegyezték és ma is megvannak a következő családnevek:

- Nagy, amely száz év abszolút rangsorában a 4. helyet foglalja el (3,29%), az I–VII. időszakban pedig mindvégig jelen van;
- Csiba, amely száz év abszolút rangsorában a 7. (1,73%), az I–VII. időszakban pedig mindvégig jelen van;
- Szabó, amely száz év abszolút rangsorában a 10. (1,47%), az I–VII. időszakban pedig mindvégig jelen van;
- Kovács, amely száz év abszolút rangsorában a 11. (1,38%), az I–VII. időszakban pedig mindvégig jelen van;
- Sidó, amely száz év abszolút rangsorában a 16. (0,96%), s az I–VII. időszakot vizsgálva csak a II. időszakban nem tűnt föl az anyakönyvek újszülöttekre vonatkozó rovataiban.

A bögyölyi részen följegyzettek közül az elmúlt száz évben egyszer sem bukkant föl a *Bereczk*, *Gereles*, *Pynter*, *Tabor*. A diósi részen följegyzettek közül: *Banko*, *Odor*, *Reni*. Ezek a családnevek a köztes négy évszázad során eltűntek a községből. Jellemző, hogy közülük négy a személynévi eredetű (*Bereczk*, *Tabor*, *Banko*, *Odor*), kettő a foglalkozásnevek (*Gereles*, *Pynter*), egy pedig a származási helyre utaló nevek (*Reni*) csoportjának fogyatkozását eredményezte.

Kiscétény

Jelenlegi ismereteink szerint az 1664-es török adóösszeírás az olyan első forrás, amely megőröki Kiscétény és Nagycétény családneveit. Eszerint Kiscétényben a tíz háztartás tizenegy fejadót fizető személyéből egyedül a Blaskovics által kérdőjellel megjelölt *Kadinec*ről feltételezhetjük a név szláv eredetét. A többi családnév és a mellettük feltüntetett keresztnévek magyar nyelvi arculatúak. Ezek a forrás szerint a következők: *Rudos István*, *Szile János*, *Cseríny Miklós*, *fia Miklós legény*, *Gimesi Benedik*, *Varga János*, *Kámán István*, *Szabó Jancsi*, *Hamar István*, *Kovács János* (Blaskovics 1989, 304). A nyelvhatár már akkortájt is a térségtől alig valamivel északabbra húzódhatott, amely a következő évszázadok során fokozatosan délebbre tolódott (vö. Dávid 1993, 7–32). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Nyitra vidéki települések egy jelentős részén már a török időkben is szép számmal adatolhatók a szláv eredetű családnevek, amelyek mellett Blaskovicsnál a magyarra történő visszaíráskor gyakorta szlávos keresztnetet találunk. Ez arra enged következtetni, hogy már sok településen akkor is a szlovák és magyar népesség keveredésével kell számolnunk. Hogy melyiken pontosan milyen arányban, annak megválaszolásában a család- és keresztnévek nyelvi alkata csak iránymutató lehet, de egészen pontos eligazítást nem képes nyújtani.

Kiscétény korabeli névanyagában a következő csoportokba sorolhatók be a családnevek:

1. foglalkozásra a *Kovács*, *Rudos*, *Szabó*, *Varga*;
2. személynévre, azon belül:
régi világi személynévre a *Kadinec*, *Kámán*;
3. származási helyre, azon belül:
konkrét településnév fedezhető fel a *Cseríny* (2x), *Gimesi* nevekben;
4. tulajdonságra utal a *Hamar* családnév;
5. nemzedékviszonyításra utal a *Szile* családnév.

Azonnal megjegyzendő, hogy a *Kámán* (Kálmán) kezdetben volt csak világi személynév. Később az egyház beemelte a nevet a Martirologium Romanumba. Ezen a néven két személyről is megemlékeznek a szentek sorában (*Colmannus* és *Colomannus*, vö. Nádasy 1928, 135, 212).

A defter sorrendjét követve tíz különféle családnév maradt ránk a korabeli Kiscétényből:

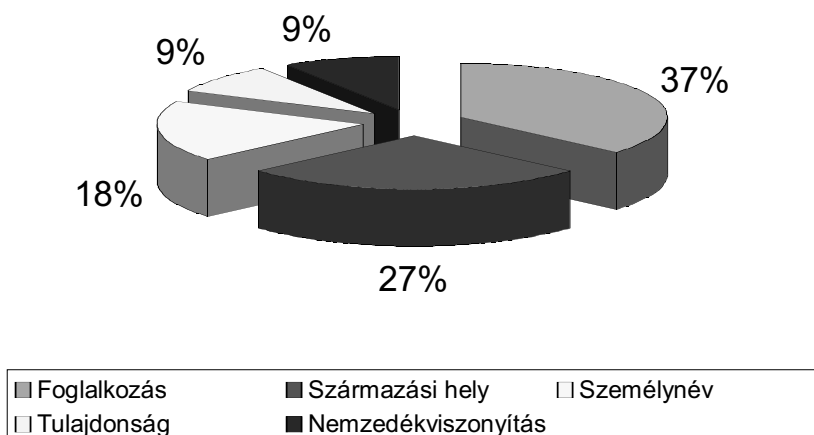
	Név	Gyakorisága	Százalék
1.	<i>Rudos</i>	1	9,09
2.	<i>Szile</i>	1	9,09
3.	<i>Cseríny</i>	2	18,18
4.	<i>Gimesi</i>	1	9,09
5.	<i>Varga</i>	1	9,09
6.	<i>Kámán</i>	1	9,09
7.	<i>Szabó</i>	1	9,09
8.	<i>Hamar</i>	1	9,09
9.	<i>Kovács</i>	1	9,09
10.	<i>Kadinec</i>	1	9,09

A fentebbi adatok táblázatba foglalása után a következő helyzetkép tárul elénk:

Személynév	régi egyházi személynév	0	0,00%	18,18%
	régi világi személynév	2	18,18%	
Foglalkozás		4	36,36%	36,36%
Etnikai hovatartozás		0	0,00%	0,00%
Származási hely	nagyobb tájegység neve	0	0,00%	27,27%
	konkrét település neve	3	27,27%	
Tulajdonság	külső tulajdonság	0	0,00%	9,09%
	belső tulajdonság	1	9,09%	
Népnév		0	0,00%	0,00%
Nemzedékviszonyítás		1	9,09%	9,09%

Ezt diagrammal is szemléltethetjük:

Kiscétény családnevei (1664)

Első pillantásra szembeötlő, hogy nincsenek népnevek és etnikai hovatartozásra utaló családnevek. Ennek azonban nem tulajdoníthatunk túlzott jelentőséget, mivel a listában kevés név szerepelt. Ami azonban már figyelemre méltó, hogy nagyobb számban bukkannak fel foglalkozásnevek, s ezzel párhuzamosan kevesebb a személynévi eredetű családnev. A származási helyre utaló családnevekben konkrét településnevekre ismerhetünk, de nincsenek a tövekben nagyobb tájegységekre emlékeztető elnevezések. Az összehasonlításakor figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a Patonyokban a *Kis* és *Nagy* nevek akár nemzedékviszonyító szerepet is betölthettek, bár a százalékok számításakor testi tulajdonságra utaló családnevekként soroltam be őket, ami meglehetősen önkényes eljárásnak tűnhet.

A családnevek közül – mint már említettem – csak egy tekinthető szláv eredetűnek. Megfejtése bizonytalan, de gyanítható, hogy a régi magyar *Kada* világi személynévhez járult az *-inec* képző (lásd a *Kada* címszót Kázmér 1993, 527; és az *-inec* képzőt Kniezsza 1965, 45, 48, 61, 75, 81, 104). Kniezsánál csupán néhány, ezzel a képzővel ellátott családnevet találunk, mint pl. a *Laurinec* (m. *Lőrinc*), *Vacsinec* ~ *Vaščinec* (< m–szlk. *Vaško* < *Ivan*), *Vaszilinec* (< ruszin *Vasilij*). Ezek mindegyike rövidült személynévi tövet rejt.

Az időbeliség érvényesítésekor fontos, hogy elvégezzük a korabeli és 20. századi névanyag összevetését, megállapítva, mely nevek maradtak fenn az évszázadok során. Tovább vizsgálandó, találhatók-e itt is jellemző és ún. törzsökös nevek. Bár tudom, ennek a vizsgálatnak jócskán korlátot szab a település kis lélekszáma. Ennek ellenére elvégeztem az összehasonlítást. Mindössze két családnev maradt fenn a rostán: a *Kovács* és a *Szabó*. Ezek a 20. században is mindvégig jelen vannak a településen. Ám mielőtt levonnánk a következtetést, hogy akkor ezek a nevek törzsökösnek számítanak, előtte meg kell állapítani, hogy a 17. századtól mindkettő általánosan elterjedt névnek számított a korabeli Magyarországon. 20. századi megletük éppúgy következhet folytonosságból, mint későbbi betelepülésből. Ennek megállapításához a kérdéses családnevek történetét is nyomon kellene követnünk, amit itt nem tudunk megtenni. A két családnev törzsökösségének eldöntése éppen a jelzett okokból megalapozatlan következtetésekre vezetne.

Nagycétény

Az 1664-es keletkezésű török defterben Nagycétény akkori adófizetőinek neve is ránk maradt (Blaskovics 1989, 283), ami itt is alapot ad az időbeliség szempontjának érvényesítésére. Eszerint a falu névanyagának nyelvi arculata alapján az 53 háztartásból szláv eredetűnek tűnik a *Javcsuk* (2x), *Jócsik*, *Kapinca* (2x) és *Kapince* (2x), *Kopal*, *Pálenka*, *Palica*. Valójában azonban a *Kapince* (szlk. *Kapinca*) annak a Nyitra megyei *Káp* községnek a szlovák helynévi megfelelője, amely már a defterben is szlovák alakban adatolható. Kiss Lajos a *Káp* és *Kapince* helynevek viszonyát párhuzamos névadással magyarázza (vö. Kiss 1988, I:680–681). Esetünkben tehát a szláv eredetű puszta helynév vált családnevvé. Ez a névadási mód inkább a magyar közösségre jellemző. A személynévvé vált puszta helynév egyébként meglehetősen gyakori a németben csakúgy, mint a magyarban, de a szlávban minden bizonnyal hungarizmus, esetleg germanizmus (vö. Mizser 2000, 17). A szláv eredetűek valamivel több mint ötödét teszik ki a névanyagnak (20,37%). Bizonytalan, hogy melyik

nyelvhez tartozik a *Darvacs*, de a töben a *Dárius* személynevet vélem felismerni (vö. Kázmér 1993, 282), amelyhez a szlovákban és magyarban egyaránt fellelhető *-acs* képző kapcsolódhatott (*-acs* és *-áč* képzőre vö. Kázmér 1993, 282; és lásd Kniezsánál a *Benkacs* nevet; Kniezsa 1965, 64). Mindkét nyelvhez tartozhat a *Kolár* (vö. Kniezsa 1965, 106). A *Kapincáról* a tövön lévő képzőbókor alapján állapítható meg, hogy szláv eredetű, de a tö alapját vagy a török *qap* 'rokon' (Kiss 1988, I:680–681) vagy a német *Kapp* 'kappan' képezi (vö. Brechenmacher 1957–1963, II:11). Az összeírás többi nevééről bizton megállapítható annak magyar eredete. Ezek a következők: *Ács*, *Balás* (4x), *Balog* és *Balok*, *Bodor* (2x), *Borbíl*, *Bugár*, *Csobándi*, *Csonka*, *Gele*, *Góla*, *Gonba*, *Hegedűs*, *Juhász* (2x), *Kaszan*, *Kovács* (2x), *Kuruc*, *Maszáros* (2x) ~ *Meszáros* és *Míszáros*, *Máté* (2x), *Pető*, *Sebes*, *Szabó*, *Szapi*, *Szenici*, *Terkés* (4x), *Tót* (3x). A felsoroltak közül talán csak a *Juhász* olyan, amelynek köznévi alapja magyar > szlovák irányú kölcsönzése ún. szlovák–magyar család-névre enged következtetni. (Megjegyzendő, hogy Fülöp László szerint a *Golával* kapcsolatban nem zárható ki teljesen annak szláv eredete sem. Kázmér Miklós ezt a nevet viszonylag gazdagon adatolja, s talán nem véletlen az sem, hogy forrásainak nagy része felső-magyarországi területekre – Gömör, Pozsony megye – vezet bennünket [vö. Kázmér 1993, 413]. Fülöp László szóbeli információját köszönettel fogadtam.)

Bár jelen munkában a családnevekkel foglalkozom, mégis itt teszek említést arról, hogy ugyanebben a listában a következő keresztnemekkel találkozhatunk: *Alberd* (2x), *András* (4x), *Balás* (2x), *Bálint*, *Benedik* (2x), *Gergöl* (4x), *György* (4x), *István* (7x), *Jancsi* (3x) és *János* (10x), *Jónás*, *Martin* és *Márton* (4x), *Mátyás*, *Mihál* (8x), *Miklós* (2x), *Pál*, *Tomás* (2x). Erre azért keríték sort, mert bár első pillantásra csupa magyar keresztnévvel van dolgunk, valójában azonban a *Martin*, *Mihál* és *Tomás* akár szlovák nyelvű viselő feltételezését is megengedi. Vagyis lehetséges, hogy a korabeli névhasználó közösség kétnyelvű volt.

A hajdani nagycétényi családnevek a következő névadási indítékokról tanúskodnak. A családnevek kialakulásakor a valamikori ős:

1. foglalkozására az *Ács*, *Borbíl*, *Gonba Hegedűs*, *Juhász* (3x), *Kovács* (2x), *Kuruc*, *Maszáros* (2x) ~ *Meszáros* és *Míszáros*, *Szabó*; *Kolár*;
2. népnévére a *Tót* (3x);
3. személynévére, azon belül:
 - a) régi egyházi személynévére a *Balás* (4x), *Darvacs*, *Gele*, *Máté* (2x), *Pető*, *Sebes*; *Jócsik*, *Javcsuk* (2x), *Pálenka*, *Palica*;
 - b) régi világi személynévére a *Bodor* (2x), *Terkés* (4x);
4. származási helyrére, azon belül:

konkrét településnév fedezhető fel a *Csobándi*, *Kapice* ~ *Kapinca*, *Kaszan*, *Szapi*, *Szenici* nevekben;
5. tulajdonságára, ezen belül:
 - a) külső testi tulajdonságára utal a *Csonka*, *Góla*;
 - b) belső, esetenként akár metaforikus tulajdonságára vagy valakinek a szokására utalhattak a *Balog*, *Balok*, *Bugár*; *Kopal*² családnevek.

További bizonytalanságokat is rejt a besorolás, de ezek nem mindegyikére térek ki, hiszen azokról a magyar eredetű nevek esetében a megfelelő szócikkeknel Kázmér Miklós családnévszótára is említést tesz (Kázmér 1993). Ezek közül a főbbek.

A *Sebes* név nemcsak a *Sebestyén* törövidítéses továbbképzése lehet, hanem külső testi tulajdonságra is utalhat. A *Palica* név a viselő által használt szimbolikus tárgy értelmezését is magába rejtheti (szlk. *palica* 'pálca'). Fejtörést okozott a *Gonba* etimologizálása is, hiszen joggal számolhatunk a *Gomba* téves lejegyzésével csakúgy, mint a *Gonda* név elírásával. Ez utóbbi esetben régi egyházi személynév törövidítéses továbbképzésére kell gondolnunk (vö. Kázmér 1993, 416). Problémát okozott a *Javcsuk* megfejtése is. Itt a tővégi szláv *-čuk* képző jól felismerhető. A tő kétféle megközelítést is megenged: vagy a *Jakub* törövidítésével kell számolnunk, de ez esetben nem tudjuk kellően magyarázni a képző előtti *v* elemet, vagy a szláv/szlovák *javur* 'jávör, juhar' tövet próbáljuk benne etimologizálni. Magam az első mellett döntöttem, de nem zárom ki a másodikként említett lehetőséget sem.

Nagycétényen az 1660-as években a legtöbb nevet egy-egy önálló adózónak számító család viselte. Csupán a *Balázs*, *Mészáros*, *Terkés*, *Kapinca* (4x), *Juhász*, *Tóth* (2x), *Balog*, *Bodor*, *Javcsuk*, *Kovács*, *Máté* (2x) családnév volt az egyszeri előforduláznál gyakoribb. Ezt mutatja az alábbi táblázat, amelyben a több alakváltozatban előforduló neveket az egyszerűség kedvéért mai alakjukban adom meg:

	Név	Gyakorisága	Százalék
1.	<i>Balás</i>	4	7,41
2.	<i>Kapinca</i>	4	7,41
3.	<i>Mészáros</i>	4	7,41
4.	<i>Terkés</i>	4	7,41
5.	<i>Juhász</i>	3	5,56
6.	<i>Tót</i>	3	5,56
7.	<i>Balog</i>	2	3,70
8.	<i>Bodor</i>	2	3,70
9.	<i>Javcsuk</i>	2	3,70
10.	<i>Kovács</i>	2	3,70
11.	<i>Máté</i>	2	3,70
12.	<i>Ács</i>	1	1,85
13.	<i>Borbí</i>	1	1,85
14.	<i>Bugár</i>	1	1,85
15.	<i>Csobándi</i>	1	1,85
16.	<i>Csonka</i>	1	1,85
17.	<i>Darvacs</i>	1	1,85
18.	<i>Gele</i>	1	1,85
19.	<i>Góla</i>	1	1,85
20.	<i>Gonba</i>	1	1,85
21.	<i>Hegedűs</i>	1	1,85
22.	<i>Jócsik</i>	1	1,85
23.	<i>Kaszan</i>	1	1,85
24.	<i>Kolár</i>	1	1,85
25.	<i>Kopal</i>	1	1,85
26.	<i>Kuruc</i>	1	1,85
27.	<i>Pálenka</i>	1	1,85
28.	<i>Palica</i>	1	1,85
29.	<i>Pető</i>	1	1,85
30.	<i>Sebes</i>	1	1,85
31.	<i>Szabó</i>	1	1,85
32.	<i>Szapi</i>	1	1,85
33.	<i>Szenici</i>	1	1,85
	Összesen	54	

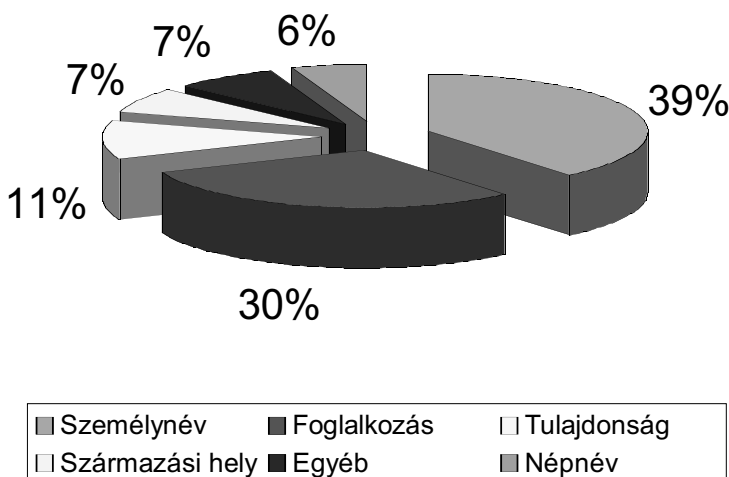
Különösen szembeötlő, hogy itt a korban általánosnak mondható családnevek egyike sem áll az élen. Viszont ott van az élbolyban a *Tót* és a *Kovács*. Ez utóbbi tény nagyjából megfelel annak az általános helyzetképnek, amelyet Hajdú Mihály a középmagyar korról kapcsolatban felvázolt (Hajdú 1994, I:145).

A névadás motivációjának vizsgálata során a következő számszerű adatokat kaptam:

Személynév	régi egyházi személynév	15	27,78%	38,89%
	régi világi személynév	6	11,11%	
Foglalkozás		16		29,63%
Etnikai hovatartozás		0		0,00%
Származási hely	nagyobb tájegység neve	0	0,00%	7,41%
	konkrét település neve	4	7,41%	
Tulajdonság	külső tulajdonság	2	3,74%	11,11%
	belső tulajdonság	4	7,41%	
Népnév		3		5,56%
Egyéb		4		7,41%

Az összesített adatokat a szemléletesség kedvéért kördiagramon is ábrázoltam. Íme:

Nagycétény családnevei (1664)

Nagycétény esetében is igen érdekes, mi maradt meg a fentebb tárgyalt 17. századi névanyagból a 20. századra. Továbbá megvizsgáljuk, mely családnevek számítanak törzsökösnek, illetőleg melyek a jellemző nevek.

A 20. századi névanyagban is végig jelen vannak a következők: *Mészáros* (3.) (4,31%), *Borbély* (4.) (3,91%), *Balácsi ~ Balázs* (7.) (2,89%), *Jócsik* (10.) (2,22%), *Kovács* (36.) (0,53), *Szabó* (40.) (0,38%). A név mögött arab számmal jelöltem a 20. századi sorrendre vonatkozó adatot, s a gyakoriságot százalékban is megadtam. Némi magyarázatra szorul, miért társítottam az 1664-es *Baláshoz* a *Balácsi*

családnevet. Való igaz, a 20. századi alakon *-i* (< *-a/-e*) patronimikum-képző van, a török defterben viszont a név pusztá tőalakban található. Ezzel kapcsolatban úgy gondolom, tollban maradt tővéggel lehet dolgunk, ugyanis az idegen ajkú lejegyző nem sok jelentőséget tulajdoníthatott annak, hogy a név végén hallatszott-e a morfológiai funkciójú vokális vagy sem.

A defterből beazonosítható többi név a 20. század folyamán csak itt-ott bukkant fel. Ezek a következők: *Máté* (0,20%), *Balogh* (0,16%), *Tóth* (0,13%), *Hegedűs* (0,07%), *Bogár* (0,07%), *Kollár* (0,04%), *Ács* (0,02%). A 20. századi korszakonkénti megoszlásukat mutatja be a táblázat:

	Szám	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
<i>Máté</i>	9	0,39%	0,32%	–	–	–	–	–
<i>Balogh</i>	7	–	–	1,08%	0,22%	0,36%	–	–
<i>Tóth</i>	6	–	–	0,36%	0,22%	–	0,35%	1,67%
<i>Hegedűs</i>	3	–	–	–	2	1	–	–
<i>Bogár</i>	3	–	–	–	–	0,12%	0,71%	–
<i>Kollár</i>	2	–	–	–	–	0,12%	0,35%	–
<i>Ács</i>	1	–	–	–	–	–	–	0,56%

A számbavétel természetesen egyik név esetében sem jelenti automatikusan a hajdani családok folytonosságát, csupán a név kontinuitásáról van szó itt is és a többi község esetében is.

Nincs meg a mai névanyagban: *Bodor*, *Csobándi*, *Csonka*, *Gele*, *Góla*, *Gonba*, *Juhász*, *Kaszan*, *Kuruc*, *Pető*, *Sebes*, *Szapi*, *Szenici*, *Terkés*, *Javcsuk*, *Kapinca* ~ *Kapince*, *Kopal*, *Pálenka*, *Palica*, *Darvacs*.

A fentiekből következően törzsökös neveknek látszanak a *Mészáros*, *Borbély*, *Balázs* ~ *Balázs*, *Jócsik*, *Kovács*, *Szabó*. Ezek egyébként a község mai névanyagában is a leggyakoribbak között foglalnak helyet. A felsoroltak közül jellemző névnek tűnnek Nagycétényben a *Mészáros*, *Borbély*, *Balázs* és a *Jócsik*. Ezekhez társulnak majd azok a letagadhatatlanul nagycétényi nevek, amelyek a török időket követően honosodnak meg a faluban, s az ilyen nevet viselő családokat ma is messze földön a szóban forgó településhez kötik. Itt említhetjük többek között a Rákóczi-szabadságharc táján gyökeret verő *Presinszky* és *Motesicki*. Az előbbi egyúttal a faluban ma is a leggyakoribbnak számító családnév. Rajtuk kívül jellemző neveknek tűnnek a 20. századi névanyagban: *Berkes*, *Ficza*, *Kisucky*, *Szőke*, *Szusztor*.

Jegyzetek

1. Nem kívánok annak taglalásába belefogni, hogy bizonyos nevek milyen besorolást tennének még lehetővé. Elég utalni arra, hogy a *Kis*, *Nagy*, *Sídó*, *Tót* családnevek létrejöttében sokféle motivációval számolhatunk. A *Kis* utalhat testalkatra, de hajdan elláthatott nemzedékviszonyítást is (Kázmér 1993, 596), a *Nagy* a testi tulajdonságon kívül életkorra, nemzedékek közötti viszonyra, vagyoni helyzetre, a társadalomban betöltött jelentős szerepre, tisztségre is utalhatott. Ez utóbbira engednek következtetni pl. a *főnagy* 'falunagy', *hadnagy*, *násznagy*, *várnagy* stb. típusú összetételeink (vö. Hajdú 1994, I:136). A *Sídó* és *Tót* pedig nemcsak etnikai, vallási motivációra ad következtetési lehetőséget, hanem az ilyen személyekkel való kapcsolattartásra, az általuk lakott területről való származásra, hajdani együttélésre stb. is utalhat. Megjegyzendő, hogy a *Sídó* név motivációjában jog-

- gal feltételezhető a vallási hovatartozás, bár Kázmér ezen túl egyéb névadási indítékkal is számol (Kázmér 1993, 1168), nevezetesen a *Zsigmond* törövidítéses képzésével. Mizser Lajos pedig egyértelműen a latin *Sidonius* rövidülésének tartja a *Sídót* (vö. Mizser 2000, 7), tagadva a népnévi eredeztetést.
2. *Kopal* családnév besorolását lásd Knappová kézikönyvében (vö. Knappová 1992, 29).

Irodalom

- Blaskovics József 1993. *Az újvári ejálet török adóösszeírásai*, Pozsony.
- Brechenmacher, J. K. 1957–1963. *Etimologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen*. Bd. 1–2. Limburg.
- Constantinescu, N. A. 1963. *Dictionar onomastic romînesc*. Bukarest, 1963.
- Dauzat, Albert 1951. *Dictionnaire Étymologique des Noms de Famille et Prénoms de France*. Paris.
- Dávid Zoltán 1993. *A magyar–szlovák nyelvhatár 1664-ben az érsekújvári ejalet területén*. Budapest, 7–32. p. /KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfiai Füzetek, 12. 1./
- Gergely Piroska, B. 1981b. *A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata*. Budapest. /Nyelvtudományi Értekezések, 108./
- Hajdú Mihály 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)*. I–III. köt. Budapest. (Kézirat.)
- Horváth Ildikó–Telekiné Nagy Ilona 2000. *Csilizkőz földrajzi nevei*. Pozsony, Kalligram. /Csallóközi Kiskönyvtár./
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Knappová, Miloslava 1992. *Příjmení v současné češtině. Jazyková příručka*. Liberec, AZ KORT, a.s.
- Kniezsa István 1965. *A magyar és a szlovák családnevek rendszere*. Budapest. (Kézirat.)
- Koncsol László 1996. *Patonyföld. A hűbériség történelmi forrásaiból*. I. köt. Pozsony, Kalligram. /Csallóközi Kiskönyvtár./
- Mizser Lajos 2000. *Tirpák vezetéknévek*. Nyíregyháza, Stúdium Kiadó.
- Nádasdy Marián (szerk.) 1928. *Római martirologium*. 2. kiad. Székesfehérvár.
- Naumann, Horst 1989. *Familiennamenbuch*. 2., javított kiadás. Leipzig, VEB Bibliographischer Institut.
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva*. Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2001, 50–53. p.
- Sebők László 1997. *Határokon túli magyar helységnevszótár*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Svoboda, Jan 1964. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha.
- Vörös Ferenc, 1999. *Anyakönyvi adalékok a csehszlovákiai és szlovákiai magyarság jogfosztottságához. 1918-tól napjainkig*. Budapest, 204–212. p. /Névtani Értesítő, 20./
- Vörös Ferenc 2001a. *A hatalomváltások következményei a Felvidéken a XX. századi névadásban*. In: 11. *Élőnyelvi Konferencia. Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének Évkönyve. Különszám*. Újvidék, 47–58. p.
- Vörös Ferenc 2001b. *Családnevek vizsgálata négy szlovákiai községben az 1896–1999 közötti időszakban*. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 1. sz. 83–120. p.

- Vörös Ferenc 2002a. Magyar-szlovák családnevek nyelvföldrajzi vallomása. In: Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttmann Miklós (szerk.): *IV. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2001. augusztus 23–25.* Szombathely, 2002, 305–315. p.
- Vörös Ferenc 2002b. Nyelvváltás és -tartás a keresztnévhasználat tükrében két Nyitra környéki községben. In: Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János (szerk.): *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.).* Debrecen–Jyväskylä, 139–153. p.
- Vörös Ferenc 2003. *Felvidéki családnevek onomatodialektológiai vallomása.* Budapest, 143–147. p. /Névtani Értesítő, 25./

FERENC VÖRÖS

FAMILY NAMES IN WESTERN SLOVAKIA IN TIME DIMENSION

It is a well-known fact that certain family names originate from a characteristic region or even concrete settlement, others from an entire linguistic territory. Although in consequence of the moving of population from time to time changes in names occur in every territory. In his study the author tries to find out which family names can be considered to be frequent, characteristic, or primary on four Western Slovakian territories (Balony, Diósförgepatony, Kiscétény, Nagycétény) from the end of the 19th C to the present (dividing the given time period into seven sub-periods). The sources of the study were Turkish defters, urbaria, several lists, religious and state registries.

By the author *frequent family names* are considered those names that are heavily burdened and within a given time interval in the circle of the bearers of the particular name are ranked in absolute order of rank in the first 10-15 names.

Characteristic names are those that on the given settlement, differ from names generally used in other geographical units, environments.

Primary names are by the author considered old native names of the given territory, regardless of the frequency of the name.

In all the four villages there are family names that are considered to be primary names, evidenced by sources that remained from earlier centuries, although there is a number of such names that were revealed during the researched time interval for the first time.

The author introduces five main groups of names that refer to: 1. ethnicity, 2. profession, 3. folklore, 4. proper name, 5. origin, 6. figure and reveals their frequency.

Ténykép a határon túli felsőoktatási, kutatási és fejlesztési támogatásokról és hasznosulásukról

ZSUZSANNA LAMPL

378.4(437.6=945.11):308

FACTUAL PICTURE ON HIGHER EDUCATION, RESEARCH, AND DEVELOPMENT SUPPORTS

GRANTED TO PEOPLE BEYOND THE BORDER AND THEIR UTILISATION

Branch departments of Hungarian universities and colleges in Slovakia. Questionnaire survey provided with the students of these departments. Results of questionnaire surveys provided with students who pursued their PhD- and DLA-courses in Hungarian institutions. Results of the questionnaire survey provided with the participants of the Domus programme.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet 2001 óta vesz részt egy az egész Kárpát-medence magyarságára kiterjedő kutatásban, amely a *Nemzeti kutatási és fejlesztési program. A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk, 5/150/2001. Kutatási projektum* címet viseli. A kutatás célja felmérni, elemezni és értelmezni az 1990 óta a határon túli felsőoktatási és kutatóintézeteknek nyújtott támogatások hasznosulását, konkrétan: a magyarországi egyetemek és főiskolák kihelyezett tagozatain folyó képzés, a Domus-program és a PhD-/DLA-képzés hatékonyságát. A program vezetője Berényi Dénes professzor, a szlovákiai regionális koordinátor Tóth Károly. A Fórum Kisebbségkutató Intézet a kutatás szlovákiai részét végzi. Ennek a munkának egyik részeredménye volt az a 2002. október–decemberében készült kérdőíves felmérés, amelynek eredményeit az alábbiakban ismertetjük.

A magyarországi egyetemek és főiskolák kihelyezett tagozatain tanuló és végzett diákokkal készült kérdőíves felmérés eredményei

Szlovákiában több helyen van lehetőség magyarországi egyetemek és főiskolák kihelyezett képzésén részt venni.

1992-től folyik levelezői képzés a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán (Győr), a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán (Sopron), illetve a Szent István Egyetem Kertészeti Főiskolai Karán (Kecskemét), amelyhez péntek-szombatonként nyújt konzultációs lehetőséget a Komáromi Városi Egyetem (Schola Comaromiensis).

Szintén 1992-ben alakult a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kara Kassai Konzultációs Központja, amely a Kassai Magyar Tannyelvű Középfokú Ipari Iskolában kapott helyet, és alsó tagozatos pedagógusokat képez.

A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem (BKE) 1993. október 3-án indította el Királyhelmecen a kihelyezett főiskolai programját, amely nappali képzési rendszerben 8 szemeszter alatt ad főiskolai szintű diplomát, üzleti és menedzsment szakterületre koncentrálna, pénzügyi és marketing specializációkkal.

1998-tól a Gábor Dénes Főiskola két helyen is jelen van Szlovákiában levelezői képzéssel Kassán, illetve nappali képzéssel Diószegen.

A kecskeméti Modern Üzleti Tudományok Főiskolája tatabányai központjának kihelyezett képzése 1998-ban indult Dunaszerdahelyen.

A felsoroltak közül az elmúlt évtizedben a legfrekvenciáltabb a királyhelmeci és a komáromi ún. városi egyetemi képzés volt. A Komáromi Városi Egyetemen az elmúlt 10 évben 400 hallgató végzett (Sidó Zoltán: *Közügy. A Komáromi Városi Egyetem jubileumi évkönyve 1992–2002*. Schola Comaromiensis. Belső használatra. Komárom, 2002. 119. p.).

A kihelyezett képzés egy magasabb formája alakult ki 1999-ben Komáromban a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, majd később a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem megjelenésével. Ezek ugyanis egyetemi képesítést nyújtanak.

A 90-es évek elején kialakított kihelyezett képzések az itthon tanulás egyik alternatíváját jelentik a szlovákiai magyar hallgatók számára, felsőfokú képesítés megszerzésére adnak alkalmat, jellegüknél fogva munka mellett is végezhető, a hasznosulásuk éppen ezért a konkrét közegben zökkenőmentes lehet. Előnye a képzésnek, hogy Szlovákiában folyik, így az elvándorlás (a Magyarországon maradás) kérdése fel sem merül.

Ugyanakkor a kihelyezett képzés az egyik legproblematisabb képzési formának bizonyult az elmúlt években. Elsősorban azért, mert míg a 90-es évektől kezdve nagyvonalúan Városi Egyetemnek nevezte magát ez a képzési forma Szlovákiában, fokozatosan kiderült, hogy a legtöbb esetben hétvégi konzultációs központokról volt szó a magyarországi főiskolákon tanuló levelező hallgatók számára.

A másik komoly problémát a két ország közötti eltérő felsőoktatási rendszer jelentette. Szlovákiában ugyanis csak egyetemi képzés van. A városi egyetemeken folyó képzés pedig főiskolai végzettséget adott, így főleg a pedagógusok esetében az iskolákon (munkahelyen) nem ismerték el a hallgatók végzettségét, és nem kapták meg a megfelelő bérkategóriát. Kétéves további tanulmánnyal ugyan befejezhető volt az egyetem, illetve elérhető volt a megfelelő fokozat, de ez időbe és pénzbe került, és a hallgatókat erre nem készítették fel kellően. A városi egyetemek esetében ez a kérdés máig megoldatlan. Enyhített a helyzeten, hogy ma már mindenki ennek tudatában választja a pedagógus pályát magyarországi főiskolán.

Az egyéb szakok esetében ez nem okozott ekkora feszültséget a hallgatók körében, hiszen ők – a legtöbb esetben – a magánszférában helyezkedtek el, ahol a bérkategóriák kérdése ilyen élesen nem jelentkezik.

Összefoglalva elmondható, hogy ezek a kihelyezett képzési formák tovább élnek Szlovákiában, és beilleszkedtek a „szlovákiai magyar” felsőoktatási rendszerbe. Feltételezhető, hogy még hosszú ideig fennmaradnak, hiszen a legtöbbje vagy regionális, vagy valamilyen speciális szükségletet elégít ki.

A felmérést a Komáromi Városi Egyetem hallgatói körében végeztük. Ezt a választ több szempont is indokolta. Nem szerettük volna egybemosni a különböző kihelyezett képzéseket, hiszen azok mindegyike valamilyen speciális jeggel rendelkezik (pl. a királyhelmeci nappali képzés, és nem levelező stb.), mert az összehasonlításuk nehézséget okozott volna. Ha az összes kihelyezett képzés végzettjeit vettük volna alapul, ezek kis számmal kaptak volna helyet a mintában, és úgyszintén ne-

hézséget okozott volna az értékelésük. Ezért választottuk a komáromi reprezentatív mintát, és az eredmények kielégítőnek bizonyultak. Természetesen a jövőben elképzelhető, hogy kontroll-mintaként megvizsgáljuk a többi kihelyezett képzésen résztvevőket is, a jelen kutatás ezt nem tette lehetővé.

A kérdőívet 108-ból 41 személy töltötte ki. Valamennyien magyar nemzetiségűek. Ketten Magyarországon élnek, a többiek Szlovákiában.

A kérdőívet kitöltők 20 százaléka férfi, 80 százaléka nő. Életkoruk 22 évtől 45 évig terjed, de a huszonévesek dominálnak, amint azt az 1. táblázat is szemlélteti:

1. táblázat. A válaszadók életkora

Személyek száma	Életkor
1	45
2	44
1	41
3	37
1	36
2	34
2	33
2	29
4	28
5	27
4	26
4	25
6	24
1	23
3	22

Családi állapotuk vegyes, 42 százaléuk még nőtlen, illetve hajadon, 54 százaléuk házas, ketten élnek élettársi kapcsolatban. A többségnek nincs gyermeke (59%), 17 százaléuknak 1 gyermeke, 24 százaléuknak 2 gyermeke van.

A válaszadók 64 százaléka római katolikus, 17 százaléuk református, 17 százaléuk felekezeten kívüli, egy személy pedig az „egyéb” vallási kategóriába sorolta be magát.

Munkaerő-piaci státusuk szerint a többség alkalmazottként dolgozik (73%), 2 személy vállalkozik. Amellett, hogy aktív kereső, a válaszadóknak 12 százaléka tüntette fel, hogy továbbképzésben vesz részt. Ketten szülési szabadságon vannak, de van állásuk is, hárman viszont munkanélküliek (ebből egy személy munkanélküli járadékos, egy szociális segélyezett, egy pedig járadék nélküli). A képzés ideje alatt a válaszadók 59 százaléka folyamatosan dolgozott, 17 százaléuk ha nem is folyamatosan, de többnyire állásban volt. Egynegyedük inkább nem (10%) vagy egyáltalán nem dolgozott (14%). Arra a kérdésre, hogy a képzés ideje alatt szakirányuknak megfelelő munkát végeztek-e, a válaszadók fele igennel válaszolt – egyértelmű igennel 44 százaléuk, többnyire ilyen munkát 7 százaléuk végzett. Egyharmaduk viszont más területen dolgozott.

Felsőfokú tanulmányaik megkezdése előtt a válaszadók 59 százaléka gimnáziumi, 42 százaléuk szakközépiskolai érettségi bizonyítványt szerzett. Többségük itt-hon végezte el a gimnáziumot vagy szakközépiskolát (92%), s egy személy kivételé-

vel valamennyien magyar tannyelvű iskolába jártak. Magyarországon ketten érettségiztek.

Felsőfokú tanulmányaikat a következő intézmények kihelyezett tagozatain végezték:

2. táblázat. Melyik intézmény kihelyezett tagozatára járt Ön?

Az intézmény neve	Hányan látogatják ezt az intézményt
Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola, Győr	22
Benedek Elek Pedagógia Főiskola, Sopron	9
SZIE-KTK, Kecskemét	10

A legtöbben – a válaszadók fele – a győri Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolát látogatták, majd a soproni és a kecskeméti intézményeket. Ezekbe 1993-tól folyamatosan iratkoztak be (részletesen a 3. táblázat szemlélteti), a legtöbben 1994-ben és 1996-ban.

3. táblázat. Melyik évben iratkozott be?

A beiratkozás éve	Beiratkozottak száma	%
1993	5	12
1994	10	24
1995	6	15
1996	11	27
1997	1	2
1998	8	20
Összesen	41	100

A kihelyezett képzést már valamennyien befejezték.

4. táblázat. Melyik évben fejezte be a kihelyezett képzést?

A befejezés éve	Hányan végeztek ebben az évben	%
1997	12	29
1998	8	20
2000	12	29
2002	9	22
Összesen	41	100

A kezdet kezdetén, tehát amikor dönteni kellett, hogy milyen oktatási intézményben kívánnak továbbtanulni, a válaszadók többsége a hazai sajtóból, ismerősei elmondásából, valamint az előző iskolából értesült a kihelyezett tagozatok létéről. Amint azt az 5. táblázat is szemlélteti, az internet és a magyarországi média egyáltalán nem játszott szerepet a tájékozódásukban, s a hazai rádió és televízió, de még a munkahely sem tekinthető a vizsgált kérdést illetően meghatározó információforrásnak.

5. táblázat. Honnan értesült a kihelyezett tagozatok létéről?

Információforrás	%
Ismerősei tájékoztatták	31
Szülőföldi újság	23
Ismerősök + szülőföldi újság	18
Előző iskola	8
Előző iskola + ismerősök	8
Szülőföldi újság + rádió, tévé	5
Munkahely	3
Szülőföldi újság + munkahely	3
Egyéb forrás	3
Internet, magyarországi sajtó, magyarországi rádió, tévé	0

A kihelyezett képzésre motiváló tényezők közül egyértelműen a diploma és/vagy szak-képzettség megszerzése, valamint a magyar nyelvű oktatás szerepelt az első helyen:

6. táblázat. Miért jelentkezett a kihelyezett képzésre? (%)

Felsőfokú végzettség és/vagy szakképzettség + magyar nyelven akart tanulni	57
Felsőfokú végzettség és/vagy szakképzettség	17
Ez volt az anyagilag leginkább kedvező felsőoktatási forma	9
Felsőfokú végzettség és/vagy szakképzettség + a munkahelye megtartása mellett kívánt továbbtanulni	9
Felsőfokú végzettség és/vagy szakképzettség + új szakképzettséget kívánt szerezni	4
Ez volt az anyagilag leginkább kedvező felsőoktatási forma + új szakképzettséget kívánt szerezni	4

Visszatekintve az elmúlt évekre, a válaszadók 88 százaléka jónak minősíti az oktatás színvonalát, ebből 61 százalék nagyon jónak, 27 százalék pedig inkább jónak. 10 százalékuk szerint közepes volt.

7. táblázat: Mi az Ön véleménye az oktatás színvonaláról?

Értékelés	%
1 – egyáltalán nem jó	0
2	0
3	10
4	27
5 – nagyon jó	61
9 – nem tudom eldönteni	2
Összesen	100

8. táblázat: Hogyan ítéli meg, könnyű volt elvégezni az adott képzést?

Értékelés	%
1 – egyáltalán nem könnyű	17
2	17
3	52
4	10
5 – nagyon könnyű	2
9 – nem tudom eldönteni	2
Összesen	100

Amint az a 8. táblázatból kiderül, nem igazán volt könnyű elvégezni a képzést.

A válaszadók inkább tartják igényesnek az adott képzést, mint könnyűnek, de a legtöbbjük szerint közepesen igényes. Itt érdemes megjegyezni, hogy a tudományos diákköri tevékenységbe csupán egy személy kapcsolódott be (néprajzos), a többiek nem.

A továbbiakban azt tekintjük át, melyek voltak az elvégzett oktatási intézmények legnagyobb előnyei, de azt is, hogy a képzés ideje alatt mi okozta a válaszadók számára a legnagyobb nehézségeket.

9. táblázat. Mi az Ön által választott továbbképzés három legfőbb előnye? (%)

Előnyök	Elsősorban	Másodsorban	Harmadsorban
A lakóhelyhez való közelség	12	5	17
A jó színvonal	42	20	10
A könnyű vizsgák	0	0	2
A hétvégi órák	2	10	17
A magyarországi utazások	0	0	0
A magyarországi tanárok	7	27	15
A magyar oktatási nyelv	34	32	17
Az alacsony költségek	5	10	0
A honosítható diploma	2	2	10
A könnyű bejutás	0	0	0

A legnagyobb előny a jó színvonal, a magyar oktatási nyelv és a lakóhelyhez való közelség. Ezekhez társulnak másodsorban a magyarországi tanárok, a hétvégi órák és az alacsony költségek, harmadsorban pedig a honosítható diploma, miközben a második és a harmadik választás is megerősíti a jó színvonal és a magyar oktatási nyelv fontosságát.

10. táblázat. Mi okozza/okozta az Ön számára a képzés ideje alatt a három legfőbb nehézséget? (%)

Nehézségek	Elsősorban	Másodsorban	Harmadsorban
Magas anyagi terhek	3	3	8
Gyenge oktatási színvonal	3	0	0
Nagyon magas oktatási színvonal	0	7	4
Az alacsony társadalmi elismertség	26	10	25
Alacsony óraszám	3	29	4
Kevés gyakorlati ismeret	46	16	13
Konzultáció hiánya	0	0	25
Nem megfelelő közösség	0	0	4
A saját munkával való egyeztetés	13	19	4
Sok hétvégét elfoglalt	5	13	4

A válaszadók elsősorban a gyakorlati ismeretek hiányára, az alacsony társadalmi elismertségre és a saját munkával való egyeztetés során felmerülő problémákra panaszkodnak. Másodsorban az alacsony óraszámra, valamint arra, hogy a képzés sok hétvégéjüket elfoglalta, harmadsorban pedig a konzultációk hiányára. A kevés gyakorlati ismeret, valamint az alacsony társadalmi elismertség azonban a második és harmadik választásnál is szembetűnő hangsúlyt kap. A kihelyezett képzés továbbfejlesztésével kapcsolatos javaslatok is egyértelműen arra irányulnak, hogy erősítsék meg a gyakorlati képzést, és legyen több konzultációs lehetőség.

Mindent összevetve azonban a képzések megítélése inkább pozitív. Mindenki gazdagodott általuk – főleg tudásban –, amint azt a 11. táblázat is szemlélteti.

11. táblázat. Milyen személyes előnyt adott a képzési forma? (%)

Új, hasznos ismeretek + szakkönyvek beszerzése	32
Új, hasznos ismeretek + rendszerezett tudás	20
Új, hasznos ismeretek	12
Új, hasznos ismeretek + rendszerezett tudás + szakkönyvek beszerzése	12
Rendszerezett tudás + szakkönyvek beszerzése	8
Szakkönyvek beszerzése	8
Új, hasznos ismeretek + rendszerezett tudás + magyarországi képzési programokba való bekapcsolódás	4

A kihelyezett képzés ideje alatt a 41 személy 93 százaléka más felsőfokú oktatási intézmény által meghirdetett képzésre nem jelentkezett. Ketten jelentkeztek, de végül is más képzésre nem jártak.

Bár ösztöndíjat, egyéb anyagi támogatást a válaszadóknak csupán 37 százaléka kapott, 88 százalékuknak nem voltak anyagi gondjai az oktatással kapcsolatban. Egészen pontosan:

12. táblázat. Gondot okozott-e az oktatással kapcsolatos anyagi költségek fedezése? (%)

Igen, végig gondot jelentett	5
Többször igen	7
Többször nem	64
Nem, egyáltalán nem jelentett gondot	24

Egy további kérdés során a válaszadók 68 százaléka újfent megerősítette, hogy a képzés ideje alatt nem voltak anyagi nehézségei. Akik mégis küszködtek anyagi jellegű gondokkal, azért vállalták a képzést, mert felsőfokú végzettséget akartak szerezni, vágytak arra, hogy gyarapíthassák a tudásukat, ugyanakkor anyanyelvükön szerettek volna továbbtanulni.

A jelenlegi munkahely a válaszadók csaknem felénél (49%) megfelel a megszerzett képesítésnek. Részben képzettségének megfelelő munkahelyen 22 százalékuk dolgozik, 17 százalékuk munkahelye pedig nem felel meg a képesítésüknek. Hogyan értékeli a kihelyezett tagozaton szerzett tudást a munkahely vezetősége? A következő adatokból az derül ki, hogy vegyesen, bár a pozitívan értékelők részaránya a legnagyobb (34%).

13. táblázat. Hogyan értékeli a munkahelyi vezetőség a kihelyezett szakon szerzett tudást? (%)

1 – egyáltalán nem értékeli	15
2	10
3	17
4	17
5 – nagyra értékeli	17
Nem tudom eldönteni	10
Nincsenek munkatársaim	15

A továbbiakban arról kapunk képet, milyen véleménnyel vannak a munkatársak, családtagok, barátok, ismerősök arról, hogy a válaszadó az adott oktatási intézményt választotta.

14. táblázat. Mi a munkatársai, családtagjai, barátai, ismerősei véleménye arról, hogy Ön ezt az oktatási intézményt választotta? (%)

Értékelés	Munkatársak	Családtagok	Barátok, ismerősök
1 – egyáltalán nem értékeli	5	0	2
2	7	0	2
3	20	10	15
4	12	22	27
5 – nagyra értékeli	20	61	39
Nem tudom eldönteni	22	7	0
Nincsenek munkatársaim	15	-	-

A választást legpozitívabban a családtagok értékeli (83%), majd a barátok és ismerősök (66%), legkevésbé pozitívan pedig a munkatársak (32%), bár ennél a kategóriánál arról sem szabad elfeledkezni, hogy a válaszolók 15 százaléka nem dolgozik, s nincsenek munkatársai, a dolgozók esetében látható „nem tudom eldönteni” értékelés pedig arra is utalhat, hogy a képzés nem igazán téma a munkatársak között.

Bár a válaszadók inkább pozitívan értékelték a képzést, s láthattuk azt is, hogy elérték céljukat, szakképzettséget és diplomát szereztek, ez nem jár automatikusan együtt elhelyezkedési lehetőségeik javulásával:

15. táblázat. A képzés elvégzése után javulnak az elhelyezkedési lehetőségei? (%)

Sokat romlanak	5
2	8
3	36
4	23
Sokat javulnak	15
Nem tudja eldönteni	13

Csupán 38 százalékuk lát javulást. Csaknem ugyanennyien közepesnek ítélik meg a helyzetet (36%), s a bizonytalanok mellett (13%) ugyanannyian a korábbinál rosszabbnak ítélik meg elhelyezkedési esélyeiket (13%). Ez a maradéktalannak nem mondható derűlátás és bizonytalanság nem a válaszadók személyes pesszimizmusából fakad, hanem valószínűbb, hogy a diplomájuk honosítása körüli problémákból. Eddig ugyanis csak 32 százalékuknak sikerült honosíttatni a diplomát, 18 százalékuknak nem, a többiek, tehát a válaszadók fele pedig még nem tudja, mi lesz vele és a diplomájával. Ugyanakkor tanulmányaik elkezdésekor csak hárman számoltak azzal, hogy nem lesz honosítható a diplomájuk (ők tudásuk bővítése miatt döntöttek mégis a kihelyezett szakon való továbbtanulás mellett), a többiek ezzel nem számoltak. 20 százalékuk biztos volt benne, hogy diplomája honosítható lesz, 73 százalékuknak pedig azt ígérték, hogy mire befejezik az iskolát, honosítható lesz az ő diplomájuk is.

Továbbtanuláson a válaszadók 35 százaléka gondolkodik, 57 százalékuk még nem tudja, 8 százalékuk pedig már nem szeretne továbbtanulni.

A magyarországi intézmények PhD- és DLA-képzésein résztvevőkkel készült kérdőíves felmérés eredményei (2002. december)

Komoly gondot okozott a PhD- és DLA-képzésen magyarországi költségvetési támogatásban részesültek címeinek megállapítása, mivel nincs ilyen jellegű adatbázis, a

létező nyilvántartások pedig esetlegesek, hiányosak. Ezért 35 személyt tudtunk csak elérni, közülük 25 töltötte ki a kérdőívet. Valamennyien magyar nemzetiségűek. Döntő többségük (23 személy) Szlovákiában él, ketten Magyarországra költöztek.

A kérdőívet kitöltők 60 százaléka férfi, 40 százaléka nő. Életkorukat tekintve öten 30 éven felüliek, a többiek életkora 20 és 30 év között van, vagyis a huszonévesek dominálnak. A legidősebb válaszadó 45 éves, a legfiatalabbak 23 évesek. Családi állapotuk vegyes, kétharmaduk még nőtlen, illetve hajadon, 28 százalékuk házas, egy élettársi kapcsolatban él, egy pedig elvált. A többségnek nincs gyermeke (88 %), két személynek 2 gyermeke, egy személynek 3 gyermeke van.

A válaszadók 56 százaléka római katolikus, 32 százalékuk református, 12 százalékuk felekezeten kívüli.

Munkaerő-piaci státusuk szerint a többség azon kívül, hogy tanulóként részt vesz a PhD-, DLA-képzésen, alkalmazottként dolgozik. Egy személy szülési szabadságon van, de van állása, egy pedig alkalmi munkából él.

A legmagasabb iskolai végzettség szempontjából a következő válaszokat kaptuk: 36 százalék egyetemi végzettséggel rendelkezik, 40 százalék magiszteri képzést, 8 százalék (2 személy) PhD- vagy DLA-képzést, 12 százalék (3 személy) egyéb posztgraduális képzést tüntetett fel.

A válaszadók háromnegyede Szlovákiában végezte el az egyetemet, egynegyedük Magyarországon. A Szlovákiában végzettek közül a többség részben magyarul, részben szlovákul tanult. Ők magyar szakot végeztek egy másik tantárggyal kombinálva, s ezt a másik tantárgyat szlovákul hallgatták. Rajtuk kívül vannak néhányan, akik csak szlovák nyelven végezték tanulmányaikat, egy személy pedig angol nyelven is (CEU). A válaszadók egyharmadának bevallásuk szerint nincs tudományos fokozata, valójában azonban csak egy személy rendelkezik tudományos fokozattal (PhD), a többiek a titulusaikat sorolták fel: 11 Mgr, 1 DrMed, 1 MSC, 1 PaedDr, 1 ThLic.

A válaszadók a következő tudományterületeken dolgoznak: 48 százalékuk a bölcsészettudományok, 20 százalékuk a társadalomtudományok, 16 százalékuk a természettudományok terén, egy pedig orvos. Húsz százalékuk jelenleg egyáltalán nem dolgozik, háromnegyedük viszont jelenleg is a szakterületén működik. Csupán egy személy van, aki dolgozik ugyan, de nem a szakterületén. A PhD-képzésre az elmúlt évek során folyamatosan jelentkeztek be. Ezt részletesen az 1. táblázat szemlélteti:

1. táblázat. Melyik évben iratkozott be a PhD-/DLA-képzésre?

A beiratkozás éve	Beiratkozottak száma	%
1994	1	4
1996	2	8
1998	2	8
1999	7	28
2000	2	8
2001	2	8
2002	9	36
Összesen	25	100

A doktori szigorlatot eddig 28 százalékuk – azaz hat válaszadó – tette le: egy személy 1998-ban, ketten 2000-ben, ketten 2001-ben és ketten 2002-ben. Közülük eddig egy kapta meg a fokozatot, mégpedig 2002-ben.

Arra a kérdésre, hogy miért jelentkeztek erre a képzésre, csupán tizenhárman válaszoltak. A legjellemzőbb ok, hogy tovább akarták fejleszteni magukat a szakmában, a felsőoktatásban vagy tudományos kutatásban kívántak dolgozni, és doktori diplomát kívántak szerezni. A képzés ideje alatt 40 százalékuk inkább Magyarországon, további 40 százalékuk inkább idehaza tartózkodott, 20 százalékuk pedig egyforma időt töltött Magyarországon is, itthon is. Eközben 78 százalékuk dolgozott, 22 százalékuk nem. Azok háromnegyede, akik dolgoztak, rendszeresen dolgozott, és a rendszeresen dolgozók 73 százaléka a szakterületének megfelelő munkát végzett, míg a többiek nem. A képzés időtartama alatt dolgozók egynegyede alkalmi munkákat végzett. A válaszadók közül ötnek (20%) voltak a képzés ideje alatt megélhetési gondjai, a többieknek nem.

A 2. és 3. táblázatba foglalt adatok a válaszadók véleményeit tükrözik egyrészt az oktatás színvonaláról, másrészt a tudományos fokozat megszerzésének nehézségéről:

2. táblázat. Mi az Ön véleménye az oktatás színvonaláról?

Értékelés	Az értékelők száma	%
1 – egyáltalán nem jó	0	0
2	1	4
3	6	24
4	13	52
5 – nagyon jó	4	16
9 – nem tudom eldönteni	1	4
Összesen	25	100

A fenti adatok arról tanúskodnak, hogy a válaszadók inkább pozitívan, mint negatívan ítélik meg az oktatás színvonalát.

3. táblázat. Hogyan ítéli meg, könnyű volt/lesz megszereznie ezt a tudományos fokozatot?

Értékelés	Az értékelők száma	%
1 – egyáltalán nem könnyű	5	20
2	10	40
3	6	24
4	1	4
5 – nagyon könnyű	2	8
9 – nem tudom eldönteni	1	4
Összesen	25	100

A válaszadók inkább nehezebbnek, mint könnyűnek látják a tudományos fokozat megszerzését.

A továbbiakban azt tekintjük át, melyek voltak a képzés legnagyobb előnyei, de azt is, mi okozta a legnagyobb nehézségeket:

4. táblázat. Mi az Ön által választott továbbképzés három legfőbb előnye?

Előnyök	Elsősorban	Másodsorban	Harmadsorban
Szakmai kompetencia megszerzése	60	16	16
Felsőfokú oktatási intézményben való elhelyezkedés lehetősége	16	12	8
Tudományos életbe való betekintés	8	20	24
Publikációk	0	4	0
Magyarországi tartózkodás lehetősége	4	4	4
Kutatási tapasztalat	8	20	16
Külföldi továbbtanulás, kutatási tevékenység lehetősége	0	8	16
Kapcsolat a tudomány meghatározó személyiségeivel	4	16	16

A legnagyobb előny a szakmai kompetencia megszerzése. Ezt követi a tudományos életbe való betekintés és a kutatási tapasztalat. A felsoroltak közül legkevésbé a magyarországi tartózkodás vonzotta a válaszadókat.

5. táblázat. Mi okozza/okozta az Ön számára a képzés ideje alatt a három legfőbb nehézséget?

Nehézségek	Elsősorban	Másodsorban	Harmadsorban
Magas anyagi terhek	12	22	7
Gyenge oktatási színvonal	4	6	13
Szociális és kulturális különbségek	0	0	13
Alacsony óraszám	4	17	13
Kevés gyakorlati ismeret	24	11	13
Konzultáció hiánya	4	22	7
Fárasztó utazások	32	11	33
Családi problémák	4	11	0

A válaszadók főleg a fárasztó utazásokra, a kevés gyakorlati ismeretre, a konzultáció hiányára és a magas anyagi terhekre panaszkodnak. Leginkább azonban a fárasztó utazásokat hangsúlyozzák.

Tanulmányai befejezése után a válaszadók kétharmada a tudományos életben, illetve a felsőoktatásban szeretne elhelyezkedni, 16 százalékuk más területen, ugyancsak 16 százalékuk pedig még nem tudja. A képzés befejezése után 48 százalékuk nem akar Magyarországon élni, dolgozni, 16 százalékuk viszont igen. A fennmaradó 36 százalék még nem döntött a kérdést illetően. A magyarországi letelepedést eddig 2 személy kérvenyezte.

Az a lehetőség, hogy a képzés befejezése után egy harmadik országban vállalja munkát, valamivel jobban vonzza a válaszadókat. 29 százalékukat érdekli a dolog, ugyancsak 29 százalékuk még nem tudja. 42 százalékot tesznek ki azok, akik ezt a lehetőséget is elutasítva az itthon maradást részesítik előnyben.

A környezet részéről vajon milyen visszajelzésekkel szembesültek a megkérdezettek?

A barátok, ismerősök, munkatársak inkább pozitívan értékelik azt, hogy a válaszadó PhD-/DLA-képzésen vesz/vett részt, bár a munkatársak részéről nem mutatko-

zik akkora elismerés, mint a barátok, ismerősök részéről. A 6. táblázat pontosan ismerteti a véleményeiket:

6. táblázat. Mi a barátai, ismerősei és munkatársai véleménye arról, hogy Ön PhD-zik, DLA-t végez/végzett?

Értékelés	Barátok, ismerősök	Munkatársak
1 – egyáltalán nem értékeli	0	0
2	4	12
3	12	12
4	48	12
5 – nagyra értékeli	32	28
Nem tudom eldönteni	4	20
Nincsenek munkatársaim	0	16

A PhD-/DLA-program továbbfejlesztésével kapcsolatban a 25 válaszadó közül kilenc élt azzal a lehetőséggel, hogy kifejtse véleményét, s javaslatot fogalmazzon meg. Mivel ezeket a véleményeket, javaslatokat egyediségük miatt nem igazán tartanám helyesnek erőszakkal összehasonlítani, inkább szóról szóra idézem őket:

„Jobban odafigyelni a témavezetőkre! Egy témavezetőnek max. három PhD-sa legyen, de ha van más funkciója is (pl. tanszékvezető, dékán), akkor ez csökkenjen! Az egyes egyetemek között esetleg jobb kapcsolatot lehetne teremteni, főleg a hasonló témában dolgozók közt.” (természettudománnyal foglalkozik, férfi, 25 éves)

„Rugalmasabb képzést, a legújabb tudományos eredmények felhasználásával. Ne az egyetemi belvillongások határozzák meg a képzésben résztvevő tanárok személyét, hanem a szakmai tudás. Állítólag pénzkérdés határozta meg az oktatók személyét, az tanított, aki hajlandó volt majdnem ingyen is elvállalni az oktatást. Ezen sürgősen változtatni kellene.” (bölcseztudománnyal foglalkozik, nő, 31 éves)

„Több konzultációt kevesebb elméleti képzést.” (társadalomtudományokkal foglalkozik, nő, 28 éves)

„Egységesíteni az egyes egyetemek követelményrendszerét. Részképzések, »áthallgatások« lehetővé tétele Magyarországon belül. Necsak elméleti téren fejleszszék az ott hallgatók képességeit, de gyakorlati feladatot is kapjanak. Több módszertani ismeretet szeretnék szerezni.” (bölcseztudománnyal foglalkozik, férfi, 26 éves)

„Támogassák továbbra is, ha lesz jelentkező, a teológiai PhD-ra jelentkezőket, mert létfontosságú, hogy a szlovákiai magyar papok között legyen minden teológiai szakterületen legalább 1 »szakí«.” (hittudománnyal foglalkozik, férfi, 27 éves)

„Fontosnak tartanám az anyaországi intézmény és a PhD-program végzettjei közti folyamatos kapcsolattartást, hogy a szülőföldről is tájékozódhassanak az ottani kutatói munkáról.” (bölcseztudománnyal foglalkozik, nő, 27 éves)

„Megoldatlan a PhD-hallgatók szülőföldi státusa – szociális biztosítás stb. –, ott-hon önkéntes munkanélküliként tartják számon őket.” (bölcseztudománnyal foglalkozik, férfi, 29 éves)

„A doktori iskolák minőségbiztosítását jobban kéne kezelni, mert míg a mi tan-zsékünkön minden óra/konzultáció alkalmával vért kell izzadni, addig ugyanazon a karon, két emelettel feljebb órákat sem tartanak...

Hosszú távon arra kellene törekedni, hogy a PhD-képzés a szülőföldön történjen.

A jelen gazdasági helyzetben nagyon megy az agyelszívás. Újabban már nemcsak a TTK-s és műszaki területen dolgozó/végzett doktoranduszok mennek ki külföldre, hanem a bölcsészek is. A szlovákiai jövedelem öt-tízszereséért... Az vesse ezekre a jól képzett, nyelveket beszélő, nem egyszer »mélyről jövő«, egzisztenciájuk megte-remtésének elején álló fiatal kutatókra az első követ, aki nem ezt tenné, hanem va-lamiféle misztikus, de nem létező, kollektivitásezzmény jegyében itt maradna.” (bölc-sészettudománnyal foglalkozik, férfi, 25 éves)

„A meghirdetett tanórákat jó is lenne megtartani. Az Agora Iroda és a SZMÖT na-gyon későn (augusztus utolsó hetében) dönt és értesít arról, hogy kap-e a jelentke-ző ösztöndíjat. A Márton Áron Kollégium KSZI-je nem túl készséges, sőt arrogáns-nak is mondható. Az internet-hozzáférés még mindig nem természetes. Otthonról semmi info-anyagot nem kapunk, ami a tanulmányi vízum intézését illeti. A tanárok fel sem ajánlják a tanársegédi állást, pedig jó lenne.” (bölc-sészettudománnyal fog-lalkozik, nő, 23 éves)

Végezetül hogyan látják elhelyezkedési esélyeiket a válaszadók a képzés elvég-zése után?

7. táblázat. Hogyan látja, a képzés elvégzése után javultak/javulni fognak az elhe-lyezkedési esélyei?

Értékelés	Értékelők száma	%
1 – sokat romlanak	0	0
2	0	0
3	6	24
4	11	44
5 – sokat javulnak	5	20
Nem tudom eldönteni	3	12

Amint azt a fenti adatok is bizonyítják, a PhD-/DLA-képzésben résztvevők közül sen-ki sem érzi úgy, hogy a képzés befejezése után csökkennének az elhelyezkedési esélyei. Valamennyien az elhelyezkedési esélyek javulásában bíznak, ki jobban, ki kevésbé.

A Domus-programban résztvevőkkel készült kérdőíves felmérés ered-ményei (2002. december)

A Domus-program kutatói ösztöndíj, amely a határon túli magyar nemzetiségű vagy magyar tematikával foglalkozó egyéb nemzetiségű tudósoknak nyújt lehetőséget magyarországi kutatásra és ott-tartózkodásra. Tudomásunk szerint a vizsgálat idő-pontjáig Szlovákiából harmincöten részesültek Domus-ösztöndíjban, de adataik is-meretében csak harminc neves szlovákiai magyar kutatónak tudtuk kiküldeni a kér-dőívet. A 30 személyből 12-en válaszoltak. Valamennyien magyar nemzetiségűek és Szlovákiában élnek.

A kérdőívet 7 férfi és 5 nő töltötte ki. Életkoruk 35 évtől 74 évig terjed, négyen a harmincas éveikben járnak, hatan negyvenesek, ketten pedig hatvan éven felüliek.

Családi állapotukat tekintve háromnegyedük házas, ketten nőtlenek/hajadonok, 1 személy pedig elvált.

7 személy római katolikus, hárman reformátusok, 1 evangélikus, egy pedig az „egyéb” vallási kategóriába sorolta be magát.

Valamennyien egyetemi végzettséggel rendelkeznek, 50 százalékuk pedig tudományos fokozattal is (PhD, CSc., DrSc). Négyen jelenleg doktori vagy más posztgraduális képzésen vesznek részt. A válaszadók fele bölcsészettudományokkal foglalkozik, ketten társadalomtudománnyal, egy-egy személy pedig természettudománnyal, műszaki tudománnyal és orvostudománnyal.

A Domus-programról a legtöbben (9 személy, azaz a válaszolók háromnegyede) elsősorban ismerőseiktől szereztek tudomást, egy személy pedig a hazai sajtóból. A többi információforrásnak csak másodlagos szerepe volt a tájékoztatásban. A magyarországi és a hazai elektronikus médiát, valamint a Domus irodát egyetlen esetben sem tüntették fel információforrásként.

A válaszadók közül öten egyszer, öten kétszer, ketten pedig háromszor nyerték el a Domus-ösztöndíjat. Legelőször 1997-ben 4 személy, 1998-ban hárman, 1999-ben ketten, 2000-ben ugyancsak ketten, 2001-ben pedig 1 személy nyerte el az ösztöndíjat. Ez az első ízben kiosztott ösztöndíj az esetek kétharmadában junior ösztöndíj volt, az esetek egyharmadában pedig senior ösztöndíj. A válaszadók kétharmada magánszemélyként pályázott, egyharmaduk szülőföldi intézményhez kapcsolódva.

Miért pályáztak? Negyven százalékuk (5 személy) kutatási eszközök, infrastruktúra igénybevétele céljából, négyen egyéni konzultációs feladatok érdekében (is). A kérdőívben feltüntetett okokat – az anyagi okok kivételével – egy-egy személy jelölte meg. A támogatást tízen egyéni kutatási feladat megoldására kapták, egy személy szakmai tájékozódás céljából, egy másik pedig egyéni publikáció készítésére.

A fogadóintézet az esetek kétharmadában teljes mértékben segítette az ösztöndíjas munkáját, a többieknek nem volt fogadóintézete, egy személy pedig nem emlékezett.

Első magyarországi tartózkodása alatt mindenki konzultált magyar kutatókkal. A válaszadók fele háromnál több kutatóval, egyharmaduk 2-3 kutatóval konzultált. Nyolcan rendszeresen, a többiek alkalmi jelleggel folytattak konzultációkat magyarországi kutatókkal. A legfontosabb témák: a saját kutatások (6), a szakmai újdonságok (3) és a szakterületen elérhető információk forrásai (3).

Első magyarországi tartózkodása alatt a 12 válaszadóból 7 konzultált Magyarországon tartózkodó más országbeli kutatókkal is. Négyen 2-3 kutatóval alkalmi jelleggel, hárman egy kutatóval rendszeresen, miközben a konzultációk témái a kérdőívben feltüntetett valamennyi lehetőséget tartalmazták, bár leginkább a saját kutatás és a szakmai újdonságok körül forogtak.

Az a kérdés, hogy „Melyik évben nyerte el legutoljára a Domus-ösztöndíjat?”, a válaszadók közül 7 személyre vonatkozott, azokra, akik több mint egy alkalommal voltak Domus-ösztöndíjasok. 1999-ben és 2001-ben egy személy, 2000-ben hárman, 2002-ben ketten kaptak ösztöndíjat, öten a senior kategóriában, egy személy

mint junior, egy pedig konferencián való részvételre. Négyen itthoni intézményhez kapcsolódva, hárman magánszemélyként pályáztak. Hárman egyéni konzultációs feladatok megoldása és kutatási eszközök igénybevétele érdekében, ketten azért, mert itthon nem tudtak volna továbblépni a szakterületükön, továbbá szerepet játszott még a szakmai kapcsolatok kialakítása is. A támogatást öten egyéni kutatási feladat megoldására kapták, egy személy egyéni publikáció készítésére, egy pedig konferencián való részvételre. Ez alkalommal is valamennyien konzultáltak 2-3, esetleg több magyarországi kutatóval, ki rendszeresen, ki alkalmi jelleggel, s a konzultációk legfontosabb témái ezúttal is a saját kutatások, szakmai újdonságok, valamint az együttműködési lehetőségek voltak. A 7 válaszadó közül öten Magyarországon tartózkodó más országbeli kutatókkal is konzultáltak, ugyanazon témákról, mint a magyarországi kutatókkal, ki rendszeresen, ki alkalmi jelleggel.

A Domus-ösztöndíjra vonatkozóan 34-féle tevékenységet soroltunk fel. Ezek közül a legjellemzőbbek – vagyis azok, amelyeket a válaszadók többsége végzett az ösztöndíjas program során – a következők voltak:

1. táblázat. A Domus-ösztöndíj keretén belül leggyakrabban végzett tevékenységek

Tevékenység	Hányan végezték	%
Aa. Magyarországi kutatásokat ismert meg	11	91
Ad. Továbblépett saját kutatásában	11	91
Af. Saját publikációt fejezett be	9	73
Ai. Jártasságot szerzett a szakmai tájékozódásban	9	73
Aj. Könyveket, szaklapokat szerzett be	11	91
Ak. Kutatási területére vonatkozó szakirodalmat gyűjtött	10	82
Av. Tartós kapcsolatot épített ki magyarországi szakemberekkel	8	64
Az. Műhelybeszélgetésen vett részt	8	64
Bg. Magyar kulturális eseményeket látogatott	10	82

A tevékenységek rangsorolásából az derül ki, hogy a válaszadók a saját kutatásban való továbblépést tekintik a legfontosabbnak. További eredménynek tekintik, hogy magyarországi kutatásokat ismerhettek meg, befejezhatték kutatásukat, szakirodalmat gyűjthettek, megtanulták az elektronikus könyvtár használatát, tartós kapcsolatot építhettek ki magyarországi szakemberekkel, műhelybeszélgetésen vehettek részt és magyar kulturális eseményeket látogathattak – tehát újfent megerősítik azoknak a tevékenységeknek a fontosságát, amelyeket az 1. táblázatban feltüntetünk. A kérdőívben felsorolt tevékenységeken kívül hárman tüntettek fel további olyan tevékenységet, amelyet a Domus-program segítségével végeztek. Ezek a következők voltak:

- új kutatás megkezdése,
- segítség a doktori disszertáció megírásához,
- modern érdebészeti trendek elsajátítása.

A Domus-programot háromféle megközelítésből értékelték a válaszadók: a szakmai fejlődés, a szakmai pozíció megerősödése és a hazai munkaerő-piaci helyzet megerősödése szempontjából (2. és 3. táblázat):

2. táblázat. Mennyiben járult hozzá a Domus-program az Ön szakmai fejlődéséhez, hazai szakmai pozíciójának megerősítéséhez, munkaerő-piaci helyzetének megerősödéséhez? (%)

	Szakmai fejlődés	Szakmai pozíció	Munkaerő-piaci helyzet
1 – nem volt szerepe	0	33	25
2	8	0	0
3	17	17	25
4	25	17	0
5 – jelentős szerepe volt	50	8	17
Nem tudja eldönteni	0	25	33

3. táblázat. Mennyiben járult hozzá a Domus-program az Ön szakmai fejlődéséhez, hazai szakmai pozíciójának megerősítéséhez, munkaerő-piaci helyzetének megerősödéséhez? (válaszadók száma)

	Szakmai fejlődés	Szakmai pozíció	Munkaerő-piaci helyzet
1 – nem volt szerepe	0	4	3
2	1	0	0
3	2	2	3
4	3	2	0
5 – jelentős szerepe volt	6	1	2
Nem tudja eldönteni	0	3	4

A Domus-program leginkább a szakmai fejlődés szempontjából volt hasznos (75%). A hazai szakmai pozíció megerősödésében játszott szerepét a válaszadók egynegyede emelte ki. Legkevésbé a munkaerő-piaci helyzet megerősödésében mutatkozott meg a Domus-program hasznossága.

Végezetül azt tekintjük át, milyen konkrét eredményei voltak a programnak:

4. táblázat: A Domus-program eredményei a szülőföldön

Konkrét eredmény	Hányan
A Domus nyújtotta lehetőségeket a médián keresztül ismertette	1
A Domus keretén belül végzett munkát tovább folytatta	10
Szakmai interjút adott a médiában	3
Szakmai előadást tartott szakmai fórumon	8
Szakmai előadást tartott a munkahelyén	4
Publikált	9

A Domus-program leggyakoribb eredménye az ösztöndíjjal támogatott munka folytatása, a szakmai fórumokon elhangzó előadások és a publikációk. Nem igazán jellemző, hogy a válaszadók a médiában és a munkahelyükön népszerűsítsék munkájuk eredményét vagy akár a programot.

Kilencen jelezték, hogy publikáltak olyan anyagot, amelyben felhasználták a Domus-program segítségével elért eredményeket. Milyen jellegű publikációkról van szó, hányan és hányat publikáltak belőlük?

A 12 válaszból 3 publikált könyvet, ebből egy személy 1 könyvet, ketten pedig 3 könyvet. Könyvbe fejezetet szintén hárman írtak, ketten egy-egy könyvbe, egy személy pedig 2 könyvbe. Szakfolyóiratban kilencen jelentették meg tanulmányukat. Ketten fejenként 1 tanulmányt, hárman fejenként 2 tanulmányt, ketten fejenként 3 tanulmányt, egy személy 4 tanulmányt, ugyancsak egy személy pedig 5 tanulmányt írt. Ismeretterjesztő cikket négyen publikáltak, legalább kettőt, de volt, aki hétnél is többet. Más jellegű prezentációra (előadás) három esetben került sor.

A Domus-programot a válaszadók hasznosnak tartják, többségük szerint nem kell rajta változtatni. Így is nagyon jó, nagyon eredményes, s az ösztöndíjas segítő-kész bánásmódban részesül. Néhány javaslat azonban mégis elhangzott. Ezek figyelembevételével talán még sikeresebbé válhatna a program:

- egyszer egy hónap ösztöndíj évente nagyon kevés, jobb lenne, ha rövidebb, de többszöri időtartamú ösztöndíjat kaphatnának a pályázók,
- létre kellene hozni egy kiterjedt információhálózatot,
- az ott-tartózkodás körüli ügyintézés rugalmasabb lehetne, pl. a szállásintézés,
- a junior ösztöndíjasok számára rendszeres szakmai megbeszéléseket kellene tartani.

Összegzés

A magyarországi egyetemek és főiskolák kihelyezett tagozatai iránti érdeklődés fő oka, hogy a fiatalok magyar nyelven szerettek volna felsőfokú szakképesítést szerezni. A 41 végzett diákból négyen értékelték közepes színvonalúnak az oktatást, a többiek elégedettek voltak vele. Ezt az elégedettséget újfent megerősítik, amikor a képzés legnagyobb előnyeként a jó színvonalat tüntetik fel, de ugyancsak előnyként jelenik meg a magyar oktatási nyelv és a lakóhelyhez való közelség. Bár a válaszadók elérték céljukat, szakképzettséget és diplomát szereztek, válaszaikból kiderül, hogy ez nem jár automatikusan együtt elhelyezkedési lehetőségeik javulásával, részben azért nem, mert a diplomájukat előbb honosítani kell, másrészt pedig azért nem, mert Szlovákiában, néhány járást leszámítva, köztudottan kevés a felsőfokú szakképzettséget igénylő munkahely.

A PhD- és DLA-hallgatók leginkább azért szánták rá magukat a továbbtanulásra, mert szakmai továbblépésre, valamint kutatói és/vagy egyetemi oktatói státusra vágytak. A képzést ők is hasznosnak tartják, hiszen saját bevallásuk szerint szakmai kompetenciát és kutatási tapasztalatokat szereztek, s ennek köszönhetően optimistábbak elhelyezkedési lehetőségeik megítélésében, mint a kihelyezett tagozatokat végzett válaszadók. Negatív tapasztalatként a szűkre szabott konzultációs lehetőségeket, a magas anyagi terheket, de leginkább a fárasztó ide-oda utazgatást említették.

Szakmai szempontból a három vizsgált csoport közül a Domus-ösztöndíjasok a legkompetensebbek. A Domus-programot pozitívan értékelik, hiszen általa sikerült továbblépniük kutatásaikban. További eredménynek tekintik, hogy magyarországi kutatásokat ismerhettek meg, befejezhatték kutatásukat, szakirodalmat gyűjthettek, megtanulták az elektronikus könyvtár használatát, tartós kapcsolatot építhettek ki magyarországi szakemberekkel, műhelybeszélgetésen vehettek részt, és magyar kulturális eseményeket látogathattak.

A Domus-program tehát leginkább a szakmai fejlődés szempontjából volt hasznos. A hazai szakmai pozíció megerősödésében játszott szerepét a válaszadók egy-negyede emelte ki. Legkevésbé a munkaerő-piaci helyzet megerősödésében mutatkozott meg a Domus-program hasznossága.

ZSUZSANNA LAMPL

FACTUAL PICTURE ON HIGHER EDUCATION, RESEARCH, AND DEVELOPMENT SUPPORTS GRANTED TO PEOPLE BEYOND THE BORDER AND THEIR UTILISATION

The author in her study informs about the survey that examined the utilisation of supports granted to higher education and research institutions from 1990 to persons over the border, specifically: the effectiveness of teaching, the Domus-programme and PhD/DLA courses provided at branch departments of Hungarian universities and colleges.

The main reason of the interest in branch departments of Hungarian universities and colleges is that the young people obtain higher education qualification in Hungarian language. Although obtaining a diploma does not automatically guarantee the improvement of job opportunities, partly because they first have to have it accepted, and partly because it is generally known that in Slovakia, except for a few districts, there are few jobs that require higher education.

The reason why PhD and DLA-students decide to pursue their further studies is that they wish to grow professionally, and to obtain the status of a researcher and/or university teacher. They also claim that these studies are important, because in their opinion it gives them professional competency and research experience, therefore they are more optimistic when judging job opportunities than those respondents who attended branch departments. As negative experience they stated poor consulting opportunities, high financial burdens, but most of all tiring commuting, travelling.

The Domus-scholarship students positively evaluated the programme, because it helped them to proceed in their research. They appreciate that they could learn about Hungarian research, accomplish their researches, collect literature, and learn how to use the electronic library, build stable relationships with Hungarian professionals, take part in workshops, and visit Hungarian cultural events.

A kisebbségi önismeret rendszeres alap kutatások nélkül fellegjárássá válhat

Beszélgetés Vadkerty Katalinnal

– Vadkerty Katalin történetírói munkássága a Tatarka-díj odaítélése után a kisebbségi kereteket meghaladó közéleti hatóerővé vált. Igaz, szlovák, illetve cseh részről csak az értelmiségi elit szűk köreiből váltott ki visszhangot, de ez is nyilvánvalóvá tette: a szlovákiai magyarság második világháború utáni hányattatásai ezután már nem homályosíthatók és ködösíthetők el különféle fogások alkalmazásával. A Kalligram Kiadó jóvoltából szlovákul is megjelent összegző feldolgozás tényei önmagukért beszélnek – a tágabb közvélemény számára is. Úgy tűnik viszont, hogy Vadkerty Katalin munkásságának hazai kisebbségi, illetve magyarországi fogadtatása csak magára e témára összpontosul, kissé kiragadva azt a szlovákiai magyarság önismerteti szemléletű történeti, illetve társadalomtudományi kutatásainak kibontakoztatására irányuló útkereső erőfeszítések folyamatából. Mert talán már ennek is megvan a maga története.

– Így van. S ebben mindenképpen határvonalat jelent a rendszerváltás, amely teljesen új körülményeket teremtett, de nem jelent szinte a varázspálca ütéséhez hasonló, immár minden akadályt elhárító fordulatot. Az előzmények egyébként viszszanyúlnak a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszak ma már kissé homályba vesző, a pártállami hatalom lazulása ellenére sem teljesen kockázatmentes kezdeményezéseire. Annak a csoportnak a feladatvállalására gondolok itt, mely a Madách Kiadó gondozásában *Új Minden Gyűjtemény* címmel társadalomtudományi tanulmánykötet-sorozatot jelentetett meg. Az 1990-ben napvilágot látott 10., természetesen jóval előtte összeállt kötetben annak az anknak az anyaga is szerepelt, amely a kisebbségi tudomány fogalmával, helyzetével, szerepével foglalkozott. S a kiadvány dokumentum rovatában megjelent a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményrendszerének kialakítását célzó, a szerkesztőbizottság által kidolgozott tervezet. Mind az ankét kérdéseinek megválaszolásában, mind pedig a terve-

zet kidolgozásában és megvitatásában jómagam is részt vettem. Ha jól emlékszem, a változások küszöbén sem tartoztam azokhoz, akik a jövőt illetően túlzottan optimista hangot ütöttek meg. Sőt arra hívtam fel a figyelmet, hogy a szabadabb gondolkodási lehetőségeket meglovagolják olyan erők is, amelyek az internacionalizmus burkolt nacionalizmusából kilépve még nyíltabb támadásokat intéznek nemzetiségünk szellemi gyarapodása ellen. S szellemi kapacitásunk reális megítélését, annak megfontolt összefogását szorgalmazva, a nehézségeket igyekeztem érzékeltetni.

– *A helyzet-, illetve jövőkép hamar helytállónak bizonyult.*

– Persze ma már számomra is megmosolyogtató, hogy az intézményes keretek megteremtésével összefüggő elképzelésekbe mennyire belevetült a pártállami tudománypolitikai, főként intézményi szemléletnek egyfajta lineárisan továbbélő hatása, illetve az új hatalmi viszonyoktól remélt megértés iránti illúziók táplálása. Például emlékszem, olykor már arról folyt a vita, hogy melyik kutatói részlegnek hány titkár-nője legyen.

– *Pedig a néprajzgyűjtés és a nyelvjáráskutatás terén a Csemadok berkeiben elért eredmények eléggé sejtették, hogy csak a saját erőből építkező önszerveződés látható, megfogható, bizonyító erejű eredményei kényszeríthetnek ki hivatalos közlegektől valamiféle támogatást.*

– S talán e felismerés valamiféle első jelének tekinthető, hogy mi, az egy kezünkön megszámolható történészek, Turczel Lajos tanár urat is bevonva, elkészítettünk egy tanulmánykötetet, melyet a Kalligram Kiadó jelentett meg 1993-ban *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből* címmel. A kötet a tudományos igényű kutatás megalapozásának szándékával készült.

– *Ez volt az a bizonyos, értelmiségi berkekben „fekete könyvnek” nevezett kiadvány.*

– Ebben a jelzőben azon túl, hogy a könyv borítójára utalt, volt némi szelíd, jóindulatú irónia is, jelezve: hát itt tartunk, barátaim, ennyit tudunk önmagunkról, láthatjuk, mennyi rengeteg tennivaló áll előttünk.

– *Őn ebben a kötetben a Csehszlovák Köztársaság két háború közötti gazdaságtörténetét ismertető tanulmányba ágyazva adott áttekintést a szlovákiai magyarság korabeli gazdasági helyzetének alakulásáról.*

– Megvallom őszintén, kedvemre valónak éreztem a témát, hiszen a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében 19. századi gazdaság-, illetve mezőgazdaság-történettel foglalkoztam. Beleláttam abba, hogy a jobbágyfelszabadítás során fennmaradó feudális nagybirtok milyen nehéz starthelyzetbe hozta a paraszti gazdálkodást, amelyet aztán a csehszlovák földreform fosztott meg Dél-Szlovákiában a felemelkedés számos, a magyar parasztságot megillető lehetőségétől.

De volt vállalkozói, igaz, vérszegény rétegekre támaszkodó, a kisebbségi túléléshez és az értelmiségi léthez is perspektívákat nyújtó magyar középosztály. S számomra ez mind szakmai tekintetben, mind a kisebbségi léttudathoz kapcsolódó érzelmi ösztönző erőt is jelentett.

– *De Ön ekkor már minden valószínűség szerint túl volt egy újabb kihívással járó válaszüton is, hisz ugyancsak 1993-ban a Kalligram Kiadóban már napvilágot látott a magyarság 1945 utáni helyzetével foglalkozó első kötete, melyben az ún. re-szlovakizációs intézkedéseket dolgozta fel.*

– Valóban. Időközben ugyanis hozzáférhetővé váltak a komplex kép kialakítását lehetővé tevő levéltári források. S ez bizonyos értelemben meghatározta az előbb már említett érzelmi kötődést, felerősítette bennem azt az indítást, hogy feltárjam: végül is, a szlovákiai magyarság felszámolására irányuló törekvések megghiúsulása ellenére is, az 1945 utáni magyarüldözés miként fosztotta meg közösségünket a középosztálytól, olyan rétegektől, amelyek regenerálódására már most, a rendszerváltás után sincs érdemleges lehetőség. Ugyanakkor mint a Történettudományi Intézet volt munkatársának bőven volt alkalmam megtapasztalni, hogy a jogfosztásról a többségi szakmai és értelmiségi közeggel szemben tényleges érvelési pozíciókra csak a legrészletesebb, legprecízebb tényfeltárással tehetünk szert. Gazdaságtörténészként hozzászóltam az adatközpontúsághoz, statisztikai vizsgálódáshoz, a számoszlopok elemzéséhez. Így döntöttem aztán emellett a témakör mellett.

– *Az Ön e tárgyú említett és későbbi köteteit a Kalligram Kiadó már a Fazekas József által szerkesztett Mercurius Könyvek sorozatban megjelenő kiadványként jegyezte.*

– Igen, időközben ugyanis egyértelművé vált, hogy csak az önszerveződés adta lehetőségeket kihasználó szívós kutatói aprómunkával érhetünk el olyan látható eredményeket, melyek ugyan egyéni, ha úgy tetszik spontán témaválasztásra támaszkodnak, de az alapkutatások hézagaiból is sikerül velük valamit kitölteni. Így alakult meg a Mercurius Kutatócsoport, mely csak a magyarországi pályázatokon nyerhető anyagi támogatással számolhatott, valamint a Kalligram Kiadó megjelenést biztosító segítőkészségével. A kutatócsoport ilyen feltételek közepette is a kisebbségi önismeret számos területét felölelő kiadványsorozat olyan szerzőgárdájának tudhatja magát, mely saját erőből a szlovákiai magyar társadalomtudományi kutatás, joggal mondhatom, legszínvonalasabb értékeit vonultatja fel. A rendkívül munkaigényes szociológiai kutatáson túlmenően Gyurgyík László, aki a Mercurius egyik motorja, egyszemélyes, mindenes „titkárságként” immár tizenegyedik éve látja el áldozatkészen a csoport működésével járó sokrétű feladatokat.

– *Azóta a szlovákiai magyar önszerveződések megszaporodtak. Nem érződik itt az önállóság, az autonómítás követelményeit szem előtt tartó erőteljesebb integráció szükségessége?*

– Azt hiszem, ebben a tekintetben pótolhatatlan szerepet tölt be a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* című folyóirat, amely az idén lépett fennállásának V. évfo-

lyamába. A lap létrejötte a Fórum Intézet megalakításához kapcsolódik, de a szlovákiai magyar tudományos műhelyek periodikumaként indult, és a közlemények, tanulmányok java a Mercurius Kutatócsoport, valamint a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársaitól származik. Az intézet különféle összeköttetések és kapcsolatok jóvoltából a Mercuriusnál kedvezőbb helyzetben van, öröndetes anyagi háttérrel is rendelkezik, tevékenységében rendkívül hasznosnak tartom a szűk keretekben folyó, a Mercurius eszmecseréihez hasonló, szakmai hozadékkal járó műhelyvitákat.

– Itt viszont felvetődhet az a kérdés is, vajon a jelenlegi helyzet nem nyújt-e már alapot bizonyos tudománypolitikai, ha úgy tetszik, a szlovákiai magyar kisebbségkutatással összefüggő stratégiai kérdések feszegetésére – a folyóirat hasábjain.

– Az hiszem, a helyzet erre megérett, de ehhez ismét csak azt tudnám hozzáfűzni, amire a rendszerváltás küszöbén is felhívtam a figyelmet: nézetek, elképzelések ütköztetése nem nélkülözheti a tényleges szakmai erőforrások számbavételét, és a reális helyzetfelmérésen, a valós kutatási eredményeken alapuló továbblépési lehetőségek keresését. Meglevő tehertételnek, ha úgy tetszik, veszélynek érzem a valóságtól elrugaszkodó úgymond spontaneitást, amely könnyen egyfajta fellegjárás-hoz is vezethet.

– Nos, úgy tűnik, helyben vagyunk: a spontaneitás! Ha alaposabban figyelembe vesszük a pályázati beadványokat, szembeötlők még egy-egy tájegységen belül is az átfedések, az ismétlődések, arról már nem is beszélve, hogy a kutatói végeredmény sokszor nélkülözi az alaposabb szakmai szembesülést. Vajon beszélhetünk-e már valamiféle értelemben szlovákiai magyar társadalomtudományi úgymond közélet-ről?

– Úgy vélem, a folyóirat megléte ennek már egyfajta kétségtelen bizonyítéka. Hisz ne feledjük: az első köztársaság idején a tudományos revü szerepét felvállaló *Magyar Figyelő* mindössze, ha jól tudom, hét számot élt meg. Persze, a helyzet mindenképpen megérett arra, hogy a lap hasábjain a tudományos vitaszellem is határozottabban tükröződjék, lecsapódjanak a belső műhelyvitákban kikristályosodott nézetek. S azt hiszem, hogy épp az ilyen belső eszmecserék alapozhatnák meg – ha erre sikerülne megfelelő pénzkeretet biztosítani – az olyan szélesebb körű konferenciák megrendezését, ahol nem régi ismeretek felmelengetésére, hanem új kutatási eredményekre épülve kaphatna hasznot hozó lendületet az együttgondolkodás és a továbbgondolás igyekezete. Meggyőződésem, hogy az átgondoltság, a koordináció nem jelent feltétlen szervezeti, valamint intézményes keretek ki- és átalakítására törekvő lépéseket, hanem sokkal inkább a koncepciók kiérlelődésére irányuló racionális erő- és feladatmegosztást.

– Ennek viszont alighanem velejárója a tudományos műhelymunka és a tágabb értelemben vett értelmiségi háttér, illetve bázis viszonyának alakulása. Manapság nem divatos emlegetni a Sarló mozgalmat a múltbeli egyoldalú beállítások miatt. Pedig a Sarló kezdeti, még demokratikus szellemi önállóságát őrző szakaszának út-

törőszámba menő elszánása volt a tudományos kisebbségi önismereti kutatómunka és a széles körű értelmiségi mozgalom összekapcsolása. Valamiféle hasonló, de érdekesképpen nem sarlós ösztönzésekből fakadó szándék köszönt vissza a Csemadok apparátusába került fiatal értelmiség 1968–1969-es elképzeléseiben. Ezek születésénél Ön is ott volt, az úgynevezett történelmi szakbizottság egyik megalapítójaként, amiért aztán a „konszolidáló” Csemadok-vezetés különbizottsága elé citálták.

– Igen, jól emlékszem, hogy szociológiai szakcsoport megalakítása is elkezdődött, amelynek létrehozásához az akkor kibontakozó magyar szociológia olyan jeles személyiségei is segítséget nyújtottak, mint Kulcsár Kálmán és Szelényi Iván. Vidéki orvosok, közgazdászok jelentkeztek adatgyűjtő munka végzésére.

– *Az úgynevezett konszolidáció megindulása a szó szoros értelmében eltiporta ezeket a kezdeményezéseket. De felvetődik a kérdés, vajon a nemzetiségi lét szempontjából egyik legfontosabb területen, a gazdasági pozíciók megszerzésében nem hiányzik-e tudományos alapkutatás és menedzseri helyismereti potenciál mozgósításának szerves összekapcsolása.*

– A kérdés mögött talán több mint égető probléma rejlik. Kiderült, annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben a közgazdasági egyetemen sem végzett sokkal kevesebb magyar hallgató, mint a bölcsészkaron, számuk pedig az elmúlt évtizedben jócskán megszorodott, valójában hiányzik a gazdaságközpontú területfejlesztési, a dél-szlovákiai sajátosságokat figyelembe vevő alapkutatás. Igaz, öröndetes, hogy parlamenti képviselőinknek már vannak menedzseri diplomával rendelkező tanácsadói, csak hogy az alapkutatási eredményeknek politikai érvanyaggá történő áttranszponálásában a hatásmechanizmus többlépcsős és meglehetősen sokrétű. Ennek részét képezi például Erdélyben az érdekvédelmi kisebbségi gazdasági kamara működése is.

– *Amely nyilván fontos összekötő kapocs a vállalkozói érdekérvényesítés és a kisebbségi politikai pozícióerősítés között. Olyan terület ez, amely lehetőséget ad szaktudomány, politika és helyismeret közvetlen érdekeket szolgáló mozgósító erejű összefonódására. Kérdés: vajon Szlovákiában a gazdasági élet egyetemes mechanizmusa eleve kizárja-e a kisebbségi társadalmat erősítő gazdasági érdekegyesítő szerveződések létrejöttét, vagy ezt szűk egyéni és csoportérdekek nem is nagyon igénylik.*

– Azt hiszem, erre a választ az immár egyre legitimebbé váló úgynevezett kortörténeti, interdiszciplináris, a politológiával érintkező kutatás adja majd meg, hisz ilyen szempontból már a rendszerváltás óta eltelt majd másfél évtized is történelem.

Egyébként a politika számára tudományos háttérrel biztosító, ugyanakkor a tudományos kutatás szuverenitásának megőrzésére törekvő figyelemre méltó kezdeményezést látok a Kalligram Alapítvány mellett megalakult jogi elemző csoport tevékenységében. Annál fogva is, hogy vizsgálódásaiknak van közvetlen közéleti vonulata.

ta és kihatása, s ezáltal a tudományos igényesség lehetővé tesz egyfajta társadalmi kontrollt is a kisebbségi politikával szemben, amely a vágyakat hajlamos testközelben levő valósággá kikiáltani.

– *A kisebbségi társadalomkutatás minden függetlenedési igyekezete ellenére sem mentesülhet bizonyos politikai áramlatok vonzerejétől. A gondolatszabadság azonban olykor, főként az anyaországi közegekben gyökeret eresztő kisebbségi kutatóknál könnyen átcsaphat olyan csoportosulások és szekértáborok szemléletéhez idomuló magatartásba, amely végül lehetetlenné teszi a hazai szlovák, illetve cseh szakmai közeggel való kommunikálást.*

– Véleményem szerint viszont erre a párbeszédre szükség van. Mondom ezt annak ellenére, hogy bár a Történettudományi Intézetben számos sebet kaptam, de épp az ottani szakmai jelenlét járult hozzá ahhoz is, hogy immár nyugdíjasként határozottan, egyértelműen juttassam kifejezésre értékelési szempontjaimat az egykori kollégáimmal szemben. Egyébként azt hiszem, ma már a szlovák munkahelyeken dolgozó magyar kutatónak sem kell tudathasadásosan véka alá rejtenie véleményét, s ehhez a többségi kutató közeg is egyre jobban hozzászokik.

– *Nyilván a szakmai alapon kialakult kapcsolatoknak, a tudományos teljesítmények kölcsönös elismerésének fontos szerepe lehet a hazai magyar egyetem megalakulásával szembeni fenntartások megalapozatlanságának nyilvánvalóvá válásában is. Ön 1953-tól több mint öt éven át a pozsonyi Pedagógiai Főiskola magyar tagozatának oktatója is volt. Akkori pedagógusi tapasztalataiból milyen mai üzenet szűrhető ki a leendő magyar felsőoktatási intézménnyel kapcsolatban.*

– Hajaj, itt már azóta korszakos változások zajlottak le, s a történésznek nem illik szabadon közlekedni korszakhatárok között. Más a mai műveltségi és tudásszint, más az életvitel, s hála Istennek, kisebbségünk is előbbre jutott léte kiteljesedésében. Ami viszont megőrződött emlékezetemben, az a korabeli, rendkívül vegyes összetételű, mélyről jött hallgatóság szinte határtalan tudásszomja volt. A diákok magatartásának szinte minden rezdülésében ott érződött a közösségi felelősségérzet, az, hogy egy kisebbség szinte újbóli életre keltésének a részesei. A magyar egyetem létrejötté szintén valami, ha nem is hasonló messianisztikus elvárásokat, de bizonyos elkötelezettséget ébreszthet. Sok múlik azon, hogy a pedagógusok milyen tudás- és magatartásbeli többletet tudnak adni a hallgatóknak, az ismeretszerzés mai, már-már mérhetetlenül kitágult lehetőségei közepette.

– *Nem érez némi nosztalgiát egy ilyen mai intézmény megalapozásában való részvétel iránt.*

– Köszönöm a jó szándékú kérdést, de ezt már a korom sem tenné lehetővé. Egyébként örülnék annak, ha a sors még lehetővé tenné számomra, hogy befejezzem azt, amivel még úgy érzem, tartozom közösségünknek. Lényegében már lezárтам a két utolsó választott témámra vonatkozó kutatásokat. Az egyik a kollektív bűnösség alapján a népbíráóságok elé idézett, a nemzetiségük okán börtönre, illetve

munkatáborba ítélt magyarok helyzetének, a bíróságok velük kapcsolatos viselkedésének a feldolgozása. A kötet első fejezete – az internáló-, illetve összpontosító táborok története – már elkészült. A közeljövőben megkezdem a fejezet szövegezését.

– *Nyilván ez is megdöbbentő olvasmány lesz.*

– Más vonatkozásban lesz viszont megdöbbentő a csehszlovák–magyar gazdasági kiegyezés titkosított záradéka XVI. fejezetének ismertetése és a vonatkozó levéltári anyagok alapján való részletezése. Ebből egy eddig homályban maradt kép tárul elénk a szlovákiai magyar vagyon kisajátításáról, amely ezúttal gazdasági, emberbaráti, illetve barátsági indoklással történt. Remélem, hogy az első kötetet már jövőre a kezébe veheti az olvasó, a következőt talán másfél év múlva.

– *Viszont olyan hírek járnak, hogy Ön feladja pozsonyi lakását, és hazaköltözik Érsekújvárra.*

– Igen, úgy érzem, hogy terveim befejezéséhez szükségem van a rokoni és baráti háttérre, amely eddig is erőt adott ahhoz, hogy egész magánéletemet alárendeljem a kutatómunkának. A rokoni kötelékek ereje kárpótolt ezért. Most már úgy érzem, a közvetlen együttlét még éltetőbb és biztonságosabb kiröppentő fészkebe kell visszatérnem. Persze Pozsonyba is rendszeresen feljárom majd a könyvtárakba, levéltárakba. A Mercurius Kutatócsoport támogatója, Frideczky János barátunk felkínálta, hogy a Mercurius Kutatócsoport irodája melletti vendégszobáját bármikor igénybe vehetem. Köszönettel fogadom ezt a segítséget, s élni is kívánok vele.

– *Befejezésül azok részéről, akikhez Ön a múltban és a rendszerváltást követően is a legőszintébb jóindulattal és segítő szándékkal viszonyult, kívánom – az Ön szavajárását idézve –, hogy Isten áldja tartalmas életében továbbra is.*

Az interjút Kiss József készítette

**A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR DOLGOZÓK
KULTURÁLIS SZÖVETSÉGÉNEK**

Alapszabályai

C s e m a d o k

Alapszabályok. Dokumentumok a Csemadok történetéből (1949–2000)

A Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok országos közgyűlése 2003 novemberében Udvardon tartja programalkotó és alapszabály-módosító tanácskozását.

Összeállításunkban felidézünk néhány alapszabályt a szövetség több mint fél évszázados történetéből – a kezdetektől a jelenleg hatályos, 2000-ben elfogadott, a szervezet működését meghatározó dokumentumig.

A Csemadok első alapszabály-javaslatát 1949. március 5-i keltezésű, de ezt az alakuló közgyűlés még nem hagyhatta jóvá, mivel a Belügyi Megbízotti Hivatal 1949. május 19-én írt levelében az eredeti szöveg több pontjában is változtatásokat írt elő (1. és 2. számú dokumentum). A Belügyi Megbízotti Hivatal 1949. június 15-én hagyta jóvá a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete első alapszabályát, melyet a Csemadok legfelsőbb szerve 1950. április 2-án fogadott el. Az alapszabályt az aktuális politikai és társadalmi változásoknak megfelelően többször módosították. Először az 1955. május 25–26-án megtartott VI. országos közgyűlésen, majd 1966. december 17-én a IX. országos közgyűlésen, ekkor változott meg először a szervezet elnevezése (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége). Az 1968-ban történt társadalmi-politikai változásokat tükrözi az 1969. március 17–18-án megtartott X. rendkívüli országos közgyűlésen elfogadott alapszabály-módosítás (3. számú dokumentum). Az 1972. április 15–16-án megtartott XI. országos közgyűlésen ismét módosították a Csemadok elnevezését (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége), és a „konszolidáció” jegyében lényegesen megváltozott az alapszabály is (4. számú dokumentum). Az 1987. április 11–12-én megtartott XIV. országos közgyűlésen került sor az újabb módosításra, amely megszüntette a kulturális minisztérium közvetlen irányító szerepét, és a Csemadok ismét a Nemzeti Front tagszervezetévé vált. Az 1989-es változások a Csemadok életében is egy új korszak kezdetét jelentették. Az 1990. március 9–10-én megtartott XV. rendkívüli országos közgyűlés megváltoztatta a szervezet nevét (Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetsége), a szervezeti életben történt változásokat az 1991. április 25–26-án Galántán megtartott XVI. országos közgyűlésen elfogadott alapszabály-módosítás jelzi (5. számú dokumentum). Az 1990-es években megtartott valamennyi országos közgyűlésen alapszabály-módosításokra is sor került. Az 1993. április 3–4-én Dunaszerdahelyen megtartott XVII. országos közgyűlésen változott a szövetség elnevezése a jelenlegire (6. számú dokumentum), majd az 1997. március 22–23-án Pereden megtartott XVIII. országos közgyűlésen és legutóbb, a 2000. március 12–13-án Dunaszerdahelyen megtartott XIX. rendkívüli országos közgyűlésén módosult a szervezet alapszabálya (7. számú dokumentum).

Pozsony, 1949. március 5. A Csemadok (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete) alakuló közgyűlése elé beterjesztett alapszabály-javaslat, amely a Belügyi Megbízotti Hivatal két hónappal későbbi módosító javaslatának beépítésével nyerte el végleges formáját.

Alapszabályok.

Az egyesület neve és székhelye.

1. §

Az egyesület neve: "Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete" - "Kultúrny spolok maďarských pracujúcich v Československu". Az egyesület központjának székhelye Bratislava.

Az egyesület hivatása.

2. §

Az egyesület hivatása következő:

1./ Gondoskodni a csehszlovákiai magyar nemzetiségű polgárok általános kulturális fejlődéséről, megszervezni közöttük a népnevelési és művelődési munkát, különösképpen hozzáférhetővé tenni számukra a tudományokat és művészeteket.

2./ szolgálni a magyar-szlovák kulturális közeledés ügyét, oly módon, hogy tolmácsoljon a szlovák kultúrértékeket a magyar lakosság és a magyar kultúrértékeket a szlovák lakosság számára.

3./ ápolni és megszilárdítani a magyar nemzetiségű polgárokban a Csehszlovák Köztársaság népeivel való együvértartozása, valamint a csehszlovák népi demokrácia iránti hűségének és lojalitásának tudatát.

4./ elnyomni a sovinizmus és revizionizmus megnyilvánulásait, megszüntetni a nemzetiségi torzszolidaritást azáltal, hogy:

a./ ápolja a dolgozók nemzetközi szolidaritásának eszméjét a kapitalista elnyomó osztály ellen.

b./ szorgalmazza az együttműködést a nemzeti tömegszervezetekkel.

Az egyesület működése.

3. §

Ezen célokat az egyesület azáltal akarja elérni, hogy

1./ előadásokat, hangversenyeket és tanulmányutakat rendez, melyek megismertetik a tudományos kutató és művészi alkotó munka eredményeit a magyar dolgozók legszélesebb rétegeivel,

2./ tagjai művelődésére kultúrpolitikai szemináriumokat rendez a Csehszlovák Köztársaság új rendszeréről és a népi demokrácia alapelveiről,

- 2 -

3./ magyar műkedvelő színjátszó köröket alakít és szervez és magyarnyelvű, helyi népi szellemi színdarabokról gondaskodik,

4./ a népművészet megnyilvánulásainak támogatása és továbbfejlesztése céljából népi zene és dalos-köröket alakít és szervez,

5./ tagjai művelődésére a nyilvános könyvtárakat magyar könyvekkel egészíti ki,

6./ általános és szakműveltséget nyújtó tanfolyamokat, valamint szlovák és orosz nyelvtanfolyamokat rendez,

7./ a helyi tagozatokban olvasó köröket alakít és azokat támogatja,

8./ magyarnyelvű jó könyveket, népnevelő és kultúrfolyóiratot ad ki és azokat terjeszti,

9./ országos és nemzeti ünnepeket rendez, a csehszlovákiai nemzeti tömeg- és kultúregyesületekkel együttműködve.

Pénzforrások.

4. §

Az egyesület a működéséhez szükséges anyagi eszközöket a következő forrásokból meríti:

- 1./ a tagdíjakból,
- 2./ az önkéntes ajándékokból,
- 3./ az egyesület külön célkitűzései számára rendezett és az illetékes hivatalok által engedélyezett gyűjtésekből,
- 4./ a színelőadások, hangversenyek, előadások, tanfolyamok, könyvkiosztás és hasonló jövedelméből /előlekeztetésekből/,
- 5./ a lap és könyvtárlásból,
- 6./ állami támogatásból.

Az egyesület tagjai.

5. §

1./ Az egyesületnek tagja lehet azon 18. életévét betöltött politikailag és erkölcsileg kifogástalan csehszlovák állampolgár, aki valamely helyi tagozatnál rendszeren írásban tagnak jelentkezik és a beíratási és tagdíjat megfizeti.

2./ Pártoló tagok lehetnek azon személyek, akik az illetékes állami hivattaltól megbízást kapnak, hogy segítkezzenek az egyesület és tagozatai megalakításánál és azok működésénél./u.n. osvetoví inšpektori, osvetoví a metiční referenti és hasonló/

- 3 -

3./ Az elnökség ajánlatára - az illetékes állami hivatalok jóváhagyásával - tiszteletbeli tag lehet az a személy, aki különös érdemeket szerzett az egyesület és tagozatai megalakítása és fellebbezése körül.

4./ A beiratási díj 10.- Kés. A havi tagdíj 2 -5-10-20-50 Kés a tag vagyoni állapota szerint amit a tagozat vezetősége állapít meg.

A tagok felvételéről a tagozat előljárósága dönt. A tagozat döntése ellen fellebbezni lehet a kerületi előljárósághoz.

A tagok jogai és kötelességei

6.§

A tagoknak joga, hogy a gyűléseken résztvegyenek, indítványokat tegyenek, szavazzanak a döntésekről és határozatokról, hogy az egyesület választmányait és bizottságait megválasszák és azokba beválasztassanak és, hogy részesüljenek mindazon egyesületi előnyben, melyet az a jelen alapszabályok 3. §-a értelmében tagjainak nyújt.

Az egyesület tagjainak kötelessége, hogy a tagdíjakat rendszeresen fizessék, az össz-tag-gyűléseken résztvegyenek és a képességük és lehetőségeik szerint támogassák az egyesület működését és felleb-
lítését.

A tagság megszűnése.

7. §

A tagság megszűnik

- 1./ kilépés,
- 2./ elhalálozás,
- 3./ kizárás esetében.

A tag kizárandó az egyesületből, ha jogerős bírósági ítélettel el lett ítélve büntetett miatt, -- de akkor is ha csak vétség ill. kihágás miatt lett elítélve, ha azt aljas és becsstelen indokból, haszonlesésből követte el. Továbbá ki kell zárni az egyesületből azt a tagot, aki ténykedésével vétkezik az egyesület alapvető feladatai ellen és hivatása betöltéséét veszélyezteti.

A tag kizárását a helyi tagozat előljárósága hajtja végre miről a kerületi előljáróságnak jelentést tesz. Az egyesületi tagnak módjában van fellebbezni a kerületi előljárósághoz.

- 4 -

Az egyesület szervezeti felépítése

Az egyesület központi vezetősége Bratislavában székel. Az hatáskörébe tartozik az egyesület és tagozatai működésének megszervezése és a felügyelet a kerületi központok és helyi tagozatok működése felett.

A központi vezetőség és az egyesület működése és gazdálkodása feletti legfelső felügyelet a Tájékoztatási-és Művelődésügyi Megbízottihatal hatáskörébe tartozik.

A kerületi székhelyeken a szükséghez mértén kerületi egyesületi központok létesíthetnek, melyek az egyesület hivatását a kerületi székhelyen szolgálják és irányítják az illető kerület helyi tagozatainak működését.

A helyi tagozatok és a kerületi központok a központi vezetőség indítványára a Tájékoztatási-és Művelődésügyi Megbízottihatal jóváhagyása után lesznek megalakítva.

A helyi csoportot támogatja és annak működése fölött felügyeletet gyakorol az illetékes helyi művelődésügyi referens és a járási felügyelő.

A kerületi központok a kerületi kultur-referens támogatása és felügyelete mellett működnek.

A helyi tagozatok a szükséghez képest azon községekben lesznek létesítve, ahol legalább 20 rendes tag jelentkezik. Az egyazon járásba tartozó több szomszédos község tagjai egy helyi tagozatba tömörülhetnek.

Az egyesület szervei.

9. §

A./ Az egyesület központi szervei a következők:

- 1./ Az egyesület központi közgyűlése
- 2./ A központi bizottság és annak elnöksége
- 3./ A felügyelő bizottság.
- 4./ A kerületi központok kerületi előljárósága

B./ A helyi szervek a következők:

- 1./ A helyi tagozat közgyűlése
- 2./ A helyi tagozat elnöksége

- 5 -

Az egyesületi szervek joghatlya.1./ A központi közgyűlés.

Legalább évente egyszer – február hónapban – rendes évi közgyűlés tartandó az egyesület székhelyén. Rendkívüli közgyűlés hívandó össze, ha azt a központi bizottság szükségesnek látja, vagy ha a helyi tagozatok 10 %-a ezt írásban kéri.

1. közgyűlésen teljes-jogúan vesznek részt :

a./ a központi bizottság, elnökség és felügyelő-bizottság összes tagjai,

b./ a helyi tagozatok és kerületi központok küldöttjei.

A helyi tagozatok minden 10. rendes tag után egy küldötthetnek. Ennél kisebb taglétszámu helyi tagozatok szintén egy küldötthetnek. Több helyi tagozat együttesen, vagy egy nagyobb tagozat megegyezhetik abban, hogy csak egy delegátust küldjenek, aki azután teljhatalom alapján gyakorolja jogait, főként szavazati jogát a többi – általa képviselt küldött nevében is.

Minden kerületi központ saját kabaléből két küldöttet küld ki.

A közgyűlés határozatképes akkor, ha szabályosan, legalább 2 héttel előbb lett összehíva és azon legalább 50 szavazati joggal bíró tag vesz részt. Ha a tagok kellő számban a kitűzött időre nem gyűlnek össze, a közgyűlés ugyanazon a helyen, ugyanazon a napon és ugyanazzal a napirenddel egy órával később lesz megtartva, immár tekintet nélkül a jelenlévők létszámára.

A közgyűlés a központi bizottságot 3 évi és a felügyelő bizottságot 1 évi tartamra választja, ellenőrzi a központi bizottság működését, véleményezi az egyesület központi szerveinek beszámolóját, fölmenti a lelépő központi szerveket, utasítást, irányelveket és munkatervet ad az egyesület általános működéséhez, dönt az indítványokról és a kerületi előjáróságok valamint a helyi tagozatok közgyűlései által előterjesztett határozatokról és kérelmekről, ellenőrzi a kerületi előjáróságok és helyi tagozatok ténykedését és dönt az egyesület elvi, eszmei, pénzügyi és gazdasági kérdéseiről.

A határozatok érvényességéhez az összes jelenlévők szavazatainak több mint fele szükséges. Az alapszabályokat megváltoztató határozat érvényességéhez az összes jelenlévők 2/3-os szavazat többsége és az illetékes hivatalos szervek jóváhagyása szükséges. Az egyesületet feloszlató határozathoz az összes jelenlévők 3/4-es szavazat többsége és az illetékes állami hivatalok jóváhagyása szükséges.

11. §

2./ A központi bizottság és elnökség

A központi bizottság, melyet a központi közgyűlés 3 évre választ, 24 tagból áll, kiknek legalább fele az egyesület székhelyén vagy környékén kell, hogy lakjon.

A központi bizottság saját kebeléből elnökséget választ, mely elnökből, két alelnökből, központi titkárból és helyetteséből, jegyzőkönyvvezetőből, pénztárnokból és két ellenőrből áll. A központi bizottság megszabja saját ügyrendjét, valamint a kerületi előljáróságok és helyi tagozatok ügyrendjét, összehívja a közgyűlést és meghatározza annak napirendjét. Ellenőrizni a kerületi előljáróságok és helyi tagozatok ténykedését, gondozza az egyesület vagyonát, képviselői magát úgy a kerületi előljáróságok gyűlésein, mint a helyi csoportok közgyűlésein, mint felülvizsgáló bizottság legfelsőbb fórumán a tagok felvételéről és kizárásáról, végrehajtja a közgyűlés határozatát, kötelező utasításokat és alapvető irányelveket ad ki az egyesület és helyi szerveinek általános munkavonalát, valamint az egyes kultur és művelődési akciókat illetőleg, határoz a központi, kerületi és helyi vezetőségek fizetett alkalmazottainak felvételéről és meghatározza ezeknek járandóságát, betartva az érvényben lévő utasítások kereteit.

Az egyesület folyó ügyeit az elnökség irányítja, és vagy magantézi el, vagy az általa kiadott utasítások szerint az egyesület hivatalnokai.

Az egyesület kifelé vagy az elnök, vagy valamelyik alelnök képviseli. Minden oly hirdetményt, nyugtat, vagy okiratot, mely jogokat és kötelességeket, vagy az egyesület vagyonjogi megterhelését vonja maga után, vagy amely az egyesületi szervek ténykedésére vonatkozó alapvető irányvonalat és utasítást tartalmaz, az elnöknek és a központi bizottság egy tagjának kell aláírni. A többi levelezést azok a szervek intézik és írják alá, akik erre az ügyrend szerint megbízást kaptak és pedig az ott megjelölt módon.

A központi bizottság határozatképes akkor, ha az összes tagok 1/4-e jelen van. Oly határozathoz, mely az egyesület vagyoni megterhelését vonja maga után szükséges, hogy a rendesen összehívott tagok legalább felerészben jelen legyenek, a határozatok megsemmisítéséhez a szervezetek egyszerű többsége szükséges.

- 7 -

12. §

3./ A felügyelő bizottság.

A felügyelő bizottság 5 tagját a közgyűlés 1 évi időtartamra választja.

Feladata, hogy felügyeljen úgy a központ, mint a helyi tagozatok vagyoni állapotára s ellenőrizze az egyesületi szervek helyes gazdálkodását.

Jogában áll tehát, hogy bármikor ellenőrizze a könyvvitelt, rak-tárakat, átnézze az ügyviteli könyveket és a pénztárt, számlákat és egyéb bizonylatokat és revidálja az egyesület ténykedését minden pénzügyi és gazdasági kérdésben.

Ténykedéséről évente legalább egyszer jelentést kell tennie az egyesület elnökének és a közgyűlésnek.

A felügyelő bizottság határozatképes akkor, ha legalább 3 tag jelen van és határozatához a szervezetnek egyszerű többsége szükséges.

13. §

4./ Kerületi előljáróság.

A kerületi előljáróságokat a központi bizottság nevezi ki a helyi tagozatok által jelölt tagokból akép, hogy a magyar lakosság által legsűrűbben lakott járásek lehetőség szerint képviselve legyenek.

Kerületi előljáróságok azon a kerületi székhelyeken létesíttetnek, ahol a központi bizottság a Tájékoztatás- és Művelődésügyi Megbizottihivatal jóváhagyásával kerületi központokat hív létre. A kerületi központok területi hatáskörét a Tájékoztatási-és Művelődésügyi Megbizottihivatal megelőző jóváhagyásával a központi bizottság határozza meg, a magyar lakosság földrajzi elhelyezkedése alapján, tekintetbe véve a helyi csoportok együttműködésének követelményeit és lehetőségeit.

A kerületbe tartozó helyi csoportok a kerületi központ alá vannak rendelve.

A kerületi központ elnökből, alelnökből, titkárból, jegyzőkönyvvezetőből, pénztárosból és a kerületi központ körzetének terjedelme és követelményei szerint további 5-10 tagból áll. A kerületi előljáróság közvetíti a helyi csoportok és a központi bizottság közötti érintkezést, egyhangolja a helyi tagozatok kulturális és művelődési ténykedését, felügyeli annak tevékenységére a központi bizottság irány-

- 8 -

elvei szerint és a kerületi nemzeti bizottság kultur referense felügyelete mellett irányítja a kerületi központi körzetébe tartozó magyar kulturális intézményeket, valamint a kerületi méretű kulturális és művelődési akciókat, dönt a tagoknak a helyi tagozatok határozatai és döntései elleni fellebbezéseiről, beszámol negyed évenként a központi bizottságnak az illető körület egyesületi ténykedéséről, tervezeteket nyújt be a központi bizottságnak az egyesület kerületi kulturális és művelődési munkájának feljavítására és elmélyítése érdekében.

A kerületi előljáróság a központi bizottság közvetlen végrehajtó szerve, mely a központi bizottság jogkörét a kerületi központ, körzetében kihelyezett hatáskörrel gyakorolja.

14. §

5./ A helyi csoport közgyűlése

A helyi csoport évente legalább egyszer és pedig január hónapban rendes közgyűlést hív össze. Rendkívüli közgyűlés hívandó össze a tagok 1/5 kívánságára vagy a központi bizottság utasítására.

A közgyűlés határozatképes, ha legalább 5 nappal megtartásának napja előtt a helyi szokásoknak megfelelő módon lett összehívva és ha a tagoknak legalább 1/3 megjelent. Ha a megszabott időre nem jelennek meg a tagok kellő számban, a közgyűlés egy hetet később a hét ugyanazon napján, ugyanazon helyen, ugyanazon időben tekintet nélkül a megjelentek számára lesz megtartva.

A közgyűlés a megjelentek szavazati többségével dönt. A közgyűlésen az előljáróság beszámol a helyi csoport működéséről az elmúlt időszakban és kijelöli a következő feladatokat és munkatervet a központi bizottság utasítására és szándéka szerint. A közgyűlés ellenőrzi és jóváhagyja az előljáróság működését, megtárgyalja a tagok által benyújtott indítványokat, beadványokat és kérelmeket, megválasztja az előljáróságot és küldötteket /delegátusokat/ a központi közgyűlésre, feloldozást ad a lelépő előljáróságnak és a kerületi előljáróság kinevezésére vonatkozólag indítványt tesz a központi bizottságnak.

15. §

6./ A helyi csoport előljárósága

A helyi csoport előljáróságát a közgyűlés szavazattöbbséggel egy évi időtartamra választja mialatt hivatalban marad az új előljáróság megválasztásáig. Elnökből, alelnökből, titkárból és pénztárnokból áll

- 9 -

nagyobb helyi csoportoknál további 2 - 5 előljárósági tag választandó az előljáróságba. Az előljáróság tagjain kívül egy-két revizor is választandó.

A helyi csoport előljárósága illetékes arra, hogy a tagokat felvegye és kizárja a tagdíjakat beszedje a központ által kiállított igazolványokat kézbesítse a közgyűlést összehívja, a helyi csoport tagjai és az egyesület felsőbb szervei között közvetítse, az érintkezést. Felterjessze a felsőbb szerveknek a helyi csoport és tagjainak indítványait, határozatait és kérelmeit, negyedévenként jelentse a tagok névsorát, beszolgáltatassa a tagdíjak 70 %-át a központnak, 20 %-át a kerületi vezetőségnek, meghagyván magának a beszedett tagdíjak kb. 10 %-át, különös gonddal kezelje a helyi csoport vagyonát, jelentést tegyen negyedévenként a kerületi előljáróságnak a helyi csoport állapotáról és működéséről, vezesse a helyi csoport kulturális intézményeit és egész kulturális és népművelési ténykedését az egyesület központi bizottságának törekvése szerint és a kerületi előljáróság, járási művelődésügyi felügyelő, illetve annak az utóbbi által megbízott helyettese felügyelete mellett.

Az egyesületnek hivatalokkal és intézményekkel
való érintkezése

16.§

Az egyesületi nyelv a magyar nyelv. Az egyesület szerveinek a hivatalokkal való érintkezésben a szlovák nyelve használandó.

A helyi csoportok kapcsolatban tartanak a helyi művelődésügyi referensekkel és a helyi művelődésügyi felügyelőkkel, akik az állami művelődésügyi igazgatás szervei és akinek határozatai kötelezőek az egyesület szervei számára.

A kerületi előljáróságok kapcsolatban vannak a kerületi Nemzeti Bizottság kultur referensével, illetve a kerületi művelődésügyi felügyelővel.

A központi bizottság és annak elnöksége kapcsolatban van a Tájékoztató- és Művelődésügyi Megbizott hivatal népművelési osztályával, mely az egyesület felett a fő felügyeletet gyakorolja.

17. §

A központi bizottság a kerületi előljáróságnak és a helyi csoportok egyesületi szervezetük keretén belül külön női és ifjúsági alosztályokat állíthatnak fel.

- 10 -

18. §

A helyi csoportoknak a legszorosabb kapcsolatokat kell kiépíteni a Matica slovenské helyi csoportjaival, valamint a nemzeti tömegszervezetekkel és megegyezni velük a leghatékonyabb együttműködés módjaitól.

Zárószabályzatok

19. §

Minden az egyesület feloszlásáról, vagy a kerületi központ és helyi csoport megalkotásáról, illetve feloszlásáról és az alapszabályok megváltoztatásáról szóló határozathoz feltétlenül ki kell kérni a Tájékoztatás-és Művelődésügyi Megbízottihivatal jóváhagyását. Az egyesület alapszabályait a Belügyi és a Tájékoztatás-és Művelődésügyi és a Köznevelés-Tudomány és Művelődésügyi Megbízottihivatal hagyja jóvá /FV, PIO, PŠVU./

Ezen alapszabályoknak a Tájékoztatás-és Művelődésügyi Megbízottihivatal felügyeleti jogának vonatkozó szabályzatai semmiképpen sem érintik a Belügyi Megbízottihivatal felügyeleti jogát az egyesületi törvény érvényes előírásai értelmében.

Az egyesület vagyonának hová fordításáról annak megszűnése esetében a Tájékoztatás-és Művelődésügyi és a Belügyi Megbízottihivatalok közös megegyezéssel döntenek.

20. §

Az egyesület jogszemélyt képez. Ugyanúgy a helyi csoportok is jogalanyt képeznek és jogilag kötelezhetők, saját vagyonnal bírhatnak és ezért kell, hogy a központ alapszabályaival egybehangzóan kidolgozott alapszabályuk legyen, melyet az illetékes hivataloknak jóváhagyás végett be kell nyújtani.

A helyi csoportok csak az egyesület létezése folyamán működhetnek. Ha az egyesület megszűnik, megszűnnek a helyi csoportok is.

A kerületi központok nem képeznek jogszemélyt, a kerületi előljáróságok a központi bizottság szervei.

A Tájékoztatás-és Művelődésügyi Megbízottihivatal kötelezheti az egyesület központi vezetését egyes csoportok működésének betöltésére, egyes egyesületi szervek felfüggesztésére, új választások

-11 -

vagy bizonyos meghatározott feladatok és intézkedések keresztülvitelére az egyesület működésének betiltása vagy feloszlásának terhe alatt.

21. §

Az egyesület működése részben, vagy egészen azonnal hatállyal felfüggeszthető, ha a Tájékoztatás-és Művelődésügyi Megbizotti hivatal megállapítja, hogy az egyesület szervei működésük folyamán nem tartották be az alapszabályok szabályzatait, vagy hogy az egyesület fő céljaitól és feladataitól eltérnek.

Bratislava, 5. marca 1949.

Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltára – Bibliotheca Hungarica, Somorja, Fond:
Csemadok, OK-I/1.

2

Pozsony, 1949. május 19. A pozsonyi Belügyi Megbízotti Hivatal levele Lőrincz Gyulához, a Csemadok KB elnökéhez, amelyben közli a Csemadok alapszabályában észlelt hiányosságokat.

1. számú melléklet

BELÜGYI MEGBÍZOTTI HIVATAL

Szám: 260/02-5-1949

Pozsonyban, 1949. május 19-én

Lőrincz Gyula úrnak
a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete elnökének
Pozsony

Az egyesület neve: „Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete”
Az Alapszabály jóváhagyása
Mellékletek száma: 3

A Belügyi Megbízotti Hivatal azzal a megjegyzéssel küldi vissza az alapszabályt, hogy az alábbi hiányosságok miatt nem hagyható jóvá:

- 1) a 2. § 2. bekezdése eme mondatában: „a magyar és a szlovák lakosság közeledése ...” a „szlovák” kifejezést „csehszlovák” kifejezésre kell változtatni.
A 3. bekezdés 3. sorában a „Csehszlovák Köztársaság népidemokratikus rendszeréhez” helyett a „Csehszlovák Köztársasághoz és annak népidemokratikus rendszeréhez” megfogalmazást kell alkalmazni.
A 4. bekezdést így kell kiegészíteni: „c) Csehszlovákia minden dolgozójának tevékeny országépítő igyekezetére irányuló rendszeres neveléssel ...”
- 2) Az alapszabály 3. §-a 2. bekezdése szerint az egyesület politikai szemináriumokat akar rendezni, tehát politikai tevékenységet kíván végezni, holott az 1. és a 2. §-ok szerint az egyesület kimondottan kulturális jellegű. Ezért a „kulturális szemináriumok” kifejezést „kulturális előadások” kifejezéssel kell helyettesíteni.
Az 5. bekezdés rendelkezése ellentmond a közkönyvtárakra vonatkozó jogi előírásoknak, valamint a könyvtárakról készülő új törvénynek, melyek szerint a könyvtárfejlesztés kizárólag a könyvtártanács jogkörébe tartozik, és egyetlen egyesület sem támaszthat igényt a közkönyvtárak gyarapítására. Ezért a 4. § 5. bekezdése törölendő s ebből adódóan a 4. bekezdés „könyvkölcsönzés és hasonló” szövegrész is. Az egyesület részlegei képviseltethetik magukat egy taggal a könyvtártanácsban.
A 9. bekezdés rendelkezését ezzel a szöveggel kell helyettesíteni: „a nemzeti és az országos ünnepek megvalósítása során a nemzeti, ill. az országos jellegű szervezetekkel való együttműködéssel”.
- 3) Az 5. § 1. bekezdés rendelkezése szerint az egyesület rendes tagja lehet „minden 18. életévét betöltő csehszlovák állampolgár.” Mivel ez a rendelkezés nélkülöz minden pontosítást, ellentmond az 1. és a 2. §-nak, melyek az egyesület pontos elnevezését és célkitűzéseit tartalmazzák. Az előterjesztett alapszabály illetően megfogalmazása mindkét oldalon nacionalista kiéleződést válthatna ki, s ez végső soron magát a magyar egyesület

tevékenységét is veszélyeztethetné. Ezért ezt a bekezdést így kell módosítani: „Az egyesület rendes tagja az a 18. életévét betöltő, erkölcsileg és politikailag fejlett magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár lehet, aki jól viszonyul szocialista rendszerünkhöz, aki tagfelvételét szabályszerűen írásban kérte az egyesület valamelyik részlegében, kifizette a beíratkozási és a tagsági díjat.”

A 2. bekezdésben

- a) az „illetékes állami hivataltól” megfogalmazást az „állami népművelési igazgatóságtól” megfogalmazással kell helyettesíteni.
- b) a zárójelben levő „népművelési” kifejezéstől kezdődően az „és ehhez hasonló” kifejezésig terjedő szöveget törölni.

A 3. bekezdésben az „illetékes állami hivatal” kifejezés helyett „állami népművelési igazgatóság” kifejezést kell használni.

A 4. bekezdés 2. fejezetét törölni, helyette a következő mondat kerül: „A tagot a részleg vezetősége hagyja jóvá a központ elnöksége ellenjegyzését követően.”

- 4) A 7. § 1. bekezdése utolsó mondata helyett a következő mondat kerül: „Továbbá a tagot ki kell zárni az egyesületből, ha tevékenységével és magatartásával vét a 2. §-ban meghatározott elvek ellen, s ha meghiúsítja az egyesület céljai megvalósítását.” Továbbá a 2. bekezdés „A kizárás” kezdetű és az „előjáróság” végezetű mondatot ezzel a szöveggel kell helyettesíteni: „A tag kizárását a helyi részleg vezetősége javasolja és a központ elnöksége dönti el. A tag e döntés ellen fellebbezést nyújthat be a központi bizottságnak.”

A 8. §-ban:

Mivelhogy egyesületről és nem tömegszervezetről van szó, nem kell kialakítani a kerületi előjáróságokat. Ez az igény a többi egyesület esetében is felmerülhetne, s ez az egyesületek hálózata túlméretezését eredményezhetné. Hasonlóan állami és politikai érdek, hogy az egyesületeket kizárólag a központból irányítsák mindaddig, amíg a két nemzetiség együttélése haladó szelleműnek nem értelmezhető, amíg el nem tűnnek a polgári nacionalizmus maradványai. A kerületi előjáróságok megalakításával – nemzetiségi vonatkozásban – csak lassulna a szocializmushoz való közeledés folyamata. Ezért az 1. bekezdésből törölni kell az utolsó három szót: „kerületi központokat és csoportokat”, továbbá törölni kell a 3. bekezdés egészét.

A 4. bekezdésből törölni a „kerületi központokat” részt.

Törölni az egész 6. bekezdést.

Az alapszabály szövege egész további részéből törölni a „kerületi központok” kifejezést.

A 7. bekezdést következőképpen kell átírni: „Helyi részlegeket, az igények alapján, azokban a községekben létesíteni, ahol legalább 30 tag van. Azon települések tagsága, ahol önálló részleg megalakítására nincs elegendő tag, a magyar nemzetiségű állampolgárok a lakhelyükhöz legközelebb eső részlegbe jelentkeznek.”

Ezen kívül az alapszabály 8. § 2. bekezdése, amely szerint „A központi vezetőség tevékenységének és gazdálkodásának felügyeleti szerve a Tájékoztatói és Művelődési Megbízotti Hivatal” ellentmond a B. M. 1508/1875 számú rendeletének¹, a Tt. 189/1929 sz. kormányrendeletnek és az SZNT Tt. 51/1945 sz. rendeletének, melyek szerint ez a hatáskör kizárólag a Belügyi Megbízotti Hivatalt illeti meg. Más elbírálás alá kerül, ha az egyesület ezen túl

1 A Magyarországi Rendeletek Tára, 9. fozama, 1875, H, Budapest, 1875 nem tartalmazza a feltüntetett rendelkezést. Ezen túlmenően sokatlan, hogy a szlovák belügyi szerv 1949-ben 1875-ös, illetve 1929-es rendeletekre hivatkozik.

menően szakmai (kulturális) szempontból igényli a Tájékoztatási és Művelődési Megbízotti Hivatal felügyeletét is. Ezt az igényt viszont nem szükséges az alapszabályban rögzíteni, mert ez nem az egyesület szándékának, hanem a Tájékoztatási és Művelődési Megbízotti Hivatal törvényből eredő feladata érvényesítésének következménye.

Ugyanez vonatkozik az alapszabály 13.§-ának a kerületi központok létrehozására vonatkozóan is. E §-ban a Belügyi Megbízotti Hivatal mint az egyesület elbírálásának legfelsőbb szerve figyelmen kívül maradt (ez a tény semmissé válik a kerületi központokról szóló rendelkezések törlése következtében).

6) A 9. §-ban végrehajtandó

- a) a 4. bekezdés (a kerületi előljáróságokról való rendelkezés törlése folytán) tárgytalan,
- b) a „B” bekezdés „csoport” kifejezését „részleg” kifejezésre változtatni.

7) A 10. § 1. bekezdése 1. mondatát illetően átfogalmazni: „Az egyesület rendes közgyűlésére évente egyszer, az egyesület székhelyén, február hónapban kerül sor.”

Az 1. bekezdés utolsó sorában a „csoportok” kifejezést „részlegek”-re változtatni. A továbbiakban mindenütt törölni a „csoportok” kifejezést, helyette következetesen a „részlegek” szót kell használni.

Az 1. bekezdés „b” betűje alatt csupán ennyit közölni: „A helyi részlegek küldöttei”, a többi törlendő.

Az 5. oldal 13–14. sorában törölni: ...“50 szavazati joggal rendelkező tag”. Helyette így: „50 rendes, szavazati joggal rendelkező küldött”.

Az 5. oldal 23. és 24. sorában a „Kerületi előljáróságok által és” ... mondatot teljes terjedelmében törölni.

8) A 11.§-ban törölni kell: „Kerületi előljáróság és” ...

9) A 13. § rendelkezését tekintettel a 8. § módosítására törölni, ami által a további számozás megváltozik.

10) Az országos közgyűlésről és a helyi részlegek tevékenységéről rendelkező 14. és 18. § nem képezheti a Központ alapszabálya, csupán az egyes helyi részlegek működési szabálya részét. A Központi alapszabály csak azon fő elveket tartalmazza, hogy hol, hogyan és mikor alakulhatnak meg a helyi részlegek, ki alakítja meg őket, és hogy a helyi részlegeknek olyan saját alapszabálya van, amely alapvetően nem mond ellent a Központ alapszabályának, de tartalmazza a helyi viszonyokból és szükségékből adódó feladatokat. Mivel az említett rendelkezéseket magában foglalja a 20. § , a 14. és 18. §-ból az erre vonatkozó szöveg törlendő.

Ezen kívül az alapszabályból mindenhol az „előljáróság” kifejezés helyett a „bizottság” kifejezést, a „szűkebb kollégium” helyett az „elnökség” kifejezést kell használni.

Továbbá itt is a „csoport” helyett „részleg” a megfelelő elnevezés.

Végezetül, a kerületi előljáróságokról szóló rendelkezés törlése következtében törölni kell a kerületi előljáróság számára a tagilletményből járó 20%-ról szóló rendelkezést, és ennek következtében a tagdíjakból származó bevétel 80%-a a központot, 20%-a a részlegeket illeti meg.

11) A 16. §

- a) 1. fejezetét így átírni: „Az egyesület szerveinek a hivatalokkal és a többi egyesülettel és szervezettel való kapcsolattartása szlovák nyelven történik.”
- b) 2. fejezetének „helyi művelődési felügyelőkkel” kifejezését „járásai művelődési felügyelőkkel” kifejezéssel módosítani.
- c) 4. fejezetében törölni a „népművelési szakosztályoknak” kifejezést.

- 12) A 17. § rendelkezését teljes terjedelmében törölni kell, mivel a Szlovák Ifjúság Szövetsége az országos jellegű Csehszlovák Ifjúsági Szövetség részévé válik, s ez a magyar ifjúságot is beszervezi. Ugyanígy a Živena is – a Szlovák Nők Szövetsége országos jellegű szervezetté alakul Csehszlovákia Nőszövetsége elnevezéssel. Az említettek miatt a szocialista rendszerben az ifjúság elkülönített szervezettsége megengedhetetlen.
- 13) A 19. § rendelkezését így kell átírni: „Az egyesület önkéntes felosztatásáról és az egyesület vagyonáról való intézkedés, ill. az alapszabály módosítása a Belügyi Megbízotti Hivatal jogkörébe tartozik“. Az egyesület azonban e döntéseket köteles bejelenteni a Tájékoztatási és Művelődési Megbízotti Hivatalnak is. A helyi részlegek megalakulását a Tájékoztatási Megbízotti Hivatal hagyja jóvá. Az alapszabály a Belügyi Megbízotti Hivatal jogkörébe tartozik.
- 14) A 20. § „anyaegyesületek“ kifejezését „központi egyesület“-re kell változtatni. Az utolsó bekezdést ki kell hagyni, mert azt a Belügyi Megbízotti Hivatal gyakorolja.
- 15) A 21. §-t így kell módosítani: „Abban az esetben, ha az egyesület eltér az alapszabályban meghatározott céltól és munkafolyamattól, vagy túllépi jogkörét és tevékenységével veszélyezteti az államérdeket, ill. a tagság anyagi érdekeit, az illetékes hivatal szünetelteti tevékenységét, és a vizsgálat eredménye alapján fel is oszthatja azt, ill. a felosztás terhe alatt kényszerítheti az egyesületet alapszabálya betartására.“
- 16) Az alapszabály nem tartalmaz rendelkezést
- a) tevékenysége területi kiterjedését illetően, melyet pontosan meg kell határozni, mert ettől függ a jóváhagyó szerv jogkörének meghatározása
 - b) a szavazás módjáról, a jegyzőkönyvek vezetéséről. A jegyzőkönyveket szlovák nyelven is el kell készíteni
 - c) a békéltető bíróságról, amely az egyesületi tagságból adódható viszályokat rendezné.

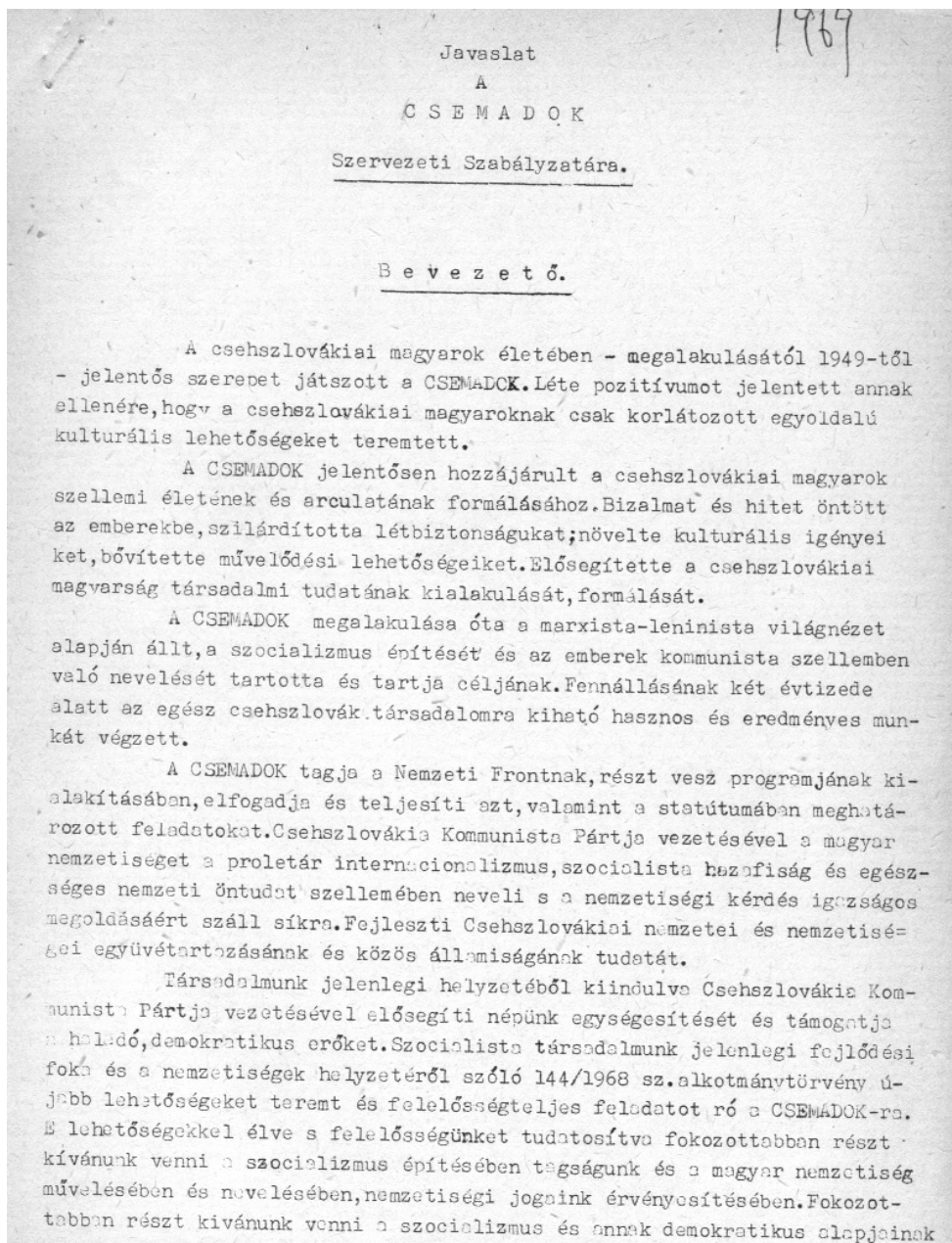
Az így módosított alapszabályt 4 példányban kell címünkre benyújtani jóváhagyás céljából. A példányok egyikén semmilyen javítás vagy kiegészítés nem lehetséges. Ezt a példányt jóváhagyási betét mellékelésével, laponként 10,- koronás, a többi laponként 8,- koronás okmánybélyeggel kell ellátni.

A megbízott nevében Vražda alezredes

Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltára – Bibliotheca Hungarica, Somorja, Fond: Csemadok, OK-I/1. A dokumentum szlovák nyelvű. Magyar fordítás: Sidó Zoltán (In: Őszi Irma–Sidó Zoltán: Ötven év szolgálat. Dunaszerdahely, 2000, 233–238. p.).

3

Pozsony, 1969. március 17-18. A Csemadok X. rendkívüli országos közgyűlése elé beterjesztett javaslat az új alapszabályra, amelyben tükröződnek az 1968-as reformtörekvések is. A szervezet új elnevezése: Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetsége.

- 2 -

erősítésében a politikai és az államakarat alakításában, gazdagítva a szocialista társadalom alapvető értékeit a Szovjetunióé, a szocialista világrendszerhez és a világ haladó erőihez való jó viszonyt - mindezeket, melyek egyedüli alapját képezik társadalmunk további fejlődésének.

I. F e j e z e t

A szervezet neve, székhely, helyzetének és működési területének meghatározása.

1./ A CSEMADOK önkéntes társadalmi-kulturális-nemzetiségi szervezet az önkéntes szervezetekről szóló 1951. júl. 12-én kelt 68.sz. törvény értelmében.

2./ Hivatalos elnevezése és pecsétjének felirata:

1.alternatíva: A Csehszlovákiai Magyar Nemzetiség Demokratikus Szövetsége

2.alternatíva: A Csehszlovákiai Magyarok Kulturális-Társadalmi Szövetsége.

3./ Szimbóluma: invitott könyv felett égő fáklyát tartó kéz, alatta CSEMADOK felirat.

4./ A CSEMADOK a Nemzeti Front tagja és a maga számára kötelezőnek ismeri el annak programját és statútumát.

5./ A szervezet működési területe a Csehszlovák Szocialista Köztársaság.

6./ Központi Bizottságának székhelye Bratislava.

II. F e j e z e t

A szervezet feladata.

1./ A CSEMADOK a Nemzeti Front vezetésével a CSKP politikájának szellemében a Nemzeti Frontba tömörült társadalmi szervezetekkel és a nemzeti bizottságokkal szoros együttműködésben a népművelési és kulturális tömegmozgalmi munka minden formáját felhasználja a csehszlovákiai magyar nemzetiség művelésére és nevelésére. Terjeszti és szilárdítja:

- a tudományos marxista világnézetet;
- a proletár internacionalizmust, szocialista hazafiságot és

- 3 -

egészséges nemzeti öntudatot;

- a világ haladó erőivel, a szocialista országokkal és a Szovjetunióval való együttműködés eszméjét a kölcsönös tisztelet és megbecsülés alapján;

- az egyetemes magyar kulturához való elszakíthatatlan kapcsolatokat s hozzájárul Csehszlovákia és Magyarország népei baráti kapcsolatainak fejlesztéséhez.

Szervez, és működtet a:

- szocializmus építésével kapcsolatos politikai, ideológiai, kulturális és nemzetgazdasági feladatok teljesítésére.

2./ Erősíti a csehszlovákiai magyar nemzetiség közösségi szellemét, a Csehszlovákia népeivel való együvértartozás tudatát, előnyíti a magyar nemzetiség baráti kapcsolatát a cseh és szlovák néppel s mindenekelőtt is kultúránk kölcsönös megismertetésével.

3./ Elősegíti a tudományok és a kultúra értékeinek megismerését és elsajátítását, az iskolán kívüli és az iskolai oktató-nevelő munka hatékonyságának fokozását;

4./ A CSEMAKOK részt vesz a Nemzeti Front egységes politikai programjának kidolgozásában, megvalósításában és ellenőrzésében s ezáltal, s ezzel összhangban az állampolitika alkotásában, formálásában, végrehajtásában és ellenőrzésében, valamint a választások előkészítésében az általa javasolt képviselők ellenőrzésében;

- kifejezi és védi a csehszlovákiai magyar nemzetiség jogos érdekeit és szükségleteit s javaslataival segíti a nemzetiségi kérdés marxista-leninista megoldását;

- szervezi, összefogja és fejleszti a csehszlovákiai magyar nemzetiség társadalmi, nemzetiségi és kulturális életét, reprezentálja mint etnikai csoportot, kifejezi nemzeti egységét, őrzi és fejleszti szellemi kincsét, tolmácsolja szükségleteit.

III. F e j z e t

A szervezet főbb munkaformái

A CSEMAKOK szervei és szervezetei a II. fejezetben feltüntetett feladatok teljesítését a Nemzeti Front, a központi szervek és intézmények, valamint a nemzeti bizottságok kulturális, társadalmi és népművelő munkájával összhangban főleg a következő módszerekkel valósítják meg:

- 4 -

- 1./ Vezetőségi és tagsági gyűléseket tartanak.
- 2./ Politikai, kulturális, tudományos és gazdasági előadásokat és vitaesteket rendeznek.
- 3./ Általános és szaktanfolyamokat, társadalmi, tudományos és politikai szemináriumokat szerveznek.
- 4./ Kultúresteket, emlékünnepeket, színelőadásokat, esztrádesteket, népművészeti bemutatókat, versenyeket és fesztiválokat, hangversenyeket, akadémiákat, kiállításokat, kirándulásokat és más társadalmi és kulturális megmozdulásokat rendeznek.
- 5./ Szakbizottságokat, előadói testületeket, tanácsadó csoportokat, tudományos és kulturális társaságokat létesítenek; szociológiai felméréseket és néprajzi gyűjtéseket végeznek.
- 6./ A kulturális és népnevelő munka folyamatos fejlesztése érdekében saját énekkarokat, tánc, zene és színjátszó együtteseket, irodalmi színpadokat, klubokat, szakköröket és szakcsoportokat szerveznek és tartanak fenn.
- 7./ Periodikus és időszaki kiadványokat és sajtótermékeket jelentetnek meg.

IV. F e j e z e t

T a g s á g

A CSEMADOK tagsági alapját a rendes tagok, kollektív tagok és a tiszteletbeli tagok képezik.

1./ A CSEMADOK-nak tagja lehet minden 15. életévét betöltött cseh-szlovák állampolgár, aki valamelyik helyi szervezetnél tagnak jelentkezik, egyetért a szervezeti szabályzattal és a tagdíjat rendszeresen fizeti.

2./ A tagokat egyéni írásbeli jelentkezés alapján veszik fel. A tag felvételéről a helyi szervezet vezetősége dönt. Ha a jelentkezőt a vezetőség elutasítja, joga van a taggyűléshez fellebbezni. Kérését 3 hónapon belül meg kell tárgyalni.

2./ A CSEMADOK kollektív tagjai lehetnek azok a közösségek, amelyek egyetértenek a CSEMADOK programjával és szervezeti szabályzatával.

3./ A kollektív tagokat az adott közösség pecsétjével ellátott jelentkezési lap alapján az illetékes járási, illetve központi bizottság veszi fel.

3./ A CSEMADOK tiszteletbeli tagjává felvetők azok a személyek, kiket a CSEMADOK Központi Bizottsága erre érdemesnek tart.

a./ A tiszteletbeli tag felvételére a javaslatot a CSEMADOK KB

- 5 -

elnöksége tárgyalja a Központi Bizottság elé.

4./ Minden tag tagsági igazolványt kap.

V. F e j e z e t

A tagok joga és kötelessége.

1./ Minden tagnak joga, hogy részt vegyen a szervezet tevékenységében. Minden tag javaslatokat tehet, kifejezheti véleményét, szervezeti joggal bír a javaslatokkal és határozatokkal kapcsolatban, egyenlő joggal részt vehet a szervezet vezető szerveinek megválasztásában és a vezető szervekbe beválasztható.

2./ A szervezet minden tagjának kötelessége a CSEMAKOK céljainak elősegítése, feladatának teljesítése, a szocialista társadalom építése. Képességei szerint támogatja a szocialista kultúra fejlesztését, betartja a szervezeti szabályzatot, végrehajtja a szervezet szerveinek határozatait és rendszeresen fizeti a tagdíjat.

VI. F e j e z e t

A tagság megszűnése.

1./ A tagság megszűnik:

- a./ kilépéssel
- b./ kizárással
- c./ elhalálozással

2./ A szervezetből kizárható az a tag, aki tevékenységével szocialista rendszerünk ellen foglal állást és fasiszta, antiszocialista, szovinista, raszista megnyilvánulásokat tesz, háborús propagandát folytat, nemzetiségi, faji vallási egyenlenségeket szít és aki a szervezetet küldetésével ellentétes célokra akarja kihasználni, vagy bármilyen más módon durván megsérti a szervezet szervezeti szabályzatát.

3./ A tag kizárásáról a helyi szervezet taggyűlése dönt. A döntés a járási bizottság elnökségének jóváhagyása után válik jogerőssé.

4./ A kizárt tagnak jogában áll a járási bizottság elnöksége döntése ellen a Központi Bizottsághoz fellebbezni.

- 6 -

VII. Fejezet

A szervezeti felépítés alapelvei

- 1./ Szervezeti felépítésében a demokratikus centralizmus érvényesül. Ez azt jelenti, hogy:
 - a./ a szervezet valamennyi szervét alulról felfelé választják;
 - b./ a felsőbb szervek határozatai kötelezők az alsóbb szervekre és a szervezet minden tagjára;
 - c./ a választott szervek rendszeresen beszámolnak működésükről azoknak a tagoknak, akik őket megválasztották;
 - d./ a szervezet szervei, a szervezet tevékenységének irányításában a kollektív vezetést érvényesítik.
- 2./ A szervek akkor határozóképesek, ha a tagságnak legalább a fele jelen van. A határozat akkor jogerős, ha a jelenlevőknek több mint fele mellette szavaz. Ha a határozat mellett ugyanannyian szavaznak, mint ellene, akkor a döntés joga az elnököt illeti meg.

VIII. Fejezet

Helyi szervezet

- 1./ A CSEMADOK alapszerve a helyi szervezet. Helyi szervezet alakítható a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területén ott, ahol magyar nemzetiségű állampolgárok élnek, és a szervezet tagjául legalább 10 személy jelentkezik.
- 2./ A helyi szervezet a nemzeti bizottságok kulturális-népművelési munkájával összhangban a népművelési otthonokkal, művelődési házakkal, szövetkezeti és üzemi klubokkal együttműködve végzi munkáját.
- a./ A szervezési, társadalmi, népművelési és kulturális tömegmozgalmi munka minden formáját felhasználja alapvető feladatainak teljesítése érdekében.
- b./ Vezeti a tagsági nyilvántartást és gondoskodik a tagdíjak rendezéséről.
- c./ Szorosan együttműködik a Nemzeti Frontba tömörült társadalmi szervezetekkel, valamint a nemzeti bizottsággal és az egységes földművelőszövetkezetekkel.
- 3./ A helyi szervezet legfőbb szerve a taggyűlés. A taggyűlést

- 7 -

a helyi szervezet vezetősége hívja össze a szükségletnek megfelelően, de kethavonként legalább egyszer.

a./ A helyi szervezet taggyűlése 3 napon belül összehívandó, ha a helyi szervezet tagságának 2/3 része úgy kívánja.

4./ A helyi szervezet 2 évente egyszer a központi bizottság által meghatározott időpontban tisztújító évrő közgyűlést tart. Értékeli a helyi szervezetnek és vezetőségének az elműt évben kifejtett munkáját, meghatározza új feladatait, megválasztja a helyi szervezet új 5-20 tagig terjedhő vezetőségét, 3-5 tagú ellenőrző bizottságát és a központi bizottság által meghatározott kulcs szerint küldötteket választ a járási konferenciára.

a./ A helyi szervezet a tisztújító évrő közgyűlések közötti évben a járási bizottság által meghatározott időben évrő taggyűlést tart, melyen értékeli a határozatok teljesítését, az elműt évben kifejtett munkát és jóváhagyja az évi munkatervet.

5./ A helyi szervezet vezetősége tagjainak sorából elnököt, alelnököt, kultúrfelelőst, titkárt és pénztárost választ.

6./ A helyi szervezetet nyilvánosan az elnök vagy a vezetőség által erre felhatalmazott személy képviselheti.

IX. F e j e z e t

Járási szervek

1./ A járási szervezet legfelsőbb szerve a járási konferencia, melyet a járási bizottság 2 évente a központi bizottság által meghatározott időpontban hív össze.

2./ A járási konferencia megvitatja és jóváhagyja a járási bizottság és a járási ellenőrző bizottság jelentését, megválasztja az új 20-50 tagú járási bizottságot, 3-5 tagú járási ellenőrző bizottságot, valamint küldötteket választ a központi bizottság által meghatározott kulcs alapján a központi közgyűlésre.

3./ A két konferencia közötti időszakban járási méretben a szervezet legfelsőbb szerve a járási bizottság. Feladata biztosítani a járási konferencia határozatainak teljesítését. Irányítja és ellenőrzi a helyi szervezetek tevékenységét és összehívja a járási konferenciát. A járási bizottság félévente legalább egyszer ülésezik.

a./ A járási bizottság ülését a JB elnöksége hívja össze.

b./ A járási bizottság rendkívüli ülése 1 héten belül össze-

- 8 -

hivandó, ha a járásban működő alapszervezetek 2/3 része vagy a JB tagok 2/3 része úgy kívánja.

4./ A járási bizottság tagjainak sorából elnökséget választ, amely elnökből, alelnökből, titkárból valamint 6-12 további tagból áll. Az elnökség hivatala legalább egyszer ülészik. Az elnökség feladata végrehajtani a járási bizottság határozatait, elősegíteni és közvetlenül irányítani a titkárság mindennapi munkáját, valamint a helyi szervezeteket.

5./ A járási bizottságot nyilvánosan az elnök, titkár vagy a bizottság által erre felhatalmazott elnökségi tag képviselheti.

6./ A járási bizottság a napi feladatok elvégzésére járási titkárságot létesít.

7./ A járási bizottság a szükségleteinek megfelelően ideiglenes vagy állandó munka- és szakbizottságokat vagy egyéb segédszerveket létesít.

X. F e j z e t

Központi szervek

1./ Az egész szervezet legfelsőbb szerve a kongresszus, melyet a Központi Bizottság négyévente egyszer hív össze.

a./ A CSEMADOK Központi Bizottsága indokolt esetben a négy év eltelte előtt is összehívhatja a CSEMADOK rendkívüli kongresszusát.

b./ A CSEMADOK rendkívüli kongresszusa 8 héten belül összehívandó akkor is, ha a CSEMADOK helyi szervezeteinek 2/3 része úgy dönt.

2./ A kongresszus megvitatja és jóváhagyja a szervezet tevékenységét, a Központi Bizottság munkájáról és további feladatairól szóló beszámolót, a Központi Ellenőrző Bizottság jelentését, meghatározza a szervezet további feladatait, megválasztja a 80-100 tagú Központi Bizottságot, 13-15 tagú Központi Ellenőrző Bizottságot, valamint jóváhagyja a szervezet szervezeti szabályzatát.

3./ A kongresszusok közötti időszakban a szervezet legfelsőbb szerve a Központi Bizottság. Feladata: biztosítani a kongresszus határozatainak teljesítését. Irányítani és ellenőrizni a szervezet tevékenységét. Összehívni a kongresszust. A Központi Bizottság félévente legalább egyszer ülészik.

a./ A Központi Bizottság ülését a KB elnöksége hívja össze.

b./ A Központi Bizottság rendkívüli ülése 4 héten belül összehívandó, ha a járási bizottságok 2/3 része, vagy a Központi Bizottság tagjainak 2/3 része úgy kívánja.

- 9 -

4./ A Központi Bizottság tagjainak sorából elnökséget választ, mely elnökből, vezető titkárból, 2 titkárból és további 11-15 tagból áll.

a./ Az elnöki funkcióra ugyanaz a személy egymást követően csak 2 egymás utáni választási időszakra választható meg.

b./ Az elnökség havonta legalább egyszer ülésezik. Az elnökség feladata végrehajtani a Központi Bizottság határozatait, elősegíteni és közvetlenül irányítani a központi titkárság munkáját, irányítani és ellenőrizni az egész szervezet tevékenységét.

c./ A CSEMADOK KB elnökségét a KB elnöke hívja össze.

d./ Az elnökség rendkívüli ülése összehívandó 3 napon belül akkor is, ha a KB elnökségének 2/3 része úgy kívánja.

5./ A Központi Bizottságot nyilvánosan az elnök, a vezető titkár, a 2 titkár vagy az elnökség által erre felhatalmazott központi bizottsági tag képviselheti.

6./ A Központi Bizottság a napi feladatok végzésére - függetlenül a dolgozókból - titkárságot létesít.

7./ A CSEMADOK Központi Bizottságának titkárságát a KB elnöksége nevezi ki, munkájáért a CSEMADOK KB elnökségének felelős.

8./ A Központi Bizottság a szükségleteinek megfelelően ideiglenes vagy állandó munka- és szakbizottságokat vagy egyéb segédszerveket létesít.

XI. Fejezet

Bevételek és vagyon

1./ A szervezet, a járási bizottságok és a helyi szervezetek önálló jogi személyt képeznek, tehát saját vagyonnal rendelkezhetnek és gazdálkodásukért felelősek.

2./ A szervezet a működéséhez szükséges anyagi eszközöket a beíratási díjakból, tagdíjakból, adományokból, gyűjtésekből, rendezvényeinek és a szerkesztőségnek a bevételeiből, valamint állami hozzájárulásból meríti.

XII. Fejezet

Záráthározat

1./ A helyi szervezet megszűnik, ha tagjainak száma 10 alá csökken. A helyi szervezet megszűnése esetén a helyi szervezet vagyona a szervezet tulajdonába megy át.

2./ A szervezet megszűnik, ha az országos közgyűlés így határoz. A szervezetet megszüntető határozathoz a jelenlevő küldöttek szavazatának legalább 2/3-a szükséges. A szervezet megszűnése esetén annak vagyona állami tulajdonba megy át.

Bratislava, 1969 március 18.

A CSEMADOK

X. Rendkívüli Országos Közgyűlése

Pozsony, 1972. április 15–16. A Csemadok Alapszabálya, amelyet a szervezet XI. országos közgyűlése hagyott jóvá. Elfogadták, hogy a szövetség fölött a Szlovák Szocialista Köztársaság Művelődésügyi Minisztériuma gyakorolja az irányítást. A szervezet elnevezése az új alapszabály szerint: Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége.

X-12 1981

Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének

Alapszabályzata

I. cikkely

Elnevezés és székhely

- 1./ A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége csehszlovákiai munkások, parasztok és szocialista értelmiségiek önkéntes kulturális-nevelési társadalmi szervezete.
- 2./ A szervezet elnevezése: "Kultúrný zväz maďarských pracujúcich v Československu", magyar nyelven: "Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége"; rövidítése: CSEMAJOK.
- 3./ A Szövetség székhelye Bratislava.
- 4./ A Szövetség pecsetjén és pecsetnyomóján a "Kultúrný zväz maďarských pracujúcich v Československu" - "Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége" - feliratot és a CSEMAJOK rövidítést használja.

II. cikkely

Illetékesség és hatáskör

- 1./ A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének tevékenységi köre a Szlovák Szocialista Köztársaság területére terjed.
- 2./ Az állami szervek irányítási hatáskörét a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének irányában a vonatkozó törvényes rendelkezések értelmében az SZSZK Művelődésügyi Minisztériuma gyakorolja. Az állami rendelkezés hiányában arról, hogy a Szövetség tevékenységét Csehszlovákiai Kommunista Pártja művelődéspolitikájával összhangban fejtsse ki, a szervezet a tevékenység kedvező feltételeit.
- 3./ A Szövetség a szükségletekhez mérten helyi, városi és járási szervezeteket alakít; a területi szervezetek irányában az állami szervek azonos jellegű irányítási hatáskört az illetékes nemzeti bizottságok gyakorolják.

III. cikkely

Küldetés és feladatok

- 1./ A Szövetség küldetese, hogy a kulturális-népnevelési tevékenység megfelelő formáival, eszközeivel és módszereivel a magyar dolgozók körében.
 - a/ támogassa a CSKP és a szocialista állam politikáját és segítsen ennek megvalósításában,
 - b/ a CSKP marxista-leninista nemzetiségi politikájának elveivel összhangban segítségére legyen az állami szerveknek és egyéb szervezeteknek a magyar nemzetiségű állampolgárok kulturális élete és szellemi kultúrája feltételei állandó rendszeres fejlesztésének biztosításában,
 - c/ vezesse tagjait abban az irányban, hogy öntudatosan, tevékenyen és kezdeményezve vegyenek részt a fejlett szocialista társadalom építésében a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban élő nemzetek és nemzetiségek erkölcsi-politikai egységének szilárdításában, a szocialista hazá és a többi szocialista ország népei iránti szeretet elmélyítése érdekében.
- 2./ A Szövetség, küldetésének teljesítése érdekében, a CSKP és a szocialista állam művelődéspolitikájával összhangban az SZSZK művelődésügyi Minisztériuma és további állami szervek irányítása mellett és más szervezetekkel együttműködve, főkepp ezeket a fő feladatokat teljesíti:
 - a/ tervszerűen szervez kulturális-népnevelési rendezvényeket, akciókat, hogy biztosítsa tagjainak és a többi magyar nemzetiségű dolgozónak a tudományos, dialektikus-marxista világnézetre, a kommunista eszmeek helyességéről való mely meggyőződésre, a szocializmus, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus ügye iránti odaadással, a nacionalizmus és burzsoá ideológia bármiféle megnyilvánulási formái ellen állandó, rendszeres harcra való nevelést,
 - b/ a magyar nemzetiségű állampolgárok szakképzettsége és általános műveltségi szintje szüntelen emelésének érdekében, az ifjúság és a felnőttek iskolán kívüli oktatási

- 3 -

- rendszerének keretében szakmai előadásokat, előadás-sorozatokot, népi akadémiákat, népi egyetemeket, tanfolyamokat és egyéb művelődési rendezvényeket szervez és birtokosít, az Üszetársadalmi értékekkel összhangban,
- c/ a kulturális szükségletek kielégítésének és a szocialista ember sokoldalú fejlődésének érdekében kulturális - öntevékeny akciókat szervez, megfelelő feltételeket alakít ki, az öntevékeny művészeti mozgalmak teljes mértékű kibontakoztatására, a népművészeti értékek, hordozó hagyományok ápolására és a magyar dolgozók kultúrájának fejlesztésére,
- d/ a Szövetség egész tevékenységét úgy szervezi, hogy ezzel elősegítse a Csehszlovák Szocialista Köztársaság nemzetének és nemzetiségeinek szocialista közeli kapcsolat és kultúrájuk kölcsönös gazdagodását.

IV. cikkely

Tagság

A Szövetségben való tagság önkéntes és az egyéni tagság elvén alapszik. Kötelez mindenkit, hogy az Alapszabályzat értelmében munkálkodjon a Szövetség fő feladatainak teljesítésén. Az alkotó, kezdeményező hozzáállás és a felelősség a tagok alapvető tulajdonságai.

- 1./ A Szövetségben kétféle tagság van: rendes és tiszteletbeli.
- a/ Rendes tagok lehetnek azok a Csehszlovák állampolgárok, akik a Szövetség valamely helyi szervezetében való jelentkezőkor 16. életévüket betöltötték, egyetértően az alapszabállyal, részt vesznek a Szövetség tevékenységében és rendszeresen fizetik a tagsági díjat.
- b/ Tiszteletbeli tagságot adományoz a Szövetség Közvetlen Bizottsága annak, aki rendkívüli érdemeket szerez a csehszlovákiai magyar dolgozók között végzett kulturális-nevelési tevékenység terén. A tiszteletbeli tagság bizonyítja a jelvény és az ennek viselésére feljogosító igazolvány.

2./ Tagok felvétele

- a/ A Szövetségben való tagságot jelentkezési lapon, írásban kell kérni.
- b/ A tagfelvételi javaslatról a helyi szervezet taggyűlése szótöbbséggel dönt.
- c/ Amennyiben a jelentkezőt tagként nem vették fel, fellebbezést nyújthat be a Szövetség legfőbb szerveiig beáról.
- d/ Minden tag tagsági igazolványt kap, ezt a helyi szervezet adja ki.

3./ A tag jogai és kötelességei:

- a/ Minden tagnak joga van részt venni a Szövetség gyűlésein, javaslatokat benyújtani, részt venni a vitában, szavazni a javaslatokról és határozatokról, választani és megválasztani a Szövetség valamennyi szervébe, élni mindezekkel a jogokkal, amelyeket a Szövetség tagjainak biztosít,
- b/ A tag kötelessége minden erejével segíteni a fejlett-szocialista társadalom építését, tevékenyen dolgozni a Szövetségben, sokoldalúan támogatni a Szövetséget tevékenységének kifejtésében, képességeihez mérten elősegíteni a szocialista kultúra fejlesztését, megtartani az Alapszabályzatot, végrehajtani a választott szervek határozatait, részt venni a gyűléseken, rendszeresen fizetni a tagsági díjat, lelkiismeretesen ellátni a rábízott tiszt-ségeket.

4./ A tagság megszűnése

- a/ A Szövetségben való tagság megszűnik: a tag elhalálozásával, kilépésével vagy kizárással.
- b/ A Szövetség helyi szervezete tudomásul veszi a tag kilépését, ha ez kilépési szándékát írásban bejelenti.
- c/ A helyi szervezet kizárja a tagot, ha az tetteivel és viselkedéseivel ellenséges magatartást tanúsít a szocialista rendszerrel szemben, vagy másképp durván megsérti a Szövetség Alapszabályzatát.
- d/ A helyi szervezet kizárja a tagot, ha azt súlyos, szándékosan elkövetett büntető cselekményért elítélték.
- e/ A tag kizárásról a helyi szervezet taggyűlése dönt egyszerű szótöbbséggel. A tag kizárást a felsőbb szerv hagyja jóvá.

- 5 -

f/ A kizárt tag a helyi szervezet taggyűlésének döntését követő harminc napon belül fellebbezést nyújthat be a járási /városi/ bizottsághoz, a központi bizottsághoz, végső fokon a közgyűléshez; ennek döntése végleges. A tagság megszűnésének napjával megszűnik a tag valamennyi joga és kötelessége.

g/ A kizárt tag egy év elteltével újra kérheti felvételét. Újra felvenni csak annak a szervnek a jóváhagyásával lehet, amely kizárását jóváhagyta.

V. cikkely

A szervezeti felépítés elvei

- 1./ A Szövetség tevékenységében a demokratikus centralizmus elvéhez igazodik.
 - a/ A Szövetség valamennyi szervét nyilvános szervezéssel választják.
 - b/ A felsőbb szervek határozatai valamennyi tagra nézve kötelezőek, a kisebbség aláveti magát a többség akaratának.
 - c/ A választott szervek rendszeresen beszámolnak a tevékenységükről azoknak a tagoknak, akik megválasztották őket.
 - d/ A taggyűlések, konferenciák és a közgyűlés határozatai jogerősek, ha a tagok felénél több van jelen és ha a jelenlevő tagok illetve küldöttek/ötven százalékot meghaladó/ többsége a javaslat elfogadását mellett szavaz.
 - e/ Az állásfoglalásban eszközözendő változtatásokról, a fő feladatokról, a szervekről és pénzügyi kérdésekről történő döntéseknél a jogerős határozathozatalhoz az összes tagok, illetve küldöttek /ötven százalékat meghaladó/ többségének jelenléte szükséges.
 - f/ A felsőbb szervek döntései és határozatai kötelező érvényűek az alacsonyabb fokozatú szervekre, szervezetekre nézve; az alacsonyabb szervezeteknek és szervezeteknek joga van javaslatokkal, észrevételekkel és bírálatokkal a felsőbb szervekhez fordulni; a felsőbb szervek kötelesek elfogadni, kibontakoztatni és biztosítani az alacsonyabb szervek helyes kezdelőnyozását, és tájékoztatni az alacsonyabb szervezeteket a kérdések megoldásáról.
 - g/ Az álláspontok, döntések, határozatok és ajánlások megfogalmazásánál a szervezetben és a tagok között lefolytatott demokratikus, elvtársi vita, véleménycsere eredményeiből kell kiindulni.

- 6 -

h/ A Szövetség összes szervei kötelesek megismertetni a tagokat és a szerveket az őket érintő határozatokkal.

VI. cikkely

Helyi szervezetek

- 1./ A helyi szervezet jogi személy. A Szövetség szervezeti felépítésének alapvető láncszemei a helyi szervezetek. A helyi szervezet az a hely, ahol realizálódnak a Szövetség feladatai és ahol a tagok mindenekelőtt élnek jogjikkal és elvégzik tevékenységüknek kötelességeiket. Helyi szervezet lehet alkítni, ha ezt legkevesebb 15 tag kéri. A helyi szervezet megszűnik a Szövetség járási /Bratislavában és Košicén városi/ bizottságának jóváhagyásával, ha taglétszáma 10 alá csökken. A helyi szervezetet felsőbb szerv döntésével is meg lehet szüntetni, ha tevékenysége ellentétben áll az Alapszabállyal. A megszüntetési végzés ellen egyhónapon belül fellebbezni lehet, a Szövetség Központi Bizottságához.
- 2./ A helyi szervezet feladatai:
 - a/ a Szövetség Alapszabályzatával és fő feladataival összhangban kezdeményezően feltételeket alakít ki tagsága kulturális érdeklődésének kielégítéséhez; - teszi ezt az állami szervekkel és társadalmi szervezetekkel és intézményekkel együttműködésben,
 - b/ szervezi és biztosítja tagjainak a csehszlovák állampolgárra és a szocialista hazafiságra, a nemzeti öntudatra és a proletár internacionalizmusra való nevelését,
 - c/ munkatervet, értékeléseket és más megkövetelt anyagokat nyújt be a helyi nemzeti bizottsághoz, /Bratislavában a Fővárosi Nemzeti Bizottsághoz és Košicén a Városi Nemzeti Bizottsághoz/,
 - d/ felhasználja a kulturális-népnevelési munka különböző formáit, valamint a nemzeti bizottságok és más szervezetek népművelési intézményei a Szövetség fő elöljárópolitikai feladatainak teljesítésében,
 - e/ aktivizálja tagjait, hogy ezek kezdeményezők és eljárárdolgozók legyenek a haladó munkamódszerek gyakorlati alkalmazásában a népgazdaság valamennyi területén,
 - f/ kulturális esteket, népművelési-tudományos előadásokat, kérdéskör-felvetéskor esteket, népi akadémiákat és népi egyetemeket,

- 7 -

- könyvvél való munkát tanulmányi kirándulásokat, ifjúsági találkozokat, hangversenyeket, akadémiákat, ünnepi esteket, tanfolyamokat és kiállításokat, valamint egyéb kulturális rendezvényeket szervez,
- g/ megül. pozsa és szervezi önk- és ténkezetek, színjátszó csoportok és más szakkörök, együttesek és klubok tevékenységét,
 - h/ **vezeti** a helyi szervezet tagjainak nyilvántartását és gondoskodik, hogy ezek rendszeresen fizessék a tagsági díjakat.
- 3/ A Szövetség helyi szervezetének legfőbb szerve a **taggyűlés**, amely az ellenőrző-revizións tevékenységről szóló jelentést is jóváhagyja.
- a/ A taggyűléseket a helyi szervezet bizottsága /vezetősége/ hívja össze, a szükségleteknek megfelelően, de legalább negyedévenként egyszer.
 - b/ A bizottság köteles összehívni a taggyűlést, ha ezt a helyi szervezet tagjainak legalább egyharmada kéri, és pedig legkésőbb a kérelem előterjesztését követő 15 napon belül.
 - c/ Taggyűlés összehívását a Szövetség felsőbb szerve is kérheti.
- 4/ A helyi szervezet évente egyszer - a Szövetség Központi Bizottsága által meghatározott időpontban - összehívja az évről taggyűlést. Az évről taggyűlés értékeli a helyi szervezetnek és bizottságának /vezetőségének/ az elmúlt megbízatási időszak folyamán kifejtett munkáját. A helyi szervezet taglétszámától függően 3-9 tagú bizottságot /vezetőséget/, 3-5 tagú ellenőrző bizottságot választ és megválasztja a küldötteket a járási konferenciára. A járási konferenciára és a közgyűlésre kiküldendő delegátusok választási kérését a Szövetség Központi Bizottsága határozza meg.
- 5/ A Szövetség helyi szervezetének bizottsága, /vezetősége/ saját sorából elnököt, titkárt és pénztárost választ, a vezető a taggyűléseket.
- 6/ A bizottság /vezetőség/ irányítja a helyi szervezet tevékenységét a felelős ezért, valamint a Szövetség felsőbb szervei határozatainak lebontásáért, és segít a járási /városi/ bizottságnak a tagok érdekeit egybehangolni. Általában 14 napenként ülészik. Gazdálkodik a helyi szervezet pénzeszközeivel és rendelkezik a helyi szervezet egyéb vag. onával a Szövetség Központi Bizottsága által meghatározott irányelvek szerint.
- 7/ A helyi szervezetet kifelé a bizottság /vezetőség/ elnöke vagy

- 8 -

más ezzel megbízott tagja képviseli, aki - ha meghívják - köteles részt venni a nemzeti bizottság szerveinek tanácskozásain.

VII. cikkely

Járási /városi/ szervezetek

A helyi szervezetek feltételei és szükségletei szerint a Központi Bizottság járási szervezeteket létesít. Bratislavában és Košicén városi szervezetet járási szinten.

- 1./ A Szövetség járási szervezetének legfőbb szerve a járási konferencia, amely rendszerint két évenként egyszer jön össze a Központi Bizottság által meghatározott időpontban. Rendkívüli járási konferenciát lehet összehívni a járási bizottság tagjai kétharmadának kérésére, a Szövetség Központi Bizottságának hozzájárulásával.
- 2./ A járási konferencia határozatképes, ha azon a Szövetség helyi szervezeteinek tagg ülésén megválasztott küldötteknek kétharmada jelen van. A határozat jóváhagyásához szükséges, hogy a jelenlevő küldöttek /50 százalékot meghaladó/ többsége annak elfogadása mellett szavazzon.
- 3./ A járási konferencia értékeli a Szövetség járási bizottságának tevékenységét és jóváhagyja jelentését, valamint az ellenőrző-revizíós bizottság jelentését. Megválasztja a harminc-negyven tagú járási bizottságot, a járási bizottság 5-9 elnökségét, a 6-9 tagú ellenőrző-revizíós bizottságot és a Szövetség közgyűlésére kiküldendő delegátusokat.
- 4./ Két járási konferencia közötti időszakban a Szövetség legfőbb járási szerve a járási bizottság, amely szorosan együttműködik az illetékes járási szervekkel. Hatályba lépteti a járási konferenciának és a Szövetség legfőbb szerveinek határozatait, irányítja és ellenőrzi a helyi szervezetek tevékenységét és összehívja a Szövetség járási konferenciáját. A járási bizottság félévenként legalább egyszer ülészik.
- 5./ A Szövetség járási bizottságának végrehajtó szerve a járási bizottság elnöksége, amely irányítja, szervezi és biztosítja a gyakorlati egyesületi tevékenységet a járás területén.
- 6./ A Szövetség járási bizottsága a járási konferencia után megtartja első ülését. A járási bizottság ezen az ülésen elnököt,

- 9 -

titkárt és elnökséget választ. A Szövetség járási bizottságának elnöksége havonta legalább egyszer ülészik, hatályba lépteti a járási bizottság határozatait, közvetlenül irányítja és ellenőrzi apparátusának munkáját és a Szövetség helyi szervezeteinek tevékenységét.

- 7./ A Szövetség járási szervezetét kifelé az elnök, a titkár vagy az elnökség más, ezzel megbízott tagja képviseli, akik - ha meghívják őket - kötelesek részt venni a járási /városi/ nemzeti bizottsági szervek értekezletein és ülésein.
- 8./ A járási szervezet munkatervét, tevékenységének értékelését és a többi megkövetelt anyagot a járási nemzeti bizottsághoz benyújtja, amely a vonatkozó törvényes rendelkezések értelmében irányítja és egybehangolja a Szövetség kulturális-nevelési tevékenységét a járásban.

VIII. cikkely

Központi szervek

- 1./ A Szövetség legfőbb szerve a közgyűlés. Ötévenként egyszer hívják össze a felettes szerv jóváhagyásával. A közgyűlés küldötteit a Szövetség választási szabályzata és a Központi Bizottság által meghatározott kulcs szerint választják meg.
 - a/ közgyűlés:
 - a/ határozatképes, ha a küldötteknek több mint a fele jelen van,
 - b/ megtárgyalja és jóváhagyja a Szövetség Központi Bizottságának az elmúlt megbízási időszak alatt kifejtett tevékenységéről előterjesztett jelentést az SZÖZK Munkaadásiügyi Minisztériumának fő feladatával összhangban kitűzi a további feladatokat, megtárgyalja a központi ellenőrző és revíziós bizottság jelentését, megválasztja a központi bizottságot, a 7-11 tagú ellenőrző és revíziós bizottságot, jóváhagyja a Szervezet alapszabályzatát és az ebben eszközözendő változtatásokat.
- 2./ Központi bizottság

Két közgyűlés közötti időszakban a Szövetség legfőbb szerve a központi bizottság, amelynek 75-80 tagja van.

 - a/ Biztosítja a közgyűlés határozatainak végrehajtását és ezzel összhangban meghatározza a Szövetség feladatait a legközelebbi időszakra.

- 10 -

- b/ Megtárgyalja a Szövetségnek a magyar dolgozók között kifejlesztett kulturális-népnevelési tevékenységével és a kulturális élet fejlesztésével összefüggő kérdéseket.
- c/ Irányítja és ellenőrzi a járási /városi/ bizottságok tevékenységét és ezek közvetítésével az egyes helyi szervezetek munkáját.
- d/ Megtárgyalja a Szövetség gazdálkodását, jóváhagyja a költségvetését és ellenőrzi ennek teljesítését.
- e/ Meghatározza a tagsági díjak magasságát.
- f/ Jóváhagyja a Szövetségi szervek választási szabályzatát.
- g/ Összehívja a Szövetség rendes közgyűlését és jogában áll rendkívüli közgyűlést összehívni a felteszt szervek jóváhagyásával, ha erre a Kb tagjainak legalább kétharmada felkéri.
- h/ A Központi Bizottság első ülését a közgyűlés után tartja.
- i/ A Központi Bizottság megválasztja /illetve visszahívja/ a 11-15 tagú elnökséget, az elnököt, a vezető titkárt és a titkárokat.

3./ A Központi Bizottság elnöksége

- a/ Szövetség Központi Bizottságának végrehajtó szerve az elnökség. Biztosítja a központi bizottság által hozott határozatok végrehajtását, előkészíti az anyagokat a központi bizottság tárgyalási számára és döntéseket hoz a Szövetség folyó ügyeiben.
- b/ Összehívja a Központi Bizottság plenáris üléseit a szükségleteknek megfelelően, de legalább félévenként egyszer.
- c/ Irányítja a Szövetség munkáját a Szövetség Központi Bizottságának plenáris ülései közötti időszakban és biztosítja a Központi Bizottság határozatainak teljesítését.
- d/ Munkabizottságokat alakít /illetve oszt fel/ az egész Szövetségre kiterjedő hatáskörrel.
- e/ Titkárságot látosít a Szövetség Központi Bizottsága számára.
- f/ Biztosítja a kiadói tevékenységet a Szövetség szükségletei számára.
- g/ Dönt a Szövetség apparátusa és létesítményei alkalmazottainak felvételéről és elbocsátásáról.
- h/ Jóváhagyja a más szervezetekkel, valamint a külföldi kulturális szervezetekkel kötött megállapodásokat és a Szövetség részéről küldöttségeket küld ki külföldre,

- 11 -

az SZSZK Mvelődésügyi Minisztériumának hozzájárulásával;

- N/ Rendelgetője beértesíti a Szövetség munkatárait, tevékenységének értékelését, javaslatokat, tervezeteket és a Szövetség tevékenységére vonatkozó egyéb megkívánt anyagokat az SZSZK Mvelődésügyi Minisztériumához és Belügyminisztériumához.

4./ Titkárság

- a/ A titkárság végrehajtó létesítmény, amely biztosítja a Szövetség szervei határozatainak végrehajtását, mindenekelőtt szervezési szempontból, az elnökség ülései közötti időszakban teljesíti a Szövetség operatív és szervezési feladatait.
- b/ A titkárság tagjai: a vezető titkár, a titkárok, az osztályvezetők és a Szövetség lapjának főszerkesztője.
- c/ A titkárságot a vezető titkár vezeti, aki a titkárság munkájáért felelős.
- b/ A titkárság munkájáról jelentéseket nyújt be a Szövetség Központi Bizottsága elnökségének.
- 5./ A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségét kifelé az elnök, a vezető titkár és a titkárok, vagy az elnökség erre felhatalmazott tagja képviselik.
- A Szövetség tisztségviselői és vezető beosztású dolgozói - ha meghívják őket - kötelesek részt venni a felettes szerv és az illetékes állami szervek értekezletein és ülésein,

IX. cikkely

Ellenőrző és revíziós bizottságok

Ellenőrző és revíziós bizottságot választanak a Szövetség helyi szervezeteinek évről taggyűlésein, a járási konferenciákon és a közgyűlésen. Az ellenőrző és revíziós bizottságok ellenőrzik a Szövetség fő feladatainak teljesítését, gondálkodást a tagsági díjak fizetését, a tagok nyilvántartását, megtárgyalják a költségvetés tervezetét, a gazdálkodásról szóló jelentést, a negyedévi és évről évre zárszámadásokat. Munkájukért az évről taggyűléseknek, a járási konferenciáknak illetve a közgyűlésnek felelősek.

- 12 -

X. cikkely

Gezdálkodás

A Szövetség vagyona szocialista társadalmi tulajdon, Pénzügyi és anyagi eszközökből tevődik össze.

1./ Pénzeszközök

- a/ állami hozzájárulás /átutalások az állami költségvetésből/
- b/ tagdíjak; azok nagasságát a Szövetség Központi Bizottsága határozza meg,
- c/ a Szövetség vagyonából és az egyesületi tevékenységből befolyó jövedelmek,

2./ Anyagi eszközök:

- a/ örökségek és hagyatékok,
- b/ más forrásokból származó eszközök

A Szövetség gezdálkodása egységes költségvetés alapján történik, amelyet egy naptári év tartamára az elnökség, a központi bizottság és a felettes szerv - az SZSZK Művelődésügyi Minisztériuma hagy jóvá.

A Központi Bizottság a fő feladatok biztosítására az érvényes törvényes rendelkezések értelmében gezdassági alakulatokat létesíthet a anyagi és pénzügyi eszközöket bízhat igazgatásukra. A Szövetség valamennyi szervének gezdálkodását a Szövetség gezdálkodására vonatkozó irányelvek szabályozzák, amelyeket a Központi Bizottság ad ki és amelyek összhangban vannak az SZSZK Művelődésügyi Minisztériumának irányelveivel.

XI. cikkely

A Szövetség megszűnése

- 1./ A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége - Csemadok - megszűnik a közgyűlés határozatával, ha a jelenlevő küldöttek kétharmada a javaslat mellett szavaz.
- 2./ A Szövetség megszűnése esetén a Szövetség és vagyona felszámolásának módjáról a közgyűlés és az illetékes felettes szerv dönt, az SZSZK Művelődésügyi Minisztériumával megállapodásban.
- 3./ A Szövetség helyi szervezete megszűnik, ha tagjainak száma 10 fő alá csökken. A helyi szervezet feloszlását a Szövetség járási bizottsága és a Központi Bizottság titkársága igazolja.

- 13 -

A helyi szervezet megszűnése esetén annak egész vagyonát a Szövetség Központi Bizottságának tulajdonába megy át.

XII. cikkely

Záró határozatok

A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének - Csemadok - Alapszabályzata az egyesülési és gyűlekezési jogról szóló törvényes rendelkezések értelmében az SZCSZK Belügy-minisztériuma által történt jóváhagyással lép hatályba és érvénybe.

Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltára – Bibliotheca Hungarica, Somorja, Fond:
Csemadok, OK-XII/27.

Galánta, 1991. április 27–28. A Csemadok XVI. országos közgyűlésén elfogadott alapszabály, amely a rendszerváltozás utáni új törekvéseket tükrözi. Többek között kulturális-érdekvédelmi szövetséggént jelöli meg a szervezetet, amelynek jogi formája ezentúl: polgári társulás. Új elnevezése pedig: Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetsége.

A l a p s z a b á l y

A Csemadok a csehszlovákiai magyarok társadalmi, művelődési és kulturális-érdekvédelmi szövetsége.

1. cikkely

A szövetség neve, székhelye és hatásköre

1. A szövetség neve: Csemadok - a Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetsége
2. A Csemadok székhelye: Pozsony
3. A Csemadok tevékenységi köre Csehszlovákia egész területére kiterjed; tárgyalási nyelve a magyar.
4. A Csemadok körpecsétjén a szövetség címe látható
 - a) Országos Választmány - Csemadok - Ústredný výbor Bratislava - Pozsony
 - b) Területi Választmány - Csemadok - Oblastný výbor
 - c) A szakmai társaság neve - názov odbornej spoločnosti
 - d) Alapszervezet - Csemadok - Základná organizácia

2. cikkely

A Csemadok jogi helyzete és célja

1. A szövetség, a szakmai társaságok és minden alapszervezet önálló jogi személy.
2. A Csemadok célja:
 - a) szervezi és segíti mindazokat akik munkájukkal, anyagiakkal és egyéb módon támogatják a csehszlovákiai magyar nemzeti kisebbség társadalmi, tudományos és kulturális életét;
 - b) ápolja anyanyelvünket, védi tisztességét és szabad használatát;
 - c) erősíti a nemzeti azonosságtudatot, elősegíti a Csehszlovákiában élő nemzetekkel, nemzeti kisebbségekkel és az etnikai csoportokkal való együttélést és kölcsönös tiszteletet; ápolja a szülőföld és a haza szeretetét;
 - d) fejleszti a csehszlovákiai magyarság kultúráját, ápolja természetes kötődésünket az egyetemes magyar, valamint a cseh, szlovák és az európai nemzeti kultúrákhoz;
 - e) szervezeti formát, kereteket és feltételeket teremt a kisebbségek társadalmi és kulturális életéhez;
 - f) fejleszti az emberek tudását, műveltségét, és hozzájárul a csehszlovákiai magyar tudományos és művészeti élet magte-

- 2 -

remtéséhez, kiteljesedéséhez, az anyanyelvi oktatás fejlesztéséhez.

3. cikkely

A tevékenység formái és módjai

Céljai elérése érdekében a Csemedok:

1. együttműködik minden hazai és külföldi személlyel, szervezet-
tel és mozgalommal, amelyek a demokrácia, a jogállá-
miság, az egyetemes emberi értékek szellemében, az emberek
faji, vallási és politikai megkülönböztetése nélkül, függet-
lenül tevékenykednek
2. tevékenységük szervezése céljából szerződéseket köt a szakmai
társaságokkal
3. rendszeres közművelődési, művészeti és közérdekű tevékenysé-
get folytat
 - a) támogatja tagjainak tudományos, művészeti és publikációs
tevékenységét
 - b) munkálkodik tagsága anyagi és szellemi kultúrája értékei-
nek fejlődése és hozzáférhetővé tétele érdekében, támogat-
ja az irodalmat, a sajtót; emlékszobákat, tájházakat stb.
létesít; gazdasági és kiadói tevékenységet folytat
 - c) a tagság általános műveltsége és szaktudása színvonalának
rendszeres emelése céljából művelődési, művészeti szakkörö-
ket, klubokat és művelődési táborokat, szakköröket, elő-
adásokat (népfőiskola) és a művelődést szolgáló
más rendezvényeket szervez
 - d) tanulmányi kirándulásokat, emlékesteket, kiállításokat,
szemináriumokat rendez
 - e) szervezi a központi, területi, és körzeti dal- és táncün-
nepélyeket és az amatőr művészeti tevékenység különféle
műfajainak szemléit
 - f) művészeti csoportokat alakít, és támogatja ezek munkáját.

4. cikkely

1. A Csemedok-tagság formái:

- a) egyéni
- b) kollektív
- c) tiszteletbeli
- d) pártoló

- 3 -

- a) a Csemadok egyéni tagja lehet minden Csehszlovákiában állandó lakhellyel bíró személy, aki betöltötte 14. életévét és jelentkezett valamely alapszervezetbe, egyetért a Csemadok alapszabályával, céljaival, és rendszeresen fizeti a tagsági díjat;
 - b) kollektív Csemadok taggá ez a közösség válhat, amely a Csemadok valamelyik választmányánál jelentkezik, egyetért a Csemadok alapszabályával, céljaival és a Csemadok munkáját támogatja;
 - c) tiszteletbeli Csemadok taggá a Csemadok Országos Választmányának vezetősége azt a személyt hagyja jóvá, aki különleges érdemeket szerzett a csehszlovákiai magyarság életének fejlesztésében. A tiszteletbeli tagságot a tiszteletbeli tagságról kiállított igazolvány bizonyítja. A tiszteletbeli tag adományaival támogathatja a szövetséget. Tiszteletbeli tag külföldi állampolgár is lehet;
 - d) pártoló tag az a hazai és külföldi személy, illetve közösség lehet, aki a Csemadok munkáját támogatja.
2. A Csemadokba írásban lehet jelentkezni. A tag felvételéről az alapszervezet választmánya, ill. az adott szakmai társaság választmánya dönt. Minden felvett tag tagsági igazolványt kap, mely a tag tulajdonává válik.
3. A tag jogai és kötelességei:
- a) minden tagnak joga van részt venni a Csemadok munkájában, a taggyűlésen véleményt nyilvánít, javaslatokat tesz, szavaz a határozatokról; minden tag választ és választható a Csemadok valamennyi szervébe, s él mindazokkal a jogokkal, melyeket a Csemadok tagjainak ad;
 - b) a tag köteles betartani a Csemadok alapszabályát.
4. A tagság megszűnése
- A tagság megszűnhet
- a) elhalálozással,
 - b) kilépéssel,

5. cikkely

A szervezeti élet alapelvei

1. Minden Csemadok-alapszervezet az önzervezés elve alapján a területi és az országos választmánytól függetlenül képviseli a tagság helyi érdekeit és igényeit.

- 4 -

2. Minden szakmai társaság az önzervezés elve alapján a területi és országos választmánytól függetlenül képviseli tagsága szakmai érdekeit és igényeit.
3. A területi választmány programalkotó és koordinációs szerv. Tagjai az alapszervezeteknek felelnek munkájukért; képviselik a terület Csemadok-tagságának érdekeit és igényeit.
4. Az országos választmány programalkotó és koordinációs szerv. Programja a közgyűlés határozatsára, a területi választmányok és a szakmai társaságok igényeire alapozva készül. Az országos választmány a Csemadok tagsága által megfogalmazott igényeket és érdekeket képviseli az államhatalmi és önkormányzati szerveknél. Az országos választmány tagjai munkájukért a területi konferenciáknak, ill. a szakmai társaságnak és az alapszervezetnek felelnek.
5. A területi és az országos választmány a Szövetség hivatásos tisztségviselői munkájának irányítására és felügyeletére megválasztja a területi és országos választmány vezetőségét, a társaságok esetében az országos tanácsot, mely szükség szerint ülészik.
6. A Csemadok szervei programokat készítenek ajánlásokat tesznek és határozatokat hoznak, melyek elfogadásához az érintett szerv tagsága több mint felének jelenléte és a jelenlévők egyszerű többségének jóváhagyása szükséges.

6. cikkely

Az alapszervezetek

1. A Csemadok-alapszervezetet legkevesebb 10 személy hozhat létre.
2. Egy közösségben több alapszervezet is alapítható.
3. A Csemadok alapszervezetet a Csemadok területi választmányának vezetősége jegyzi be.
4. Az alapszervezet akkor szűnik meg, ha a taglétszám 10 alá csökken.
5. Az alapszervezet legfelsőbb fóruma a taggyűlés. A taggyűlést az alapszervezet vezetősége hívja össze, évente legalább 2 alkalommal.
6. Ha az alapszervezet tagsága legalább 1/3-nak kérése a vezetőség 15 napon belül köteles összehívni a taggyűlést.

- 5 -

7. Az alapszervezet évente egyszer, az országos választmány által javasolt időszakban évről évre taggyűlést hív össze.
8. Az alapszervezet az évről évre taggyűlésen vezetőséget és elnököt választ. A további tisztségviselőket a vezetőség választja meg.
9. Az alapszervezet munkáját a vezetőség irányítja. Képviseli a tagság érdekeit és az érvényes előírások szerint gazdálkodik.

7. cikkely

A területi szervek

1. Az országos választmány területi szerveket létesít, Pozsonyban és Kassán a területi választmány jogkörével ruházva fel a városi szerveket.
2. A Csehszlovákia legfelsőbb területi fóruma a területi (városi) konferencia. A területi konferencia az országos választmány által javasolt időszakban ülészik, valamint akkor hívható össze, ha azt a választmány 1/3-a kéri.
3. A területi (városi) konferencia megválasztja a területi választmány 1/3-át (lásd 10. cikkely) annak vezetőségét, valamint az országos választmány által meghatározott kulcs szerint az országos közgyűlés küldötteit. A területi konferencia elnököt, alelnököt, alelnököket és titkárt választ; illetve a nevezett tisztségviselőket visszahívja.
4. A területi (városi) konferencia határozatképes, ha a küldöttek 2/3-a jelen van. A határozatok elfogadásához a jelenlevő küldöttek szavazatainak egyszerű többsége szükséges.
5. Két konferencia közti időszakban a legfelsőbb területi (városi) fórum a területi (városi) választmány, amely évente kétszer ülészik.
6. A területi (városi) választmány végrehajtó szerve a területi (városi) választmány vezetősége. A vezetőség havonta ülészik.
7. A területi (városi) választmányt az elnök, az alelnökök és a titkár képviseli.
8. Az országos választmány a területi (városi) választmányokat hatáskörük terjedelmében egyes gazdasági, fizetési és egyéb kötelezettségeik ellátásához önálló jogi személy státusszal ruházhatja fel.
9. A területi választmány gazdasági-jogi tanácsadó testületet hozhat létre. A vitás kérdések megoldására ad hoc bizottságot nevez ki.

- 6 -

8. cikkely

Szakmai társaságok

1. A Csemadok tagok szabadon szakmai társaságokban tevékenykedhetnek.
2. A szakmai társaságok szavatolják a Csemadok kulturális, művelődési és tudományos munkájának minőségét.
3. A Csemadok országos választmánya és az egyes szakmai társaságok szerződést köthetnek. Ennek tartalmaznia kell, hogy az adott szakmai társaság milyen módon segíti, koordinálja, szervezi és irányítja a szakterületén végzett munkát. Rögzítenie kell a Csemadok országos választmánya anyagi támogatásának formáit, s azt, hogy az adott társaság mely választott tisztségviselője lesz a Csemadok országos választmányának fizetett munkatársa.
4. A szakmai társaságok munkájuk koordinálására egyeztető tanácsot hozhatnak létre.
- Az OV vezetősége javasolja a 3. és 4. pontok kihagyását a cikkelyből.
5. A szakmai társaságok működésének módját az adott társaság közgyűlésén elfogadott alapszabályok rögzítik.
6. A Csemadok szakmai társaságai bármelyik hazai, külföldi és nemzetközi szakmai egyesületben, társaságban és szövetségben kollektív tagságot kérhetnek.
7. A szakmai társaságok jogosultak a Csemadok választott országos szerveibe jelölteket állítani. A Csemadok országos választmánya által megállapított kulcsszám alapján az általuk választott küldöttek résztvesznek a Csemadok országos közgyűlésén.

9. cikkely

Az országos szervek

1. A Csemadok legfelsőbb fóruma az országos közgyűlés, amelyet az országos választmány 4 (3) évenként hív össze. Az országos közgyűlés küldötteit a Csemadok alapszervezetei, a szakmai társaságok közgyűlései és a területi konferenciák választják meg. A küldöttek létezésének kulcsát az országos választmány határozza meg.
Az OV vezetősége javasolja, hogy az országos közgyűlést 2 évenként hívják össze.

- 7 -

A Csemadok országos közgyűlése:

- a) az országos közgyűlés határozatképes, ha a küldöttek 2/3-a jelen van. A határozatok elfogadásához a jelenlevő küldöttek egyszerű többségének jóváhagyása szükséges;
- b) jóváhagyja a Csemadok alapszabályait, programját, az alapszabály jóváhagyásához 2/3-os többség szükséges;
- c) megválasztja a 90 tagú országos választmányt (lásd 10. cikkely 7. bekezdése);

- Az OV vezetősége 81 tagú országos választmányt javasol.

- 2. Az országos választmány a 2 országos közgyűlés közti időszakban érdekképviselői, koordináló és rövidtávú programalkotó szerv, amely szükség szerint, de évente legalább 2 alkalommal ülészik.

Az országos választmány:

- a) szervezi, segíti és ellenőrzi az országos közgyűlésen elfogadott program teljesítését;
- b) megtárgyalja a szövetség gazdálkodását, jóváhagyja költségvetését és ellenőrzi felhasználását;
- c) megszabja a tagsági díjak összegét;
- d) összehívja az országos közgyűlést, rendkívüli országos közgyűlést akkor hív össze, ha ezt az országos választmány tagjainak 1/3-a, a területi választmányok fele vagy ha a tagság 25 %-a kívánja;
- e) az országos választmány első ülését az országos közgyűlésen tartja. Az országos választmány 19 tagú vezetőséget, elnököt, alelnököt, főtitkárt, titkárt választ. A tisztségviselők a 19 tagú vezetőség tagjai.

3. Az országos választmány vezetősége

- a) az országos választmány vezetősége havonta ülészik;
- b) szükség szerint, de évente legalább kétszer összehívja az országos választmányt, és akkor ha azt a választmány 1/3-a kéri;
- c) segíti és koordinálja a szakmai társaságok és a területi választmányok munkáját;
- d) jóváhagyja a hazai és külföldi szervezetekkel, intézményekkel és társaságokkal kötendő megállapodásokat és szerződéseket;
- e) kinevezi a Csemadok vállalatainak igazgatóit és a főszerkesztőket;

- 8 -

- f) kitüntetéseket és díjakat ítél oda;
- g) munkabizottságokat létesíthet.

4. Az országos választmány elnöke és alelnöke(i)

Az országos választmány vezetőségének munkáját az országos választmány elnöke irányítja. Távollétében az alelnök(ök) irányítja és vezeti a választmány, ill. a vezetőség munkáját és ülését.

- a) az elnök ill. alelnök(ök) tisztségüket legfeljebb két egymást követő választási időszakban tölthetik be;
- a1) az OV vezetősége javasolja, hogy az elnök ill. alelnök(ök) tisztségüket csupán 1 választási időszakban tölthessék be;
- b) tisztségüket nem főállásban töltik be, ezért csupán kiadás-megtérítést kaphatnak;
- b1) az OV vezetősége a variáns esetében javasolja, hogy a főtitkár mellé két titkárt válasszon az OV választmánya;
- b2) az elnök főállásban, az alelnökök társadalmi tisztségben végzik munkájukat. Ez esetben a Szövetség statutaris képviselője az országos választmány elnöke és ő irányítja és hozza létre az OV Titkárságát.

5. Az országos választmány főtitkára és titkára

I. A főtitkár létrehozza az OV Titkárságát, koordinálja és ellenőrzi a területi választmányok titkárságának munkáját. Ellenőrzi a Csemadok vállalatok igazgatóinak munkáját. Ha az elnöki tisztség betöltésénél a b variáns érvényes, akkor

- a) a főtitkár a Szövetség statutaris képviselője; távollétében a titkár helyettesíti;
- b) a titkárság javaslatára dönt a dolgozók munkaviszonyba való felvételéről és a munkaviszony megszüntetéséről;
- b/2 variáns esetében a főtitkár az elnök statutaris helyettese; irányítja a dolgozók munkáját és koordinálja a területi választmányok titkárságainak munkáját.

II. A titkár koordinálja a szakmai társaságok munkáját és felelős a Szövetség országos rendezvényeinek megvalósításáért.

6. A Csemadok OV Titkársága

Az OV Titkársága az országos választmány és a vezetőség végrehajtó szerve, amelynek tagjait az országos választmány vezetősége nevezi ki az elnök ill. a főtitkár (a b/1 és b/2 variáns értelmében) javaslatára. Az OV Titkársága a Szövetség

- 9 -

statutáris képviselőjének (elnök, ill. főtitkár) személyzeti és munkajogi ügyekben tanácsadó testülete.

7. A Csemadok OV vállalatai

A Csemadok OV a gazdasági és kiadói tevékenység biztosítására vállalatokat hozhat létre.

10. cikkely

Választási rend

1. Az alapszervezetek vezetőségét és az elnököt az évváró taggyűlés választja meg titkos szavazással.
2. Az egyes szakmai társaságok országos tanácsát és a társaság tisztségviselőit a társaság közgyűlése választja meg titkos szavazással.
3. A területi (városi) konferencia küldöttait az alapszervezet évváró taggyűlésein közvetlenül választja. A konferencián az alapszervezetet 60 tagig egy küldött, 100 tagig 2 küldött és minden további 100 tag után plusz egy küldött képviseli.
4. Az országos közgyűlés küldöttait az egyes területi (városi) konferenciákon és a szakmai társaságok közgyűlésein választják meg titkos vagy nyílt szavazással.
 - a) az OV küldöttait a területi konferenciákon választják meg, pedig úgy, hogy 2/3 részben az alapszervezetek, illetve a körzetek választják a küldötteket, 1/3 részben a területi konferencia választja meg őket;
 - b) az egyes szakmai társaságok közgyűlésükön 5-5 küldöttet választanak az országos közgyűlésre.
5. A legfeljebb 45 tagú területi (városi) választmány tagjait 2/3 részben közvetlenül az alapszervezetek választják, szervezetek ill. körzetek szerint. A további 1/3 részt a konferencia jelölő bizottsága és a küldöttek javaslata alapján a konferencia titkos szavazással választja meg.
6. A területi (városi) választmány vezetőségét (legfeljebb 13 tagú), elnököt, alelnököket és a titkárt a területi (városi) konferencia titkos szavazással választja meg.
7. A 90 tagú országos választmány 60 tagját (2/3 rész) a taglétszámot figyelembe vevő, az országos választmány által megállapított kulcs szerint a területi (városi) konferenciák és a szakmai társaságok közgyűlései közvetlenül titkos vagy nyílt szavazással választják meg. A további 30 tagot (1/3 rész) az országos

- 10 -

- közgyűlés jelölő bizottsága és a küldöttek javaslata alapján az országos közgyűlés titkos szavazással választja meg.
8. Az országos választmány az OK-n a jelölő bizottság és a választmányi tagok javaslata alapján elnököt, főtitkárt, titkárt, 19 tagú vezetőséget választ titkos szavazással (a tisztségviselők tagjai az OV vezetőségének).

11. cikkely

A Csemadok gazdálkodása és vagyona

1. A Csemadok keretében önálló jogi személy státuszával rendelkeznek:
 - a Csemadok alapszervezetek,
 - a Csemadok országos választmánya,
 - a Csemadok szakmai társaságok,
 - a Csemadoknak hatóságilag bejegyzett vállalatai
 - a Csemadok OV művészeti együttesei.
2. A Csemadok vagyona a következő pénz- és anyagi eszközökből tevődik össze:
 - a) saját vagyon és az ebből származó jövedelem,
 - b) tagsági díjak,
 - c) állami juttatás,
 - d) alapítvány és az ebből származó jövedelem,
 - e) a Csemadok kulturális és gazdasági tevékenységéből befolyó jövedelem,
 - f) örökségek és hagyatékok,
 - g) adományok, ajándékok és egyéb forrásokból származó jövedelem,
 - h) a Csemadok vállalatai bevételeiből származó jövedelem.

Az OV vezetősége 3 tagú gazdasági felügyeleti szerv kinevezését javasolja.

12. cikkely

A Csemadok megszűnése

1. A Csemadok megszűnik, ha az országos közgyűlés küldötteinek 2/3-da határozatot hoz.
2. A Csemadok megszűnése esetén az országos közgyűlés vagyonfel-számolást kezdeményez az érvényes jogszabály szerint.

- 11 -

3. A Csemadok alapszervezete megszűnése esetén a szervezet vagyonáról az utolsó taggyűlés dönt.

13. cikkely

Záró rendelkezés

A Csemadok alapszabálya a Csemadok országos közgyűlésének jóváhagyásával lép hatályba.

Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltára – Bibliotheca Hungarica, Somorja, Fond:
Csemadok, OK-XVI/33.

Dunaszerdahely, 1993. április 3–4. A Csemadok XVII. országos közgyűlésén elfogadott alapszabály, amely Csehszlovákia szétválása után rögzíti a szervezet új elnevezését, amely a következő: Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség.

CSEMAKOK HÍRMONDÓ

A CSEMAKOK DUNASZERDAHELYI
TERÜLETI VÁLASZTMÁNYÁNAK KÖZLÖNYE

1993.
július - szeptember
II. évfolyam 3. szám

1993. április 3-4-én, Dunaszerdahelyen rendezte országos közgyűlését Szövetségünk.
Hírmondónkban a közgyűlés dokumentumaiból közlünk.

A CSEMAKOK ALAPSZABÁLYA

I. cikkely

A szövetség neve, székhelye, szimbóluma, pecsétje és hatásköre

1. A szövetség neve:
Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség - Csemadok (a továbbiakban Szövetség)
2. A Szövetség székhelye: Pozsony
3. A Szövetség tevékenysége a Szlovák Köztársaság egész területére kiterjed, tárgyalási nyelve a magyar.
4. A Szövetség címere: nyitott könyvön lobogó fákllya
5. A körpecséten a Szövetség címere látható és a következő felirat:
a. Országos választmány - Csemadok - Ústredný výbor
b. Területi Választmány - Csemadok - Oblastný výbor
c. a szakmai társaság neve - názov odbornej spoločnosti
d. alapszervezet - Csemadok - základná organizácia
e. a közművelődési közösség neve - názov kultúrnej skupiny
- s minden esetben az adott szerv székhelye

II. cikkely

A szövetség jogi helyzete és célja

1. Minden alapszervezet, a közművelődési közösségek, a szakmai társaságok és a szövetség maga önálló jogi személy.
2. A szövetség célja:
a. erősíti a nemzeti azonosságtudatot
b. szervezi a szlovákiai magyarság közművelődését és védi érdekeit
c. fejleszti a szlovákiai magyarság anyanyelvi kultúráját, ápolja természetes kötődését az egyetemes magyar kultúrához
d. hozzájárul a szlovákiai magyar kulturális, művészeti és tudományos élet kiteljesedéséhez, az anyanyelven való oktatás fejlesztéséhez
e. segíti az együttélést a szlovák nemzettel, valamint az országban élő kisebbségekkel és etnikai csoportokkal
f. összefogja mindazokat, akik munkájukkal, anyagiakkal és egyéb módon támogatják a szlovákiai magyar kisebbség kulturális, társadalmi és tudományos életét.

III. cikkely

A tevékenység formái és módjai

1. A szövetség céljai elérése érdekében rendszeres közművelődési, társadalmi tevékenységet folytat:

- a. a tagság általános műveltsége és szaktudása színvonalának emelése céljából művelődési, művészeti szakköröket, klubokat és tábortokat, szakelőadásokat, előadássorozatot (népiskola) és a közművelődést szolgáló más rendezvényeket szervez.
- b. Munkálkodik tagsága anyagi és szellemi kultúrája értékeinek fejlődése és hozzáférhetővé tétele érdekében, támogatja az irodalmat, a sajtót, emlékszbákat - tájházakat létesít, gazdasági és kiadói tevékenységet folytat.
- c. Művészeti csoportokat alakít és támogatja azok munkáját.
- d. Gondozza a magyar vonatkozású műemlékeket, kulturális emlékeket, a szülőföld hagyományait ápoló falu- és városvédő egyleteket hoz létre.
- e. Gyűjti és feldolgozza a szlovákiai magyarság történetével és létével kapcsolatos dokumentumokat.
- f. Tanulmányi kirándulásokat, emlékesteket, kiállításokat, szemináriumokat rendez.
- g. Támogatja tagjainak tudományos, művészeti és publikációs tevékenységét.
- h. Szervezi a központi, területi és körzeti dal- és táncnépzenéket és az amatőr művészeti tevékenység műfajainak szemléjét és versenyét.
2. Együttműködik és szerződést köthet minden hazai és külföldi személlyel, szervezettel és mozgalommal, akik és amelyek a magyar és az egyetemes értékek szellemében tevékenykednek.

IV. cikkely

A tagság formái, a tag jogai és kötelességei

1. A szövetségbeni tagság formái:
a) egyéni,
b) kollektív
c) tiszteletbeli,
d) pártoló.
2. a) A szövetség egyéni tagja lehet minden személy, aki betöltötte 14. életévét, jelentkezett valamely alapszervezetbe és egyetért a szövetség alapszabályával, illetve céljaival és fizeti a tagsági díjat.
- b) Kollektív taggá az a közösség válhat, amely szövetség valamelyik szervénél jelentkezik, egyetért a szövetség alapszabályával, céljaival és annak munkáját anyagilag is támogatja
- c) Tiszteletbeli taggá a szövetség országos választmányának elnöksége az alapszervezetek, közművelődési társaságok, területi választmányok és a szakmai társaságok javaslata alapján azt a személyt fogadja, aki különleges érdemeket szerzett a szlovákiai magyarság

társadalmi és közművelődési életének fejlesztésében. A tiszteletbeli tagságot arra a célra kiállított igazolvány bizonyítja. A tiszteletbeli tag adományaival támogathatja a szövetséget.

d) Pártoló tag az a hazai és külföldi személy, illetve közösség lehet, aki (amely) a szövetség munkáját támogatja.

3. A szövetségbe az alapszervezetekben, vagy a Szövetség szerveiben lehet egyéni tagként jelentkezni. Minden tag tagsági igazolványt kap, s az a tulajdonává válik.

4. A tag jogai és kötelezései:

a) minden tagnak joga van részt venni a szövetség munkájában, a taggyűlésen véleményt nyilvánítani, javaslatokat adni, szavazni, választani. Tisztségbe a 18. életévét betöltött tagot lehet csak megválasztani.

b) fizeti a tagsági díjat.

5. Az egyéni tagság megszűnik:

a) elhalálozással,

b) kilépéssel.

V. cikkely

A szervezeti élet alapelvei

1. A szövetség minden alapszervezete és közművelődési közössége az öngazgatás elve alapján működik, képviseli tagsága érdekeit és igényeit.

2. Minden szakmai társaság az öngazgatás elve alapján működik, képviseli tagsága szakmai érdekeit és igényeit.

3. A 9-15 tagú területi választmány programalkotó és egyeztető szerv. Tagjai a területi konferenciának felelnek munkájukért, képviselik a terület alapszervezeteinek és tagságának érdekeit és igényeit.

4. Az 55 tagú országos választmány programalkotó és egyeztető szerv. Programja a területi konferenciák és a szakmai társaságok igényeire alapozva készül. Az országos választmány a szövetség tagsága által megfogalmazott igényeket és érdekeket képviseli az államhatalmi és önkormányzati szerveknél. Az országos választmány tagjai munkájukért az őket megválasztó szervnek és az országos közgyűlésnek felelnek.

5. A szövetség szervei programokat készítenek, ajánlásokat tesznek és határozatokat hoznak, melyek elfogadásához az érintett szerv tagsága több mint felének jelenléte és a jelenlevők egyszerű többségének jóváhagyása szükséges.

VI. cikkely

Az alapszervezetek és a közművelődési közösségek

1. Alapszervezetet legkevesebb 5 személy hozhat létre.

2. Egy közösségben több alapszervezet is alapítható.

3. Az alapszervezetet a területi választmány titkársága bejegyzi.

4. Az alapszervezet akkor szűnik meg, ha a taglétszám 5 alá eszik.

5. Az alapszervezet legfelsőbb fóruma a taggyűlés. A taggyűlést az alapszervezet vezetősége hívja össze évente legalább egyszer.

6. Ha az alapszervezet tagságának legalább 1/2-e kéri, a vezetőség 15 napon belül köteles összehívni a taggyűlést.

7. Az alapszervezet évente egyszer az országos választmány által javasolt időszakban évről évre taggyűlést hív össze.

8. Az alapszervezet az évről évre taggyűlésen vezetőséget és elnököt választhat. A további tisztségviselőket a vezetőség választja meg.

9. Az alapszervezet munkáját a vezetőség irányítja. Képviseli a tagság érdekeit, és az érvényes előírások szerint gazdálkodik.

10. Minden önálló közösség az öngazgatás elve alapján működik, teret és lehetőséget nyújt tagjai művészeti, művelődési és más irányú tevékenysége számára (művészeti csoportok, együttesek, klubok, stb.).

11. Az önálló közösségek a Szövetség kollektív tagjaként részt vesznek annak művészeti, közművelődési, tudományos és hagyományőrző tevékenységében.

VII. cikkely

Területi szervek

1. Az alapszervezetek területi szerveket, területi titkárságokat létesítenek.

2. A szövetség legfelsőbb területi fóruma a területi konferencia. A területi konferencia az országos választmány által javasolt időszakban ülésezik, valamint akkor hívandó össze, ha azt a terület alapszerveinek 1/2-e kéri. A két területi konferencia közti időben a legfelsőbb területi fórum a 9-15 tagú területi választmány.

3. A területi (városi) konferencia megválasztja a területi (városi) választmányt és annak 3-5 póttagját, valamint az országos választmány által meghatározott kulcs szerint az országos közgyűlés küldötteit. A területi konferencia továbbá elnököt és alelnököt (-ket) választ.

4. A területi konferencia határozatképes, ha a küldöttek 1/2-e jelen van. A határozatok elfogadásához a jelenlevő küldöttek szavazatainak egyszerű többsége szükséges.

5. A területi választmány legalább kéthavonta ülésezik.

6. A munka egyeztetése és tapasztalatcsere céljából a területi választmány évente legalább egyszer összehívja az alapszervezetek képviselőinek találkozóját.

7. A területi választmány végrehajtó szerve a területi választmány titkársága. A területi választmány a titkári tisztséget pályázat alapján tölti be. Ha a pályázatot nyert személy a Csemadok bármely választott szervének tagjai közül kerül ki, az érintett lemond választmányi tagságáról, s helyébe a póttag lép.

8. A területi választmányt az elnök, az alelnök (-ök) és a titkár képviseli.

9. Az országos választmány a területi választmányokat hatáskörük terjedelmében egyes gazdasági, fizetési és egyéb kötelezettségeik ellátásához önálló jogi személy státussal ruházhatja fel.

10. A területi választmány gazdasági-jogi tanácsadó testületet és ad hoc bizottságokat hozhat létre.

11. A területi konferencia a választási rendben meghatározott kulcs szerint megválasztja az országos választmány tagját (-it) és a póttagokat.

VIII. cikkely Szakmai társaságok

1. A szakmai társaságok a szövetség kollektív tagjaként segítik annak közművelődési és tudományos munkáját.

2. A szakmai társaságok működésének módját és azok választási rendjét az adott társaság közgyűlésén elfogadott alapszabályok rögzítik.

3. A szakmai társaságok országos vezetőségei egyeztetés alapján kijelölik a szövetség országos választmánya két tagját és egy póttagját, az országos választmány elnökségének egy tagját és a póttagot.

4. A szakmai társaságok két képviselője tagja a szövetség országos választmányának és egy képviselője az országos választmány elnökségének.

5. A szakmai társaságok a szövetség országos szervei felé az adott társaság elnöke és titkára képviseli.

6. A szakmai társaságok titkárai a szövetség országos választmánya titkárságának megbízásából végzik munkájukat, akiket a szövetség főtitkára nevez ki a szakmai társaság által kiírt pályázat alapján. Kinevezésük idejére a szövetség választott szerveiben való tagságuk megszűnik.

7. A szakmai társaságok bármely hazai, külföldi és nemzetközi szakmai szövetségben, társaságban és szövetségben kollektív tagságot kérhetnek.

IX. cikkely Az országos szervek

A szövetség legfelsőbb fóruma az országos közgyűlés, amelyet az országos választmány 4 évente hív össze. Az országos közgyűlés küldötteit a területi konferenciák és a szakmai társaságok közgyűlései választják meg. A küldöttek létszámának kulcsát az országos választmány határozza meg.

1. Az országos közgyűlés:

a) az országos közgyűlés határozatképes, ha a küldöttek 1/2-c jelen van. A határozatok elfogadásához a jelenlevő küldöttek egyszerű többségének jóváhagyása szükséges.

b) a szövetség alapszabálya jóváhagyásához a jelenlevők 2/3-os többsége szükséges.

c) megválasztja az országos választmány elnökét és a két alelnököt.

d) megválasztja az országos választmány még hiányzó tagjait és póttagjait.

2. Az országos választmány:

a két országos közgyűlés közti időszakban érdekvépineleti, egyeztető és rövidtávú programokat alkotó szerv, amely szükség szerint, de évente legalább egy alkalommal ülésezik:

a) szervezi, segíti és ellenőrzi az országos közgyűlésen elfogadott program és határozat teljesítését.

b) megtárgyalja a szövetség gazdálkodását, jóváhagyja a költségvetést és ellenőrzi annak felhasználását.

c) megszabja a tagsági díjak összegét

d) összehívja az országos közgyűlést, rendkívüli országos közgyűlést akkor hív össze, ha azt az országos választmány tagjainak legalább 2/3-a, vagy a területi választmányok 2/3-a, vagy az alapszervezetek 25%-a kívánja.

e) két országos közgyűlés közti időszakban összehívhatja a területi választmányok, illetve szakmai társaságok küldöttgyűléseit.

f) az országos választmány első ülését az országos közgyűlésen tartja, amelyen megválasztja az országos választmány elnökségének hiányzó tagjait, valamint az elnökség póttagjait.

g) az elnök, illetve az alelnökök akadályoztatása idejére saját soraiából megbízott elnököt, illetve alelnököt választhat.

h) A gazdasági és kiadói tevékenység biztosítására vállalatokat hozhat létre.

3. Az országos választmány elnöksége:

a) az országos választmány elnöksége szükség szerint, de legalább kéthavonta ülésezik.

b) szükség szerint, de évente legalább egyszer összehívja az országos választmányt, s valamint akkor is, ha azt a választmány tagjainak 2/3-a kéri.

c) segíti és egyeztet a szakmai társaságok és a területi választmányok munkáját.

d) jóváhagyja a hazai és külföldi szervezetekkel, intézményekkel és társaságokkal kötendő megállapodásokat és szerződéseket.

e) pályázat alapján kinevezi a szövetség főtitkárát, titkárait, vállalatának igazgatóit, a Hont Kiadó által kiadott lapok főszerkesztőit.

f) kinevezi a szövetség által alapított alapítványok, alapok és intézmények kuratóriumait és igazgató tanácsait.

g) kitüntetések és díjakat ítél oda.

h) munkabizottságokat és szakértői tanácsadó testületeket létesíthet.

i) az országos választmány titkársága az országos választmány és az elnökség végrehajtó szerve, amelynek tagjait az országos választmány elnöksége nevezi ki a főtitkár javaslatára.

X. cikkely

Az országos választmány tisztségviselői

1. Az országos választmány elnöke és alelnökei:

Az országos választmány elnöke az elnökség döntéseinek szellemében képviseli a Szövetséget belföldön és külföldön egyaránt.

Irányítja az országos választmánynak és az országos választmány elnökségének munkáját.

Távollétében az általa megbízott alelnök vezeti a választmány, illetve az elnökség munkáját és ülését. Az elnök, illetve alelnökök tisztségüket nem főállásban és

legfeljebb két egymást követő választási időszakban tölthetik be.

2. Az országos választmány főtitkára és titkárai:

a) a főtitkár a szövetség statutáris képviselője, első tisztviselője, az OV titkárságának vezetője.

b) a főtitkár létrehozza a OV titkárságát, egyeztetési és ellenőrzi a területi választmányok titkárságának munkáját, valamint a szövetség vállalatai igazgatóinak tevékenységét.

c) a főtitkár munkáltatói jogkört gyakorol, pályázat alapján dönt az alkalmazottak munkaviszonyba való felvételéről és a munkaviszony megszüntetéséről.

d) a főtitkár irányítja a munkatársak tevékenységét, egyeztetési az országos titkárok és a területi választmányok titkárainak munkáját.

e) a titkárok egyeztetik a szakmai társaságok munkáját és felelősek az országos rendezvényekért.

f) ha az országos választmány tagját főtitkárrá, titkárokká nevezik ki, annak megbízatása idejére választmányi tagsága megszűnik.

XI. cikkely

Választási rend

1. Az alapszervezetek vezetőségét és az elnököt az évről-évre taggyűlés választja meg, nyílt vagy titkos szavazással.

2. Az egyes szakmai társaságok országos tanácsát és az adott társaság tisztviselőit a társaság alapszabálya értelmében választják meg. A szakmai társaságok közgyűléstől titkos vagy nyílt szavazással megválasztják a szövetség országos közgyűlésének küldötteit.

3. A területi konferencia küldötteit az alapszervezet évről-évre taggyűlése nyílt vagy titkos szavazással választja a területi választmány által meghatározott kulcs alapján.

4. A területi konferenciák titkos vagy nyílt szavazással megválasztják az országos választmány 44 tagját és a póttagokat az országos választmány által meghatározott kulcs szerint.

5. A szakmai társaságok országos tanácsai megválasztják, illetve egyeztetés alapján kijelölik a szövetség országos választmányára két tagját és a póttagot, valamint az országos választmány elnökségének egy tagját.

6. Az országos közgyűlés küldötteit az országos választmány által meghatározott kulcs szerint az egyes területi konferenciákon és a szakmai társaságok közgyűlésein választják meg titkos vagy nyílt szavazással.

7. A területi választmányt, amely 9-15 tagú, valamint a területi választmány elnökét és alelnökét (a két tisztviselő része a 15-ös létszámnak) a területi konferencia titkos vagy nyílt szavazással választja meg.

8. Az 55 tagú országos választmány további tagjait (44 megválasztva a területi konferenciákon, 2 tag a szakmai társaságok jelölése alapján, elnök, 2 alelnök) az országos közgyűlés által megválasztott jelölő bizottság max. 18 személyből álló javaslata alapján az országos közgyűlés választja meg titkos szavazással.

9. Az országos közgyűlés titkos szavazással elnököt, 2 alelnököt választ.

10. Az országos választmány 17 tagú elnökségének további 14 tagját és 5 póttagját az országos választmány a regionális elv alapján választja meg

XII. cikkely

A szövetség gazdálkodása és vagyona

1. A szövetség keretében önálló jogi személy státuszával rendelkezik:

- az alapszervezetek,
- a szakmai társaságok,
- közművelődési közösségek,
- az országos választmány
- a szövetség hatóságilag bejegyzett vállalatai,
- a szövetség országos választmánya által felhatalmazott testületek és szervezetek.

2. A szövetség vagyona a következő pénz- és anyagi eszközökből tevődik össze:

- saját vagyon és az ebből származó jövedelem,
- tagsági díjak (a tagdíj 60%-a az alapszervezeteké, 40%-a a területi választmányé),
- állami juttatás,
- alapítvány(-ok) és az abból származó jövedelem,
- a kulturális és gazdasági tevékenységből származó jövedelem,
- örökségek és hagyatékokból származó jövedelem,
- adományok, ajándékok és egyéb forrásokból származó jövedelmek,
- szövetség vállalatainak bevételeiből (nyereségből) származó jövedelem.

3. Az országos választmány 5 tagú gazdasági, felügyeleti, tanácsadói bizottságot nevez ki. E bizottság tevékenységének szabályait és formáit az országos választmány hagyja jóvá.

XIII. cikkely

A szövetség megszűnése

1. A szövetség megszűnik, ha az országos közgyűlés küldötteinek 2/3-a erről határozatot hoz.

2. A szövetség megszűnése esetén az országos közgyűlés vagyonfelszámolást kezdeményez az érvényes jogszabály szerint.

3. Az alapszervezet megszűnése esetén a szervezet vagyonáról az azt bejegyző területi szerv választmánya dönt.

XIV. cikkely

Záró rendelkezés

A szövetség alapszabálya az országos közgyűlésen történt jóváhagyás és a SZK Belügyminisztériuma által történt bejegyzés napján lép hatályba.

1993. augusztus 14 - 15-én Szabadkán, a Dužijanca aratási ünnepségen szerepelt a Csallóközi Dal- és Táncegyüttes.

Dunaszerdahely, 2000. március 12–13. A Csemadok XIX. rendkívüli országos közgyűlésén elfogadott alapszabály.

A SZLOVÁKIAI MAGYAR TÁRSADALMI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI
SZÖVETSÉG – CSEMADOK
ALAPSZABÁLYA

I. cikkely

A Szövetség neve, szimbóluma, pecsétje és hatásköre

1. A Szövetség neve:
Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok (a továbbiakban Szövetség).
2. A Szövetség székhelye: Pozsony.
3. A Szövetség tevékenysége a Szlovák Köztársaság egész területére kiterjed, tárgyalási nyelve a magyar.
4. A Szövetség címere: nyitott könyv előtt lobogó fáklya.
5. A körpecséten a Szövetség címere, adott szervének neve és székhelye van feltüntetve; a név és a székhely két nyelven: szlovákul és magyarul.

II. cikkely

A Szövetség jogi helyzete és célja

1. A Szövetséget alkotó alapszervezetek, a közművelődési közösségek, a területi szervek, a szakmai társaságok és országos szervek önálló jogi személyek.
2. A Szövetség pártoktól és kormányoktól független szervezet, amely az öngazgatás elvére épülve segíti a Szlovák Köztársaság területén élő magyarok nemzeti azonosságtudatának, kultúrájának és önérzetének megőrzését, az ország lakosainak polgári együvé tartozását erősíti.
3. A Szövetség célja:
 - a) szervezi a szlovákiai magyarság közművelődését és védi érdekeit,
 - b) fejleszti a szlovákiai magyarság anyanyelvi kultúráját, ápolja természetes kötődését az egyetemes magyar kultúrához,
 - c) hozzájárul a szlovákiai magyar kulturális, művészeti és tudományos élet kiteljesedéséhez, az anyanyelvű oktatás fejlesztéséhez,
 - d) tömöríti mindazokat, akik munkájukkal, anyagiakkal és egyéb módon támogatják a szlovákiai magyarság kulturális, társadalmi és tudományos életét.

III. cikkely

A Szövetség feladatai

1. A Szövetség
 - a) építi és bővíti tagsági bázisát, megteremti számukra a nemzetiségi kultúra aktív és célszerű működésének, tevékenységnek feltételeit,
 - b) munkálkodik tagsága anyagi és szellemi kultúrája értékeinek fejlődése és hozzáférhetővé tétele érdekében,
 - c) küldetésével összhangban bekapcsolódik a gyermekek és az ifjúság kulturális nevelésébe,

- d) kulturális és társadalmi rendezvényeket és a közművelődést szolgáló más rendezvényeket szervez, közművelődési közösségeket (öntevékeny művészeti csoportokat, művelődési, művészeti szakköröket, klubokat) alakít és ösztönzi és támogatja azok munkáját,
 - e) a helyi és regionális kultúra fejlődése érdekében koordinálja és módszertanilag segíti az amatőr művelődési és művészeti mozgalmakat,
 - f) országos, területi és körzeti kulturális rendezvényeket, amatőr művelődési és művészeti szemléket és versenyeket szervez,
 - g) felkutatja, gondozza és létesíti a magyar vonatkozású történelmi és műemlékeket, kulturális emlékeket, népszerűsíti a népi kultúrát, a szülőföld hagyományait,
 - h) kezdeményezi és ösztönzi a szlovákiai magyarság történetével és létével kapcsolatos dokumentumok, információk gyűjtését és feldolgozását, komplex kutatását,
 - i) bővíti és fejleszti kapcsolatait a hazai és külföldi kulturális szervezetekkel és intézményekkel, támogatja tagjainak tudományos, művészeti és publikációs tevékenységét,
 - j) tevékenységének ellátása érdekében alapítványokat hoz létre, gazdasági és kiadói tevékenységet folytat.
2. Együttműködik és szerződést köthet minden hazai és külföldi személlyel, szervezettel és mozgalommal, akik és amelyek a Szövetség céljaival és programjával összhangban tevékenykednek.

IV. cikkely

A tagság formái, a tag jogai és kötelességei

1. A tagság formái:
 - a) egyéni,
 - b) kollektív
 - c) tiszteletbeli,
 - d) pártoló.
2.
 - a) Az alapszervezet vezetőségének javaslata alapján a Szövetség egyéni tagja lehet minden olyan természetes személy, aki egyetért a Szövetség programjával és alapszabályával, jelentkezik valamely alapszervezetbe és tagsági díjat fizet. A tag csak egy alapszervezet tagja lehet.
 - b) Kollektív taggá az a közösség válhat, amely jelentkezik a Szövetség valamelyik szervénél, egyetért a szövetség programjával, alapszabályával, céljaival és annak tevékenységét anyagilag is támogatja. A kollektív tag jogait és kötelességeit, tagdíját szerződésben rögzítik az illetékes szervnél. A kollektív tagság nem élhet az egyéni tag jogaival és kötelezettségeivel.
 - c) A Szövetség tiszteletbeli tagjává az Országos Tanács döntése alapján az a természetes személy válhat, aki különleges érdemeket szerzett a szlovákiai magyarság társadalmi és kulturális életének fejlesztésében. Természetes személyek tiszteletbeli taggá az alapszervezetek, közművelődési és szakmai társulások, valamint a területi választmányok javaslata alapján válhatnak. A tiszteletbeli tagságot arra a célra kiállított igazolvány bizonyítja.
 - d) Pártoló tag az a hazai és külföldi személy, illetve közösség lehet, aki (amely) támogatja a Szövetség munkáját, és jelentkezik a Szövetség valamely szervénél.
3. A Szövetségbe az alapszervezetekben lehet egyéni tagként jelentkezni. Minden tag tagsági igazolványt kap, amely az ő tulajdonává válik. Az egységes igazolványt a Országos Tanács Elnöksége adja ki, az alapszervezet bélyegzőjével és elnökének aláírásával.
4. Az egyéni tag jogai és kötelességei:

- a) minden tagnak joga van részt venni a Szövetség munkájában, a taggyűlésen kinyilvánítani véleményét, javaslatokat tenni és szavazni. Választhat és választható.
 - b) tagsági díjat fizetni.
 - c) kötelessége a szervezet programjának és az alapszabály szellemében tevékenykedni.
 - d) A Csemadok apparátusában betöltött alkalmazotti viszony összeférhetetlen az illetékes választói szervezetben betöltött tisztséggel.
5. Az egyéni tagság megszűnik:
- a) elhalálozással,
 - b) kilépéssel,
 - c) ha a tag három évig nem fizeti a tagsági díjat.

V. cikkely

A Szövetség szervezeti egységei

1. A Szövetség szervezeti egységei

- a) alapszervezetek, közművelődési közösségek, kulturális csoportok,
- b) területi választmányok, a területi választmányok elnökségei,
- c) szakmai társulások,
- d) a Szövetség módszertani központja,
- e) Országos Tanács, az Országos Tanács Elnöksége, az Országos Ellenőrző Bizottság.

VI. cikkely

Az alapszervezetek, közművelődési közösségek és a kulturális csoportok

- 1. A Szövetség minden alapszervezete, közművelődési közössége az öngazgatás elve alapján működik, képviseli tagsága érdekeit és igényeit.
- 2. A közművelődési közösségek és kulturális csoportok (amatőr együttes, művelődési klub, stb.) szakmai alapon létrejövő csoportosulásai a Szövetségnek, tevékenységüket alapszervezeti szinten a Szövetség alapszabálya (VI. cikkely) alapján kidolgozott saját működési szabályzat alapján végzik.
- 3. Az alapszervezet az alapszabály II. cikkelye 3. pontjában meghatározott céljával összhangban tevékenykedik a település szintjén.
- 4. Alapszervezetet legkevesebb 5 (öt) személy hozhat létre.
- 5. Az alapszervezetet a területi választmány bejegyzi, az OT nyilvántartja.
- 6. Egy községben több alapszervezet is alapítható. Egy településen több alapszervezet bejegyzéséről a területi választmány dönt.
- 7. Az alapszervezet akkor szűnik meg, ha a taglétszám 5 alá csökken.
- 8. Az alapszervezet legfelsőbb fóruma a taggyűlés. A taggyűlést az alapszervezet vezetősége hívja össze évente legalább egyszer. Érvényes határozatot a jelenlevők többségének jóváhagyásával hoz.
- 9. Ha az alapszervezet tagságának több mint fele kéri, a vezetőség 15 napon belül köteles összehívni a taggyűlést.
- 10. Az alapszervezet évente egyszer a területi választmány által javasolt időszakban évről évre taggyűlést tart, amelyen vezetőséget és elnököt választhat. A többi tisztségviselőt a vezetőség választja meg. Az évről évre taggyűlésen megválasztja az ellenőrző bizottságot, vagy az ellenőrt.
- 11. Az alapszervezet munkáját a vezetőség irányítja, az elnök az alapszervezet statutaris képviselője. Képviseli a tagság érdekeit, és az érvényes előírások szerint gazdálkodik.

VII. cikkely

Területi szervek

- 1. Az alapszervezetek lehetőleg az ország területi felosztásának megfelelően önkéntes alapon területi egységekbe tömörülnek és létrehozzák a területi szerveket.

2. A területi szervek az alapszabály II. cikkelye 3. pontjában meghatározott céljával összhangban az öngazgatás alapján tevékenykednek a régió szintjén.
3. A Szövetség legfelsőbb területi fóruma, programalkotó és egyeztető szerve a területi konferencia. A területi konferencia az Országos Tanács által javasolt időszakban 2 évente, valamint akkor ülésezik, ha azt a terület alapszervezeteinek több mint a fele kéri. A két területi konferencia közti időben a legfelsőbb területi szerv a területi választmány.
4. A területi konferencia megválasztja a területi választmányt, a területi választmány elnökét, alelnökét (alelnökeit), az ellenőrző bizottságot, valamint az Országos Tanács által meghatározott kulcs szerint az Országos Tanács tagjait és póttagjait, valamint az Országos Közgyűlés küldöttait.
5. A területi választmány saját tagjaiból a területi választmány elnökségét hozhatja létre.
6. A területi választmány az elnöknek javaslatot tesz a titkár személyére.
7. A területi konferencia határozatképes, ha a küldöttek több mint a fele jelen van. A határozatok elfogadásához a jelenlevő küldöttek szavazatainak egyszerű többsége szükséges.
8. A területi választmány legalább negyedévenként ülésezik.
9. A területi választmány összehívhatja az alapszervezetek képviselőinek találkozóját.
10. A területi választmány tevékenységét a területi választmány titkársága szervezi (menedzseli), valósítja meg. Munkakörét, működési szabályzatát és költségvetését a tv titkárának javaslatára a területi választmány hagyja jóvá.
11. A területi választmányt az elnök, az elnök távollétében az alelnök (alelnökök) és az elnök megbízásából a titkár képviselik.
12. A területi választmányok az ország önkormányzati és államigazgatási besorolásának figyelembe vételével nagyobb területi egységekbe tömörülhetnek.
13. A területi ellenőrző bizottság saját státútuma alapján ellenőrzi a területi választmány programját és gazdálkodását, tevékenységéért a területi konferenciának felel.

VIII. cikkely

Szakmai társulások

1. A közművelődési közösségek, kulturális csoportok szakmai társulásokat hozhatnak létre, amelyek a Szövetség kulturális, közművelődési és tudományos tevékenységéhez nyújtanak segítséget.
2. A szakmai társulást az adott társulás elnöke és titkára képviseli.
3. A szakmai társulások a saját alapszabályuk alapján tevékenykednek.
4. A szakmai társulások az Országos Tanács által meghatározott számú tagot delegálhatnak az Országos Tanácsba.
5. Az önállóan bejegyzett szakmai társulások irányában a Szövetség nyitott, partneri viszony kialakítására törekszik. Az együttműködés formáit megállapodásban rögzítik.
6. A Szövetségben nem bejegyzett egyesületek, kulturális csoportok és szakmai társulások a Szövetség pártoló (IV. cikkely 2 d. pont) tagjaként részt vehetnek annak művészeti, közművelődési, tudományos és hagyományörző tevékenységében.

IX. cikkely

Az országos szervek

1. Az Országos Közgyűlés

- a) a Szövetség legfelsőbb fóruma, legfőbb programalkotó szerve az Országos Közgyűlés, amely legalább háromévente ülésezik.
- b) az országos közgyűlés határozatképes, ha a küldöttek több mint a 1/2-e jelen van. A határozatok elfogadásához a jelenlevő küldöttek egyszerű többségének jóváhagyása szükséges.

- c) a Szövetség alapszabályának és programjának jóváhagyásához a jelenlevő küldöttek 2/3-os szavazattöbbsége szükséges.
- d) megválasztja az Országos Tanács elnökét és alelnökeit, az alelnököket illetően a regionális elvek figyelembevételével.
- e) tudomásul veszi a területi konferenciák és a szakmai társulások által delegált országos tanács tagokat, póttagokat és megválasztja az Országos Tanács még hiányzó tagjait és póttagjait.
- f) megválasztja az ellenőrző bizottság elnökét és további két tagját és két póttagját.

2. Az Országos Ellenőrző Bizottság

Az Országos Ellenőrző Bizottság a két országos közgyűlés közti időszakban saját statútuma alapján – amelyet az Országos Tanácsnak is előterjeszt információ céljából – ellenőrzi

- a) az alapszabály betartását,
- b) az Országos Tanács programját, gazdálkodását, költségvetését.

Évente legalább egy alkalommal vagy szükség szerint ülésezik, tevékenységéről, ellenőrzői munkájának eredményeiről tájékoztatja az Országos Tanácsot, valamint az Országos Közgyűlést.

3. Az Országos Tanács

Az Országos Tanács a két országos közgyűlés közti időszakban a Szövetség legfelsőbb fóruma, egyeztető, érdekképviselői, és rövid távú programokat alkotó szerv, amely szükség szerint, de évente legalább két alkalommal ülésezik. Összetételének meghatározásakor figyelembe veszi az egyes régiók, valamint a szakmai társulások sajátos helyzetét és igényeit.

Az Országos Tanács

- a) szervezi, segíti és felügyeli az Országos Közgyűlésen elfogadott program és határozat megvalósítását,
- b) megtárgyalja az Országos Tanács gazdálkodását, jóváhagyja a költségvetést és ellenőrzi annak felhasználását,
- c) megszabja a tagsági díjak összegét és annak az alapszervezetek, a területi választmány, valamint OT közötti elosztásának arányát,
- d) megállapítja az Országos Közgyűlés küldöttei létszámának kulcsát,
- e) összehívja az Országos Közgyűlést; rendkívüli Országos Közgyűlést akkor hív össze, ha azt az Országos Tanács tagjainak, vagy a területi választmányoknak legalább 1/3-a, illetve az alapszervezetek legalább 25%-a kívánja,
- f) két országos közgyűlés közti időszakban összehívhatja a területi választmányok, illetve szakmai társulások küldöttgyűlését,
- g) az Országos Tanács első ülését az Országos Közgyűlésen tartja, amikor is megválasztja az Országos Tanács elnökségének tagjait és póttagjait,
- h) az elnök, illetve az alelnökök akadályoztatása idejére saját soraiból ügyvezető elnököt, illetve alelnököt választ.

4. A Szövetség módszertani központja

- a) a Szövetség főtítkárnak javaslatára módszertani központot hozhat létre az Országos Tanács
- b) a módszertani központ fő küldetése a szakmai társulások, a közművelődési közösségek és kulturális csoportok munkájának szakmai segítése.

5. Az Országos Tanács elnöksége:

- a) legalább kéthavonta ülésezik,
- b) évente legalább kétszer összehívja az Országos Tanácsot, valamint akkor is, ha azt az Országos Tanács tagjainak legalább 1/3-a kéri,
- c) egyezteti a területi választmányok és a szakmai társulások munkáját,

- d) jóváhagyja a hazai és külföldi szervezetekkel, intézményekkel és társaságokkal kötendő megállapodásokat, szerződéseket és személyi megbízatásokat,
- e) javaslatot tesz az országos elnöknek a Szövetség főtítkárnak kinevezésére a kiírt pályázatok alapján,
- f) kiértékeli a pályázatokat, és a munkáltatói hatáskörrel felruházott országos szintű tisztségviselőknek javaslatot tesz a Szövetség egyéb intézményei vezetőinek és a Szövetség sajtóorgánumai főszerkesztőinek kinevezésére. A leköszönő elnökség az Országos Közgyűlésnek javaslatot tehet a Szövetség elnökének személyére,
- g) kinevezi a Szövetség országos szervei által alapított intézmények, alapítványok, alapok felügyelői (igazgató) tanácsait,
- h) kizárólagos jogkörrel javaslatot tesz a központi hazai és külföldi intézmények tisztségviselőinek személyére, amennyiben azok tevékenysége érinti a Szövetség munkáját, illetve ha erre felkérést kap. Saját hatáskörében értékeli a javasolt személyek tevékenységét,
- i) kitüntetések és díjakat javasol vagy ítél oda,
- j) munkabizottságokat és szakmai tanácsadó testületeket létesíthet,
- k) létrehozza és felügyeli az Országos Tanács irodáját, amely az Országos Tanács és annak elnöksége végrehajtó szerve.

X. cikkely

A Szövetség országos tisztségviselői

Az országos tisztségviselők személyének kiválasztásában a regionalizmus elve érvényesül.

1. A Szövetség elnöke

a Szövetség statutáris képviselője.

A Szövetség programjának és az Országos Közgyűlés határozatainak szellemében:

- a) képviseli a Szövetséget belföldön és külföldön egyaránt,
- b) irányítja az Országos Tanács és annak elnöksége munkáját,
- c) átfogó tájékoztatást nyújt az Országos tanácsnak, illetve az Országos Tanács Elnökségének a Szövetség országos tisztségviselőinek munkájáról,
- d) a munkáltató jogot részben vagy egészen átruházhatja a főtítkára, akit a Országos tanács Elnöksége javaslata alapján nevez ki,
- e) tisztségét két egymást követő választási időszakban töltheti be, munkájáért költségtérítést kaphat.

2. A Szövetség alelnökei:

- a) az elnök távollétében, akadályoztatása esetében az elnök vagy az Országos Tanács Elnöksége által megbízott alelnök irányítja az Országos Tanács, ill. annak elnökségének munkáját és üléseit,
- b) az alelnökök tisztségüket nem főállásban és legfeljebb két egymást követő választási időszakban tölthetik be; munkájukért költségtérítést kaphatnak,
- c) működésük tartalmát, területét konszenzus alapján egymás között határozzák meg.

3. A Szövetség Országos Ellenőrző Bizottságának elnöke

- a) összehívja és irányítja az országos ellenőrző bizottságot,
- b) az alapszabály IX. cikkelye 2. pontja alapján végzi tevékenységét.

4. A Szövetség főtítkára:

- a) tevékenységét munkaviszonyban végzi,
- b) munkáltatói jogot gyakorol a X. cikkely 1.d pontja alapján,

- c) irányítja és ellenőrzi az Országos Tanács irodája tevékenységét, amelyről tájékoztatást nyújt az Országos Tanácsnak és az Országos Tanács Elnökségének,
- d) koordinálja a Szövetség menedzsmentjét,
- e) egyeztetési és ellenőrzési a Szövetség egyéb intézményeinek, sajtóorgánuma főszerkesztőjének tevékenységét és irányítja a módszertani központot,
- f) rendszeres kapcsolatot tart a területi választmányok titkáiraival,
- g) az elnök jóváhagyásával kapcsolatot tart a bel- és külföldi szervezetekkel.

XI. cikkely

Az Országos Tanács titkársága

1. Az Országos Tanács titkársága az Országos Tanács és az Országos Tanács Elnöksége végrehajtó szerveként működik.
2. Tevékenységét az Országos Tanács által jóváhagyott működési szabályzatban rögzített elvek alapján végzi.

XII. cikkely

Választási rend

1. Az alapszervezetek, a közművelődési közösségek vezetőségét és elnökét az ellenőrző bizottságot vagy az ellenőrt az évváró taggyűlés választja meg.
2. Az egyes szakmai társulások országos tanácsait és az adott társulás tisztségviselőit a társulás alapszabálya értelmében választják meg.
3. A területi konferencia küldötteit az alapszervezet évváró taggyűlésén választják meg a területi választmány által meghatározott kulcs alapján.
4. A területi konferenciák az Országos Tanács tagjait és póttagjait az Országos Tanács által meghatározott kulcs szerint választják meg.
5. Az Országos Közgyűlés küldötteit az egyes területi konferenciákon és a szakmai társulások közgyűlésein választják meg az Országos Tanács által meghatározott kulcs szerint.
6. A területi konferencia megválasztja a területi választmányt, valamint a területi választmány elnökét és alelnökét (alelnökeit), valamint az ellenőrző bizottságot és annak elnökét.
7. Amennyiben a területi konferencia létrehozza a területi választmány elnökségét, akkor a területi konferencián tartott első ülésén a területi választmány saját soraiból megválasztja az elnökséget. Az elnök és alelnökök tagjai az elnökségnek.
8. Az Országos Közgyűlés
 - a) az alapszabály IX. cikkelye 1 e. pontja alapján tudomásul veszi a területi konferenciák által delegált országos tanács tagokat és póttagokat,
 - b) titkos szavazással megválasztja az Országos Tanács még hiányzó tagjait és póttagjait.
9. Az Országos Közgyűlés titkos szavazással elnököt és alelnököket választ.
10. Az Országos Tanács 11 tagú elnökségének további tagjait és 3 póttagját az Országos Tanács választja meg az Országos Közgyűlésen tartott első ülésén.
11. Az Országos Közgyűlés titkos szavazással megválasztja az ellenőrző bizottság elnökét, további két tagját és két póttagját.

XIII. cikkely

A Szövetség gazdálkodása és vagyona

1. A Szövetség keretében vagyonnal az önálló jogi személy státusával bíró szervezeti egységei rendelkezhetnek (V. cikkely 1. pont).
2. A Szövetség vagyona a következő pénz- és anyagi eszközökből tevődik össze:
 - a) saját vagyon és az ebből származó jövedelem;
 - b) tagsági díjak;

- c) állami támogatás;
- d) alapítvány(ok) és az abból (azokból) származó jövedelem;
- e) a kulturális és kiadói tevékenységből származó jövedelem;
- f) örökségek és hagyatékok;
- g) adományok, ajándékok és egyéb források;
- h) a Szövetség egyéb intézményeinek bevételeiből származó nyereség.

XIV. cikkely

A Szövetség megszűnése

1. A Szövetség megszűnik, ha az Országos Közgyűlés küldötteinek kétharmada erről határozatot hoz.
2. A Szövetség megszűnése esetén az Országos Közgyűlés az érvényes jogszabályok szerint vagyon-felszámolási eljárást kezdeményez.
3. Az alapszervezet, közművelődési közösség megszűnése esetén a szervezet vagyonáról az azt bejegyző illetékes területi szerv választmánya dönt, kiiktatja a Szövetség nyilván tartásából.
4. A területi választmány megszűnik, ha a területi konferencia küldötteinek kétharmada erről határozatot hoz. Vagyonának felosztásáról a területi konferencia dönt.

XV. cikkely

Záró rendelkezés

A Szövetség alapszabályát az elnökség az Országos Közgyűlésen történt jóváhagyás után legkésőbb 15 napon belül betérjeszti az SZK Belügyminisztériumába regisztrálás végett.

* * *

Dunaszerdahely, 2000. március 11-én, a Szövetség rendkívüli (XIX.) Országos Közgyűlésén.

Az alapszabály módosítása bejegyezve:

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

Zmena stanov vzatá na vedomie: 28.3.2000

Číslo spisu: VVS/1-909/90-66-4

JUDr. Stanislav Bečica riaditeľ odboru všeobecnej vnútornej správy

Az alapszabály másolata hitelesítve a területi választmányok számára:

2000. július 25-én

JUDr. Dezider Ravluk, notár, Bratislava

Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltára – Bibliotheca Hungarica, Somorja, Fond: Csemadok, OK-XVII/36.

A dokumentumokat válogatta és a bevezetést írta: Végh László.

A regesztumokat írta: Varga Sándor.

Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2002. /Gramma Könyvek./*

Néhány hónapja újabb könyv jelent meg a Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella szerző-párostól *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* címmel (a korábbi közös könyvük: *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony, Kalligram, 1997). A kiadvány megjelentetése szorosan kapcsolódik ahhoz az örövendetes tényhez, hogy 2001 augusztusában megalakult a Gramma Nyelvi Iroda, s így a szlovákiai magyar nyelvtervezés megindult az intézményesülés útján.

Ez a könyv több szempontból is fontos. Par excellence magyar nyelvi tervezéssel foglalkozó monografikus mű eddig nem jelent meg, sőt ebbe a tartományba mint alkalmazott nyelvészeti és politikatudományi tudományágba tartozó, ill. sorolható monográfia sem szűkebb pátriánkban, sem az anyaországban nem sok jelent meg eddig. Általában a nyelvi tervezési témakörbe (is) beleilölők közül a Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztette *Nyelvi tervezés* (Budapest, Universitas Kiadó, 1998) című tanulmánygyűjteményt említhetjük, amely azáltal, hogy kiváló áttekintést nyújt bizonyos nyelvi helyzetekről, azaz alapvető bevezetést nyújt a nyelvi tervezés témakörébe, hiánypótló egyetemi tankönyvként is jól használható. Bizonyos értelemben kapcsolatba hozhatjuk az általunk tárgyalt könyvvel. Tolcsvai Nagy Gábor tanulmánygyűjteményében – bizonyára didaktikai okból s a tudományterület újszerűsége, jellege miatt is – elsősorban különféle országokbeli nyelvek helyzetével, nyelvi tervezési kérdéseivel foglalkozó tanulmányok kaptak helyet, emellett kisebb terjedelemben a magyar nyelv helyzetével foglalkozók is. Témaként szerepel például az USA-beli nyelvpolitika, a Kanadában fennálló nyelvi helyzet elemzése, az írországi nyelvi tervezés problémái, a mai norvégiai nyelvi helyzet, ill. a holland nyelvflandriai standard nyelvvé választása vagy az

egykori Szovjetunióban megvalósult nyelvi tervezési modell. Természetesen a magyar nyelvhez kapcsolódó nyelvi tervezési kérdések is szerepelnek a könyvben. Ebből a szempontból megállapíthatjuk, hogy a szerkesztő-összeállító Tolcsvai Nagy kiváló kötetzáró tanulmánya mellett (Lehetőségek és kötelességek a magyar nyelvi tervezésben, 253–264. p.) éppen Lanstyák István írása (Álom és valóság között. Gondolatok nyelvünk egységéről, 235–251. p.) képviseli a résztémát. Kettejükön kívül más egyéb magyar szerző nem is szerepel. Lanstyák István tanulmánya egyben biztosítja a kapcsolódást a két könyv között. Megjegyezhetjük azt is, hogy a *Nyelvi tervezés* tanulmányai között tisztán elméleti jellegűek is vannak, pl. Einar Haugen, Joshua A. Fishman vagy Valter Tauli tollából, a *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* című könyv egyes fejezetei viszont jóval nagyobb mértékben törekednek a gyakorlatiasság érvényesítésére. A vázolt eltérések, természetesen, e kiadványok céljával, a megszólítandó olvasó-/használó réteg jellegével is összefüggenek. Az elsőként említett kiadvány valójában egyetemi tankönyv, a második azonban több célt is kíván egyszerre betölteni: amellett, hogy az egyetemi oktatásban is kiválóan hasznosíthatónak ígérkezik, kiinduló anyaga bizonyos értelemben alapdokumentum a Gramma Nyelvi Iroda nyelvtervező tevékenységében, ezenkívül a hazai, az anyaországi és külföldi nyelvészszakemberek számára olyan szakirodalmi forrás, amely megkerülhetetlen a szlovákiai magyar nyelvvaltozatok, nyelvi helyzet vizsgálataiban. A nem nyelvész olvasóknak pedig az ismereteknek olyan gazdag tárházát nyújtja a témakörből, amely kinek-kinek saját szükséglete szerint, megkönnyíti mindennapi munkáját (főleg hivatalnokokét, újságírókét, pedagógusokét), vagy hozzásegíti saját (kétnyelvű) nyelvvaltozatának mélyebb megismeréséhez, esetleg az azt körülölgő különféle babonák, téveszmék elosztatásához.

Szépe György professzor a kötet előszavában a következőket írja: „a könyvben olvasható tanulmányok sorozata együttesen lenyűgöző. Ilyen gazdag tanulmánygyűjtemény egyetlen kötetben – tudomásom szerint – még nem született egyetlen »többségi« nyelvterületen sem. A két szerző a nyelvpoli-

tika, nyelvi tervezés, terminológiafordítás, a másodlagos nyelvi szabványosítás (vagyis a szlovák terminológia árnyékában létrehozandó magyar műszókészlet), a modern nyelvművelés és a – bonyolult körülmények között folyó – anyanyelvi nevelés területeit egységes könyvvé olvasztotta össze” (9. p.). S ha már kapcsolódásokat említettünk, utalhatunk a *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról* című könyvre (Kontra Miklós és Saly Noémi szerk., Budapest, Osiris Kiadó, 1998) is, hiszen e tanulmánykötet szinte egy időben jelent meg Tolcsvai Nagy Gáboréval, és a jó egy évtizedig tartó, a nyelvművelés és a nyelvi tervezés körül kibontakozott vitát, e területek múltját, jelenét, jövőjét, problémáit és lehetőségeit foglalja össze, és melynek nagy része szintén a magyar nyelvi tervezéshez, ezen belül a szlovákiai nyelvi helyzet elemzéséhez kapcsolódik. Az idevágó írások többsége Lanstyák István munkája. (Megjegyezzük, hogy az említett vita jórészt a hazai *Irodalmi Szemle* című folyóiratban zajlott le, és tulajdonképpen lezáratlan maradt.) Hasonlóképpen említhetjük végül a sorban a Szépe György–Derényi András szerkesztette *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások* (Budapest, Corvina, 1999) című kiadványt is; ebben szintén megtalálhatók a nyelvtervezés elméletéhez, nemzetközi gyakorlatához kapcsolódó írások; ezek közül kiemelhetjük például Robert L. Cooper Nyelvtervezés és társadalmi változás. A nyelvtervezés 12 + 1 definíciója című munkáját. Jellege miatt ez a mű a fentebb már említett Tolcsvai Nagy-féle kötettel mutat rokonságot.

Azt, hogy a közelmúltban *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* címmel alapmű jelent meg, az is mutatja, hogy nemcsak az egyetemes magyar nyelvészet (tudomásunk szerint nyelvi tervezési/nyelvpolitikai témakörből Tolcsvai Nagy Gábor jelentet meg a közeli jövőben könyvet), hanem például a szlovák nyelvészet sem büszkélkedhet hasonló eredménnyel ezen a területen, noha a fennálló szlovákiai nyelvi helyzet, a szlovák mint államnyelv s viszonya az ország területén használt kisebbségi nyelvekhez (bolgár, cseh, horvát, magyar, német, lengyel, roma, ruszin, ukrán) mindezt kellőképpen indokol-

nák; nem szólva a velük kapcsolatos egyéb nyelvi tervezési kérdésekről, amilyenek például e nyelvek elterjedtsége (főleg a kisebbségi nyelvek esetében), használatuk színterei, fennmaradásuk és fejlődésük biztosítása, illetve a rendszerváltozás után hatályba lépett nyelvtörvények megszületésének, működésének, kihatásainak körülményei.

Annak, hogy a téma ugyanakkor élénken foglalkoztatja a kisebbségi nyelvhasználatot kutatókat, jó bizonyossága a 2003. június 6–7-én megtartott XXXIV. Kazinczy Napok is, amelynek témája – ezúttal rendhagyó, ugyanakkor nagyon is helyeselhető módon – a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája és szlovákiai alkalmazása volt, következésképpen nemcsak a magyar, hanem más szlovákiai nyelvi-etnikai kisebbségek, a ruszin és a roma, nyelvhasználatát illető kérdésekkel is foglalkoztak az előadók, ezenkívül a konferencia tárgyalási nyelve sem csak a magyar volt (vö. Nem ismerjük eléggé jogainkat. Interjú Szabó Mihály Gizellával. *Új Szó*, 2003. június 5., 7. p.).

Említettük már, hogy a *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* című könyv több olvasói réteg számára, komplex célokkal készült. Elsősorban tudományos, nyelvészeti-nyelvpolitikai szakirodalomként nyelvész szakemberek vehetik kézbe, a magyar nyelvnek a szlovákiai hivatali/hivatalos nyelvhasználatát elősegítő kézikönyvként főleg közigazgatásban dolgozó tisztviselők, politikusok, újságírók, pedagógusok, mindazok, akiknek a szlovákiai magyar beszélőközösség széles rétegeire van befolyásuk; oktatási segédanyagként egyetemi oktatók, hallgatók, ezenkívül más pedagógusok, öntudatos állampolgárok, érdeklődő magánszemélyek forgathatják haszonnal.

Nyelvtervező szakirodalomként tudományosságát kell elsősorban kiemelni, noha ez evidencia, hiszen mindkét szerző tudományos kutató (is). E tény nyilvánvaló jegyei nemcsak külsőségekben mutatkoznak meg, hanem főleg abban, hogy a szakirodalommal (nem kizárólag más szerzők elméleteivel, hanem arra is van példa, hogy saját korábbi vélekedéseikkel) állandó diskurzust folytatnak; emellett az sem elhanyagolható, hogy a nyelvészeti közgondolkodásban még ma is tabunak számító kérdésekkel kapcsolatban is

egyértelműen és határozottan állást foglalnak a szerzők, így például a „darázs-fészeknek” számító nyelvi hiány kérdésében (a résztémával egy külön tanulmány foglalkozik, vö. 109–116. p.). Minden érdemük elismerése mellett kritikai megjegyzéseket olvashatunk azoknak a szakembereknek az elgondolásaival kapcsolatban, akiknek egyébként elvitathatatlanok az érdemeik a kisebbségi kétnyelvű nyelvvaltozatok létjogosultságának, megfelelő helyzetekben, nyelvhasználati színtereken való használatának elismerésében. Ugyanakkor érthető kritika tükröződik a szerzőknek a másokat nyíltan vagy burkoltan a nyelvhasználatukért megbélyegző vagy korlátozó módon cselekvő magán-személyek vagy hatalmi szervek irányában (pl. A magyar nyelv határon túli változatai: babonák és közhelyek című tanulmányban, 200–211. p.).

Az említett, nyugati, angolszász, cseh és szlovák, anyaországi és kisebbségi magyar szerzőkkel folytatott széles körű nemzetközi diskurzusban a szerzők a tárgykör egyetlen központi kérdését (nyelvi norma, kodifikáció, a magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői, elméleti és gyakorlati terminológiai kérdések, a rendszerváltozás utáni bő egy évtized, ill. a két világháború közötti időszak nyelvtörvényeinek, nyelvi rendeleteinek elemzése, s mindezek alapján a konkrét nyelvtervezői lépések meghatározása), ill. a gyakorlat szempontjából talán periferikusnak tűnő kérdését (például a nyelvtervezés és nyelvművelés egymáshoz való viszonya ahhoz képest, hogy megfontolt nyelvtervezői lépések hatására milyen regiszterekkel és hogyan bővül a magyar nyelv Szlovákiában; másképpen, milyen színtereken lassul le, áll meg a magyar nyelv visszaszorulása, illetőleg indul meg revitalizálódása) sem kerülik meg. Mindez a könyv vitathatatlan értéke, erénye.

Az egyes érdemi fejezetek (I–IV.) szervesen illeszkednek egymáshoz, egészítik ki egymást, így a szöveg minden résztanulmány esetében konkrét, empirikus vizsgálati anyaggal gazdagon illusztrált, következetesen egy témához: a szlovákiai magyar nyelvtervezéshez kapcsolódóan monografikus. Noha szerzőpáros munkájáról van szó, a megjelent tizenöt tanulmány között csak ele-

nyészően kevés helyen van átfedés, s a meglévő néhány sem fölösleges, ellenkezőleg, a befogadó felől nézve jól szolgálja a megértést, bevésést. A könyv semmiképpen sem lezárt, hanem nyitott és dinamikus. Olvasásakor az olvasónak az a benyomása támad, hogy a benne tárgyaltak követésével egy éppen zajló folyamatba nyer (szinkrón) bepillantást, a szöveg így módon szinte megkívánja bizonyos idő elteltével – a politikai, társadalmi, gazdasági helyzet megváltozásával – az újraolvasást.

Elsősorban a magyar nyelv szlovákiai jogi státusáról szóló II. nagy fejezethez és a nyelvtervezési feladatokról írott IV. fejezethez illeszkedik nagyon hasznosan a *Dokumentumok* című kötetzáró rész. Ebben a nyelvhasználat szabályozása szempontjából fontos a hazai és nemzetközi dokumentumok, ill. azok vonatkozó paragrafusai, cikkei kaptak helyet. A dokumentumok azonban nem a már meglévő, magyarra fordított változatukban olvashatók, hanem ezekről függetlenül, Szabó Mihály Gizella készítette szabatos, az eddigi szlovákiai magyar nyelvtervezés eredményeire épülő magyar fordításukban. Itt olvashatók például a szlovák alkotmánynak és a magyar–szlovák alapszerződésnek a nyelvhasználatra vonatkozó paragrafusai, a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának bizonyos részei, az 1995. évi államnyelvtörvény, az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény, az 1993. évi névtörvény, az 1994. évi anyakönyvi törvény, az 1994. évi táblatörvény és egyéb rendelkezések. Mindezek a dokumentumok egyrészt illusztrálják a hozzájuk kapcsolódó elemzéseket, s egyben hivatkozási alapul szolgálnak, másrészt beiktatásukat az is indokolja, hogy a közember számára nehezen hozzáférhetőek, szakszerűen pontos, magyar nyelvre fordított változatban még inkább. Ezzel a részzel kiegészülve válik egységes egészzé a könyv.

Hivatali nyelvhasználatot elősegítő kézikönyv minőségében a legfontosabb rész A magyar nyelv jogi státusa Szlovákiában című fejezet. Ebben kapott helyet a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogairól, a kisebbségi nyelvhasználat színtereiről szóló tanulmány (19–40. p.), amely – ahogy az egész könyv is – a szlovákiai magyar beszélők közösséget ál-

lítja előtérbe. Ugyancsak itt kapott helyet az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény elemzésével foglalkozó tanulmány (41–47. p.) is, s ennek mintegy szerves folytatásaként a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogaival az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény tükrében foglalkozó írás (48–62. p.). Bizonyára mások is egyetértenek abban, hogy a szóban forgó egész második fejezet olyan jelentőséggel bír, hogy a nyelvi kisebbségek minden tagjának ismernie kellene, rajtuk kívül persze a többségekhez tartozóknak is. A fenti két íráshoz tematikailag szorosan kötődik a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának Szlovákia által elfogadott változatáról írt elemzés (63–75. p.), amely a kisebbségi nyelvek jogi státusa szempontjából nem kevésbé tanulságos. Az egyes fejezetek – a téma meghatározta lehetőségek szerint – deduktív módon vannak felépítve, az általánosabb kérdések felől közelítenek a speciálisabbakhoz.

Nem elhanyagolható szempont a könyvnek az egyetemi oktatás felől való megközelítése. Innen nézve nagy érdeme, hogy következetesen kerüli a többértelmű megfogalmazásokat a műszók meghatározásában, a homályt a nyelvész szakemberek álláspontjának ismertetésében, mindezzel egy korszerű tudományos fogalmi apparátust nyújtva az olvasónak, egyben a nyelvtervezés egy lehetséges modelljét felvázolva. Külön kiemelhetjük A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői című Lanstyák-tanulmányt (84–108. p.). Ugyancsak főleg az oktatás felől nézve szolgál számos tanulsággal a Nyelvpolitika a kisebbségek oktatásában című tanulmány (76–83. p.). Középiskolai tantervek, tanmenetek, egyetemi nyelvi tervezési, nyelvpolitikai kurzusok szillabusai összeállításában hasznos segítséget jelent az írás utolsó alfejezete, amely a nyelvpolitikai oktatás tartalmi kérdéseit érinti (vö. 82. p.).

Írásom lezárásaképpen ismét Szépe professzort idézem, aki a könyv jelentőségét a következőképpen foglalta össze: „Véleményem szerint a szerzők ezzel a példászerű könyvvel módosítják az »etnolingvisztikai vitalitás« (vagyis egy nyelvnek és kultúrának életképessége) fogalmát is. Azt bizonyítják, hogy – figyelembe véve a magyarországi magyar és a szlovákiai szlovák nyelvi konstellá-

ciót – a szlovákiai magyarság nyelvileg ugyanolyan életképes, mint például a svájci francia vagy a finnországi svéd nyelvi közösség (miközben a szlovákiai magyarok nyelvi emberi jogai egyáltalában messze lemaradnak az említett két nyelvi közösségé mögött)” (10. p.). A könyv, a szerzőpáros első közös munkájához hasonlóan a Kalligram Könyvkiadó gondozásában, a Gramma Könyvek sorozat első kiadványaként jelent meg.

Simon Szabolcs

Számunk szerzői

Soňa Gabzdílová (1953)

történész (SZTA Társadalomtudományi Intézet, Kassa, Szlovákia)

Kiss József (1944)

történész (SZTA Politikatudományi Intézet, Pozsony, Szlovákia)

Lampl Zsuzsanna (1958)

szociológus (Konstantin Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Lanstyák István (1959)

nyelvész (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Pintér Tibor (1979)

nyelvész (Gramma Nyelvi Iroda, Duna-szerdahely, Szlovákia)

T. Sápos Aranka (1963)

történész (SZTA Társadalomtudományi Intézet, Kassa, Szlovákia)

Simon Szabolcs (1964)

nyelvész (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Vadkerty Katalin (1928)

történész (Pozsony, Szlovákia)

Varga Sándor (1942)

történész (Pozsony, Szlovákia)

Véghe László (1949)

szociológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Könyvtára – Bibliotheca Hungarica, Somorja, Szlovákia)

Vörös Ferenc (1957)

nyelvész (a nyitrai Konstantin Egyetem vendégtanára)